

การศึกษาปัจจัยทางจิตสังคมที่ส่งผลต่อจิตบุญกุศล
ของนิสิตสาขาวิชาชีวิตและความตาย หลักสูตรพุทธศาสตรมหาบัณฑิต
มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย

THE STUDY OF PSYCHO-SOCIAL FACTORS EFFECTING MERIT MIND
IN GRADUATE STUDENTS PROGRAMME IN LIFE AND DEATH STUDIES AT
MAHACHULALONGKORNRAJAVIDYALAYA UNIVERSITY

นางอาภรทิพย์ สมบัติบริบูรณ์

วิทยานิพนธ์นี้เป็นส่วนหนึ่งของการศึกษา
ตามหลักสูตรปริญญาพุทธศาสตรมหาบัณฑิต
สาขาวิชาชีวิตและความตาย
บัณฑิตวิทยาลัย
มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย
พุทธศักราช ๒๕๕๔

การศึกษาปัจจัยทางจิตสังคมที่ส่งผลต่อจิตบุญกุศล
ของนิสิตสาขาวิชาชีวิตและความตาย หลักสูตรพุทธศาสตรมหาบัณฑิต
มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย

นางอาภรทิพย์ สมบัติบริบูรณ์

วิทยานิพนธ์นี้เป็นส่วนหนึ่งของการศึกษา
ตามหลักสูตรปริญญาพุทธศาสตรมหาบัณฑิต
สาขาวิชาชีวิตและความตาย
บัณฑิตวิทยาลัย
มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย
พุทธศักราช ๒๕๕๔

(ลิขสิทธิ์เป็นของมหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย)

**THE STUDY OF PSYCHO-SOCIAL FACTORS EFFECTING MERIT MIND
IN GRADUATE STUDENTS PROGRAMME IN LIFE AND DEATH STUDIES AT
MAHACHULALONGKORNRAJAVIDYALAYA UNIVERSITY**

MRS ARPORNTIP SOMBATBORIBOON

A Thesis Submitted in Partial Fulfillment of
The Requirement for The Degree of
Master of Arts
(Life and Death Studies)

Graduate School
Mahachulalongkornrajavidyalaya University
Bangkok, Thailand

ชื่อวิทยานิพนธ์ : การศึกษาปัจจัยทางจิตสังคมที่ส่งผลต่อจิตบุญกุศล
ของนิสิตสาขาวิชาชีวิตและความตาย
หลักสูตรพุทธศาสตรมหาบัณฑิต
มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย

ผู้วิจัย : นางอาภรทิพย์ สมบัติบริบูรณ์

ปริญญา : พุทธศาสตรมหาบัณฑิต (ชีวิตและความตาย)

คณะกรรมการควบคุมวิทยานิพนธ์

- : พระเอกภัทร อภินันโท, ผศ.ดร., น.ธ.เอก, พธ.บ. (ครุศาสตร์)
M.A. (Clinical Psychology), Ph.D. (Industrial Psychology)
- : ผศ.ดร. สิริวัฒน์ ศรีเครือดง, น.ธ.เอก, พ.ม., พธ.บ. (ครุศาสตร์),
พธ.ม. (การบริหารการศึกษา), M.A., Ph.D. (Psychology)
- : ผศ.ดร. เรืองชัย หมั่นชนะ, ป.ธ.๗., พธ.บ. (ครุศาสตร์)
M.Ed. (Teacher & Higher Education),
Ph.D. (Educational & Guidance Psychology)

วันสำเร็จการศึกษา : ๒๖ / มีนาคม / ๒๕๕๕

บทคัดย่อ

การศึกษาวิจัยครั้งนี้มีวัตถุประสงค์ ๑) เพื่อศึกษาปัจจัยทางจิตสังคมของนิสิตสาขาวิชาชีวิตและความตาย หลักสูตรพุทธศาสตรมหาบัณฑิต มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย ๒) เพื่อศึกษาจิตบุญกุศลของนิสิตสาขาวิชาชีวิตและความตาย หลักสูตรพุทธศาสตรมหาบัณฑิต มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย และ ๓) เพื่อศึกษาปัจจัยทางจิตสังคมที่ส่งผลต่อจิตบุญกุศลของนิสิตสาขาวิชาชีวิตและความตาย หลักสูตรพุทธศาสตรมหาบัณฑิต มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย ประชากรที่ใช้ในการวิจัยครั้งนี้คือ นิสิตสาขาชีวิตและความตาย รุ่นที่ ๑ ถึงรุ่นที่ ๔ จำนวน ๑๐๖ รูป/คน โดยใช้แบบสอบถามทำการรวบรวมข้อมูล จำนวน ๑๐๖ ฉบับ ได้รับกลับคืนมาที่สมบูรณ์ จำนวน ๗๓ ฉบับ คิดเป็นร้อยละ ๖๘.๘๗ วิเคราะห์ข้อมูลโดยใช้ ค่าความถี่ ค่าร้อยละ ส่วนเบี่ยงเบนมาตรฐาน การวิเคราะห์การถดถอยพหุคูณแบบขั้นตอน ผลการวิจัยพบว่า

๑. ปัจจัยทางจิตสังคมของนิสิตสาขาวิชาชีวิตและความตาย หลักสูตรพุทธศาสตรมหาบัณฑิต มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย โดยรวมอยู่ในระดับมาก ปัจจัยทางจิต

ได้แก่ ด้านเหตุผลเชิงจริยธรรม และด้านลักษณะมุ่งอนาคต อยู่ในระดับมาก ส่วนด้านสุขภาพจิต อยู่ในระดับปานกลาง และปัจจัยทางสังคมทุกด้าน ได้แก่ การรับรู้ทัศนคติทางสังคม การเห็นแบบอย่าง และการสนับสนุนจากคนรอบข้าง อยู่ในระดับมาก

๒. จิตบุญกุศลของนิสิตสาขาวิชาชีวิตและความตาย หลักสูตรพุทธศาสตรมหาบัณฑิต มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย โดยรวมอยู่ในระดับมาก หมวดทาน และหมวดศีล ทุกด้านอยู่ในระดับมาก ส่วนหมวดภาวนา เกือบทุกด้านอยู่ในระดับมาก โดยเฉพาะด้านธัมมัสสวนมัย อยู่ในระดับมากที่สุด

๓. ปัจจัยทางจิตสังคมที่ส่งผลต่อจิตบุญกุศล โดยรวม ของนิสิตสาขาวิชาชีวิตและความตาย หลักสูตรพุทธศาสตรมหาบัณฑิต มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย ประกอบด้วย การรับรู้ทัศนคติทางสังคม และการเห็นแบบอย่าง

๓.๑ ปัจจัยทางจิตสังคมที่ส่งผลต่อจิตบุญกุศล หมวดทาน ของนิสิตสาขาวิชาชีวิตและความตาย หลักสูตรพุทธศาสตรมหาบัณฑิต มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย คือ การเห็นแบบอย่าง

๓.๒ ปัจจัยทางจิตสังคมที่ส่งผลต่อจิตบุญกุศล หมวดศีล ของนิสิตสาขาวิชาชีวิตและความตาย หลักสูตรพุทธศาสตรมหาบัณฑิต มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย คือ การเห็นแบบอย่าง

๓.๓ ปัจจัยทางจิตสังคมที่ส่งผลต่อจิตบุญกุศล หมวดภาวนา ของนิสิตสาขาวิชาชีวิตและความตาย หลักสูตรพุทธศาสตรมหาบัณฑิต มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย ประกอบด้วย การเห็นแบบอย่าง และลักษณะมุ่งอนาคต

**Thesis Title : THE STUDY OF PSYCHO-SOCIAL FACTORS
EFFECTING MERIT MIND IN GRADUATE STUDENTS
PROGRAMME IN LIFE AND DEATH STUDIES AT
MAHACHULALONGKORNRAJAVIDYALAYA UNIVERSITY**

Researcher : Mrs. Arporn tip Sombatboriboon

Degree : Master of Arts (Life & Death)

Thesis Supervisory Committee

: Phra Akapat Abhichanto, M.A. (Clinical Psychology),
Ph.D. (Industrial Psychology)

: Asst.Prof. Siriwat Srikrudong, M.A. (Psychology),
Ph.D. (Psychology)

: Asst. Prof. Rerngchai Meun-chana, M.Ed. (Teacher & Higher
Education), Ph.D. (Educational & Guidance Psychology)

Date of Graduation : 26 / March / 2012

ABSTRACT

The purpose of this research was to 1) study psycho-social factors of Graduate students in Master of Arts (Life & Death), Mahachulalongkornrajavidyalaya University, 2) study merit mind of Graduate students, and 3) study psycho-social factors affecting merit mind of Graduate students, Research population consisted of 106 students in Master of Arts (Life & Death), Batch 1-Batch 4. Data collection was done using 106 questionnaires. Seventy-three were returned completely (68.87%). Data analysis used frequency, percentage, mean, standard deviation, and stepwise multiple regression. The findings showed as follows.

1. Psycho-social factor of Graduate students in Master of Arts (Life & Death), Mahachulalongkornrajavidyalaya University was at high level. Psycho factors such as moral reasoning ability and future orientation were at high level. Mental-health factor was at moderate level. All social factors such as social norm perception, visible model, and social support, were at high level.

2. Merit mind of Graduate students in Master of Arts (Life & Death), Mahachulalongkornrajavidyalaya University was at high level. In giving and precepts, it was at high level, similar to meditation, which was at high level in almost every aspect. The highest level belonged to Dhammassavanamaya; the way to make merit through listening to the Doctrine.

3. Psycho-social factors wholly affecting merit mind of Graduate students in Master of Arts (Life & Death), Mahachulalongkornrajavidyalaya University consisted of social norm perception and visible model.

3.1 Psycho-social factor affecting merit mind of Graduate students in giving was visible model.

3.2 Psycho-social factor affecting merit mind of Graduate students in precepts was visible model.

3.3 Psycho-social factors affecting merit mind of Graduate students in meditation were visible model and future orientation.

กิตติกรรมประกาศ

วิทยานิพนธ์เล่มนี้ ผู้วิจัยได้ทำการศึกษาค้นคว้า และนำเสนอในระดับปริญญาพุทธศาสตรมหาบัณฑิต สาขาวิชาชีวิตและความตาย มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย

งานวิจัยฉบับนี้สำเร็จลงได้ด้วยความสะดวกตามอนุเคราะห์จากบุคคลหลายฝ่าย ซึ่งผู้วิจัยขอระบุนามไว้เพื่อแสดงความขอบพระคุณ ดังต่อไปนี้ คือ พระเอกภักธ อภินโท, ผศ.ดร., ประธานกรรมการควบคุมวิทยานิพนธ์, ผศ.ดร..สิริวัฒน์ ศรีเครือคง ผู้อำนวยการหลักสูตร ที่ทำนุจุดประกายการตั้งชื่อวิทยานิพนธ์, ผศ.ดร.เริงชัย หมื่นชนะ ผู้ให้คำปรึกษาเพื่อให้วิทยานิพนธ์เล่มนี้สำเร็จได้อย่างมีประสิทธิภาพ, ศ.ดร.ดวงเดือน พันธมนาวิน เจ้าของทฤษฎีต้นไม้จริยธรรมที่ให้การสนับสนุนในการใช้เครื่องมือ, ผศ.ดร.ประยูร สุยะใจ ดร.ชัยสิทธิ์ ทองบริสุทธิ์ และ อาจารย์ วีระชัย คำทร ที่ได้ให้คำแนะนำ ฯลฯ นอกจากนี้ ขอขอบคุณทุกท่านที่ให้คำแนะนำปรึกษาที่เกี่ยวข้องในวิทยานิพนธ์เล่มนี้ ทำให้เนื้อหาของวิทยานิพนธ์มีความสมบูรณ์และถูกต้อง

ขอกราบขอบพระคุณ คุณพ่อสนามชัย และคุณแม่จินดา พงศ์ตระกูลนนท์ ที่ให้กำเนิดเลี้ยงดู อุปถัมภ์คำชูด้วยความรักและห่วงใยมาโดยตลอดจนเติบโตใหญ่

ขอขอบคุณคณาจารย์และนิสิตทุกรุ่นของหลักสูตรสาขาวิชาชีวิตและความตายที่ได้ให้การสนับสนุนโดยการตอบแบบสอบถาม และเป็นกำลังใจอย่างดีในการทำวิทยานิพนธ์

ขอขอบคุณ อาจารย์ ดร.เพชรอาภา บุญเสริม อาจารย์จากภาควิชาคณิตศาสตร์และวิทยาการคอมพิวเตอร์ ที่ให้คำแนะนำเพิ่มเติมเกี่ยวกับโปรแกรม SPSS ในการวิเคราะห์ข้อมูลการทำวิจัยครั้งนี้

ขอขอบคุณ ผศ.สุรัชย์ สมบัติบริบูรณ์ สามีผู้ให้ความรัก กำลังใจ เวลา โดยไม่คำนึงถึงการเว้นภาระในฐานะแม่บ้าน ด.ช. อิทธิพัฒน์ สมบัติบริบูรณ์ ผู้เป็นพลังใจสำคัญที่แม่ได้ตั้งเวลาอันมีค่าในการดูแล มาใช้ในการศึกษาและทำวิทยานิพนธ์

คุณความดี และคุณประโยชน์ใด ๆ ที่เกิดขึ้นจากงานวิจัยนี้ ผู้วิจัยขอขอบน้อมบูชาแด่คุณพระศรีรัตนตรัย และสิ่งศักดิ์สิทธิ์ทั้งปวง อาณิสสสิดี ๆ จากวิทยานิพนธ์เล่มนี้ ขอถวายเป็นพระราชกุศลแด่พระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวภูมิพลอดุลยเดช สมเด็จพระนางเจ้าสิริกิติ์ พระบรมราชินีนาถ พระบรมวงศานุวงศ์ และขอขอบแต่ คุณพ่อ คุณแม่ คุณครูอุปัชฌาย์ อาจารย์ ผู้มีพระคุณ สามีและบุตร ญาติพี่น้อง มิตรสหาย สรรพสัตว์ทั้งปวง จงมีทั่วถึงกันเทอญ

นางอาภรทิพย์ สมบัติบริบูรณ์

วันที่ ๒๖ เดือน มีนาคม พ.ศ. ๒๕๕๕

สารบัญ

หน้า

บทคัดย่อภาษาไทย	ก
บทคัดย่อภาษาอังกฤษ	ค
กิตติกรรมประกาศ	จ
สารบัญ	ฉ
สารบัญภาพ	ฅ
สารบัญตาราง	ญ
คำอธิบายสัญลักษณ์และคำย่อ	ฎ
บทที่ ๑ บทนำ	๑
๑.๑ ที่มาและความสำคัญของปัญหา	๑
๑.๒ วัตถุประสงค์ของการวิจัย	๓
๑.๓ ขอบเขตการวิจัย	๔
๑.๔ นิยามศัพท์เฉพาะที่ใช้ในการวิจัย	๕
๑.๕ ประโยชน์ที่คาดว่าจะได้รับ	๗
บทที่ ๒ เอกสารและงานวิจัยที่เกี่ยวข้อง	๙
๒.๑ แนวคิดเกี่ยวกับจิตสังคม	๑๐
๒.๑.๑ ความรู้เรื่องจิตสังคม	๑๐
๒.๑.๒ ทฤษฎีปฏิสัมพันธ์นิยม	๑๑
๒.๑.๓ ทฤษฎีต้นไม้อจริยธรรม	๑๓
๒.๒ ความหมายและความสำคัญของปัจจัยทางจิต (จิตลักษณะ)	๑๕
๒.๒.๑ เหตุผลเชิงจริยธรรม	๑๕
๒.๒.๑.๑ ความหมายและทฤษฎี	๑๖
๒.๒.๑.๒ หลักธรรมเกี่ยวกับเหตุผลเชิงจริยธรรม	๒๐
๒.๒.๒ ลักษณะมุ่งอนาคต	๒๒
๒.๒.๒.๑ ความหมายและองค์ประกอบ	๒๓
๒.๒.๒.๒ หลักธรรมเกี่ยวกับลักษณะมุ่งอนาคต	๒๖
๒.๒.๓ สุขภาพจิต	๒๘
๒.๒.๓.๑ ความหมายและลักษณะ	๒๘
๒.๒.๓.๒ หลักธรรมเกี่ยวกับสุขภาพจิต	๓๒

๒.๓ ความหมายและความสำคัญของปัจจัยทางสังคม (สถานการณ์)	๓๕
๒.๓.๑ การรับรู้ทัศนสถานทางสังคม	๓๕
๒.๓.๑.๑ ความหมายและวิธีวัดการรับรู้ทัศนสถานทางสังคม	๓๕
๒.๓.๑.๒ หลักธรรมเกี่ยวกับการรับรู้ทัศนสถานทางสังคม	๓๘
๒.๓.๒ การเห็นแบบอย่าง	๔๑
๒.๓.๒.๑ ความหมายและกระบวนการของการเห็นแบบอย่าง	๔๒
๒.๓.๒.๒ หลักธรรมเกี่ยวกับการเห็นแบบอย่าง	๔๔
๒.๓.๓ การสนับสนุนจากคนรอบข้าง	๔๗
๒.๓.๓.๑ ความหมายและความสำคัญ	๔๗
๒.๓.๓.๒ หลักธรรมเกี่ยวกับการสนับสนุนจากคนรอบข้าง	๕๐
๒.๔ แนวคิดเกี่ยวกับจิตบุญกุศล	๕๑
๒.๔.๑ ความรู้เรื่องจิตในทางพุทธศาสนา	๕๒
๒.๔.๒ ความรู้เรื่องบุญกุศล	๕๔
๒.๕ แนวทางปฏิบัติเพื่อสร้างจิตบุญกุศลตามหลักบุญกิริยาวัตถุ	๕๗
๒.๕.๑ หมวดทาน	๕๗
๒.๕.๑.๑ ทานมัย	๕๗
๒.๕.๑.๒ ปัตติทานมัย	๖๖
๒.๕.๑.๓ ปัตตานุโมทนามัย	๖๙
๒.๕.๒ หมวดศีล	๗๑
๒.๕.๒.๑ สीलมัย	๗๑
๒.๕.๒.๒ อปจายนมัย	๘๐
๒.๕.๒.๓ เวยยาวัจจมัย	๘๓
๒.๕.๓ หมวดภาวนา	๘๖
๒.๕.๓.๑ ภาวนามัย	๘๖
๒.๕.๓.๒ ฐัมมัสสวนมัย	๑๐๐
๒.๕.๓.๓ ฐัมมเทสนามัย	๑๐๒
๒.๕.๓.๔ ทิฏฐุชุกัมม	๑๐๖
๒.๖ รายละเอียดเกี่ยวกับหลักสูตร สถานศึกษา และลักษณะนิสิต	๑๐๙
๒.๗ งานวิจัยที่เกี่ยวข้อง	๑๑๗
๒.๘ กรอบแนวคิดในการวิจัย	๑๒๔

บทที่ ๓ วิธีดำเนินการวิจัย	๑๒๖
๓.๑ การกำหนดประชากร	๑๒๖
๓.๒ การสร้างและพัฒนาเครื่องมือ	๑๒๗
๓.๓ การเก็บรวบรวมข้อมูล	๑๓๑
๓.๔ การวิเคราะห์ข้อมูล	๑๓๑

บทที่ ๔ ผลการวิจัย	๑๓๒
๔.๑ ข้อมูลทั่วไปของผู้ตอบแบบสอบถาม	๑๓๒
๔.๒ ปัจจัยทางจิตสังคมของนิสิตสาขาวิชาชีวิตและความตาย	
หลักสูตรพุทธศาสตรมหาบัณฑิต	
มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย	๑๓๔
๔.๓ จิตบุญกุศลของนิสิตสาขาวิชาชีวิตและความตาย	
หลักสูตรพุทธศาสตรมหาบัณฑิต	
มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย	๑๔๕
๔.๔ ปัจจัยทางจิตสังคมที่ส่งผลต่อจิตบุญกุศลของ	
นิสิตสาขาวิชาชีวิตและความตาย	
หลักสูตรพุทธศาสตรมหาบัณฑิต	
มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย	๑๕๑

บทที่ ๕ สรุป อภิปรายและข้อเสนอแนะ	๑๖๒
๕.๑ สรุปผลการวิจัย	๑๖๒
๕.๒ อภิปรายผล	๑๖๓
๕.๓ ข้อเสนอแนะ	๑๗๓

บรรณานุกรม	๑๗๕
-------------------	------------

ภาคผนวก

- ผนวก ก แบบสอบถาม
- ผนวก ข หนังสือออกในการดำเนินการวิจัย
- ผนวก ค คำอำนาจจำแนกรายข้อและค่าความเชื่อมั่นของเครื่องมือ
- ผนวก ง รูปภาพกิจกรรมในหลักสูตร
- ผนวก จ วิเคราะห์ความคิดเห็นของนิสิตในการปลูกจิตบุญกุศล

ประวัติผู้วิจัย

สารบัญภาพ

หน้า

ภาพที่ ๑.๑ แสดงการวิเคราะห์สาเหตุของพฤติกรรมด้วยรูปแบบทฤษฎีปฏิสัมพันธ์นิยม (Interactionism Model)	๑๒
ภาพที่ ๑.๒ ทฤษฎีต้นไม้อจริยธรรมแสดงจิตลักษณะพื้นฐานและองค์ประกอบทางจิตใจ ของพฤติกรรมทางจริยธรรม	๑๔
ภาพที่ ๒.๑ พื้นฐานทางจิตใจของมนุษย์ ๓ ด้าน ที่ใช้จำแนกคนเป็น ๔ ประเภท	๒๐
ภาพที่ ๒.๒ บัณฑิตเหล่าทางพุทธศาสนา กับคน ๔ ประเภทที่กำหนดตามลักษณะพื้นฐาน ทางจิตใจ ๓ ด้าน	๒๑
ภาพที่ ๓.๑ กรอบแนวคิดในการวิจัย	๑๒๔

สารบัญตาราง

	หน้า
ตารางที่ ๓.๑ จำนวนนิสิตที่ศึกษาสาขาวิชาชีวิตและความตาย	
หลักสูตรพุทธศาสตรมหาบัณฑิต มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย	๑๒๗
ตารางที่ ๔.๑ ข้อมูลทั่วไปของผู้ตอบแบบสอบถาม	๑๓๒
ตารางที่ ๔.๒ ปัจจัยทางจิตสังคมของนิสิตสาขาวิชาชีวิตและความตาย	
หลักสูตรพุทธศาสตรมหาบัณฑิต มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย	
โดยรวม	๑๓๔
ตารางที่ ๔.๓ ปัจจัยทางจิต (จิตลักษณะ) ของนิสิตสาขาวิชาชีวิตและความตาย	
หลักสูตรพุทธศาสตรมหาบัณฑิต มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย	
ด้านเหตุผลเชิงจริยธรรม	๑๓๕
ตารางที่ ๔.๔ ปัจจัยทางจิต (จิตลักษณะ) ของนิสิตสาขาวิชาชีวิตและความตาย	
หลักสูตรพุทธศาสตรมหาบัณฑิต มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย	
ด้านลักษณะมุ่งอนาคต	๑๓๘
ตารางที่ ๔.๕ ปัจจัยทางจิต (จิตลักษณะ) ของนิสิตสาขาวิชาชีวิตและความตาย	
หลักสูตรพุทธศาสตรมหาบัณฑิต มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย	
ด้านสุขภาพจิต	๑๔๐
ตารางที่ ๔.๖ ปัจจัยทางสังคม (สถานการณ์) ของนิสิตสาขาวิชาชีวิตและความตาย	
หลักสูตรพุทธศาสตรมหาบัณฑิต มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย	
ด้านการรับรู้ทัศนคติทางสังคม	๑๔๑
ตารางที่ ๔.๗ ปัจจัยทางสังคม (สถานการณ์) ของนิสิตสาขาวิชาชีวิตและความตาย	
หลักสูตรพุทธศาสตรมหาบัณฑิต มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย	
ด้านการเห็นแบบอย่าง	๑๔๒
ตารางที่ ๔.๘ ปัจจัยทางสังคม (สถานการณ์) ของนิสิตสาขาวิชาชีวิตและความตาย	
หลักสูตรพุทธศาสตรมหาบัณฑิต มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย	
ด้านการสนับสนุนจากครอบครัว	๑๔๔
ตารางที่ ๔.๙ จิตบุญกุศลตามหลักบุญกิริยาวัตถุของนิสิตสาขาวิชาชีวิตและความตาย	
หลักสูตรพุทธศาสตรมหาบัณฑิต มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย	
โดยรวม	๑๔๕
ตารางที่ ๔.๑๐ จิตบุญกุศล หมวดยาน ของนิสิตสาขาวิชาชีวิตและความตาย	
หลักสูตรพุทธศาสตรมหาบัณฑิต มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย	๑๔๗

ตารางที่ ๔.๑๑ จิตบุญกุศล หมวดศีล ของนิสิตสาขาวิชาชีวิตและความตาย	
หลักสูตรพุทธศาสตรมหาบัณฑิต มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย	๑๔๘
ตารางที่ ๔.๑๒ จิตบุญกุศล หมวดภาวนา ของนิสิตสาขาวิชาชีวิตและความตาย	
หลักสูตรพุทธศาสตรมหาบัณฑิต มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย	๑๔๙
ตารางที่ ๔.๑๓ สัมประสิทธิ์สหสัมพันธ์ระหว่างตัวแปร	๑๕๒
ตารางที่ ๔.๑๔ การวิเคราะห์การถดถอยพหุคูณเมื่อใช้ระดับคะแนนจิตบุญกุศลตาม	
หลักบุญกิริยาวัตถุ ของนิสิตสาขาวิชาชีวิตและความตาย หลักสูตรพุทธศาสตร์	
มหาบัณฑิต มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย	๑๕๔
ตารางที่ ๔.๑๕ ค่าคงที่ คำนวณน้ำหนักความสำคัญของตัวแปรอิสระที่ได้รับคัดเลือกให้เข้ามา	
อยู่ในสมการถดถอยโดยให้ความสำคัญกับจิตบุญกุศลตามหลักบุญกิริยาวัตถุ	๑๕๕
ตารางที่ ๔.๑๖ การวิเคราะห์การถดถอยพหุคูณเมื่อใช้ระดับคะแนนจิตบุญกุศล	
หมวดทาน ของนิสิตสาขาวิชาชีวิตและความตาย หลักสูตรพุทธศาสตร์	
มหาบัณฑิต มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย	๑๕๖
ตารางที่ ๔.๑๗ ค่าคงที่ คำนวณน้ำหนักความสำคัญของตัวแปรอิสระที่ได้รับคัดเลือกให้เข้ามา	
อยู่ในสมการถดถอยโดยให้ความสำคัญกับจิตบุญกุศล หมวดทาน	๑๕๖
ตารางที่ ๔.๑๘ การวิเคราะห์การถดถอยพหุคูณเมื่อใช้ระดับคะแนนจิตบุญกุศล	
หมวดศีล ของนิสิตสาขาวิชาชีวิตและความตาย หลักสูตรพุทธศาสตร์	
มหาบัณฑิต มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย	๑๕๗
ตารางที่ ๔.๑๙ ค่าคงที่ คำนวณน้ำหนักความสำคัญของตัวแปรอิสระที่ได้รับคัดเลือกให้เข้ามา	
อยู่ในสมการถดถอยโดยให้ความสำคัญกับจิตบุญกุศล หมวดศีล	๑๕๘
ตารางที่ ๔.๒๐ การวิเคราะห์การถดถอยพหุคูณเมื่อใช้ระดับคะแนนจิตบุญกุศล	
หมวดภาวนา ของนิสิตสาขาวิชาชีวิตและความตาย หลักสูตรพุทธศาสตร์	
มหาบัณฑิต มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย	๑๕๘
ตารางที่ ๔.๒๑ ค่าคงที่ คำนวณน้ำหนักความสำคัญของตัวแปรอิสระที่ได้รับคัดเลือกให้เข้ามา	
อยู่ในสมการถดถอยโดยให้ความสำคัญกับจิตบุญกุศล หมวดภาวนา	๑๕๙
ตารางที่ ๔.๒๒ แสดงร้อยละ(%) ความถี่ (frequency) ของความคิดเห็นของนิสิต	
ในการปลูกจิตบุญกุศล	๑๖๐

คำอธิบายสัญลักษณ์และคำย่อ

๑. การใช้คำย่อ

พระไตรปิฎกภาษาไทย อ้างอิงจาก ฉบับมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย ๒๕๓๙
มีคำย่อดังนี้

พระวินัยปิฎก

วิ.จ.	(ไทย)	=	วินัยปิฎก	จุฬวรรค	(ภาษาไทย)
-------	-------	---	-----------	---------	-----------

พระสุตตันตปิฎก

ที.ม.	(ไทย)	=	สุตตันตปิฎก	ทีฆนิกาย	มหาวรรค	(ภาษาไทย)
ที.ปา.	(ไทย)	=	สุตตันตปิฎก	ทีฆนิกาย	ปาฏิกวรรค	(ภาษาไทย)
ม.ม.	(ไทย)	=	สุตตันตปิฎก	มัชฌิมนิกาย	มูลปัณณาสก์	(ภาษาไทย)
ส.ส.	(ไทย)	=	สุตตันตปิฎก	สังยุตตนิกาย	สคาถวรรค	(ภาษาไทย)
ส.ม.	(ไทย)	=	สุตตันตปิฎก	สังยุตตนิกาย	มหาวารวรรค	(ภาษาไทย)
อ.จ.ท.	(ไทย)	=	สุตตันตปิฎก	อังคุตตรนิกาย	ทูกนิบาต	(ภาษาไทย)
อ.จ.ต.	(ไทย)	=	สุตตันตปิฎก	อังคุตตรนิกาย	จตุกกนิบาต	(ภาษาไทย)
อ.ป.จ.	(ไทย)	=	สุตตันตปิฎก	อังคุตตรนิกาย	ปัญจกนิบาต	(ภาษาไทย)
อ.ส.ต.	(ไทย)	=	สุตตันตปิฎก	อังคุตตรนิกาย	สัตตกนิบาต	(ภาษาไทย)
อ.อ.ฐ.	(ไทย)	=	สุตตันตปิฎก	อังคุตตรนิกาย	อัฐกนิบาต	(ภาษาไทย)
อ.น.ว.	(ไทย)	=	สุตตันตปิฎก	อังคุตตรนิกาย	นวกนิบาต	(ภาษาไทย)
ข.ธ.	(ไทย)	=	สุตตันตปิฎก	ขุททกนิกาย	ธรรมบท	(ภาษาไทย)
ข.อ.ติ.	(ไทย)	=	สุตตันตปิฎก	ขุททกนิกาย	อติวุตตะก	(ภาษาไทย)
ข.วิ.	(ไทย)	=	สุตตันตปิฎก	ขุททกนิกาย	วิมานวัตถุ	(ภาษาไทย)
ข.เป.ต.	(ไทย)	=	สุตตันตปิฎก	ขุททกนิกาย	เปตวัตถุ	(ภาษาไทย)
ข.เถ.ร.	(ไทย)	=	สุตตันตปิฎก	ขุททกนิกาย	เถรคาถา	(ภาษาไทย)
ข.ป.	(ไทย)	=	สุตตันตปิฎก	ขุททกนิกาย	ปฏิสัมภิทามรรค	(ภาษาไทย)

พระอภิธรรมปิฎก

อ.ภ.ส.	(ไทย)	=	อภิธรรมปิฎก	ธรรมสังคณี	(ภาษาไทย)
--------	-------	---	-------------	------------	-----------

๒. การระบุหมายเลขและคำย่อ

การระบุหมายเลขและคำย่อพระไตรปิฎกในวิทยานิพนธ์ฉบับนี้ ผู้วิจัยได้ระบุเล่ม/ข้อ/หน้า หลังคำย่อชื่อคัมภีร์ เช่น ที.สี. (ไทย) ๙/๒๗๖/๙๘. หมายถึง ที่มณิกาย สีลขันธวรรค พระไตรปิฎก ภาษาไทย เล่ม ๙ ข้อ ๒๗๖ หน้า ๙๘ ฉบับมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย ๒๕๓๙

บทที่ ๑

บทนำ

๑.๑ ความเป็นมาและความสำคัญของปัญหา

“ความรู้” ไม่ว่าจะเป็นไปในทางโลกและทางธรรม ย่อมเป็นสิ่งที่มนุษย์แสวงหาและเลือกสรร ด้วยประสบการณ์เรียนรู้ชีวิตและการศึกษา เช่นเดียวกันกับนิสิตสาขาชีวิตและความตาย จากคำถามที่ว่า เพราะเหตุใดจึงเลือกเรียนสาขาวิชานี้ สาขาวิชานี้เรียนอะไรบ้าง และเรียนแล้วนำไปใช้อย่างไร และที่น่าสนใจคือ “วิชาชีวิตและความตาย ของมหาวิทยาลัยมหานทพรประเทศได้หวัน เป็นสาขาวิชาที่มีผู้นิยมเรียนมากเป็นอันดับต้น ๆ ของประเทศ จึงเป็นที่น่าประหลาดใจว่าเป็นเพราะเหตุใด...ปัญหาเกี่ยวกับชีวิตและความตาย เราจะต้องศึกษาวิจัยเพื่อหาคำตอบที่มีมากมาย เริ่มตั้งแต่สาขานี้เราเรียนไปทำไม เพื่ออะไร...”^๑ ดังนั้นเมื่อประเทศไทยมีการเปิดสอนหลักสูตรพุทธศาสตรมหาบัณฑิต สาขาวิชาชีวิตและความตาย มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย ตั้งแต่ ปี พ.ศ. ๒๕๕๐ มีหลักการและเหตุผลในการเปิดหลักสูตร คือ “ศึกษาวิเคราะห์วิจัยคำสอนทางพระพุทธศาสนาที่เกี่ยวกับชีวิตและความตายในเชิงลึก”^๒ และ “วัตถุประสงค์” ในการศึกษา^๓ ซึ่งให้เห็นถึงความสำคัญในการดำเนินชีวิตตามหลักไตรลักษณ์อย่าง เป็นองค์รวม การนำพุทธธรรมมาประยุกต์ใช้ การใช้หลักพุทธจิตวิทยาในการช่วยเหลือผู้ป่วย

^๑ พระธรรมโกศาจารย์ (ประยูร ธมฺมจิตฺโต) ศ.ดร., อธิการบดี มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย **ปาฐกถาวิชาชีวิตและความตายในพระพุทธศาสนา : แนวทางการศึกษาวิจัย เรื่องกรณีศึกษาเกี่ยวกับชีวิตและความตาย** แสดงเมื่อวันเสาร์ที่ ๑ กันยายน ๒๕๕๐ กับนิสิตปริญญาโท สาขาวิชาชีวิตและความตาย ณ อาคารเรียนมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย วัดศรีสุธาราม บางขุนนนท์ เขตบางกอกน้อย กรุงเทพมหานคร.

^๒ บัณฑิตวิทยาลัย มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, **คู่มือบัณฑิตศึกษา**, (โรงพิมพ์มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย พิมพ์ครั้งที่ ๕, ๒๕๕๑), หน้า ๑๔๘.

^๓ บัณฑิตวิทยาลัยและภาควิชาจิตวิทยา คณะมนุษยศาสตร์ มจร., **คู่มือนิสิตปริญญาโท หลักสูตรพุทธศาสตรมหาบัณฑิต (พธ.ม.) สาขาวิชาชีวิตและความตาย**, (โรงพิมพ์มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย พิมพ์ครั้งที่ ๑, ๒๕๕๐), หน้า ๑๑.

และญาติทุกระยะ รวมทั้งการสร้างองค์ความรู้และนำมาเผยแพร่ เพื่อเป็น “บุคลากรวิชาชีพทางจิตวิทยาด้านชีวิตและความตาย”^๔

นิสิตที่ศึกษาในสาขาวิชาชีวิตและความตาย มีสถานภาพเป็นบรรพชิตและคฤหัสถ์ มีความแตกต่างกันด้วยวัยวุฒิและคุณวุฒิ โดยลักษณะที่อยู่ในวัยของความเป็นผู้ใหญ่ ซึ่งทั่วไปแล้ว บุคคลวัยนี้จะมีประสบการณ์ที่สัมพันธ์กับการเรียนรู้ทางสังคมและส่วนตัวเป็นอย่างมาก^๕

ในการศึกษาวิชาความรู้เกี่ยวกับรายวิชาต่าง ๆ ตามที่หลักสูตรกำหนด^๖ ไว้ รวมถึงกิจกรรมต่าง ๆ ที่ทางหลักสูตรได้จัดให้มีขึ้นตลอดช่วงเวลาของการศึกษา ทั้งในและนอกสถานที่ ที่เกิดขึ้นทั้งหมดถือเป็นการ “เรียนรู้พฤติกรรมทางสังคม การอยู่ร่วมกันในสังคม และการแก้ปัญหาสังคม”^๗ ซึ่งเป็นการก่อให้เกิด “จิตบุญกุศล” แก่นิสิตผู้เข้าศึกษา

จิตบุญกุศล เป็นจิตของมนุษย์ที่ตั้งมั่นในการทำความดี ดังคำกล่าว “ความเป็นมนุษย์นั้น หมายถึงการมีจิตใจสูง ซึ่งเป็นจุดที่ต่างจากสัตว์ สัตว์ไม่มีบุญมีบาป มีแต่ทำไปตามธรรมชาติ บุญบาปจึงเป็นเรื่องของมนุษย์เท่านั้น บุญหรือบุญญะคือความดี ความดีเป็นคุณสมบัติของความเป็นมนุษย์”^๘

การทำความดีของมนุษย์ปุถุชน ในพระพุทธศาสนาได้กล่าวถึง บุญกิริยาวัตถุ โดยหลักใหญ่ประกอบด้วย ทาน ศีล ภาวนา และในการประกอบบุญนี้ “เป็นการสร้างเหตุให้จิตของตนได้เข้าใกล้ทางพ้นทุกข์มากขึ้น เนื่องด้วยเมื่อจิตเป็นบุญกุศล จะยังผลให้จิตไปในที่ที่ดี ไปสู่นิคมที่ดี ไปสู่นิคมที่มีบัณฑิต กุศลที่มีจะทำให้ได้พบนักปราชญ์ ได้พบผู้รู้ และกุศลที่มีจะยังผลให้ได้เกิดในตระกูลที่ดี ทำให้มีโอกาสได้สร้างบุญเพิ่มขึ้น ๆ ขึ้นไปได้”

^๔ บัณฑิตวิทยาลัยร่วมกับภาควิชาจิตวิทยา คณะมนุษยศาสตร์ มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, คู่มือการฝึกปฏิบัติการดูแลผู้ป่วยแบบองค์รวมเชิงพุทธ, (สาขาวิชาชีวิตและความตาย, ๒๕๕๒), หน้า ๒.

^๕ สุวัฒน์ วัฒนวงศ์, รวมบทความแนวคิดทางอาชีวศึกษาและการศึกษาผู้ใหญ่, (กรุงเทพมหานคร : สำนักพิมพ์แห่งจุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย, ๒๕๕๑), หน้า ๕๗ – ๖๑.

^๖ บัณฑิตวิทยาลัยและภาควิชาจิตวิทยา คณะมนุษยศาสตร์ มจร., คู่มือนิสิตปริญญาโท หลักสูตรพุทธศาสตรมหาบัณฑิต (พธ.ม.) ภาควิชาจิตวิทยา สาขาวิชาชีวิตและความตาย, หน้า ๑๔๗.

^๗ พระศรีคัมภีร์ญาณ (สมจินต์ สมมาบุญโญ), รศ.ดร., แนวทางเขียนหัวข้อ โครงร่าง และวิทยานิพนธ์, (บัณฑิตวิทยาลัย : โรงพิมพ์มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย พิมพ์ครั้งที่ ๒, ๒๕๕๒), หน้า ๓.

^๘ พระชาย วรธมโม และ พระไพศาล วิสาโล, ฉลาดทำบุญ รวมเรื่องน่ารู้ คู่มือทำบุญให้ถูกวิธี, (กรุงเทพมหานคร : บริษัท เกล็ดไทย จำกัด, ๒๕๔๙), หน้าคำนำ.

ด้วยเหตุที่ “รูปแบบวิถีชีวิตของมนุษย์ในสังคมสมัย ที่โน้มเอียงไปทางด้านวัตถุนิยม ปัจเจกชนนิยมและบริโภคนิยมมากยิ่งขึ้น ระบบครอบครัว ชุมชน สังคม และวัฒนธรรมอ่อนแอลง และขาดพลังในการปกป้องคุ้มครองชีวิตของคนในสังคม”^๙ บัณฑิตสาขาวิชาชีวิตและความตายที่จะไปปรับใช้สังคมโดยการเผยแพร่พุทธศาสนา ด้วยการให้บริการทางจิตวิทยาด้านชีวิตและความตาย ตามหลักวิชาชีพ ควรมีความรู้ความเข้าใจในเรื่องของบุญที่ถูกต้อง และด้วยจิตใจที่เป็นกุศล จะสามารถช่วยให้การเผยแพร่พระพุทธศาสนาประสบความสำเร็จตามวัตถุประสงค์ของการศึกษา รวมทั้งตัวบัณฑิตเอง หากได้ประพฤติปฏิบัติตามหลักบุญกิริยาวัตถุจะเป็นผู้พ้นจากอบายภูมิ และไปสู่สุคติภูมิ สมดังใน “บุญกิริยาวัตถุสูตร”^{๑๐} ที่พระพุทธองค์ทรงตรัสไว้

ผู้วิจัยในฐานะที่เป็นนิสิตสาขาวิชาชีวิตและความตายได้เรียนรู้และสัมผัสประสบการณ์ตลอดช่วงเวลาของการศึกษาในสาขาวิชานี้ ได้เห็นพฤติกรรมกรรมการทำความดีของผู้ที่ศึกษาในสาขาชีวิตและความตายด้วยการรวมตัวกันไปช่วยเหลือสังคมในรูปแบบต่างๆ^{๑๑} ดังนั้นจึงสนใจที่จะศึกษาปัจจัยทางจิตสังคมที่ส่งผลต่อจิตบุญกุศลของนิสิตสาขาวิชาชีวิตและความตาย หลักสูตรพุทธศาสตรมหาบัณฑิต มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย ทั้งนี้เพื่อต้องการทราบว่าปัจจัยทางจิตสังคมด้านใดส่งผลกับจิตที่เป็นบุญกุศลของนิสิต ผลที่ได้จะสามารถนำไปเป็นแนวทางในการพัฒนาจิตใจของนิสิตและสังคมส่วนรวม พร้อมทั้งเป็นแนวทางให้บัณฑิตวิทยาลัยได้พัฒนา แก๊วช่วยเหลือ ดูแล และปลูกฝังจิตบุญกุศลให้นิสิตสาขาวิชาชีวิตและความตาย ทั้งนี้เพื่อนำไปเผยแพร่หลักธรรม “บุญกิริยาวัตถุ”^{๑๒} ให้แก่สังคมอีกต่อไป

๑.๒ วัตถุประสงค์ของการวิจัย

๑. เพื่อศึกษาปัจจัยทางจิตสังคม ของนิสิตสาขาวิชาชีวิตและความตาย หลักสูตรพุทธศาสตรมหาบัณฑิต มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย
๒. เพื่อศึกษาจิตบุญกุศล ของนิสิตสาขาวิชาชีวิตและความตาย หลักสูตรพุทธศาสตรมหาบัณฑิต มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย
๓. เพื่อศึกษาปัจจัยทางจิตสังคมที่ส่งผลต่อจิตบุญกุศลของนิสิตสาขาวิชาชีวิตและความตาย หลักสูตรพุทธศาสตรมหาบัณฑิต มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย

^๙ รุ่งอรุณ, คู่มือสร้างบุญ อุ่นใจตลอดชาติ, (กรุงเทพมหานคร : บริษัท บิสซิเดย์ จำกัด, ๒๕๕๒), หน้า ๑๑ – ๑๒.

^{๑๐} คูรายละเอียดยใน ๐ง.๐ฎฐก. (ไทย) ๒๓/๓๖/๒๕๔-๒๕๖.

^{๑๑} คูรายละเอียดยใน เครือข่ายชีวิตศึกษา : เครือข่ายเพื่อการเรียนรู้และเข้าใจชีวิต. (ออนไลน์). แหล่งที่มา : <http://jivit.net/> (๑๑ กุมภาพันธ์ ๒๕๕๔).

^{๑๒} สุจินต์ บริหารวนเขตต์, บุญกิริยาวัตถุ. พิมพ์ครั้งที่ ๑. (กรุงเทพมหานคร : มูลนิธิศึกษาและเผยแพร่พุทธศาสนา), ๒๕๓๘, หน้า ๑.

๑.๓ ขอบเขตการวิจัย

๑.๓.๑ ขอบเขตด้านตัวแปร

ตัวแปรต้น ได้แก่ ปัจจัยทางจิต (จิตลักษณะ) คือ เหตุผลเชิงจริยธรรม ลักษณะมุ่งอนาคต และสุขภาพจิต และปัจจัยทางสังคม (สถานการณ์) ได้แก่ การรับรู้ทัศนคติทางสังคม การเห็นแบบอย่าง และการสนับสนุนจากคนรอบข้าง

ตัวแปรตาม คือ จิตบุญกุศลตามหลักบุญกิริยาวัตถุ ได้แก่ ทาน ศีล และภาวนา และแยกเป็นบุญกิริยาวัตถุ ๑๐ คือ ทานมัย ปัตติทานมัย ปัตตานุโมทนามัย สีลมัย อปจายนมัย เวทยาวัจจมัย ภาวนามัย ฌัมมัสสวนมัย ฌัมมเทสนามัย และทิฏฐุชุกัมม

๑.๓.๒ ขอบเขตด้านเนื้อหา

การวิจัยครั้งนี้เป็นการศึกษาปัจจัยทางจิตสังคมที่เกี่ยวข้องกับจิตบุญกุศลตามหลักบุญกิริยาวัตถุ โดยที่ปัจจัยทางจิต ประกอบด้วย เหตุผลเชิงจริยธรรม ลักษณะมุ่งอนาคต และสุขภาพจิต ปัจจัยทางสังคมประกอบด้วย การรับรู้ทัศนคติทางสังคม การเห็นแบบอย่าง และการสนับสนุนจากคนรอบข้าง และจิตบุญกุศล ประกอบด้วย ทานมัย ปัตติทานมัย ปัตตานุโมทนามัย สีลมัย อปจายนมัย เวทยาวัจจมัย ภาวนามัย ฌัมมัสสวนมัย ฌัมมเทสนามัย และทิฏฐุชุกัมม

๑.๓.๓ ขอบเขตด้านประชากร

ประชากร คือ นิสิตที่ศึกษาสาขาวิชาชีวิตและความตาย หลักสูตรพุทธศาสตรมหาบัณฑิต มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย จำนวน ๔ รุ่น ตั้งแต่ปีการศึกษา ๒๕๕๐ ถึง ๒๕๕๓ รวมทั้งหมด ๑๐๖ รูป/คน จำแนกเป็น รุ่นที่ ๑ จำนวน ๒๓ รูป/คน รุ่นที่ ๒ จำนวน ๓๒ รูป/คน รุ่นที่ ๓ จำนวน ๒๖ รูป/คน และรุ่นที่ ๔ จำนวน ๒๕ รูป/คน โดยการเก็บรวบรวมเชิงปริมาณ

๑.๓.๔ ขอบเขตด้านสถานที่

คณะมนุษยศาสตร์ ภาควิชาจิตวิทยา สาขาวิชาชีวิตและความตาย มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย วัดศรีสุदारามวรวิหาร แขวงบางขุนนนท์ เขตบางกอกน้อย กรุงเทพมหานคร ๑๐๗/๐๐

๑.๓.๕ ขอบเขตด้านเวลา

ผู้วิจัยจะเก็บรวบรวมข้อมูลเชิงปริมาณ ในช่วงเดือนพฤศจิกายน พ.ศ. ๒๕๕๓ ถึง เดือนสิงหาคม พ.ศ. ๒๕๕๔

๑.๔ นิยามศัพท์เฉพาะที่ใช้ในการวิจัย

ในการศึกษาวิจัยครั้งนี้ มีคำศัพท์ที่ต้องมีการจำกัดความหรือทำการนิยามคำศัพท์เพื่อใช้ในการศึกษา ดังนี้

๑.๔.๑ นิสิตสาขาวิชาชีวิตและความตาย หมายถึง นิสิตที่ศึกษาสาขาวิชาชีวิตและความตาย หลักสูตรพุทธศาสตรมหาบัณฑิต มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย มี ๔ รุ่น ปีการศึกษา ๒๕๕๐ ถึง ๒๕๕๓ จำนวนรวม ๑๐๖ รูป/คน

๑.๔.๒ ปัจจัยทางจิต (จิตลักษณะ) หมายถึง ลักษณะหรือสาเหตุทางจิตใจที่ทำให้เกิดพฤติกรรม ในที่นี้ประกอบด้วย ๓ ด้าน

๑.๔.๓ เหตุผลเชิงจริยธรรม หมายถึง เจตนาในการเลือกที่จะกระทำหรือเลือกที่จะไม่กระทำพฤติกรรมอย่างใดอย่างหนึ่ง ซึ่งจะแสดงให้เห็นลักษณะของจิตใจที่อยู่เบื้องหลังการกระทำของบุคคล บุคคลที่มีจริยธรรมในระดับที่ต่างกัน อาจจะมีการกระทำที่คล้ายคลึงกันได้ และบุคคลที่มีเหตุผลการกระทำที่เหมือนกัน อาจจะมีเหตุผลเบื้องหลังการกระทำ และอยู่ในระดับจริยธรรมที่แตกต่างกันได้

๑.๔.๔ ลักษณะมุ่งอนาคต หมายถึง ความสามารถในการคาดการณ์ไกลจากการกระทำของนิสิต สามารถวางแผนในอนาคตได้ และมองเห็นผลที่จะเกิดขึ้น มีความเพียรพยายาม ปฏิบัติตามแผนที่ได้วางไว้ และสามารถอดทนได้รอคอยได้ในผลของการกระทำนั้น

๑.๔.๕ สุขภาพจิต หมายถึง ระดับของความวิตกกังวลที่ประกอบไปด้วยความกลัวในเรื่องต่าง ๆ โดยปราศจากเหตุผลอันสมควร ความกลัว ความโกรธง่าย ความตื่นเต้น ขาดสมาธิ

๑.๔.๖ ปัจจัยทางสังคม หมายถึง สถานการณ์หรือสิ่งต่าง ๆ ที่อยู่รอบตัวมีผลต่อจิตใจ ทำให้เกิดพฤติกรรม ประกอบด้วย ๓ ด้าน

๑.๔.๗ การรับรู้ทัศนสถานทางสังคม หมายถึง การรับรู้ของนิสิตเกี่ยวกับแบบแผนพฤติกรรมทางสังคม ที่กำหนดแนวทางไว้ให้นิสิตยึดถือและปฏิบัติในสถานการณ์ต่าง ๆ ก่อให้เกิดความเข้าใจในกลุ่มเดียวกัน ความเป็นระเบียบในชีวิตทางสังคม ได้แก่ กฎระเบียบ กฎหมาย ขนบธรรมเนียม ประเพณี ซึ่งเป็นการรับรู้ว่า ผู้ที่มีความสำคัญต่อนิสิตในที่นี้หมายถึง อาจารย์ คิดว่านิสิตควรกระทำพฤติกรรมต่าง ๆ ที่ก่อให้เกิดจิตบุญกุศล

๑.๔.๘ การเห็นแบบอย่าง หมายถึง การเห็นแบบอย่างจากเพื่อนนิสิต โดยมีกระบวนการ ๔ ขั้นตอน ดังนี้ ๑. **การเอาใจใส่** คือ การที่นิสิตผู้เลียนแบบมีความใส่ใจสนใจรับรู้ในการกระทำของตัวแบบเพื่อทำการเลียนแบบ ๒. **การเก็บจำ** เป็นกระบวนการที่ต่อเนื่องจากกระบวนการแรก คือ เมื่อสนใจแล้ว สามารถจดจำการกระทำของตัวแบบได้ ๓. **การแสดงออก** เมื่อจดจำตัวแบบแล้วจะเป็นสิ่งที่กระตุ้นให้พยายามแสดงพฤติกรรมที่คล้ายคลึงกับตัวแบบ ๔. **สิ่งล่อใจและการจูงใจ** คือ การที่ผู้เลียนแบบเห็นประโยชน์จากการเลียนแบบ ซึ่งมีผลต่อทัศนคติในการทำทาน การรักษาศีล และการเจริญภาวนา

๑.๔.๙ การสนับสนุนจากคนรอบข้าง หมายถึง การตัดสินใจของนิสิต จะขึ้นอยู่กับอิทธิพลของบุคคลผู้ซึ่งมีความสำคัญและอำนาจเหนือกว่านิสิต ในที่นี้หมายถึง อาจารย์และเพื่อนนิสิต มี ๓ ด้าน คือ ๑. **การสนับสนุนด้านอารมณ์** เช่น การพูดปลอบโยน ให้กำลังใจ ให้ความหวังใจ เห็นใจ และยอมรับ ๒. **การสนับสนุนด้านข้อมูลข่าวสาร** เช่น ช่วยเหลือในการแก้ปัญหา ช่วยหาทางออกที่ดี และให้คำแนะนำปรึกษาเมื่อเกิดปัญหา ๓. **การสนับสนุนทางด้านวัสดุ** เครื่องใช้ รวมทั้งเงินและแรงงาน

๑.๔.๑๐ จิตบุญกุศล หมายถึง สภาพที่นึกคิดถึงความดี และความดีที่จะใช้ในการวิจยนี้ ก็คือ ทางแห่งการทำความดี ซึ่งได้แก่ **บุญกิริยาวัตถุ** แบ่งเป็น ๓ หมวด และแบ่งย่อยเป็น ๑๐ ด้าน ดังนี้

๑.๔.๑๑ ทานมัย หมายถึง การทำบุญของนิสิตด้วยการให้ เป็นการทำความดีด้วยการแบ่งปันผู้อื่นด้วยสิ่งของที่เป็นประโยชน์แก่ผู้รับ การให้ทานเป็นการช่วยขัดเกลาความเห็นแก่ตัว และความยึดติดในวัตถุของนิสิตได้

๑.๔.๑๒ ปัตติทานมัย หมายถึง การทำบุญของนิสิตด้วยการเฉลี่ยส่วนความดีให้ผู้อื่น หรืออุทิศส่วนกุศลให้ผู้อื่น เป็นการเปิดโอกาสให้คนอื่นมาร่วมทำบุญ ร่วมแสดงความคิดเห็น รวมถึงการอุทิศส่วนบุญให้แก่ผู้ที่ล่วงลับไปแล้ว

๑.๔.๑๓ ปัตตานุโมทนามัย หมายถึง การทำบุญของนิสิตด้วยความยินดีในความดีของผู้อื่น หรือยินดีในกุศลของผู้อื่นเป็นการยอมรับและชื่นชมยินดี หรืออนุโมทนา ไม่ระแวงสงสัยในการทำความดีของผู้อื่น

๑.๔.๑๔ สีลมัย หมายถึง การทำบุญของนิสิตด้วยการรักษาศีลและประพฤติดี เป็นการฝึกฝนที่จะไม่เบียดเบียน มุ่งทำความดีงามและพัฒนาคุณภาพชีวิตให้ดีขึ้นทางกาย และวาจา ประกอบด้วย

๑.๔.๑๕ อปายนัมัย หมายถึง การทำบุญของนิสิตด้วยการประพุดิอ่อนน้อม เป็นการอ่อนน้อมถ่อมตนต่อผู้ใหญ่ ผู้ใหญ่ก็แสดงออกในความมีเมตตาต่อผู้น้อย เป็นการให้เกียรติ และให้ความเคารพในความแตกต่างซึ่งกันและกัน

๑.๔.๑๖ เวยยาวัจจัมัย หมายถึง การทำบุญของนิสิตด้วยการช่วยเหลือชนชายรับใช้ ได้แก่ การเสียสละแรงกาย แรงใจ เพื่อส่วนรวม

๑.๔.๑๗ ภาวนามัย หมายถึง การทำบุญของนิสิตด้วยการเจริญภาวนา เป็นการพัฒนาจิตใจและปัญญา ทำให้จิตสงบ ไม่มีกิเลส ไม่เศร้าหมอง เห็นคุณค่าสิ่งต่าง ๆ ตามความเป็นจริง ประกอบด้วย

๑.๔.๑๘ ธัมมัสสวนมัย หมายถึง การทำบุญของนิสิตด้วยการฟังธรรม ศึกษาพระธรรมเป็นการบ่มเพาะสติปัญญาให้สว่างไสว รวมทั้งการฟังเรื่องที่ดีมีประโยชน์ต่อสติปัญญา หรือมีประโยชน์ต่อการดำเนินชีวิต

๑.๔.๑๙ ธัมมเทศนามัย หมายถึง การทำบุญของนิสิตด้วยการแสดงธรรม ไม่ว่าจะเป็นพระภิกษุ หรืออุบาสก อุบาสิกา เป็นการให้ธรรมะและข้อคิดที่ดีกับผู้อื่นให้ได้รู้จักวิธีการดำเนินชีวิตที่ดี

๑.๔.๒๐ ทิฏฐชุกัมม หมายถึง การทำบุญของนิสิตด้วยการทำความเห็นให้ตรง ถูกต้อง และเหมาะสม แก้ไขปรับปรุงพัฒนาความคิดเห็นในบุญกิริยาวัตถุให้ถูกต้อง เป็นการพัฒนาปัญญาที่สำคัญ

๑.๕ ประโยชน์ที่คาดว่าจะได้รับ

๑.๕.๑ ทำให้ทราบปัจจัยทางจิตสังคม ของนิสิตสาขาวิชาชีวิตและความตาย หลักสูตรพุทธศาสตรมหาบัณฑิต มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย

๑.๕.๒ ทำให้ทราบจิตบุญกุศล ของนิสิตสาขาวิชาชีวิตและความตาย หลักสูตรพุทธศาสตรมหาบัณฑิต มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย

๑.๕.๓ ทำให้ทราบปัจจัยทางจิตสังคมที่ส่งผลต่อจิตบุญกุศลของนิสิตสาขาวิชาชีวิตและความตาย หลักสูตรพุทธศาสตรมหาบัณฑิต มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย

๑.๕.๔ เพื่อนำผลการวิจัยที่ได้เป็นข้อมูลในการพัฒนาสุขภาวะองค์กรของนิสิตให้เอื้อต่อการบูรณาการในการค้นคว้านวัตกรรมเชิงพุทธ

บทที่ ๒

เอกสารและรายงานวิจัยที่เกี่ยวข้อง

การวิจัยเรื่อง ปัจจัยทางจิตสังคมที่ส่งผลต่อจิตบุญกุศลของนิสิตสาขาวิชาชีวิตและความตาย หลักสูตรพุทธศาสตรมหาบัณฑิต มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย ผู้วิจัยได้ศึกษาเอกสารและงานวิจัยที่เกี่ยวข้องเพื่อเป็นพื้นฐานในการศึกษา ดังนี้

๒.๑ แนวคิดเกี่ยวกับจิตสังคม

๒.๑.๑ ความรู้เรื่องจิตสังคม

๒.๑.๒ ทฤษฎีปฏิสัมพันธ์นิยม

๒.๑.๓ ทฤษฎีต้นไม้อจริยธรรม

๒.๒ ความหมายและความสำคัญของปัจจัยทางจิต (จิตลักษณะ)

๒.๒.๑ เหตุผลเชิงจริยธรรม

๒.๒.๒ ลักษณะมุ่งอนาคต

๒.๒.๓ สุขภาพจิต

๒.๓ ความหมายและความสำคัญของปัจจัยทางสังคม (สถานการณ์)

๒.๓.๑ การรับรู้ทัศนคติทางสังคม

๒.๓.๒ การเห็นแบบอย่าง

๒.๓.๓ การสนับสนุนจากคนรอบข้าง

๒.๔ แนวคิดเกี่ยวกับจิตบุญกุศล

๒.๔.๑ ความรู้เรื่องจิตในทางพุทธศาสนา

๒.๔.๒ ความรู้เรื่องบุญกุศล

๒.๕ แนวทางปฏิบัติเพื่อสร้างจิตบุญกุศลตามหลักบุญกิริยาวัตถุ

๒.๕.๑ หมวดทาน

๒.๕.๒ หมวดศีล

๒.๕.๓ หมวดภาวนา

๒.๖ รายละเอียดเกี่ยวกับหลักสูตร สถานศึกษา และลักษณะนิสิต

๒.๖.๑ หลักสูตร

๒.๖.๒ สถานศึกษา

๒.๖.๒ ลักษณะนิสิต

๒.๗ งานวิจัยที่เกี่ยวข้อง

๒.๘ กรอบแนวคิดในการวิจัย

๒.๑ แนวคิดเกี่ยวกับจิตสังคม

ในการศึกษาแนวคิดเกี่ยวกับจิตสังคม ผู้วิจัยได้เริ่มต้นจากการศึกษา “จิตวิทยาสังคม” เรียนรู้เรื่อง “ทฤษฎีปฏิสัมพันธ์นิยม” และความรู้จาก “ทฤษฎีต้นไม้อัจฉริยะ” เพื่อความเข้าใจในเรื่อง “ปัจจัยทางจิตสังคม” ดังรายละเอียดต่อไปนี้

๒.๑.๑ ความรู้เรื่องจิตสังคม

จิตสังคม มาจากศัพท์ “จิต” กับ “สังคม” มีความหมายคือ

จิต หมายถึง ใจ สิ่งที่มีหน้าที่รู้ คิด และนึก

สังคม หมายถึง คนจำนวนหนึ่งที่มีความสัมพันธ์ต่อเนื่องกันตามระเบียบ กฎเกณฑ์ โดยมีวัตถุประสงค์สำคัญร่วมกัน^๑

การศึกษาเกี่ยวกับจิตสังคม จึงเป็นการศึกษาถึงความรู้สึกนึกคิด หรือใจของคนในสังคม โดยพิจารณาจากพฤติกรรมการแสดงออก หรือพฤติกรรมปฏิกริยาสัมพันธ์ (Interpersonal behavior) ซึ่งมีมิติ ๔ ด้านคือ ด้านแต่ละบุคคล (Individuals) ด้านสิ่งแวดล้อมทางสังคม (Social environment) ด้านการปะทะสัมพันธ์ (Interaction) และผลของการปะทะสัมพันธ์ ระหว่างแต่ละบุคคลกับสิ่งแวดล้อมทางสังคม^๒

“...การเข้าใจถึงความคิด ความรู้สึก และพฤติกรรมของบุคคล ซึ่งได้รับอิทธิพลจากการปรากฏตัว ภาพพจน์หรือการเหมือนปรากฏตัวของบุคคลอื่น...” การเหมือนปรากฏตัว คือ การที่พฤติกรรมของบุคคลมักจะสะท้อนให้เห็นถึงความตระหนักในการเป็นสมาชิกคนหนึ่งของวัฒนธรรมใดวัฒนธรรมหนึ่งหรืออาชีพใดอาชีพหนึ่ง หรือกลุ่มสังคมใดสังคมหนึ่ง แม้จะอยู่คนเดียว พฤติกรรมของเราจะแสดงให้เห็นอิทธิพลของความตระหนักในบทบาทสังคมของเราเอง และจะกระทำตามบทบาทที่สังคมกำหนด เสมือนว่ามีบุคคลอื่น ๆ อยู่ในที่นั้นด้วย”^๓

ความแตกต่างของบุคคล มีสาเหตุหลายประการสรุปได้ ๒ ประการ คือ สาเหตุจากพันธุกรรม และจากสิ่งแวดล้อม

^๑ อรรถสิทธิ์ เวชชาชีวะ, ศ.นพ., พจนานุกรมฉบับราชบัณฑิตยสถาน, (๒๕๔๒), หน้า ๓๑๒ และ ๑๑๕๙.

^๒ สติยวงศ์ วงศ์สุวรรณ, รศ., จิตวิทยาสังคม, พิมพ์ครั้งที่ ๑, (กรุงเทพมหานคร : เจริญรัตน์การพิมพ์, ๒๕๒๙), หน้า ๑๑.

^๓ สุวิไล เรียงวัฒนสุข, ผศ., จิตวิทยาสังคม, พิมพ์ครั้งที่ ๑, (กรุงเทพมหานคร : บริษัทรุ่งศิลป์การพิมพ์ (๑๙๗๗) จำกัด, ๒๕๒๗), หน้า ๑-๒.

พันธุกรรม ไม่สามารถเลือกหรือเปลี่ยนแปลงได้ ดังนั้นสิ่งแวดล้อมจึงเป็นสิ่งสำคัญที่จะสร้างเสริมลักษณะนิสัยให้เป็นไปตามความประสงค์

กระบวนการที่เกิดจากการเรียนรู้และยึดถือปฏิบัติร่วมกันเป็นแนวทางให้บุคคลสามารถปรับตัวให้อยู่ในสังคมได้เป็นอย่างดี เรียกว่า กระบวนการสังคมประกิต (Socialization Process) มีลักษณะสำคัญ ๓ ประการ คือ

๑. การปฏิสัมพันธ์หรือการปะทะสัมพันธ์ของมนุษย์ (human interaction)
๒. ความสามารถในการใช้ภาษา (mastery of language)
๓. การยอมรับด้วยความรักใคร่ (affectionate acceptance)^๔

สรุปได้ว่า จิตสังคมเป็นการศึกษาสาเหตุ ๒ ประการ คือ ลักษณะทางจิตใจ ความรู้สึกนึกคิดของแต่ละบุคคล และ ลักษณะทางสังคม หรือสิ่งแวดล้อมในสังคมที่มีความสัมพันธ์กันหรือมีปฏิสัมพันธ์กัน อันจะมีผลต่อพฤติกรรม

๒.๑.๒ ทฤษฎีปฏิสัมพันธ์นิยม

แนวคิดพื้นฐานในการวิจัย ในสาขาจิตวิทยาและสาขาพฤติกรรมศาสตร์มีกรอบแนวคิดพื้นฐานในการศึกษาสาเหตุของพฤติกรรมศาสตร์มนุษย์ คือ รูปแบบทฤษฎีปฏิสัมพันธ์นิยม (Interactionism Model) ซึ่งได้เป็นกรอบแนวคิดที่สำคัญในการวิจัยต่าง ๆ

รูปแบบทฤษฎีปฏิสัมพันธ์นิยม^๕ เป็นกรอบแนวคิดที่ทันสมัยเนื่องจากเป็นข้อบ่งชี้เกี่ยวกับสาเหตุของพฤติกรรมต่าง ๆ หลายประเภท รวมทั้งพฤติกรรมการทำงาน ทฤษฎีนี้ระบุสาเหตุของพฤติกรรมของบุคคลอย่างน้อย ๔ สายหลัก ดังนี้

๑. สาเหตุฝ่ายสถานการณ์ (Situational factors) ซึ่งเป็นสิ่งต่าง ๆ ที่อยู่รอบตัวบุคคล หรือ การรับรู้ของบุคคลที่เกี่ยวกับสิ่งใดสิ่งหนึ่งรอบตัวของเขา เช่น ปทัสถานทางสังคม การสนับสนุนจากคนรอบข้าง เป็นต้น สถานการณ์เหล่านี้แบ่งเป็น ๒ ลักษณะคือ หนึ่ง สถานการณ์ที่เอื้ออำนวยในการเกิดพฤติกรรมที่น่าปรารถนา เช่น การเห็นแบบอย่างที่ดีในการกระทำพฤติกรรมที่น่าปรารถนา และ สอง สถานการณ์ที่ขัดขวางมิให้เกิดพฤติกรรมที่น่าปรารถนา

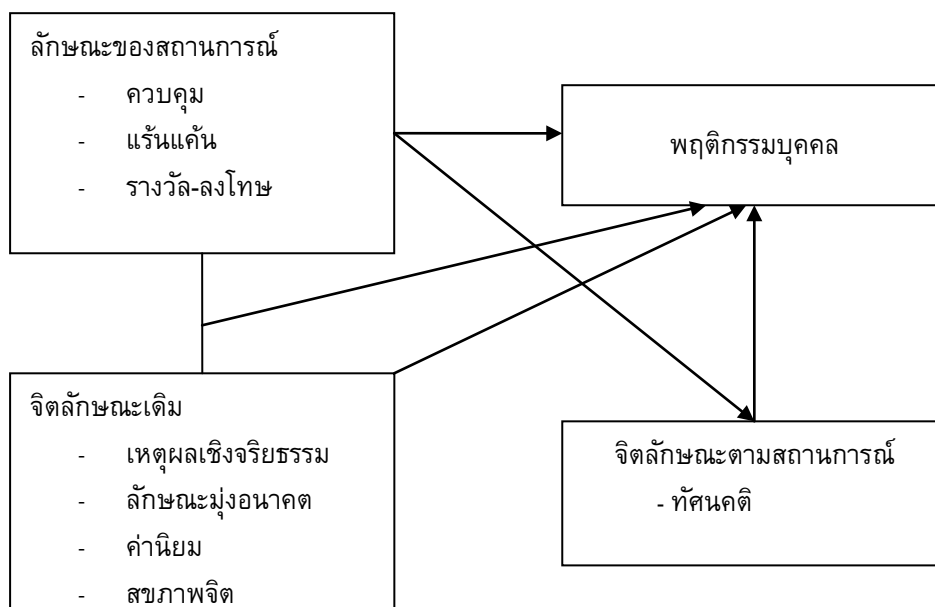
^๔ ถวิล ธาราโกชน, จิตวิทยาสังคม, พิมพ์ครั้งที่ ๔, (กรุงเทพมหานคร : บริษัท โอ.เอส. พรินติ้งเฮาส์, ๒๕๓๒), หน้า ๒๑-๒๒.

^๕ ดุจเดือน พันธุมนาวิน, ผศ.ดร., หลักและวิธีการประมวลเอกสารเพื่อความเป็นเลิศในการวิจัยทางจิตพฤติกรรมศาสตร์, พิมพ์ครั้งที่ ๑. (กรุงเทพมหานคร : โครงการส่งเสริมเอกสารวิชาการ สถาบันบัณฑิตพัฒนบริหารศาสตร์, ๒๕๔๙), หน้า ๖๐-๖๓.

๒. สาเหตุฝ่ายจิตลักษณะเดิม (Psychological traits) เป็นจิตลักษณะหรือบุคลิกภาพที่ติดตัวมา อาจเกิดจากการถ่ายทอดทางสังคม เช่น สุขภาพจิต ประสบการณ์ทางสังคม สติปัญญา ค่านิยม เป็นต้น

๓. ปฏิสัมพันธ์ระหว่างสาเหตุฝ่ายสถานการณ์กับฝ่ายจิตลักษณะเดิม ซึ่งเรียกว่า ปฏิสัมพันธ์แบบกลไก (Mechanical Interaction) เช่น พฤติกรรมของบุคคล ซึ่งเกิดจากการที่ผู้นั้นมีสุขภาพจิตที่ไม่ดีและกำลังอยู่ในสถานการณ์ที่ย่ำแย่ จึงทำให้เกิดพฤติกรรมก้าวร้าวได้ เป็นต้น

๔. สาเหตุฝ่ายจิตลักษณะตามสถานการณ์ หรือที่เรียกว่า ปฏิสัมพันธ์ภายในตน (Organismic Interaction) เป็นจิตลักษณะที่เปลี่ยนแปลงไปตามสถานการณ์ เช่น ทักษะติดต่อสิ่งใดสิ่งหนึ่ง สิ่งเหล่านี้เปลี่ยนแปลงตามสถานการณ์

ภาพที่ ๑.๑ : แสดงการวิเคราะห์สาเหตุของพฤติกรรมด้วยรูปแบบทฤษฎีปฏิสัมพันธ์นิยม (Interactionism Model)

รูปแบบทฤษฎีปฏิสัมพันธ์นิยม เป็นการกล่าวถึงสาเหตุของพฤติกรรมบุคคลในเชิงของระบบ “สาเหตุและผล” ทำให้รูปแบบทฤษฎีปฏิสัมพันธ์นิยมเป็นกรอบความคิดพื้นฐานที่สำคัญของการวิจัยในสาขาจิตพฤติกรรมศาสตร์ คำว่า “จิตสังคม” เป็นคำที่สะท้อนให้เห็นปัจจัยที่เป็นสาเหตุทั้งด้านจิตลักษณะหรือจิตใจ และด้านสถานการณ์หรือสังคม ซึ่งหมายถึง ปัจจัยเชิงสาเหตุ^๖

^๖ ดุจเดือน พันธมนาวิน, ผศ.ดร., หลักและวิธีการประมวลเอกสารเพื่อความเป็นเลิศในการวิจัยทางจิตพฤติกรรมศาสตร์, หน้า ๖๐-๖๓.

สรุปได้ว่า พฤติกรรมต้องมีสาเหตุ เพื่อผลักดัน และกระตุ้นให้เกิดพฤติกรรม ดังนั้น การศึกษาสาเหตุจะทำให้เข้าใจถึงพฤติกรรม และในส่วนของ การวางเงื่อนไข ก็เป็นสาเหตุสำคัญ ในการเปลี่ยนแปลงพฤติกรรม ดังนั้นงานวิจัยนี้จึงมีความเชื่อว่าปัจจัยทางจิตสังคมมีผลต่อจิตบุญกุศล

๒.๑.๓ ทฤษฎีต้นไม้จริยธรรม

ทฤษฎีต้นไม้จริยธรรม^๗ แสดงถึงสาเหตุของพฤติกรรมของคนดีและคนเก่ง ว่า พฤติกรรมเหล่านี้มีสาเหตุทางจิตใจอะไรบ้าง ทฤษฎีนี้สร้างจากการสรุปผลการวิจัยในเรื่อง ดังกล่าวของเยาวชนและประชาชนชาวไทยอายุ ๖ ถึง ๖๐ ปี จำนวนรวมหลายพันคน ซึ่ง ผลการวิจัยในประเทศช่วง ๒๐ ปีนี้

ทฤษฎีต้นไม้จริยธรรมนี้มี ๓ ส่วน คือ

ส่วนที่ ๑ ดอกและผลไม้ของต้นไม้ แสดงถึงพฤติกรรมทำความดีและความ ชั่ว ในพฤติกรรมประเภทต่าง ๆ ที่รวมเข้าเป็นพฤติกรรมของพลเมืองดี พฤติกรรมที่เอื้อต่อการ พัฒนาประเทศ ผลที่ออกมาเป็นพฤติกรรมที่น่าปรารถนา

ส่วนที่ ๒ สาเหตุทางจิตใจที่เป็นส่วนลำต้นของต้นไม้ อันประกอบด้วยจิตลักษณะ ๕ ด้าน คือ

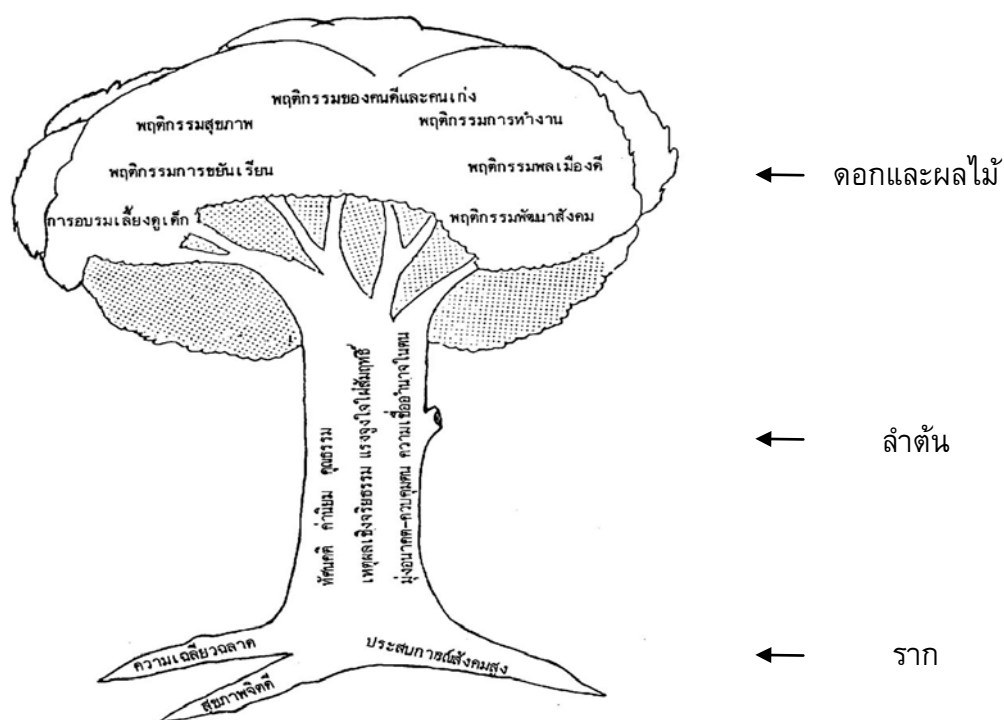
๑. เหตุผลเชิงจริยธรรม
๒. มุ่งอนาคตควบคุมตน
๓. ความเชื่ออำนาจในตน
๔. แรงจูงใจใฝ่สัมฤทธิ์
๕. ทศนคติ คุณธรรม และค่านิยม

ลักษณะทางจิตใจ ๕ ด้านนี้ ถ้ามีมากในบุคคลใดบุคคลนั้นก็จะเป็นผู้มีพฤติกรรม คนดีและคนเก่ง นอกจากนี้แล้ว พฤติกรรมเป็นคนดีและคนเก่งยังต้องอาศัยปัจจัยที่เป็น พื้นฐานทางจิตใจ

ส่วนที่ ๓ ของต้นไม้จริยธรรม คือ รากของต้นไม้ มี ๓ ด้าน คือ

๑. สติปัญญา
๒. ประสพการณ์ทางสังคม
๓. สุขภาพจิตดี

^๗ ดวงเดือน พันธุมนาวิน, ศ.ดร., ทฤษฎีต้นไม้จริยธรรม การวิจัยและการพัฒนาบุคคล, พิมพ์ครั้งที่ ๑. (กรุงเทพมหานคร : โครงการส่งเสริมเอกสารวิชาการ สถาบันบัณฑิตพัฒนบริหารศาสตร์, ๒๕๓๘), หน้า ๑-๓.

ภาพที่ ๑.๒ ทฤษฎีต้นไม้จริยธรรมแสดงจิตลักษณะพื้นฐาน
และองค์ประกอบทางจิตใจของพฤติกรรมทางจริยธรรม^๔

สรุปได้ว่า ทฤษฎีต้นไม้จริยธรรม ได้แสดงสาเหตุทางจิตใจที่รากและลำต้น ๘ ประการ ซึ่งจะเกี่ยวข้องกับการที่บุคคลจะมีพฤติกรรมการทำดีละเว้นชั่ว ในที่นี้หมายถึงดอกและผล ดังนั้นในงานวิจัยนี้ จึงเลือกศึกษาสาเหตุทางจิตใจหรือจิตลักษณะ ๓ ประการ คือ เหตุผลเชิงจริยธรรม ลักษณะมุ่งอนาคต และ สุขภาพจิตดี

^๔ ดวงเดือน พันธุมนาวัน, ศ.ดร., ทฤษฎีต้นไม้จริยธรรม การวิจัยและการพัฒนาบุคคล,

๒.๒ ความหมายและความสำคัญของปัจจัยทางจิต (จิตลักษณะ)

จุดหมายของการศึกษามีลักษณะ ๓ ประการ คือ **พุทธิลักษณะ** เป็นจุดหมายที่เน้นการจำหรือการระลึกถึงสิ่งที่ได้เรียนรู้มา เกี่ยวกับการแก้ปัญหาโดยใช้สติปัญญา ตรงกับคำว่าความรู้ในปัจจุบัน **ปฏิบัติลักษณะ** เป็นจุดหมายที่เน้นทักษะทางด้านกล้ามเนื้อและกลไก การกระทำบางอย่างต่อวัตถุ ตรงกับคำว่าทักษะ และ**จิตลักษณะ** เป็นจุดหมายที่เน้นระดับความรู้สึก อารมณ์ เป็นระดับของการยอมรับหรือปฏิเสธ จิตลักษณะมีความแตกต่างกัน ตั้งแต่ความตั้งใจธรรมดา ไปสู่ความซับซ้อนภายในที่เสมอดันเสมอลายของบุคลิกลักษณะและคุณธรรม ตรงกับคำว่า ความสนใจ เจตคติ ความซาบซึ้ง และลักษณะอารมณ์^๑

๒.๒.๑ เหตุผลเชิงจริยธรรม

จริยธรรม มีองค์ประกอบ ๔ ประการ คือ ๑. **พฤติกรรมเชิงจริยธรรม** หมายถึง การที่บุคคลแสดงพฤติกรรมที่สังคมนิยมชมชอบ หรืองดเว้นการแสดงพฤติกรรมที่ฝ่าฝืนในสังคมนั้น ๆ ๒. **ความรู้เชิงจริยธรรม** หมายถึง การมีความรู้ว่าสังคมของตนนั้น กระทำชนิดใดดีที่ควรกระทำ และการกระทำชนิดใดเลวควรงดเว้น ลักษณะและพฤติกรรมใดเหมาะสมหรือไม่เหมาะสมมากนักน้อยเพียงใด ปริมาณความรู้เชิงจริยธรรม ขึ้นอยู่กับอายุ ระดับการศึกษา และพัฒนาการทางสติปัญญาของบุคคลนั้น ๓. **ทัศนคติเชิงจริยธรรม** หมายถึง ความรู้สึกของบุคคลที่เกี่ยวข้องกับลักษณะหรือพฤติกรรมเชิงจริยธรรมต่าง ๆ ว่าตนชอบหรือไม่ชอบ ลักษณะนั้น มากน้อยเพียงใด ทัศนคติเชิงจริยธรรมของบุคคลอาจเปลี่ยนแปลงได้ และ ๔. **เหตุผลเชิงจริยธรรม** หมายถึง การที่บุคคลใช้เหตุผลในการเลือกที่จะกระทำหรือไม่กระทำพฤติกรรมอย่างใดอย่างหนึ่ง ซึ่งแสดงให้เห็นถึงแรงจูงใจที่อยู่เบื้องหลังการกระทำต่าง ๆ ของบุคคล^๒

^๑ รัชชัย ชัยจิราญากุล, จุดหมายสำหรับการเรียนการสอนและการพัฒนาหลักสูตร : แนวคิดและแนวปฏิบัติ, (กรุงเทพมหานคร : สำนักพิมพ์โอเดียนสโตร์, ๒๕๒๗), หน้า ๓๖-๓๗.

^๒ ดวงเดือน พันธุมนาวิน, จิตวิทยาจริยธรรมและจิตวิทยาภาษาพฤติกรรมศาสตร์, (กรุงเทพมหานคร : ไทยวัฒนาพานิช, ๒๕๒๔), หน้า ๒-๓.

๒.๒.๑.๑ ความหมายและทฤษฎีการใช้เหตุผลเชิงจริยธรรม

๑. ความหมายของเหตุผลเชิงจริยธรรม

ดวงเดือน พันธุมนาวิน^๓ ได้ให้ความหมายของเหตุผลเชิงจริยธรรมว่า หมายถึง การที่บุคคลใช้เหตุผลในการเลือกที่จะกระทำหรือไม่กระทำพฤติกรรมอย่างใดอย่างหนึ่ง ซึ่งแสดงให้เห็นถึงแรงจูงใจที่อยู่เบื้องหลังการกระทำต่าง ๆ ของบุคคล

ฉกาจ ช่วยโต และดวงเดือน พันธุมนาวิน^๔ ให้ความหมายว่าเหตุผลเชิงจริยธรรมเป็นจิตลักษณะประเภทหนึ่งที่มีความสำคัญต่อพฤติกรรมการทำดีละเว้นชั่วและการทำงานอย่างขยันขันแข็งเพื่อส่วนรวมของบุคคลเป็นอย่างมาก กล่าวไว้ในชีวิตของมนุษย์บุคคลมักจะตกอยู่ในสถานการณ์ที่เป็นการขัดแย้งระหว่างผลประโยชน์ของหลายฝ่าย เช่น ความขัดแย้งระหว่างการเห็นแก่ตัวกับการเห็นแก่ผู้อื่น ความขัดแย้งระหว่างการช่วยเหลือเพื่อนฝูงกับการเคารพกฎเกณฑ์ตลอดจนความขัดแย้งระหว่างการทำตามระเบียบกับการยึดหลักคุณธรรม หรืออุดมคติบางประการ ดังนั้นสถานการณ์ที่มีการขัดแย้งเช่นนี้จึงเป็นสถานการณ์ทางจริยธรรม ในสถานการณ์ทางจริยธรรม บุคคลจะต้องเลือกที่จะกระทำหรือไม่กระทำบางอย่าง ซึ่งจะทำให้เกิดผลดีต่อบางฝ่ายและผลเสียต่อฝ่ายอื่นๆ ได้ ดังนั้นการที่บุคคลยึดหลักการเพื่อประโยชน์ส่วนรวม แสดงว่าบุคคลนั้นมีเหตุผลเชิงจริยธรรม ในขั้นที่สูงกว่าผู้ที่เห็นแก่พวกพ้องอย่างเดียว และสูงกว่าผู้ที่เห็นแก่ประโยชน์ส่วนตนโดยไม่สนใจประโยชน์ของผู้อื่นและส่วนรวม

พระมหาไชยา กาละปักษ์^๕ ได้ให้ความหมายของเหตุผลเชิงจริยธรรมว่า หมายถึง การที่บุคคลใช้เหตุผลในการเลือกที่จะกระทำหรือเลือกที่จะไม่กระทำพฤติกรรมอย่างใดอย่างหนึ่ง ซึ่งจะแสดงให้เห็นถึงแรงจูงใจที่อยู่เบื้องหลังการกระทำของบุคคล บุคคลที่มีจริยธรรมในระดับที่ต่างกัน อาจจะมีการกระทำที่คล้ายคลึงกันได้ และบุคคลที่มีเหตุผลการกระทำที่เหมือนกัน อาจจะมีเหตุผลเบื้องหลังการกระทำ และอยู่ในระดับจริยธรรมที่แตกต่างกันได้

^๓ เรื่องเดียวกัน, หน้า ๓.

^๔ ฉกาจ ช่วยโต และดวงเดือน พันธุมนาวิน, “ลักษณะจิตลักษณะที่เกี่ยวข้องกับการบวชในพระพุทธศาสนาของชาวไทยในภาคใต้”, รายงานการวิจัย, (คณะพัฒนาสังคมและสิ่งแวดล้อม สถาบันบัณฑิตพัฒนบริหารศาสตร์, ๒๕๒๓), หน้า ๒๒-๒๓.

^๕ พระมหาไชยา กาละปักษ์, “ปัจจัยเชิงเหตุแบบบูรณาการของบ้าน สถานศึกษา สื่อ และจิตลักษณะที่เกี่ยวข้องกับพฤติกรรมสุขภาพบุรุษของนักเรียนอาชีวศึกษา”, ปริญญาานิพนธ์ศิลปศาสตรมหาบัณฑิต, (คณะพัฒนาสังคมและสิ่งแวดล้อม สถาบันบัณฑิตพัฒนบริหารศาสตร์, ๒๕๕๐), หน้า ๔๔.

สรุปความหมายของเหตุผลเชิงจริยธรรมที่กล่าวมา กล่าวได้ว่า เหตุผลเชิงจริยธรรมเป็นจิตลักษณะประเภทหนึ่งที่มีความสำคัญต่อพฤติกรรมการทำความดี ละเว้นความชั่ว ซึ่งมีสาเหตุหรือเจตนาที่บุคคลจะเลือกกระทำหรือไม่กระทำ และผลของการกระทำหรือไม่กระทำนั้นก่อให้เกิดกระบวนการเปลี่ยนแปลงพฤติกรรมในระดับจริยธรรมที่แตกต่างกัน ได้แก่ การทำงานอย่างขยันขันแข็งเพื่อส่วนรวม จึงเป็นการศึกษาลักษณะจิตใจของบุคคลที่มีความเห็นแก่ตัวน้อย แต่เห็นแก่ผู้อื่น หรือเห็นแก่ส่วนรวม และเห็นแก่หลักการหรืออุดมคติมากกว่า

๒. ทฤษฎีพัฒนาการของการใช้เหตุผลเชิงจริยธรรมของโคลเบอร์ก^๖

ระดับที่ ๑ ระดับก่อนเรียน (preconventional level) ลักษณะของพัฒนาการระดับนี้คือ พฤติกรรมที่ถูกต้องนั้นจะต้องเป็นไปตามกฎที่เป็นรูปธรรม ซึ่งกำหนดอำนาจและโทษไว้ด้วยหากไม่มีข้อกำหนดแล้ว พฤติกรรมที่ถูกต้องนั้นก็คือพฤติกรรมที่สนองความสนใจของตนเองหรือของคนอื่น พฤติกรรมที่ได้รับการพิจารณาว่าถูกต้องนั้น จะต้องเป็นพฤติกรรมที่หลีกเลี่ยงการถูกลงโทษ การคล้อยตามอำนาจ การสนองความสนใจของตน และหรือเพื่อเปลี่ยนแปลงความนิยมชมชอบบางอย่าง จะเห็นได้ว่าโดยส่วนใหญ่แล้ว มุมมองทางสังคมในด้านการใช้เหตุผลเชิงจริยธรรมนั้น มักยึดมิติที่เกี่ยวข้องกับตนเอง และหรือด้านกายภาพ และผลที่เกิดจากกฎเกณฑ์และการประพฤติปฏิบัติเป็นหลัก

ระดับที่ ๒ ระดับกฎเกณฑ์ (conventional level) ในระดับนี้พฤติกรรมที่ถือว่าถูกต้องนั้นจะต้องเป็นไปตามความคาดหวังที่สังคมส่วนใหญ่ที่ดี (หรือสังคมส่วนน้อยบ้างก็เป็นได้) กล่าวคือต้องสนับสนุนและปฏิบัติตามกฎ ความคาดหวังและบทบาทของสังคมจะต้องไม่ให้ถูกทำโทษหรือยึดความสนใจตัวเองเป็นหลักอย่างเช่นระดับที่ ๑ เพราะมีแรงจูงใจภายในที่จะปฏิบัติตามที่สังคมคาดหวัง จึงมักได้รับการยอมรับจากผู้อื่นเสมอ

ระดับที่ ๓ ระดับเหนือเกณฑ์หรือระดับหลักการ (postconventional level หรือ principled level) ในระดับนี้พฤติกรรมที่ถูกต้องนั้นเป็นพฤติกรรมที่ยึดหลักทั่วไปและหลักสากลทางด้านมนุษยชน เป็นค่านิยมหรือกฎเกณฑ์ซึ่งสังคมและปัจเจกชนยอมรับผู้ให้เหตุผลทางจริยธรรมเชื่อว่าสมาชิกที่ดีของสังคม มีภาระที่จะต้องสนับสนุนสิทธิของสมาชิกทั้งหมด และจะต้องประพฤติปฏิบัติให้สอดคล้องกับค่านิยมทางศีลธรรม ขณะเดียวกันสังคมก็มีกฎเกณฑ์

^๖ Kohlberg, L., Moral development and behavior : theory, research, and social issues, (New York : Holt, Rinehart, and Winson, 1976), p. 31-53, อ้างใน ดวงเดือน พันธุมนาวิน, ศ.ดร. ทฤษฎีต้นไม้อจริยธรรม การวิจัยและการพัฒนาบุคคล, พิมพ์ครั้งที่ ๑, (กรุงเทพมหานคร : โครงการส่งเสริมเอกสารวิชาการ สถาบันบัณฑิตพัฒนบริหารศาสตร์, ๒๕๓๘), หน้า ๑๗๔-๑๗๕.

และกฎหมายตามความจำเป็นของสังคมซึ่งสมาชิกของสังคมยอมรับ สมาชิกจะต้องเข้าใจและทราบจุดมุ่งหมายด้วย มิใช่เพียงแต่ยอมรับในกฎเกณฑ์ (อย่างในระดับที่ ๒) เท่านั้น และต้องพร้อมที่จะคุ้มครองสิทธิและค่านิยมอื่นๆ นอกจากนี้ แนวปฏิบัติของสังคมก็ควรจะยึดอยู่บนพื้นฐานทางจริยธรรม มิใช่ให้จริยธรรมทางสังคมมาจากแนวปฏิบัติของสังคม

จากพัฒนาการ ๓ ระดับ โคลเบอร์กได้จำแนกพัฒนาการออกเป็นระดับละ ๒ ขั้น รวมเป็น ๖ ขั้น ดังนี้

ขั้นที่ ๑ : ก่อนกฎเกณฑ์ จริยธรรมจากภายนอก

ขั้นนี้เรียกย่อๆ ว่าขั้นหลักแห่งการลงโทษและความเชื่อฟัง ในขั้นนี้ผู้ใช้เหตุผลจะเข้าใจว่าสิ่งที่ถูกหรือผิดอยู่ที่ผลที่จะตามมาในกายภาพ แทนที่จะเป็นผลทางจิตวิทยา หากทำอะไรแล้วถูกทำโทษ หรือเป็นอันตรายต่อบุคคลหรือทรัพย์สินสมบัติก็ไม่ควรจะทำ ตรงกันข้าม การเคารพเชื่อฟังเป็นสิ่งที่มีความสำคัญ การให้เหตุผลในขั้นนี้ผู้ใช้จะยึดตนเป็นหลัก ไม่ยอมรับความคิดที่แตกต่างไปจากความคิดของตน

ขั้นที่ ๒ : ยึดตนเอง ยึดผลประโยชน์และการแลกเปลี่ยน

ขั้นนี้อาจเรียกว่า ขั้นผลประโยชน์แบบสุขนิยม (อะไรที่ดีหมายถึงสิ่งที่นำมาซึ่งสิ่งของ บริการ อำนาจที่ตนต้องการ และสิ่งนั้นจะต้องเป็นประโยชน์ และเป็นที่พอใจด้วย) สิ่งที่เห็นว่าคุณถูกต้องคือสิ่งที่สามารถสนองความต้องการของตนและคนอื่น เป็น “จริยธรรมแบบตลาด (marketplace morality) ผู้มีพัฒนาการในขั้นนี้ให้ความสำคัญแก่การแลกเปลี่ยนที่เท่าเทียมกัน กล่าวคือ แต่ละคนจะทำได้เพื่อประโยชน์สูงสุดของตน และคนอื่นก็ควรทำเช่นกัน ขั้นที่ ๒ นี้ก้าวหน้ากว่าขั้นที่ ๑ ในแง่ที่ว่า ผู้ใช้เหตุผลสามารถพิจารณาการกระทำซึ่งสนองความต้องการของผู้อื่นและสามารถจำแนกสิ่งนี้กับผลทางกายภาพหรือผลการกระทำอีกต่างหาก

ขั้นที่ ๓ : ความคาดหวัง ความสัมพันธ์ และการปรองดองซึ่งกันและกันระหว่างบุคคล

ขั้นนี้อาจเรียกว่าขั้น “การปรองดองระหว่างกัน” (interpersonal concordance) การประพฤติดีในขั้นนี้ หมายถึง การกระทำที่สอดคล้องกับความคาดหวัง และการยอมรับของผู้อื่น ดังนั้นนอกจากจะทำตามความต้องการของตนเองแล้ว ยังจะต้องเป็นที่เชื่อถือของหมู่คณะด้วย จึงจะถือว่าถูกต้อง และถือว่าประโยชน์ของสังคมมีความสำคัญกว่าประโยชน์ส่วนตัว

ขั้นที่ ๔ : ระบบสังคมและความรู้สึกผิดชอบชั่วดี

ขั้นนี้อาจเรียกว่าขั้น “รักษากฎระเบียบ” หรือ “การรู้จักกฎระเบียบ” ในขั้นนี้ พฤติกรรมที่ถูกต้องคือการกระทำหน้าที่ของตนในสังคม และสนับสนุนระเบียบกฎเกณฑ์ที่มีอยู่ในสังคม เป็นการกระทำทั้งเพื่อให้กฎระเบียบคงอยู่ และเพื่อศักดิ์ศรีของตนเอง

ขั้นที่ ๕ : สัญญาประชาคม หรือสิทธิและผลประโยชน์ของบุคคล

ขั้นนี้สิ่งที่ถือว่าถูกต้องนั้นจะต้องสนับสนุนสิทธิ ค่านิยมขั้นพื้นฐานซึ่งได้รับการยอมรับว่าเป็นสัญญาประชาคม ซึ่งอาจจะขัดกับกฎระเบียบและกฎหมายบางข้อของกลุ่มสังคม ผู้มีพัฒนาการในขั้นนี้จะยอมรับว่าในสังคมมีทั้งกฎระเบียบแบบสัมพัทธ์ (relative rules) กฎหมายและสิทธิ ตลอดจนค่านิยมที่ไม่ใช่แบบสัมพัทธ์นิยม กฎหมายของสังคมควรได้รับการคำนึงไว้ เพราะเป็นพื้นฐานของสัญญาประชาคม ขณะเดียวกันสิทธิและค่านิยมแบบสัมบูรณ์ (absolute) เช่น สิทธิต่อชีวิตและเสรีภาพจะต้องได้รับการคำนึงไว้ ไม่ว่าความคิดเห็นของสาธารณชนหรือเสียงส่วนใหญ่จะเห็นด้วยหรือไม่ ผู้ใช้เหตุผลในขั้นที่ ๕ จะให้ความสำคัญต่อความเชื่อถือและการเคารพซึ่งกันและกันอย่างสูง เพื่อให้การคุ้มครองสิทธิทั้งของตนเองและของผู้อื่น นอกจากนี้ยังยึดหลักการใช้ประโยชน์อย่างมีเหตุผล หรือความเชื่อที่ว่ากฎหมายและหน้าที่ที่บัญญัติไว้นั้นควรรับใช้คนส่วนใหญ่

ขั้นที่ ๖ : หลักจริยธรรมสากล

ขั้นนี้ถือว่าเป็นขั้นเกิดจากการใช้วิจารณ์ญาณขั้นสูง คือ การกระทำตามหลักการที่ตัวเองได้เลือก ซึ่งอาจจะเหมาะกับมนุษย์ทั้งมวลไม่ว่าเวลาใด กฎหมายหรือระเบียบแบบแผนใดที่สร้างขึ้นตามหลักการดังกล่าวจะต้องปฏิบัติตาม อย่างไรก็ตาม การที่จะยอมรับหลักการใดมิใช่เพียงเพราะว่าหลักการเหล่านั้นเป็นที่ยอมรับของสังคม แต่เป็นเพราะว่าเป็นสิ่งที่มาก่อนสังคมและได้มาจากแนวคิดพื้นฐานเกี่ยวกับความยุติธรรม ซึ่งเป็นเรื่องของความเท่าเทียมกันเกี่ยวกับสิทธิของมนุษย์ และการสงวนไว้ซึ่งการให้ความเคารพต่อศักดิ์ศรีของบุคคล ดังนั้นผู้ใช้เหตุผลในขั้นนี้จะไม่ยอมให้ใช้ความเป็นมนุษย์เป็นสื่อไปสู่ความอยุติธรรม มนุษย์จะต้องได้รับการเคารพในศักดิ์ศรีอยู่ในตัวอยู่แล้ว

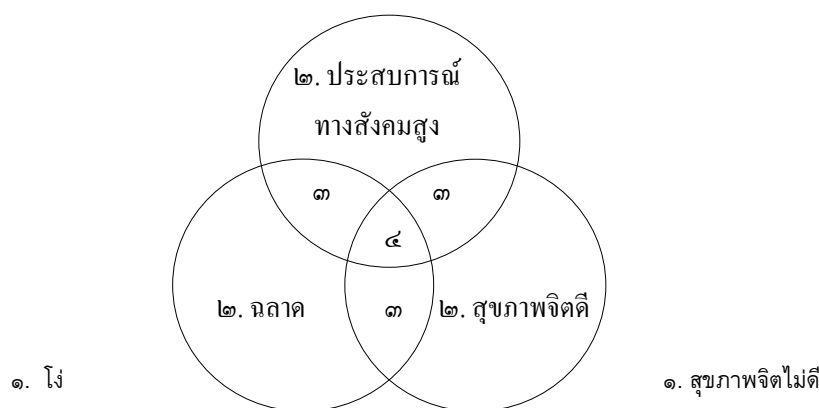
สรุปได้ว่า การใช้เหตุผลเชิงจริยธรรมมี ๓ ระดับ และในแต่ละระดับแบ่งเป็น ๒ ขั้น รวม ๖ ขั้น ซึ่งพัฒนาการด้านการใช้เหตุผลเชิงจริยธรรมเป็นสิ่งที่สำคัญในการเจริญเติบโตทางด้านจิตใจของมนุษย์ ดังนั้นผู้วิจัยจึงกำหนดให้เหตุผลเชิงจริยธรรม เป็นตัวแปรปัจจัยทางจิต (จิตลักษณะ) ในการศึกษาจิตบุคลิกของนิสิตสาขาชีวิตและความตาย

๒.๒.๒.๒ หลักธรรมเกี่ยวกับเหตุผลเชิงจริยธรรม

๑. บัวสี่เหล่า^๗

จากจิตลักษณะพื้นฐาน ๓ ประการ ในทางพุทธศาสนาเปรียบได้กับบัวสี่เหล่า การที่เหตุผลเชิงจริยธรรมของบุคคลจะพัฒนาได้สูงตามอายุที่ระบุไว้ในทฤษฎีของโคลเบอร์กนั้น บุคคลจะต้องมีลักษณะทางจิตใจ ๓ ประการที่สูงพร้อม ๆ กันในคน ๆ เดียวกัน นั่นคือ ความเฉลียวฉลาด ประสพการณ์ทางสังคม และสุขภาพจิต

๑. ไม่มีประสพการณ์ทางสังคม

ภาพที่ ๒.๑ พื้นฐานทางจิตใจของมนุษย์ ๓ ด้าน ที่ใช้จำแนกคนเป็น ๔

กล่าวได้ว่า จิตลักษณะพื้นฐาน ๓ ประการ คือ ความเฉลียวฉลาด ประสพการณ์ทางสังคม และสุขภาพจิต เมื่อพิจารณาร่วมกันในกลุ่มคนต่าง ๆ จะพบว่า สามารถจัดประเภทของคนตามปริมาณของจิตลักษณะทั้ง ๓ ด้านนี้ เป็นคน ๔ ประเภท คนที่มีจิตลักษณะทั้ง ๓ ด้านสูงทั้งหมด เป็นผู้ที่มีความพร้อมที่มีเหตุผลเชิงจริยธรรมสูง คนที่มีจิตลักษณะดังกล่าว ๓ ด้านสูงพร้อมในตัวคน ๆ เดียวกัน จึงเปรียบเสมือนคนประเภทบัวเหนือน้ำในพุทธศาสนา หรือคนเหล่าที่ ๔ ส่วนผู้ที่มิมีจิตลักษณะพื้นฐาน ๒ ด้านสูง แต่อีกด้านหนึ่งต่ำ หรือผู้ที่มิมีจิตลักษณะพื้นฐานหนึ่งด้านสูงอีกสองด้านต่ำ หรือต่ำหมดทั้งสามด้านในคน ๆ เดียวกัน เปรียบเหมือนบัวเหล่าที่ ๓, ๒ และ ๑ ซึ่งอยู่ใต้น้ำลึกลงไปในระดับต่าง ๆ กัน คน ๓ ประเภทหลังนี้ ยังขาดความพร้อมทางจิตใบบางด้านหรือทั้ง ๓ ด้าน ซึ่งต้องได้รับการพัฒนา ก่อน หลังจากนั้นเหตุผลเชิงจริยธรรมของบุคคลเหล่านี้ จึงจะพัฒนาสูงขึ้นได้ต่อไป

^๗ ดูรายละเอียดใน ที.ม. (ไทย) ๑๐/๖๙/๓๙-๔๐.

พื้นฐานทางจิตใจ

← มีครบ ๓ ด้าน

← มี ๒ ด้าน

← มี ๑ ด้าน

← ไม่มี

ภาพที่ ๒.๒ บัวสีเหลืองทางพุทธศาสนา กับคน ๔ ประเภทที่กำหนดตาม
ลักษณะพื้นฐานทางจิตใจ ๓ ด้าน

เมื่อพิจารณาสถานการณ์ในการศึกษาทางพุทธศาสนานั้น ก็มีลักษณะที่จะเอื้อต่อการพัฒนาจิตลักษณะพื้นฐานทั้ง ๓ ประการดังกล่าว กล่าวคือ ข้อธรรมะทางพุทธศาสนานั้นมีลักษณะที่เป็นนามธรรมอย่างสูง ดังนั้นถ้าได้ศึกษา ความสามารถทางการรู้การคิดก็จะสูงขึ้นตามไปด้วย ส่วนสุขภาพจิตนั้นจะดีขึ้นได้ด้วยการทำบุญ ให้ทาน หรือการช่วยเหลือผู้อื่น เพราะเมื่อทำด้วยจิตกุศลไม่หวังผลตอบแทน จิตใจนั้นย่อมอึดแอิบ ภาควุมิใจ และรู้สึกกว่าชีวิตมีคุณค่า^๔

๒. ภูมิธรรมของมนุษย์

ในทางพุทธศาสนา มีข้อสังเกตอีกอย่างว่า ผู้ที่มีกายเป็นมนุษย์นั้น อาจมีจิตใจและภูมิธรรมที่แตกต่างกันได้เป็นอันมาก แต่ที่ตรงกับทฤษฎีของโคลเบอร์กที่กล่าวมาแล้ว น่าจะเป็นมนุษย์ที่มีจิตใจเป็น ๓ ประเภทดังต่อไปนี้

๑) **มนุษย์ที่มีจิตใจเป็นสัตว์** มักเป็นผู้เห็นแก่ตัว เอาแต่ได้ กลัวแต่การถูกลงโทษ เขี่ยนตีทรมานทางกายอย่างเดียว และเห็นความสำคัญของวัตถุที่จะมาบำรุงกายของตนเท่านั้น เช่น ของกินของใช้ แสวงหาแต่ลาภรางวัล มนุษย์ที่มีลักษณะเช่นนี้ มีจิตใจที่ตรงกับผู้มีเหตุผลเชิงจริยธรรมในระดับก่อนกฎเกณฑ์ คือ ขั้นที่ ๑ และขั้นที่ ๒ ที่ได้กล่าวมาแล้ว มนุษย์ประเภทนี้สมควรที่จะได้รับการพัฒนาให้มีจิตใจที่สูงยิ่งขึ้น

^๔ พระไพศาล วิสาโล, **ทำบุญให้สุขภาพดี**, พิมพ์ครั้งที่ ๑, (กรุงเทพมหานคร : บริษัทเกียโตเนชั่น พรินติ้ง เซอร์วิส จำกัด, ๒๕๕๒), หน้า ๒๙.

๒) **มนุษย์ที่มีจิตใจเป็นคน** มักเป็นผู้ที่ชอบอยู่ร่วมกับคนอื่น ทำอะไรทำตามกัน กลัวการครหานินทา แสวงหาแต่ยศและสรรเสริญ เพราะเห็นว่าเป็นของเซ็ดหน้าชูตาตนในสังคม นอกจากนั้นยังเป็นผู้ที่ระมัดระวังตนให้อยู่ในกรอบและระเบียบข้อบังคับที่สังคมกำหนดขึ้น เพราะเห็นประโยชน์ของความสงบเรียบร้อยของสังคมที่ตนอยู่ มนุษย์ประเภทนี้มีเหตุผลเชิงจริยธรรมในระดับตามกฎเกณฑ์ คือ ขั้นที่ ๓ และขั้นที่ ๔ ตามทฤษฎีของโคลเบอร์ก และเป็นสิ่งที่ควรคาดหวังจากมนุษย์ในระดับปกติโดยทั่วไป

๓) **มนุษย์ที่มีจิตใจเป็นเทวดา** เช่น เป็นผู้ที่มีความละเอียดใจตนเองเมื่อทำผิด และเกลียดกลัวความชั่ว เพราะเชื่อว่า ความชั่วจะทำให้จิตใจตนตกต่ำลงทุกที หิริโอตตปละนี้ทางพุทธศาสนาถือว่า เป็นคุณลักษณะของเทวดา ซึ่งตรงกับระดับเหนือกฎเกณฑ์คือ ขั้นที่ ๕ และขั้นที่ ๖ ตามทฤษฎีพัฒนาการของเหตุผลเชิงจริยธรรม นอกจากหิริโอตตปละแล้ว มนุษย์ยังอาจมีเหตุผลในการที่จะกระทำ หรือในการที่จะไม่กระทำ โดยยึดหลักคุณธรรมที่สูงส่งต่าง ๆ เช่น หลักมนุษยธรรม หลักสัจธรรม หลักการทำงานเพื่อประสิทธิผลของงานเป็นสำคัญ และเห็นว่า ลาภ ยศ สรรเสริญ มีความสำคัญเป็นรอง เป็นต้น มนุษย์ประเภทนี้ ทางจิตวิทยาและพฤติกรรมศาสตร์ถือว่าเป็นบุคคลตัวอย่าง เป็นบุคคลน่าปรารถนา จะเป็นผู้ที่มีความสุขสงบและในขณะเดียวกันก็จะประสบความสำเร็จในชีวิตด้วย

สรุปได้ว่า การพัฒนาเหตุผลเชิงจริยธรรมไปสู่ขั้นสูงนั้น มนุษย์เราตั้งแต่แรกเกิดจนอายุได้ ๕ ถึง ๗ ปี จะใช้เหตุผลเชิงจริยธรรมในขั้นที่ ๑ คือ ขั้นหลบหลีกการโดนลงโทษทางกายเป็นจำนวนมาก และรองลงไปคือ ขั้นที่ ๒ คือ ขั้นการแสวงหารางวัลที่เป็นวัตถุสิ่งของ จะเห็นได้ว่า ขั้นที่หนึ่งและสองนี้ เป็นหลักที่คล้ายคลึงกับลักษณะที่ปรากฏในสัตว์ต่าง ๆ เช่น ลิง สุนัข นก ฯลฯ ฉะนั้น เหตุผลเชิงจริยธรรมขั้นต้น ๆ โดยเฉพาะขั้นที่ ๑ นั้น จะเกิดในมนุษย์และสัตว์ โดยการเรียนรู้เบื้องต้น ทั้งนี้เพื่อรักษาชีวิตของตนไว้

๒.๒.๒ ลักษณะมุ่งอนาคต

ลักษณะมุ่งอนาคต เป็นลักษณะที่สำคัญและจำเป็นต้องมีสำหรับผู้ศึกษาเล่าเรียน ในการหวังผลเพื่อสำเร็จการศึกษา หากขาดลักษณะดังกล่าวนี้แล้ว อาจมีผลให้สำเร็จการศึกษาช้าหรือล้มเลิกการศึกษาลงได้

๒.๒.๒.๑ ความหมายและองค์ประกอบของลักษณะมุ่งอนาคต

๑. ความหมายของลักษณะมุ่งอนาคต

ดวงเดือน พันธุมนาวิน^๕ ได้ให้ความหมายของลักษณะมุ่งอนาคต (Future orientation) ว่ามีความหมายต่อเนื่องกัน ๓ ขั้นตอน คือ

๑. การคิดได้ว่าอะไรจะเกิดขึ้นในอนาคตทั้งไกลและใกล้ สิ่งนั้นยังมีลักษณะเป็นนามธรรม เพราะยังไม่เกิดขึ้นจริง

๒. การยอมรับความสำคัญของสิ่งนั้นว่ามีความสำคัญในปริมาณที่ใกล้เคียงกับสิ่งที่ได้เกิดขึ้นแล้ว การยอมรับความสำคัญของสิ่งที่ยังมาไม่ถึง ยังไม่เกิดขึ้นนั้น แสดงถึงระดับสติปัญญาระดับสูงของบุคคล

๓. การยอมรับว่าสิ่งนั้นอาจจะเกิดขึ้นกับตนก็ได้ ทั้งที่เป็นสิ่งที่ดีหรือไม่ดีก็ตาม ถ้ามีสถานการณ์ หรือสาเหตุที่นำมาก่อน การยอมรับว่าผลเสียอาจเกิดขึ้นกับตนได้ มิใช่จะเกิดกับผู้อื่นเท่านั้น

ดังนั้น ลักษณะมุ่งอนาคต จึงเป็นลักษณะทางจิต ทางการรู้คิด การรับรู้ และการยอมรับของบุคคล ในบางกรณีมีลักษณะใกล้เคียงกับการมีทัศนคติที่ดีต่อสิ่งใดสิ่งหนึ่ง ที่จะสามารถเพิ่มประโยชน์และลดโทษที่บุคคลจะได้รับในอนาคต

จรรยา สุวรรณทัต^๖ กล่าวถึงลักษณะมุ่งอนาคตว่า เป็นลักษณะของการมองสู่อนาคตข้างหน้า ซึ่งเป็นการมองที่ลึกซึ้งกว้างไกลที่จะมีผลไม่เพียงแต่ผู้มองเท่านั้น หากครอบคลุมไปถึงบุคคลอื่น และสังคมมนุษยชาติที่บุคคลนั้นมีส่วนเกี่ยวข้องด้วย โดยลักษณะมุ่งอนาคตมีความสัมพันธ์กับเชาวน์ปัญญาและจริยธรรมของบุคคล

^๕ ดวงเดือน พันธุมนาวิน และคณะ, “ความเชื่อและการปฏิบัติทางพุทธศาสนาของคนไทย : การปลูกฝังอบรมและคุณภาพชีวิต”, รายงานการวิจัย, (คณะพัฒนาสังคมและสิ่งแวดล้อม สถาบันบัณฑิตพัฒนบริหารศาสตร์, ๒๕๕๐), หน้า ๙๒.

^๖ จรรยา สุวรรณทัต, ประมวลบทความทางวิชาการระหว่างปี พ.ศ. ๒๕๖๖-๒๕๓๑ ฉบับอภินันทนาการครบรอบ ๓๓ ปี สถาบันวิจัยพฤติกรรมศาสตร์ มหาวิทยาลัยศรีนครินทรวิโรฒ ประสานมิตร, รวบรวมจัดพิมพ์โดย สถาบันวิจัยพฤติกรรมศาสตร์ มหาวิทยาลัยศรีนครินทรวิโรฒ ประสานมิตร, (กรุงเทพมหานคร : สถาบันวิจัยพฤติกรรมศาสตร์ มหาวิทยาลัยศรีนครินทรวิโรฒ ประสานมิตร, ๒๕๓๑), หน้า ๕๐.

พระมหาไชยา กาละบัณ^{๑๑} ได้ให้ความหมายของการมุ่งอนาคตว่า หมายถึง ปริมาณความสามารถในการคาดการณ์ไกล เล็งเห็นความสำคัญของสิ่งที่จะเกิดขึ้นในอนาคต

รังสรรค์ หังสนาวิน^{๑๒} ได้ให้ความหมายของการมุ่งอนาคตว่า หมายถึง การรายงานพฤติกรรมการทำงานที่แสดงถึงลักษณะมุ่งอนาคต เช่น มีความซื่อสัตย์ในการทำงาน การทำงานเต็มความสามารถ และทำงานตามเป้าหมายของหน่วยงาน เป็นต้น

Mischel^{๑๓} กล่าวว่า ลักษณะมุ่งอนาคต (Future Orientation) หมายถึง การแสดงออกของพฤติกรรมการรอคอยเพื่อผลที่ดีกว่าในอนาคต (Delay of Gratification) เป็นความสามารถในการควบคุมตนเองของบุคคล ซึ่งเกิดจากความสามารถในการคาดการณ์ไกล และเล็งเห็นความสำคัญของผลดีผลเสียของเหตุการณ์ที่จะเกิดขึ้นในอนาคต มีความต้องการได้รับผลในอนาคตที่ดีกว่า หรือมากกว่าผลที่เกิดขึ้นในปัจจุบัน จึงดำเนินการวางแผนปฏิบัติ ต่อจากนั้นจะควบคุมตนเองให้ปฏิบัติเป็นขั้นไปตามแผนที่วางไว้ เพื่อไปสู่เป้าหมายที่ต้องการในอนาคต และปฏิบัติตนได้อย่างเหมาะสมแก่กาลเทศะ ไม่ฝ่าฝืนกฎเกณฑ์ของศาสนาและกฎหมาย ซึ่งผู้ที่มีลักษณะมุ่งอนาคตจัดว่าเป็นผู้มีจริยธรรมสูงด้วย

สรุปได้ว่า ลักษณะมุ่งอนาคต หมายถึง ความสามารถในการวางแผนคาดการณ์ไกล โดยเล็งเห็นสิ่งที่จะเกิดขึ้นในอนาคต มีการยอมรับว่าเป็นสิ่งสำคัญและอาจเกิดขึ้นกับตนทั้งเรื่องดีและไม่ดี มีเพียรพยายามกระทำตามแผนที่ได้วางไว้ พร้อมทั้งแสดงออกทางพฤติกรรมที่ดีในการอดทนรอคอยได้ในผลของการกระทำนั้น

^{๑๑} พระมหาไชยา กาละบัณ, “ปัจจัยเชิงเหตุแบบบูรณาการของบ้าน สถานศึกษา สื่อ และจิตลักษณะที่เกี่ยวข้องกับพฤติกรรมสุภาพบุรุษของนักเรียนอาชีวศึกษา”, **ปริญญาณพนธ์ศิลปศาสตรมหาบัณฑิต**, (คณะพัฒนาสังคมและสิ่งแวดล้อม สถาบันบัณฑิตพัฒนบริหารศาสตร์, ๒๕๕๐), หน้า ๔๑.

^{๑๒} รังสรรค์ หังสนาวิน, “ลักษณะทางจิตสังคมที่เกี่ยวข้องกับการทำงานอย่างมุ่งผลสัมฤทธิ์ของพัฒนากร”, **ปริญญาณพนธ์ศิลปศาสตรมหาบัณฑิต**, (คณะพัฒนาสังคมและสิ่งแวดล้อม สถาบันบัณฑิตพัฒนบริหารศาสตร์, ๒๕๕๔), หน้า ๙.

^{๑๓} Walter Mischel, **Self-control. Introduction to personality : third edition**, Holt, Rinebart and Winston, Inc., 1974.

๒. องค์ประกอบของลักษณะมุงอนาคต

ดวงเดือน พันธุมนาวิน^{๑๔} ได้กล่าวถึงองค์ประกอบของ ลักษณะมุงอนาคต ว่าเป็น ลักษณะทางจิต (ทางบุคลิกภาพ) ประเภทหนึ่งของบุคคลในอันที่จะคาดการณ์ไกล และเห็น ความสำคัญของสิ่งที่เกิดขึ้นในอนาคต แบ่งได้ ๓ องค์ประกอบ คือ

๑. **ความสามารถคาดการณ์** คือ การที่บุคคลสามารถคิดได้ว่าอะไรจะเกิดขึ้นในอนาคต เข้าใจและมองเห็นเหตุการณ์ที่จะเกิดอย่างทะลุปรุโปร่ง โดยผู้ที่เข้าใจลักษณะของสิ่งที่เกิดขึ้นในอนาคตอย่างชัดเจน จึงต้องเป็นผู้ที่มีสติปัญญาสูงถึงขั้นนามธรรม การเข้าใจสิ่งที่เกิดในอนาคตอย่างชัดเจน อาจเกิดขึ้นได้ ๒ วิธี

วิธีแรก คือ ในกรณีที่สิ่งนั้นเคยเกิดขึ้นก่อนบุคคลนั้นเคยประสบมาก่อน ถ้าสิ่งนั้นจะเกิดขึ้นเป็นครั้งที่สองหรือครั้งต่อ ๆ ไป บุคคลที่มีประสบการณ์ก็จะคาดการณ์ถึงเหตุการณ์ได้อย่างชัดเจนมากกว่าผู้ที่ไม่เคยประสบการณ์

วิธีที่สอง คือ การศึกษาค้นคว้าจากเอกสาร และถามจากผู้รู้ ว่า เหตุการณ์ที่จะเกิดขึ้นนั้นจะมีลักษณะอย่างไร การแสวงหาข้อมูลเพื่อเป็นการเตรียมตัวรับเหตุการณ์ที่จะเกิดขึ้น โดยมีเป้าหมายที่จะดำเนินการให้เกิดผลสำเร็จในอนาคตให้มากที่สุด

๒. **ความเชื่อว่าสิ่งที่เกิดขึ้นในอนาคตนั้น** อาจเกิดกับตนเองได้ เช่นเดียวกับที่เกิดกับผู้อื่น

๓. **การมองเห็นคุณค่าหรือความสำคัญของสิ่งที่เกิดขึ้นในอนาคตใน** ปริมาณที่ไม่ลดลง คือ ผู้ที่มองเห็นคุณค่าหรือความสำคัญของผลดีและผลเสียที่จะเกิดกับตัวเขา ในอนาคต ในปริมาณที่เท่ากันหรืออาจจะมากกว่าที่จะเกิดกับตัวเขาทันทีในปัจจุบัน การที่บุคคลจะมีลักษณะมุงอนาคตในองค์ประกอบที่สามนี้ เกิดจากการที่บุคคลนั้นอยู่ในสภาพแวดล้อมและสังคมที่มีความมั่นคงในสภาพแวดล้อมและสังคมที่มีความมั่นคง ถาวร มีความปลอดภัยในชีวิต และทรัพย์สิน บิดา มารดา รักษาคำพูดและรักษาสัญญา นั่นคือ เคยมีประสบการณ์ว่า สิ่งที่ดีที่ตนรอคอยนั้น ตนได้รับจริง ๆ ในที่สุด ลักษณะมุงอนาคตนี้มีความเกี่ยวข้องกับแรงจูงใจใฝ่สัมฤทธิ์ และความรับผิดชอบต่อสังคมของบุคคลด้วย

สรุปได้ว่า ลักษณะมุงอนาคตมีองค์ประกอบคือ ความสามารถในการคาดการณ์สิ่งที่เกิดขึ้นในอนาคตและเข้าใจอย่างชัดเจนทั้งนี้เกิดจากได้เคยประสบมาก่อน หรือจากการศึกษา มีความเชื่อว่าเกิดขึ้นแน่นอน และมองเห็นคุณค่าของสิ่งที่เกิดขึ้น

^{๑๔} ดวงเดือน พันธุมนาวิน, “ปัจจัยทางจิตสังคมที่เกี่ยวข้องกับพฤติกรรมการสนับสนุนทางสังคมของหัวหน้าสถานีนามัยตำบล, รายงานการวิจัย, (คณะพัฒนาสังคมและสิ่งแวดล้อม สถาบันบัณฑิตพัฒนบริหารศาสตร์, พ.ศ. ๒๕๔๗), หน้า ๑-๗.

๒.๒.๒.๒ หลักธรรมเกี่ยวกับลักษณะมุงอนาคต

ลักษณะมุงอนาคต เป็นลักษณะที่พุทธศาสนาให้ความสำคัญมาก ไม่มีศาสนาใดหรือวัฒนธรรมไหนที่จะมุงอนาคตมากเท่าพุทธศาสนา โดยดูได้จากการกำหนดเป้าหมาย “นิพพาน” ซึ่งต้องใช้เวลาต่อเนื่องหลายภพหลายชาติจึงจะบรรลุได้ จึงเป็นเป้าหมายอันยาวไกลของบุคคล^{๑๕}

นิพพาน เป็น สันติสุข คือ สุข อันเกิดแต่ความสงบจากกิเลส... ถือเป็นความสุขที่เกิดจากความพ้นทุกข์ คือ พ้นจากกิเลส^{๑๖}

กิเลส คือ ธรรมชาติที่ทำให้จิตใจเศร้าหมอง เร่าร้อน มีสภาพเป็นอกุศล ๑๐ อย่าง ได้แก่ ความโลภ ความโกรธ ความหลง ความเห็นผิด ความถือตัว ความสงสัย ความหดหู่ ท้อถอย ความฟุ้งซ่าน ความไม่ละเอียดรอบาป และความไม่กลัวบาป

๑. กิเลส ๓ ชั้น สรุปได้ดังนี้คือ

๑) **กิเลสอย่างหยาบ** หรือ วิติกมกิเลส เป็นกิเลสที่แสดงออกมาทางกาย และทางวาจา เป็นกายทุจริต ๓ มีการฆ่าสัตว์, ลักทรัพย์ และประพฤติดิฉินคาม และวจีทุจริต ๔ มีการพูดปด, พูดส่อเสียด, พูดคำหยาบ และพูดเพ้อเจ้อ กิเลสชนิดนี้เรารู้ได้ และผู้อื่นก็รู้ได้ด้วย

ในการแสดงออกมาทางกาย ก็เป็นการเบียดเบียน การฆ่า ทำลายร่างผู้อื่น สัตว์อื่นจนบางครั้งก็กลายเป็นสงคราม โกงกิน ลักขโมย ปล้นสะดม หรือประพฤติดิฉินคาม ช่มชู้ ก่อความแตกแยก และสับสนในครอบครัว หรือการดื่มสุรา เสพของมีนเมา เสพของเสพติดให้โทษ

ส่วนที่แสดงออกมาทางวาจา ก็เป็นการพูดเท็จ หลอกลวง ใส่ความผู้อื่น หรือพูดคำหยาบไม่น่าฟัง ก่อให้เกิดความเจ็บใจ หรือพูดส่อเสียดให้ผู้อื่นแตกแยก ก่อความแตกแยกในสังคม หรือพูดจาเพ้อเจ้อเหลวไหล ไร้สาระประโยชน์

สรุปได้ว่า สังคมที่มีความวุ่นวายและเดือดร้อนอยู่ในปัจจุบัน ส่วนใหญ่เกิดจากกิเลสอย่างหยาบทั้งสิ้น

^{๑๕} ดวงเดือน พันธุนาวัน และคณะ, “ความเชื่อและการปฏิบัติทางพุทธศาสนาของคนไทย : การปลูกฝังอบรมและคุณภาพชีวิต”, รายงานการวิจัย, หน้า ๙๓.

^{๑๖} พระมหาแสวง โชติปาโล, บุญกิริยาวัตถุ ๑๐ ประการ, ถอดความจากคัมภีร์อภิธรรมมัตถะสังคหะและคัมภีร์อภิธรรมมัตถะวิภาวินี พิมพ์ครั้งที่ ๑, (กรุงเทพมหานคร : มูลนิธิแนบมหาธีรารักษ์, ๒๕๓๑), หน้า ๖๒-๖๓.

๒) **กิเลสอย่างกลาง** หรือ ปริยฐานกิเลส เป็นกิเลสที่แสดงอาการปรากฏอยู่ภายในใจ เป็นความยินดี ยินร้าย ขณะประสบอารมณ์ ถ้าเป็นอริยธรรมก็รู้สึกพอใจ ถ้าเป็นอริยธรรม ก็ไม่พอใจ ความพอใจและไม่พอใจ ในขณะที่รับอารมณ์นี้เป็นกิเลสอย่างกลาง ยังปรากฏอยู่ภายในใจ ถ้าอยู่ระหว่างการปฏิบัติธรรม กิเลสอย่างกลางนี้ คือ นิ वर्ณธรรม กิเลสชนิดนี้เรายังสามารถรู้ได้ แต่คนอื่นไม่อาจรู้ได้

กิเลสอย่างกลางนี้ ทำให้ใจมัวหมองให้สกปรก ไม่ผ่องใส และเป็นกิเลสประเภทนิ वर्ณ คือ กิเลสที่ป้องกันจิตไม่ให้พัฒนา ทำจิตให้ได้รับความสงบสุข เช่น ทำให้กลัดกลุ้มเร้าร้อนด้วยอำนาจราคะ หรือทำให้เคียดแค้นเจ็บใจด้วยอำนาจพยาบาท หรือทำให้ฟุ้งซ่านและรำคาญหาความสงบใจไม่ได้ด้วยอำนาจอุทธัจจ คุกๆจะ เป็นต้น

กิเลสประเภทนี้เป็นตัวฆ่าสุขภาพจิต หรือเป็นตัวทำลายความสงบสุขของมนุษย์มากที่สุด และทำให้คนเป็นโรคจิต โรคประสาทมากที่สุด ซึ่งกำลังทวีมากขึ้นในเมืองใหญ่ ๆ ของโลกปัจจุบัน อันเป็นปัญหาสังคมที่กำลังเพิ่มขึ้นอย่างน่าวิตก

๓) **กิเลสอย่างละเอียด** หรืออนุสัยกิเลส มีอำนาจแฝงนอนเนื่องอยู่ในชั้นรสนันดาน มีความเห็นผิดในรูปนามขั้น ๕ ว่า เป็นอัตตา ตัวตน เรียกว่า สักกายทิฏฐิ เป็นกิเลสอย่างละเอียดที่ใคร ๆ ก็รู้ไม่ได้ ต้องอาศัยพระธรรมของพระพุทธองค์ จึงจะรู้ได้

อนุสัยกิเลสนี้ นอนสงบนิ่งอยู่ในจิตใจ เหมือนตะกอนที่นอนอยู่ในก้นของภาชนะน้ำ คือ ปกติว่าน้ำที่มีตะกอน ถ้าตะกอนนั้นยังนอนอยู่ ก็เป็นน้ำที่ใสสะอาด ใช้ดื่มหรือใช้อย่างอื่นได้ดี แต่ถ้าตะกอนฟุ้งขึ้นมา น้ำนั้นก็กลายเป็นน้ำสกปรก ใช้ดื่มก็ไม่ได้ จะใช้อาบ หรือใช้ล้างภาชนะอย่างใดอย่างหนึ่งก็ไม่ได้ เป็นน้ำสกปรกแล้วฉนใด จิตที่มีอนุสัยกิเลสนอนอยู่นี้ก็เช่นกัน ถ้าอนุสัยไม่ฟุ้งขึ้นมา ก็เป็นจิตที่สะอาดผ่องใส ใช้งานได้ดี แต่ถ้าอนุสัยฟุ้งขึ้นมา เป็นกิเลสอย่างกลางหรืออย่างหยาบแล้ว จิตก็จะเศร้าหมองสกปรก มีคุณภาพต่ำ และการที่คนเราต้องเกิด แก่ เจ็บ ตาย เวียนว่ายตายเกิดอย่างไม่มีที่สิ้นสุด ก็เพราะอนุสัยกิเลสนี้เอง แม้กิเลสอย่างกลางและอย่างหยาบก็มีรากเหง้าจากอนุสัยกิเลสนี้ ดังนั้น อนุสัยกิเลสจึงเป็นบ่อเกิดแห่งโทษทุกข์ทั้งมวล

๒. **กิเลส ๓ สาย** ที่ เป็นต้นเค้าหรือรากเหง้าของการทำความชั่ว โดยมีการก่อตัวเริ่มจากอนุสัยกิเลส แล้วกลายเป็นกิเลสอย่างกลาง บางครั้งก็ฟุ้งจนเป็นกิเลสอย่างหยาบ ดังนี้

๑) **กิเลสสายโลภะ** มีต้นเค้าอยู่ที่ราคะอนุสัย ราคะ หมายถึงความคิด หรือความพอใจ เมื่อฟุ้งตัวขึ้นเป็นกิเลสอย่างกลาง ก็จะเป็นกามฉันท คือ ความพอใจในทางกาม หรืออาจเป็นอกิฆะ คือ ความโลภ อยากได้ของผู้อื่น เมื่อระงับไม่อยู่ ก็จะกลายเป็นกิเลสอย่างหยาบ เมื่อแสดงออกมาทางกายก็อาจเป็นการลักทรัพย์ หรือประพฤติดินในกาม ถ้าแสดงออกมาทางวาจาก็อาจเป็นการพูดหลอกลวง หรือฉ้อโกงผู้อื่น

๒) กิเลสสายโทสะ มีต้นเค้าอยู่ที่ ปฏิฆานุสัย ปฏิฆะ หมายถึง การกระทบกระทั่ง จิต หรือความไม่พอใจ เมื่อพุงตัวเป็นกิเลสอย่างกลางก็จะกลายเป็นกุกกุจะ ความรำคาญ หรือ พยาบาท ความผูกใจเจ็บ ถ้าระงับไว้ไม่อยู่ ก็จะกลายเป็นกิเลสอย่างหยาบ คือ ถ้าแสดงออกมาทางกาย ก็อาจจะเป็นการฆ่า การทำลาย การเบียดเบียนคนอื่น สัตว์อื่น เมื่อแสดงออกมาทาง วาจา ก็อาจจะเป็นการพูดคำหยาบ ตำราให้คนอื่นเจ็บใจ

๓) กิเลสสายโมหะ มีต้นเค้าที่อวิชชาanusาย อวิชชา หมายถึง การไม่รู้ตามความเป็นจริง เมื่อพุงตัวขึ้นเป็นกิเลสอย่างกลาง ก็อาจเป็น ถีนมิทธะ ความท้อแท้และความง่วงซึม อุทธัจจะ ความฟุ้งซ่าน หรืออาจเป็นความลึกลับสงสัย จนบางคนถึงกับกลายเป็นมิจฉาทิฎฐิ เช่น ไม่เชื่อในบาปบุญ ถ้าระงับไม่อยู่ ก็จะกลายเป็นกิเลสอย่างหยาบ คือแสดงออกมาทางกาย อาจ เป็นการเสพของมีนเมา หรือเสพของเสพติดให้โทษต่าง ๆ ถ้าออกมาทางวาจา ก็เป็นการพูด เพื่อเจ้อเหลวไหล ไร้ประโยชน์

สรุปได้ว่า ลักษณะมุ่งอนาคตในทางพุทธศาสนานั้น ระดับสูงสุดคือ นิพพาน เนื่องจากการที่จะมุ่งอนาคตไปสู่ นิพพานได้ จำเป็นต้องตัดกิเลสที่เกิดขึ้น ไม่ว่าจะเป็น ความหยาบของกิเลส หรือกิเลสสายต่าง ๆ ที่เกิดขึ้น เนื่องจากจิตที่มีกิเลสย่อมจะมีความทุกข์ ความเร่าร้อน ถูกห่อหุ้มไว้ด้วยตัณหา อุปาทาน เป็นจิตที่ไม่อาจสัมผัสความเยือกเย็นและความสุขอันยอดเยี่ยมอย่างแท้จริง และนิรันดร์ อย่างนิพพานได้^{๑๗}

๒.๒.๓ สุขภาพจิต

สุขภาพจิต โดยลักษณะของผู้มีสุขภาพจิตดีจะเป็นผู้มีอารมณ์ผ่องใส วิตกกังวล น้อย หรือแสดงออกเหมาะสมกับเหตุการณ์ รู้เท่าทันเหตุการณ์ต่าง ๆ

๒.๒.๓.๑ ความหมายและลักษณะของสุขภาพจิต

ฝน แสงสิงแก้ว^{๑๘} ได้ให้ความหมายสุขภาพจิตว่าหมายถึง สภาพชีวิตที่เป็นสุข ผู้มีอารมณ์มั่นคง สามารถปรับตัวให้เข้ากับสิ่งแวดล้อมที่เปลี่ยนแปลงมากมาย ได้ มีสมรรถภาพในการทำงานและอยู่ร่วมกับผู้อื่นด้วยความพอใจ

^{๑๗} ปัญญานันโท, พระพุทธะกับวิทยาศาสตร์, พิมพ์ครั้งที่ ๑๐, (กรุงเทพมหานคร : สำนักพิมพ์ ปริมาตร, ๒๕๕๑), หน้า ๙๙-๑๐๑.

^{๑๘} ฝน แสงสิงแก้ว, เรื่องของสุขภาพจิต, พิมพ์ครั้งที่ ๑, (กรุงเทพมหานคร : โรงพิมพ์ชวน พิมพ์, ๒๕๒๒), หน้า ๕๗.

องค์การอนามัยโลก^{๑๙} ได้ให้คำจำกัดความของสุขภาพว่า ภาวะของความสมบูรณ์ทางด้านร่างกาย จิตใจ และความผาสุกทางสังคม ซึ่งมีใช้การปราศจากโรคหรือการเจ็บป่วยเท่านั้น แนวคิดของสุขภาพจิต ซึ่งอธิบายโดย WHO Expert Committee on Mental Health ในปี ค.ศ. ๑๙๕๑ ปัจจัยทั้งทางชีวภาพและสังคมมีอิทธิพลต่อสุขภาพจิต ระดับของสุขภาพจิตมีใช้ภาวะที่คงที่ แต่สามารถแปรเปลี่ยนขึ้นๆ ลงๆ ได้ สุขภาพจิต โดยนัยหมายถึง

๑. สมรรถภาพของบุคคลที่จะสร้างความสัมพันธ์อย่างราบรื่นกับผู้อื่น
๒. ความสามารถในการดำรงชีพอยู่ได้ หรือดำเนินชีวิตอย่างสร้างสรรค์ได้ในสภาพของสังคมและสิ่งแวดล้อมที่เปลี่ยนแปลงไป
๓. นอกจากนี้ยังหมายถึง ความสามารถที่จะบรรลุความพอใจที่สมดุลงและกลมกลืนที่มีต่อความขัดแย้งอันเกิดจากแรงผลักดันที่มีอยู่ในใจ กลมกลืนถึงระดับเกิดการผสมผสานอย่างสมบูรณ์มากกว่าการปฏิเสธความพอใจที่สนองตอบความต้องการภายในที่มีอยู่ อันเป็นวิถีทางที่จะหลีกเลี่ยงไม่ให้เกิดความขัดแย้งความต้องการอย่างอื่น และยังหมายรวมถึงความสามารถของบุคคลที่บุคลิกภาพได้พัฒนาไปในทิศทางที่สามารถให้ความขัดแย้งจากความต้องการภายในได้มีทางระบายออกอย่างเหมาะสม ตามศักยภาพของตนเอง

ดวงเดือน พันธุมนาวิน และคณะ^{๒๐} ได้ให้ความหมายในงานวิจัยผู้ใหญ่ว่า หมายถึง การรายงานเกี่ยวกับปริมาณความวิตกกังวล ความเครียด ความไม่สบายใจ อันเกิดจากสถานการณ์ต่าง ๆ ที่เกิดกับบุคคล

สุรพงษ์ ชูเดช และวิภาวี เอี่ยมวรเมธ^{๒๑} กล่าวว่า สุขภาพจิต หมายถึง ระดับความวิตกกังวลของนักศึกษา ซึ่งประกอบด้วยความกลัวในเรื่องต่าง ๆ โดยปราศจากเหตุผลอันสมควร การมีอารมณ์ที่รุนแรง ขาดสมาธิ ขาดความกล้าหาญกลัวผิด ขาดความอดทน มีความโกรธง่าย ตื่นเต้นง่าย

^{๑๙} World Health Organization – WHO., Fact Sheet Geneva : WHO Press Office. No. 130 (August) : 1 (1996), อ้างใน เจษฎา หนูรุ่ง, ปัจจัยจิตลักษณะที่ส่งผลต่อจิตสาธารณะของนักเรียนช่วงชั้นที่ ๓ โรงเรียนสาธิตในสังกัดมหาวิทยาลัยศรีนครินทรวิโรฒ, **ปริญาการศึกษามหาบัณฑิต**, (บัณฑิตวิทยาลัย มหาวิทยาลัยศรีนครินทรวิโรฒ, ๒๕๕๑), หน้า ๖.

^{๒๐} ดวงเดือน พันธุมนาวิน และคณะ, “ความเชื่อและการปฏิบัติทางพุทธศาสนาของคนไทย : การปลูกฝังอบรมและคุณภาพชีวิต”, **รายงานการวิจัย**, หน้า ๑๕๓.

^{๒๑} สุรพงษ์ ชูเดช และวิภาวี เอี่ยมวรเมธ, “ตัวแปรในการทำนายสุขภาพจิตและการปรับตัวของนักศึกษามหาวิทยาลัยเทคโนโลยีพระจอมเกล้าธนบุรี”, **วารสารวิจัยและพัฒนา มจร.**, ปีที่ ๒๕ ฉบับที่ ๓ (กรกฎาคม-กันยายน ๒๕๕๕) : หน้า ๒๑๘.

เกษม จันทร^{๒๒} กล่าวสรุปไว้ว่า สุขภาพจิต เป็นลักษณะที่มีความเกี่ยวข้องกับพฤติกรรมต่าง ๆ ของมนุษย์ ดังนั้น การที่มีสุขภาพจิตไม่ดี เป็นสาเหตุในหลายสาเหตุที่ส่งผลร่วมกัน ทำให้บุคคลมีพฤติกรรมเบี่ยงเบนได้ ส่วนความวิตกกังวล (Anxiety) ซึ่งมีความหมายใกล้เคียงกัน คือ กระบวนการที่ปรากฏออกมาเป็นอาการทางจิต และอาการทางสรีระ เช่น ความกลัว ความไม่สบายใจ ความกังวล ต่อเหตุการณ์ที่ต้องเผชิญโดยอาการทางจิต มีหลายระดับ ตั้งแต่ขั้นรุนแรงมากต้องได้รับการรักษาอย่างถูกต้องจนถึงยังไม่รุนแรงจนปรากฏเด่นชัด อาจวัดสุขภาพจิตได้โดยผู้ชำนาญทางโรคจิตเป็นผู้ตรวจอาการ

จาโฮดา (Jahoda)^{๒๓} ได้รวบรวมเกณฑ์ที่ใช้พิจารณาสุขภาพจิตของบุคคลที่ใช้แพร่หลายในวิชาจิตวิทยาได้ ๖ ประการคือ

๑. สุขภาพจิต ในแง่ของ “ตน” (Self) ซึ่งหมายถึง การยอมรับตนเอง ความมั่นใจในตนเอง การฝึกตนเองเป็นที่พึง ความภาคภูมิใจในตน และความเคารพตน

๒. สุขภาพจิต ในแง่ของความเป็นตัวของตัวเอง (Autonomy) คือ มีความอิสระจากอิทธิพลของสังคม ในการที่บุคคลจะตัดสินใจโดยยึดมาตรฐานที่เป็นหลักประจำใจของตน มากกว่าที่จะขึ้นอยู่กับกำกับการบีบคั้นของอิทธิพลภายนอกและผลของการตัดสินใจของผู้มีความเป็นตัวของตัวเองสูง จะปรากฏในรูปของการกระทำอย่างอิสระ

๓. สุขภาพจิต ในแง่ของความควบคุมสภาพแวดล้อม ซึ่งมีความหมาย ๒ ประการ คือ ความสำเร็จ และการปรับตัว ซึ่งอาจปรากฏในรูปของความสามารถที่จะรัก ความเพียงพอในการทำงาน การเล่นและการมีความรัก ความเพียงพอในความสัมพันธ์ระหว่างบุคคล ประสิทธิภาพในการสนองตอบการเรียกร้องของสถานการณ์ต่าง ๆ ความสามารถในการปรับเปลี่ยนตนเอง และประสิทธิภาพในการแก้ไขปัญหา ซึ่งเป็นลักษณะที่เกิดขึ้นได้จากการที่บุคคลมีพัฒนาการจิตใจขั้นสูง และมีความสามารถที่จะรับรู้ความจริงได้อย่างถูกต้อง

๔. สุขภาพจิต ในแง่ของความเจริญเติบโต และพัฒนาการของบุคคลไปสู่ระดับสูง แสดงความเป็นจริงแห่งตน (Self-actualization) โดยพัฒนาความสามารถของตนจนเต็มที่

๕. สุขภาพจิต ในแง่ของการรับรู้ความเป็นจริง ซึ่งหมายถึงการรับรู้ที่ปราศจากความต้องการที่จะบิดเบือนความจริง มีความไวในการเข้าสังคม และความสามารถในการเอาใจเขามาใส่ใจเราได้ (Empathy)

^{๒๒} เกษม จันทร, “ปัจจัยทางจิตสังคมที่เกี่ยวข้องกับการต้านทานการเสพติด”, ภาคนิพนธ์ปริญญาโทบริหารธุรกิจ, (บัณฑิตวิทยาลัย : สถาบันบัณฑิตพัฒนบริหารศาสตร์, ๒๕๔๑), หน้า ๔๕.

^{๒๓} Jahoda, 1970, 3-4, อ้างใน ดวงเดือน พันธุมนาวิน และเพ็ญแข ประจักษ์, ความสัมพันธ์ภายในครอบครัวสุขภาพจิต และจริยธรรมของนักเรียนวัยรุ่นไทย, รายงานการวิจัย ฉบับที่ ๒๖, (สถาบันวิจัยพฤติกรรมศาสตร์ มหาวิทยาลัยศรีนครินทรวิโรฒ ประสานมิตร, ๒๕๒๔), หน้า ๓-๔.

๕. สุขภาพจิต ในแง่ของการบูรณาการของบุคลิกภาพ ซึ่งหมายถึงความผสมผสานเกี่ยวพันของกระบวนการทางจิตและคุณสมบัติต่าง ๆ ของบุคคลซึ่งจะทำให้เกิดหน่วยรวม และความต่อเนื่องของบุคลิกภาพของบุคคลนั้น ความหมายนี้เน้นความสมดุลของพลังจิตต่าง ๆ ของบุคคล การที่บุคคลจะมองชีวิตในแง่มุมที่สอดคล้องกันเป็นหน่วยรวม และความสามารถที่จะต้านทานความเครียดได้

เครียและเพอโก (Kriegh, H.Z. and Perko)^{๒๔} ได้ให้ความหมายสุขภาพจิตว่าเป็นกระบวนการที่ความต้องการของบุคคล ทั้งจากภายนอกและภายในได้รับการผสมผสานให้สัมพันธ์กับความเป็นจริงและสิ่งแวดล้อมที่เขาอยู่ ทำให้บุคคลปรับตัวได้ สามารถทำหน้าที่ของชีวิตได้โดยอิสระเป็นตัวของตัวเอง ไม่บิดเบือนความจริง ผู้มีสุขภาพจิตดี คือ ผู้ซึ่งสามารถจะปรับปรุงตนเองให้มีสภาพที่ปราศจากความคับข้องใจ ปราศจากพยาธิสภาพหรืออาการต่าง ๆ ยืนหยัดและดำเนินการตามปรัชญาชีวิตที่เหมาะสมของตน มีความพอใจในตนเอง ใช้ศักยภาพที่มีอยู่ในทางที่เหมาะสม มีสัมพันธ์ที่ดีต่อบุคคลอื่น

วีระ ไชยศรีสุข^{๒๕} ได้ให้ความหมายลักษณะของผู้มีสุขภาพจิตดีไว้ดังนี้

๑. เป็นผู้ที่มีความสามารถและความเต็มใจที่จะรับผิดชอบอย่างเหมาะสมกับระดับอายุ
๒. เป็นผู้ที่มีความพอใจในความสำเร็จจากการได้เข้าร่วมกิจกรรมต่างๆ ของกลุ่ม โดยไม่คำนึงว่าการเข้าร่วมกิจกรรมนั้น จะมีการถกเถียงกันมาก่อน
๓. เป็นผู้เต็มใจที่จะทำงานและรับผิดชอบอย่างเหมาะสมกับบทบาทหรือตำแหน่งในชีวิตของเขา แม้ว่าจะทำไปเพื่อต้องการตำแหน่งก็ตาม
๔. เมื่อเผชิญกับปัญหาที่จะต้องแก้ไข ก็ไม่หาทางหลบเลี่ยง
๕. จะรู้สึกสนุกต่อการจัดอุปสรรคที่ขัดขวางต่อความสุขหรือพัฒนาการ
๖. เป็นผู้ที่สามารถตัดสินใจด้วยความกังวลน้อยที่สุด
๗. เป็นผู้ที่สามารถอดได้ รอได้ จนกว่าจะพบสิ่งใหม่
๘. เป็นผู้ที่ประสบผลสำเร็จด้วยความสามารถที่แท้จริง
๙. เป็นผู้ที่คิดก่อนที่จะทำ
๑๐. เป็นผู้ที่ยอมรับจากความล้มเหลวของตนเอง

^{๒๔} Kriegh, H.Z. and Perko, J.E. (1980). Psychiatric and Mental Health Nursing. 2nd ed. Virginia : Reston Publishing Co., Inc. อ้างใน เจษฎา หนูรุ่ง, "ปัจจัยจิตลักษณะที่ส่งผลต่อจิตสาธารณะของนักเรียนช่วงชั้นที่ ๓ โรงเรียนสาธิตในสังกัดมหาวิทยาลัยศรีนครินทรวิโรฒ", *ปริญาการศึกษามหาบัณฑิต*, หน้า ๓๔-๓๕.

^{๒๕} วีระ ไชยศรีสุข, *สุขภาพจิต*, พิมพ์ครั้งที่ ๒, (กรุงเทพมหานคร : ดันอ้อ แกรมมี จำกัด, ๒๕๓๙, หน้า ๖๒-๖๓ .

๑๑. เมื่อประสบผลสำเร็จก็ไม่ชอบคุยโอ้อวดจนเกินความเป็นจริง
๑๒. เป็นผู้ปฏิบัติตนได้สมบทบาท
๑๓. เป็นผู้ที่สามารถปฏิเสธต่อการเข้าร่วมกิจกรรมที่สวนทางกับสิ่งที่ตนเองสนใจ
๑๔. เป็นผู้ที่สามารถตอบรับที่จะเข้าร่วมกิจกรรมที่เป็นประโยชน์สำหรับตนเอง
๑๕. เป็นผู้ที่จะแสดงความโกรธออกมาโดยตรง เมื่อได้รับความเสียหาย และแสดงออกเพื่อป้องกันความถูกต้องด้วยเหตุผล
๑๖. เป็นผู้ที่สามารถแสดงความพอใจออกมาโดยตรง และเหมาะสม
๑๗. เป็นผู้ที่สามารถอดทน อดกลั้นต่อความผิดหวัง และภาวะคับข้องใจทางอารมณ์ได้ดี
๑๘. เป็นผู้ที่มีลักษณะนิสัยและเจตคติที่ก่อรูปขึ้นอย่างเป็นระเบียบเมื่อเผชิญกับสิ่งยุ่งยากต่าง ๆ ก็จะสามารถประนีประนอมนิสัยและเจตคติเข้ากับสถานการณ์ที่ยุ่งยากได้
๑๙. เป็นผู้ที่สามารถระดมพลังงานที่มีอยู่ในตัวเองออกมาใช้ได้อย่างทันที
๒๐. เป็นผู้ที่ไม่พยายามที่จะเปลี่ยนแปลงความจริง มีความเข้มแข็งและใช้วิจรรณญาณที่ดีที่สุด

พระมหาไชยา กาละปักษ์^{๒๖} ได้ให้ความหมายของสุขภาพจิตดี ว่าหมายถึง ลักษณะทางจิตและอารมณ์ที่แสดงถึง การไม่รู้สึกริดก้างวลจนเกินเหตุ ไม่โกรธง่าย ไม่ตื่นตันทันง่าย มีสมาธิ และมีความกล้าในสิ่งที่สมควร

สรุปได้ว่า สุขภาพจิต มีความหมายแบ่งเป็น ๒ นัย ได้แก่ นัยที่ ๑ หมายถึง สภาพชีวิตที่เป็นสุข อันเป็นผลจากการมีความสามารถในการจัดการปัญหาในการดำเนินชีวิต มีศักยภาพที่จะพัฒนาตนเองเพื่อคุณภาพชีวิตที่ดี โดยครอบคลุมถึงความดีงามในจิตใจ ภายใต้อารมณ์สัจจและ สิ่งแวดล้อมที่เปลี่ยนแปลงไป และนัยที่ ๒ หมายถึงระดับของความวิตกกังวลที่ประกอบด้วยความกลัวในเรื่องต่าง ๆ โดยปราศจากเหตุผลอันสมควร ความกลัวใจ ความโกรธง่าย ความตื่นตันทัน การขาดสมาธิ ฯลฯ

๒.๒.๓.๒ หลักธรรมเกี่ยวกับสุขภาพจิต

สุขภาพ แบ่งได้เป็น สุขภาพกาย และสุขภาพจิต ในพุทธศาสนาก็เช่นเดียวกัน มีปรากฏในโรคสูตร กล่าวไว้ว่า โรคในพุทธศาสนานั้นมี ๒ ชนิด คือ โรคทางกาย (กายโก โรคโค) ๒. โรคทางใจ (เจตสิโก โรคโค) ดังที่พระพุทธเจ้าทรงตรัสว่า

^{๒๖} พระมหาไชยา กาละปักษ์, “ปัจจัยเชิงเหตุแบบบูรณาการของบ้าน สถานศึกษา สื่อ และจิตลักษณะที่เกี่ยวข้องกับพฤติกรรมสุขภาพของนักเรียนอาชีวศึกษา”, *ปริญญาานิพนธ์ศิลปศาสตรมหาบัณฑิต*, (คณะพัฒนาศักดิ์และสิ่งแวดล้อม สถาบันบัณฑิตพัฒนบริหารศาสตร์, ๒๕๕๐), หน้า ๔๖.

สัตว์ผู้อ้างว่า ตนเองไม่มีโรคทางกายตลอดระยะเวลา ๑ ปีบ้าง ๒ ปีบ้าง ๓ ปีบ้าง ๔ ปีบ้าง ๕ ปีบ้าง ๑๐ ปีบ้าง ๒๐ ปีบ้าง ๔๐ ปีบ้าง ๕๐ ปีบ้าง

แม้ยิ่งกว่า ๑๐๐ ปีบ้าง ยังพอมืออยู่ แต่สัตว์ผู้จะกล่าวอ้างว่าตนเองไม่มีโรคทางกายตลอดระยะเวลา แม้รู้เดียงหาได้ยาก ยกเว้นท่านผู้หมดกิเลสแล้ว พุทธพจน์นี้ทรงชี้ให้เห็นว่าบุคคลทั้งหลายนั้นมีโรคภัยเบียดเบียนแทบจะตลอดเวลา นั่นคือโรคทางใจ^{๒๗}

ดังนั้น พุทธศาสนาได้เสนอหลักธรรมของการพัฒนาสุขภาพจิตไว้ดังนี้

๑. การพัฒนาความสุขและภาวะที่เกื้อหนุนสุขภาพของจิตใจ คุณสมบัติที่ควรเสริมสร้างขึ้นให้มีประจำใจ เพื่อความมีสุขภาพจิตที่ดี พระพุทธเจ้าทรงแสดงไว้หลายอย่างโดยเฉพาะ

- ๑) ปราโมทย์ คือ ความร่าเริง สดชื่น เบิกบาน ไม่หดหู่หรือห่อเหี่ยว
- ๒) ปีติ คือ ความอิ่มใจ ปลาบปลื้ม เปรมใจ พูใจ ไม่โหว่หว้างใจ
- ๓) ปัสสัทธิ คือ ความสงบเย็น ผ่อนคลายกายใจ ไม่คับ ไม่เครียด
- ๔) สุข คือ ความคล่องใส สะดวกสบายใจ สมใจ ไม่มีอะไรบีบคั้น ตีตขัดค้ำข้อง
- ๕) สันติ คือ ความสงบ ปราศจากความเร่าร้อนกระวนกระวาย ซึ่ง
- ๖) เกษม คือ ความปลอดโปร่ง ความรู้สึกมั่นคงปลอดภัย โสง โปร่งใจไร้กังวล
- ๗) สติภาพ คือ ความเย็นสบาย ไม่มีอะไรแผดเผาใจ ไม่ตรอมตรม
- ๘) เสรีภาพ คือ ความมีใจเสรี เป็นอิสระ ไม่ถูกผูกมัดติดข้อง จะไปไหนก็ได้ตามประสงค์
- ๙) ปริโยทตตา คือ ความผ่องใส ผุดผ่อง แจ่มจ้า กระฉ่าง สว่างใจ ไม่มีความขุ่นมัวเศร้าหมอง
- ๑๐) วิมรียาทิกัตตา คือ ความมีใจไร้พรมแดน ไม่กีดกันจำกัดตัวหรือหมกมุ่นติดค้าง มีจิตใจใหญ่กว้างไร้ขอบคันเขตแดน

๒. การพัฒนาสมรรถภาพและประสิทธิภาพของจิตใจ โดยเสริมสร้างคุณสมบัติที่ทำให้จิตใจมีความเข้มแข็ง หนักแน่นมั่นคง แก่ล้าสามารถทำกิจหน้าที่ได้ผลดี เช่น

- ๑) จันทะ คือ ความใฝ่รู้สร้างสรรค์ อยากรู้ความจริงและใฝ่ที่จะทำสิ่งดีงามให้สำเร็จ อยากเข้าถึงภาวะดีงามอันเลิศสูงสุด
- ๒) วิริยะ คือ ความเพียร บุกฝ่าไปข้างหน้า เอาธุระรับผิดชอบไม่ยอมทอดทิ้งกิจหน้าที่

^{๒๗} อนุ.จตุกก. (ไทย) ๒๑/๑๕๗/๒๑๗.

๓) อุตสาหะ คือ ความขยัน ความอดสู ความสู้ยากบากบั่น ไม่ย่อ ไม่ถอย
 ๔) ขันติ คือ ความอดทน ความเข้มแข็ง ความทนทาน หนักแน่นมั่นคง
 ๕) จิตตะ คือ ความมีใจจดจ่อ ใส่ใจ อุทิศตัวอุทิศใจให้แก่กิจหน้าที่หรือสิ่งที่ทำ
 ๖) สัจจะ คือ ความตั้งใจจริง จริงใจและจริงจัง เอาจริงเอาจัง มั่น แน่วต่อสิ่งที่ทำ
 ไม่เหยาะเหยะ ไม่เรรวนไม่กลับกลาย

๗) อริษฐาน คือ ความตั้งใจเด็ดเดี่ยว ความมุ่งมั่นแน่วแน่ต่อจุดหมาย
 ๘) ตบะ คือ พลังเผากิเลส กำลังความเข้มแข็งพากเพียรในการทำกิจหน้าที่ให้
 สำเร็จ โดยแผนเผาระงับยับยั้งกิเลสตัณหาได้ ไม่ยอมแก่ทุกจริต และไม่เห็นแก่ความสุขสำราญ
 ประนเปรอ

๙) สติ คือ ความระลึกนึกได้ ไม่เผลอเผลอ ไม่เลือนลหาย ทนต่อสิ่งที่เกิดขึ้นเป็นไปซึ่ง
 จะต้องเกี่ยวข้องกับทุกอย่าง กำหนดจิตไว้กับกิจหน้าที่ หรือสิ่งที่ทำ กันยังเฝ้าจากสิ่งที่เสื่อมเสียหาย
 เป็นโทษ และไม่ปล่อยโอกาสแห่งประโยชน์หรือความดีงาม ความเจริญให้เสียไป

๑๐) สมาริ คือ ภาวะจิตที่ตั้งมั่น แน่วแน่ ได้ที่ อยู่ตัว สงบ อยู่กับสิ่งที่ต้องการทำ
 ไม่ฟุ้งซ่าน ไม่แกว่งไกว ไม่มีอะไรรบกวนได้

๓. การพัฒนาคุณธรรมซึ่งเป็นคุณภาพของจิตใจ กล่าวคือ คุณสมบัติที่เสริม
 สร้างจิตใจให้ดีงาม ให้เป็นจิตใจที่สูง ประณีต และประเสริฐ เช่น

- ๑) เมตตา คือ ความรัก ความปรารถนาดี เป็นมิตร อยากให้ผู้อื่นมีความสุข
- ๒) กรุณา คือ ความสงสาร อยากช่วยเหลือผู้อื่นให้พ้นจากความทุกข์
- ๓) มุทิตา คือ ความพลอยยินดี พร้อมทั้งจะส่งเสริมสนับสนุนผู้ที่ประสบความสำเร็จ
 มีความสุข หรือก้าวหน้าในการทำสิ่งที่ดีงาม
- ๔) อุเบกขา คือ ความวางตัววางใจเป็นกลาง เพื่อรักษารัศมี เมื่อผู้อื่นควรจะต้อง
 รับผิดชอบต่อการกระทำของเขาตามเหตุและผล
- ๕) จาคะ คือ ความมีน้ำใจเสียสละ เอื้อเฟื้อเผื่อแผ่ ไม่เห็นแก่ตัว
- ๖) กตัญญูกตเวทิตา คือ ความรู้จักคุณค่าแห่งการกระทำของผู้อื่น และแสดงออก
 ให้เห็นถึงการรู้คุณค่านั้น
- ๗) หิริ คือ ความอายบาป ละอายใจต่อการทำความชั่ว
- ๘) โอตตปปะ คือ ความกลัวบาป เกรงกลัวต่อความชั่ว คร้ามขยาดต่อทุจริต
- ๙) คารวะ คือ ความเคารพ ความใส่ใจรู้จักให้ความสำคัญแก่สิ่งนั้นผู้นั้น อยาก
 ถูกต้องเหมาะสม
- ๑๐) มัทวะ คือ ความอ่อนโยน สุภาพ นุ่มนวล ไม่กระด้าง^{๒๘}

^{๒๘} พระธรรมปิฎก (ป.อ.ปยุตฺโต), พระพุทธศาสนาพัฒนาคนและสังคม, พิมพ์ครั้งที่ ๑,
 (กรุงเทพมหานคร : กระทรวงมหาดไทย, ๒๕๔๐), หน้า ๑๑-๑๔.

สรุปได้ว่า พระพุทธเจ้าทรงตรัสให้เห็นว่า โรงทางใจนั้นมีได้ตลอดเวลา ยกเว้นผู้หมดจากกิเลสแล้ว และในพุทธศาสนามีวิธีพัฒนาสุขภาพจิตหลายวิธี ได้แก่ วิธีพัฒนาความสุข วิธีพัฒนาประสิทธิภาพของจิตใจ และวิธีพัฒนาคุณภาพของจิตใจ

๒.๓ ความหมายและความสำคัญของปัจจัยทางสังคม (สถานการณ์)

๒.๓.๑ การรับรู้ปทัสถานทางสังคม

การอยู่ร่วมกันในสังคมใดสังคมหนึ่ง จำเป็นต้องมีระเบียบ กฎเกณฑ์ ข้อบังคับ เพื่อกำหนดพฤติกรรมของบุคคลที่ได้มาอยู่ร่วมกัน ให้เป็นไปในแนวทางเดียวกัน เพื่อประโยชน์กับสังคมนั้น ๆ

๒.๓.๑.๑ ความหมายและวิธีวัดการรับรู้ปทัสถานทางสังคม

๑. ความหมายของการรับรู้ปทัสถานทางสังคม

ถวิล ธาราโกชน^{๒๙} ได้ให้ความหมายของ ปทัสถาน (norms) ว่าหมายถึง ระเบียบ ข้อบังคับหรือกฎเกณฑ์ที่ใช้เป็นแนวทางในการกำหนดพฤติกรรมของบุคคล หน้าที่ของปทัสถานอย่างหนึ่งคือ สร้างความเป็นปึกแผ่นให้กับกลุ่มและสังคม เป็นการรวมน้ำใจของสมาชิกให้เป็นอันหนึ่งอันเดียวกัน ก่อให้เกิดความสมัครสมานสามัคคีและการประนีประนอมกันขึ้นภายในกลุ่ม

ปพาณี จิตวิวัฒนา^{๓๐} ได้ให้ความหมายของ ปทัสถาน ว่าหมายถึง แบบแผน พฤติกรรม หรือค่านิยมที่สังคมกำหนดแนวทางไว้ให้บุคคลยึดถือปฏิบัติในสถานการณ์ต่าง ๆ ทำให้เกิดความเข้าใจในกลุ่มเดียวกัน และความเป็นระเบียบในชีวิตทางสังคม ได้แก่ กฎระเบียบ กฎหมาย ขนบธรรมเนียม ประเพณี อธิบายได้ว่า ปทัสถานเป็นสิ่งที่มนุษย์สร้างขึ้นมาเพื่อควบคุมสังคมมนุษย์ให้สามารถวางระเบียบควบคุมพฤติกรรมของสมาชิกในสังคมในทางที่จะทำ ให้สมาชิก ปฏิบัติกิจการต่าง ๆ ที่เป็นการตอบสนองความต้องการที่จำเป็นของสังคม อิทธิพลของปทัสถานจะมีต่อบุคคลอย่างลึกซึ้งทั้งทางความรู้สึก นึกคิด ทางจิตใจ และทางพฤติกรรมที่แสดงออกมา โดยเหตุที่มนุษย์ต้องอยู่ในสังคม ทำให้ปทัสถานกลายเป็นส่วนหนึ่งของชีวิตความเป็นอยู่ของมนุษย์ ปทัสถานที่บุคคลรับไว้ในจิตใจจะเป็นแนวทางและกำหนดการตัดสินใจ การคาดคะเนเกี่ยวกับตัวเองและคนอื่น ปทัสถานสามารถสร้างความรับผิดชอบ ชั่ว ดี ความถูกต้องตามทำนองคลองธรรม

^{๒๙} ถวิล ธาราโกชน, จิตวิทยาสังคม, พิมพ์ครั้งที่ ๔ (กรุงเทพมหานคร : บริษัท โอ. เอส. พริ้นติ้ง เฮ้าส์, ๒๕๓๒), หน้า ๘๒-๘๓.

^{๓๐} ปพาณี จิตวิวัฒนา, สังคมวิทยา. พิมพ์ครั้งที่ ๑, (กรุงเทพมหานคร : ไทยวัฒนาพานิช, ๒๕๒๓), หน้า ๕๕-๕๖.

ภัทกร อิศระภาคย์^{๓๑} ได้ให้ความหมายเกี่ยวกับการรับรู้ทัศนคติทางสังคมว่า หมายถึง การรับรู้ว่าคุณค่าใดที่มีความสำคัญต่อตนคิดว่าตนควรกระทำหรือไม่ควรกระทำ พฤติกรรมนั้น ๆ อย่างไร ซึ่งจะมีผลในการเลือกกระทำหรือไม่กระทำพฤติกรรมนั้นเช่นกัน

ไอเซน และฟิชเบิน (Ajzen & Fishbein)^{๓๒} ได้อธิบาย ปทัสถานทางสังคมว่าเป็น ส่วนหนึ่งของการคล้อยตามกลุ่มอ้างอิงหรือคนใกล้ชิด ดังนั้น การรับรู้ทัศนคติทางสังคม จึงหมายถึง การรับรู้ของคุณค่าที่มีความสำคัญต่อเขาคิดว่าเขาควรกระทำหรือไม่ควรกระทำ พฤติกรรมนั้น หากบุคคลรับรู้ว่าคุณค่าที่เขาให้ความสำคัญคิดว่าเขาควรกระทำมากเท่าใด เขาก็จะมี แรงจูงใจที่จะกระทำพฤติกรรมนั้น ในทางกลับกันหากบุคคลรับรู้ว่าคุณค่าที่เขาให้ความสำคัญ คิดว่า เขาไม่ควรกระทำพฤติกรรมนั้น ก็จะกดดันให้เขาหลีกเลี่ยงที่จะทำพฤติกรรมนั้น

ทฤษฎีการกระทำด้วยเหตุผล (A Theory of Reasoned Action) ใช้ในการทำนาย และอธิบายพฤติกรรมซึ่งประกอบด้วยปัจจัยทางทัศนคติ และปัจจัยทางการรับรู้ทัศนคติทางสังคม ดังนี้

n

$$SN = \sum_{i=1}^n (Nbi) (Mci)$$

โดย SN (Subjective Norm) = การรับรู้ทัศนคติทางสังคม
 NBI (Normative Believe) = ความเชื่อเกี่ยวกับที่คนใกล้ชิด จะยอมรับสนับสนุนตน ให้กระทำ
 MCi (Motivation to Comply) = แรงจูงใจที่จะคล้อยตามบุคคลใกล้ชิด แต่ละประเภท
 n = จำนวนบุคคลที่อยู่ใกล้ชิด

^{๓๑} ภัทกร อิศระภาคย์, “ปัจจัยเชิงเหตุแบบบูรณาการระหว่าง ครอบครัว สังคมและจิตลักษณะ ที่เกี่ยวข้องกับพฤติกรรมกาทั้งขยะอย่างเหมาะสมของนักเรียนมัธยมศึกษาตอนปลาย” วิทยานิพนธ์, ศิลปศาสตรมหาบัณฑิต (พัฒนาสังคม) คณะพัฒนาสังคมและสิ่งแวดล้อม สถาบันบัณฑิตพัฒนบริหารศาสตร์, ๒๕๕๐, หน้า ๑๓.

^{๓๒} Ajzen, I., & Fishbein, M., 1980. Understanding attitude and Predicting Social Behavior, New Jersey : Pentice-Hall., Inc. : 5- 11., อ้างใน กุหลาบ ไทโรวิทท์, ปัจจัยทางจิตสังคมที่ เกี่ยวข้องกับพฤติกรรมกาการรักษาความสะอาดของนักเรียนมัธยมศึกษาตอนต้น, ภาคนิพนธ์ ศิลปศาสตรมหา บัณฑิต (พัฒนาสังคม) คณะพัฒนาสังคม สถาบันบัณฑิตพัฒนบริหารศาสตร์ ๒๕๔๖, หน้า ๑๘-๑๙.

สรุปได้ว่า การรับรู้ทัศนสถานทางสังคม หมายถึง การรับรู้ถึงระเบียบ ข้อบังคับ หรือ กฎเกณฑ์ และแบบแผนพฤติกรรมต่าง ๆ ทางสังคมที่ช่วยกำหนดพฤติกรรมของบุคคล การรับรู้นี้สามารถมีอิทธิพลต่อความรู้สึกนึกคิด ทางจิตใจ และยังหมายถึงการคล้อยหรือกระทำตามตามคนใกล้ชิดหรือคนที่คิดว่ามีความสำคัญต่อตนเอง ก่อให้เกิดความเข้าใจและร่วมมือร่วมใจกัน

๒. วิธีวัดการรับรู้ทัศนสถานทางสังคม

การวัดการรับรู้ทัศนสถานทางสังคม มี ๒ วิธี คือ

๑. การวัดการรับรู้ทัศนสถานทางสังคมโดยตรง เป็นการประเมินความเชื่อที่มีต่อความคิดเห็นของบุคคลส่วนมากที่มีความสำคัญต่อเขา คิดว่าเขาควรหรือไม่ควรแสดงการกระทำตามที่ระบุไว้

๒. การวัดการรับรู้ทัศนสถานทางสังคมโดยทางอ้อม เป็นการวัดความเชื่อเกี่ยวกับบุคคลใกล้ชิด ต่อการกระทำของเขา (Normative Belief) ซึ่งได้มาจากการรับรู้การคาดหวังของบุคคลต่าง ๆ ที่แวดล้อมตัวเขา ซึ่งเขาพิจารณาว่าบุคคลที่มีความสำคัญต่อเขาคิดว่าเขาควรกระทำ หรือไม่ควรกระทำพฤติกรรมนั้น เขาจะใช้ข้อมูลนี้ในการตัดสินใจที่จะกระทำตามบุคคลใกล้ชิดที่เขาให้ความสำคัญ กลุ่มบุคคลหรือบุคคลใกล้ชิดอาจไม่เกี่ยวข้องหรือไม่มีมีความสำคัญต่อการรับรู้ทัศนสถานทางสังคมเสมอไป แต่จะเกี่ยวข้องเฉพาะกลุ่มบุคคลหรือบุคคลที่เด่นชัดเท่านั้น (Salient Referent) ซึ่งการศึกษากลุ่มใกล้ชิดที่เด่นชัดสามารถศึกษาได้จากการถามให้ตอบโดยอิสระ เมื่อได้กลุ่มใกล้ชิดที่เด่นชัดแล้วก็สามารถวัดความเชื่อของกลุ่มใกล้ชิดได้^{๓๓}

ดังนั้นการวัดการรับรู้ทัศนสถานทางสังคมโดยทางอ้อม มีความสัมพันธ์กับการวัดการรับรู้ทัศนสถานทางสังคม^{๓๔} และการวัดการรับรู้ทัศนสถานทางสังคมโดยทางอ้อมนี้ นอกจากประเมินความเชื่อเกี่ยวกับกลุ่มใกล้ชิดแล้ว ยังประเมินแรงจูงใจที่จะคล้อยตามกลุ่มใกล้ชิดด้วย ซึ่งสอดคล้องกับการวัดการรับรู้ทัศนสถานทางสังคมตามทฤษฎีการกระทำด้วยเหตุผล (A Theory of Reasoned Action)

^{๓๓} สุวลัย ชำรงค์สกุลศิริ, “ตัวแปรที่เกี่ยวข้องกับพฤติกรรมการกำจัดขยะมูลฝอยอย่างต้องของนักเรียนระดับมัธยมศึกษาในเขตกรุงเทพมหานคร”, วิทยานิพนธ์ปริญญาการศึกษามหาบัณฑิต, (บัณฑิตวิทยาลัย : มหาวิทยาลัยศรีนครินทรวิโรฒ, ๒๕๓๗), หน้า ๒๙-๓๐.

^{๓๔} Ajen, I., & Fishbein, M., 1980. Understanding attitude and Predicting Social Behavior, New Jersey : Pentice-Hall, Inc. : 121-122., อ้างใน กุหลาบ ไทโรพริฏ์, “ปัจจัยทางจิตสังคมที่เกี่ยวข้องกับพฤติกรรมการรักษาความสะอาดของนักเรียนมัธยมศึกษาตอนต้น”, ภาคนิพนธ์ศิลปศาสตรมหาบัณฑิต (พัฒนาสังคม), (คณะพัฒนาสังคม : สถาบันบัณฑิตพัฒนบริหารศาสตร์ ๒๕๔๖), หน้า ๑๙-๒๐.

สรุปได้ว่า การรับรู้ทัศนสถานทางสังคม วัดได้ทั้งโดยตรง และโดยอ้อม ยกตัวอย่าง คือ คนสำคัญที่ใกล้ชิด ต้องมีความเด่นชัด หรือมีอิทธิพลพอที่จะทำให้บุคคลคล้อยตามได้ อาจจะเปลี่ยนแปลงไปตามพฤติกรรมแต่ละอย่าง การรับรู้ของแต่ละบุคคลจึงแตกต่างกัน และ ทัศนสถานของสังคมย่อมมีความแตกต่างกันไปตามสถานที่ วัฒนธรรม เวลา ซึ่งทุกสังคมย่อมต้องมีทัศนสถานทางสังคมเป็นตัวกำหนดพฤติกรรม ในเรื่องของจิตบุญกุศลก็เช่นเดียวกัน อาจารย์ได้กำหนดแบบแผนการประพฤติปฏิบัติในการอยู่ร่วมกันของนิสิตชีวิตและความตาย เพื่อการอยู่ร่วมกันอย่างมีความสุข

๒.๓.๑.๒ หลักธรรมเกี่ยวกับการรับรู้ทัศนสถานทางสังคม

เนื่องจากการรับรู้ทัศนสถานทางสังคม เป็นการรับรู้ว่าคุณค่าที่ใกล้ชิดหรือมีความสำคัญ ต้องการให้กระทำหรือไม่กระทำพฤติกรรมใด ๆ ในทางพุทธศาสนา พระพุทธองค์ทรงวางรูปแบบปฏิสัมพันธ์ระหว่างมนุษย์ในสังคมไว้ใน ทิศ ๖^{๓๕} ดังนี้

๑. **ปรัตถิมทิศ** หมายถึง ทิศเบื้องหน้าเปรียบเหมือนบิดามารดา บิดามารดามีหน้าที่อุปการะเลี้ยงดูบุตรธิดา การเลี้ยงดูบุตรอย่างดี บุตรธิดาพึงปฏิบัติต่อบิดามารดา ๕ ประการคือ

- ๑) ท่านเลี้ยงมาแล้วเลี้ยงตอบแทน
- ๒) ทำกิจแทนท่าน
- ๓) ดำรงวงศ์สกุล
- ๔) ประพฤติตนเป็นคนรับทรัพย์มรดก
- ๕) เมื่อท่านล่วงลับไป ทำบุญอุทิศให้ท่าน

เมื่อบิดามารดาได้รับการปฏิบัติด้วยการปฏิสัมพันธ์อย่างนี้ ย่อมอนุเคราะห์แก่บุตรธิดา ตามหน้าที่ ๕ ประการ คือ

- ๑) ห้ามมิให้ทำความชั่ว
- ๒) ให้ตั้งอยู่ในความดี
- ๓) ให้ศึกษาศิลปวิทยา
- ๔) หาภรรยาที่สมควรให้
- ๕) มอบทรัพย์สมบัติในสมัยที่เหมาะสม

^{๓๕} ที.ปา. (ไทย) ๑๑/๒๖๖-๒๗/๓/๒๑๒-๒๑๘.

๒. ทักษณิก หมายถึง ทิศเบื้องขวา ได้แก่ ครู อุปัชฌาย์ อาจารย์ ซึ่งมีบทบาทหน้าที่ประสิทธิ์ประสาทวิทยาการให้แก่ศิษย์ ดังนั้น ศิษย์พึงปฏิบัติด้วยการปฏิสัมพันธ์ตามหน้าที่ต่อครู อุปัชฌาย์ อาจารย์ ด้วยภารกิจ ๕ ประการ คือ

- ๑) ด้วยการลุกขึ้นยืนรับท่าน
- ๒) ด้วยการเข้าไปคอยรับใช้ท่าน
- ๓) ด้วยการเชื่อฟังท่าน
- ๔) ด้วยการอุปัฏฐากท่าน
- ๕) ด้วยการเรียนวิทยาโดยเคารพ

เมื่อครู อุปัชฌาย์ อาจารย์ได้รับการปฏิบัติด้วยการปฏิสัมพันธ์เช่นนี้ ครู อุปัชฌาย์ และอาจารย์ย่อมอนุเคราะห์แก่ศิษย์ด้วยภารกิจ ๕ ประการ คือ

- ๑) แนะนำดี
- ๒) ให้เรียนดี
- ๓) บอกศิลปวิทยาให้สิ้นเชิง ไม่ปิดบังอำพราง
- ๔) ยกย่องให้ปรากฏในเพื่อนฝูง
- ๕) ทำการป้องกันภัยในทิศทั้งหลาย

๓. ปัจฉิมทิศ หมายถึง ทิศเบื้องหลัง ได้แก่ บุตร ภรรยา สามีพึงบำรุงภรรยาด้วยภารกิจตามแนวสายใย ๕ ประการ คือ

- ๑) ด้วยการยกย่องนับถือว่าเป็นภรรยา
- ๒) ด้วยการไม่ดูหมิ่น
- ๓) ด้วยการไม่ประพฤตินอกใจ
- ๔) ด้วยการมอบความเป็นใหญ่
- ๕) ด้วยการให้เครื่องแต่งกาย

เมื่อภรรยาได้รับการปฏิบัติด้วยการปฏิสัมพันธ์เช่นนั้นแล้ว ย่อมอนุเคราะห์แก่สามีด้วยภารกิจ ๕ ประการ คือ

- ๑) จัดการงานดี
- ๒) สงเคราะห์คนข้างเคียงสามีดี
- ๓) ไม่ประพฤตินอกใจสามี
- ๔) รักษาทรัพย์สมบัติที่สามีหามาไว้ได้
- ๕) ขยันหมั่นเพียร ไม่เกียจคร้านในกิจการทั้งปวง

๔. **อุตตริทศ** หมายถึง ทิศเบื้องซ้าย หรือสายปฏิสัมพันธ์ด้านซ้าย ได้แก่ มิตร กุลบุตร กุลธิดา พิงสร้างได้แก่ มิตรสหายด้วยภารกิจ ๕ ประการ คือ

- ๑) แบ่งปันสิ่งของให้มิตรสหาย
- ๒) เจรจาด้วยถ้อยคำอันไพเราะ
- ๓) ประพฤติแต่สิ่งที่เป็นประโยชน์
- ๔) วางตนเป็นคนเสมอต้นเสมอปลาย
- ๕) พุดแต่ความจริง

มิตรสหายเมื่อรับการปฏิบัติด้วยการปฏิสัมพันธ์เช่นนี้แล้วย่อมอนุเคราะห์แก่กุลบุตร กุลธิดาด้วยภารกิจ ๕ ประการ คือ

- ๑) รักษามิตรสหายผู้ประมาทแล้ว
- ๒) รักษาทรัพย์สมบัติของมิตรผู้ประมาทแล้ว
- ๓) เมื่อมีภัย เป็นที่พึ่งได้
- ๔) ไม่ละทิ้งเมื่อยามวิบัติ
- ๕) นับถือตลอดญาติพี่น้อง

๕. **เหฏฐิมทศ** หมายถึง ทิศเบื้องต่ำ หรือการปฏิสัมพันธ์ด้านล่าง ได้แก่ บ่าว ไพร นายพิงสร้างปฏิสัมพันธ์กับบ่าว ไพรด้วยภารกิจ ๕ ประการ คือ

- ๑) ด้วยการจัดการงานให้ทำตามสมควรแก่กำลัง
- ๒) ด้วยการให้อาหารและรางวัล
- ๓) พยาบาลในเวลาเจ็บไข้
- ๔) ให้รับประทานสิ่งของที่มีรสดี
- ๕) ให้มีเวลาพักตามกาลสมัย

เมื่อบ่าว ไพร ได้รับการปฏิบัติด้วยการปฏิสัมพันธ์เช่นนี้แล้ว ย่อมอนุเคราะห์แก่เจ้านายด้วยภารกิจ ๕ ประการ คือ

- ๑) ลูกขึ้นทำงานก่อนนาย
- ๒) เลิกงานหลังนาย
- ๓) ถือเอาแต่ของที่นายให้
- ๔) นำคุณของนายไปสรรเสริญในที่นั้น ๆ

๖. **อุปริมทศ** หมายถึง ทิศเบื้องบน หรือการปฏิสัมพันธ์ด้านบนหรือเบื้องบน ได้แก่ สมณะชีพรามณ์เป็นที่สักการบูชาของคฤหัสถ์ เป็นผู้สูงกว่าคฤหัสถ์ คฤหัสถ์พึงบำรุงสมณะชีพรามณ์ด้วยภารกิจ ๕ ประการ คือ

- ๑) ด้วยกายกรรม คือ จะทำอะไร ประกอบด้วยเมตตา
- ๒) ด้วยวจีกรรม คือ พูดอะไร ประกอบด้วยเมตตา
- ๓) ด้วยมโนกรรม คือ คิดสิ่งใด ประกอบด้วยเมตตา
- ๔) เปิดประตูบ้านต้อนรับทุกเวลา
- ๕) ด้วยการให้อามิสทาน

เมื่อคฤหัสถ์ได้รับการปฏิบัติด้วยการปฏิสัมพันธ์จากสมณะชีพรามณ์อย่างนั้นแล้ว สมณะชีพรามณ์ ย่อมอนุเคราะห์แก่คฤหัสถ์ด้วยกิจ ๕ ประการ คือ

- ๑) ห้ามมิให้ทำความชั่ว
- ๒) ให้ตั้งอยู่ในความดี
- ๓) อนุเคราะห์ด้วยน้ำใจงาม
- ๔) ให้ได้ฟังสิ่งที่ยังไม่เคยได้ฟัง
- ๕) อธิบายสิ่งที่เคยฟังแล้วให้แจ่มแจ้ง
- ๖) บอกทางสวรรค์ให้^{๓๖}

สรุปได้ว่า การรับรู้ปทัสถานทางสังคมในทางพุทธศาสนา วิธีปฏิบัติอย่างหนึ่งคือการวางตนให้ถูกต้องเหมาะสมกับบทบาทในสังคม ๖ ประการ คือ ๑) บิฑามารดา ญาติที่เลี้ยงดู ๒) ครู อาจารย์ ที่ให้ความรู้ ๓) คู่ครอง ๔) บุตรและมิตรสหาย ๕) บ่าวไพร่ คนใช้ ลูกน้อง ๖) สมณะชีพรามณ์

๒.๓.๒ การเห็นแบบอย่าง

อิทธิพลที่มีต่อการศึกษาเป็นอย่างมาก คือ เพื่อนและรุ่นพี่ หากบุคคลใดได้เข้ากลุ่มกับเพื่อนที่ดี หรือมีรุ่นพี่เป็นแบบอย่างที่ดีก็นับว่าโชคดี เพราะจะเกิดการซึมซับหรือรับเอาลักษณะนิสัยที่ดีจากเพื่อนหรือรุ่นพี่นั้นมา ทั้งที่ไม่รู้ตัวหรือไม่รู้ตัว ซึ่งเรียกว่า การเรียนรู้โดยการเลียนแบบ เช่นเดียวกับ การเรียนรู้จากตัวแบบ ก็เป็นแนวทางการเรียนรู้แนวทางหนึ่งที่มีอิทธิพลอย่างมากกับบุคคล ดังนั้นการศึกษาตัวแบบที่สำคัญ ก็คือ เพื่อน ซึ่งมักเป็นผู้ที่มีความใกล้ชิดกับบุคคลมากในขณะศึกษา เพราะต้องคิดและศึกษาร่วมกัน เพื่อนนิสัยดีจึงอาจเป็นผู้หนึ่งที่มีอิทธิพลต่อความรู้สึกนึกคิด และพฤติกรรมการศึกษาของบุคคลนั้นด้วย

^{๓๖} ทองหล่อ วงษ์ธรรมา, รศ.ดร., พุทธศาสน์เบื้องต้น, พิมพ์ครั้งที่ ๑, (กรุงเทพมหานคร : บริษัท เอ.อาร์ มีเดีย จำกัด, ๒๕๕๒), หน้า ๑๘๘-๑๘๙.

๒.๓.๒.๑ ความหมายและกระบวนการของการเห็นแบบอย่าง

๑. ความหมายของการเห็นแบบอย่าง

ดวงเดือน พันธุมนาวิน และเพ็ญแข ประจักษ์ปัจฉิม^{๓๗} ได้ให้ความหมายของการมีแบบอย่าง ว่าหมายถึง การรับรู้พฤติกรรมของตัวแบบอย่างตั้งใจจริง สม่่าเสมอ การมีแบบอย่างอาจอธิบายได้ด้วยทฤษฎีการเรียนรู้ทางสังคม ทฤษฎีนี้อธิบายถึงวิธีการและกระบวนการที่บุคคลได้รับอิทธิพลจากสังคม ทำให้เกิดการยอมรับลักษณะ และกฎเกณฑ์ทางสังคมมาเป็นลักษณะของตน ทฤษฎีนี้เน้นการเรียนรู้โดยบังเอิญ และการเลียนแบบ ซึ่งทำให้บุคคลมีพฤติกรรมที่แปลกใหม่หรือแตกต่างไปจากเดิมได้โดยง่าย โดยทฤษฎีนี้ได้ให้ความสำคัญแก่ลักษณะของสถานการณ์ว่าจะเป็เครื่องกระตุ้นให้บุคคลกระทำพฤติกรรมซ้ำ ๆ จนกลายเป็นลักษณะนิสัยของบุคคลนั้นไปในที่สุด สิ่งที่จะกระตุ้นให้บุคคลกระทำพฤติกรรมต่าง ๆ ได้คือ การหวังความพอใจและการหลบหลีกความทุกข์

รังสรรค์ หังสนาวิน^{๓๘} ได้กล่าวว่า การเห็นแบบอย่างที่ดีจากเพื่อน มักเป็นการเห็นหรือรับรู้การกระทำของเพื่อนนิสัยดีในทางที่ถูกต้อง หรือในทางที่เหมาะสม

แบนดูรา (Bandura)^{๓๙} ได้กล่าวถึงสาเหตุที่บุคคลกระทำพฤติกรรมตามตัวแบบ ว่ามีสาเหตุที่สำคัญคือ

๑. ลักษณะของตัวแบบ โดยผู้เลียนแบบจะเลือกเอาอย่างตัวแบบประเภทที่มีคุณสมบัติที่น่าสนใจ หรือน่าเลื่อมใส และตัวแบบนั้นได้กระทำพฤติกรรมที่ส่งเสริมคุณสมบัติของตนด้วย โดยตัวแบบที่มีลักษณะเป็นผู้ใหญ่กว่าหรือมีประสบการณ์มากกว่าจะถูกเลียนแบบมาก เพราะผู้เลียนแบบเชื่อว่า ตัวแบบมีความรู้มากกว่าตนในสิ่งที่ถูกที่ควร

^{๓๗} ดวงเดือน พันธุมนาวิน และเพ็ญแข ประจักษ์ปัจฉิม, ดวงเดือน พันธุมนาวิน และ เพ็ญแข ประจักษ์ปัจฉิม, จริยธรรมของเยาวชนไทย รายงานการวิจัย ฉบับที่ ๒๑, สถาบันวิจัยพฤติกรรมศาสตร์ มหาวิทยาลัยศรีนครินทรวิโรฒ ประสานมิตร, ๒๕๒๐, หน้า ๑๑.

^{๓๘} รังสรรค์ หังสนาวิน, “ลักษณะทางจิตสังคมที่เกี่ยวข้องกับการทำงานอย่างมุ่งผลสัมฤทธิ์ของพัฒนาการ”, ปรัญญานิพนธ์ศิลปศาสตรมหาบัณฑิต, (คณะพัฒนาสังคมและสิ่งแวดล้อม : สถาบันบัณฑิตพัฒนบริหารศาสตร์, พ.ศ. ๒๕๔๙), หน้า ๙.

^{๓๙} Bandura, A., Social foundation of thought and action. A Social Cognitive Theory” Stanford University, New Jersey : Prentice-Hall, Inc. : 51-69 อ้างใน สุภาสิณี นุ่มเนียน, “ปัจจัยทางสภาพแวดล้อม และจิตลักษณะที่เกี่ยวข้องกับพฤติกรรมรับผิดชอบหน้าที่ของนักเรียนมัธยมศึกษาตอนต้น”, วิทยานิพนธ์ศิลปศาสตรมหาบัณฑิต (พัฒนาสังคม), (คณะพัฒนาสังคม : สถาบันบัณฑิตพัฒนบริหารศาสตร์, ๒๕๔๖), หน้า ๓๓-๓๔.

๒. ผลที่เกิดขึ้นกับตัวแบบ จะเป็นเครื่องชี้ว่าผู้เลียนแบบหรือผู้สังเกตจะทำตามตัวแบบหรือไม่ ถ้าตัวแบบกระทำพฤติกรรมหนึ่งแล้วได้รับรางวัล ซึ่งนำความพอใจมาให้ผู้กระทำ ผู้สังเกตก็ย่อมอยากเลียนแบบการกระทำนั้น เพราะหวังว่าตนจะได้รับรางวัลบ้าง ส่วนการที่ตัวแบบกระทำพฤติกรรมอย่างหนึ่งแล้วถูกลงโทษ ทำให้ตัวแบบเกิดความไม่พอใจหรือเสียใจ ผู้สังเกตย่อมไม่อยากจะประสบการณั้้นกับตน จึงอาจงดเว้นไม่เลียนแบบการกระทำนั้น แรงจูงใจอันเกิดจากความต้องการที่จะกระทำตามบุคคลผู้ซึ่งมีอิทธิพลต่อตน และความคิดของบุคคลผู้นั้นเป็นสาเหตุสำคัญอันหนึ่ง ซึ่งจะเป็นตัวกระตุ้นหรือมีอิทธิพลต่อเจตนาที่จะกระทำ

สรุปได้ว่า การเห็นแบบอย่าง หมายถึง การรับรู้พฤติกรรมของตัวแบบอย่างตั้งใจ และถูกกระตุ้นให้กระทำพฤติกรรมนั้น ซึ่งเป็นไปตามกระบวนการเรียนรู้แบบมีตัวแบบ

๒. กระบวนการของการเห็นแบบอย่าง

กระบวนการเลียนแบบ เป็นกระบวนการขัดเกลาสมาชิกในสังคมให้มีพฤติกรรมอย่างบุคคล ซึ่งในทางจิตวิทยาสังคม ศึกษาตัวแปรที่สำคัญที่มีผลต่อการเลียนแบบ ๒ ตัวแปร ตัวแปรแรก ได้แก่ ความสัมพันธ์ระหว่างตัวแบบกับผู้เลียนแบบ คือ ความสนิทสนมคุ้นเคยเป็นหลัก ซึ่งผู้เลียนแบบจะให้ความสนใจต่อผลตอบแทนที่เป็นตัวแบบได้รับน้อยมาก และอีกตัวแปรหนึ่ง ได้แก่ผลตอบแทนที่ตัวแบบได้รับเมื่อแสดงพฤติกรรมนั้น ๆ ออกไปแล้ว ว่าตัวแบบได้ผลตอบแทนอย่างไร ดีหรือร้าย ซึ่งเป็นพลังเสริม ที่ผู้เลียนแบบจะตัดสินใจเลียนแบบโดยนำรางวัลที่ตัวแบบได้รับมาเป็นเครื่องตัดสินใจว่าจะเลียนแบบหรือไม่^{๔๐}

แบนดูรา (Bandura)^{๔๑} ยังได้เสนอทฤษฎีการเรียนรู้โดยมีตัวแบบ (Social Cognitive Learning Theory) โดยแบ่งกระบวนการเรียนรู้แบบมีตัวแบบ (Model) ไว้ ๔ กระบวนการ คือ

๑. การเอาใจใส่ (Attentional Processes) คือ การที่ผู้เลียนแบบมีความใส่ใจสนใจรับรู้ในการกระทำของตัวแบบเพื่อทำการเลียนแบบ

^{๔๐} พรพิมล วรภูมิพุทธรังศรี, ทักษะคิดและการเปลี่ยนทัศนคติ จิตวิทยาสังคม, พิมพ์ครั้งที่ ๑, (กรุงเทพมหานคร : สำนักพิมพ์สยามศึกษา, ๒๕๒๘), หน้า ๒๔-๒๕.

^{๔๑} Bandura, A., Self-Efficacy, New York : W.H.Freeman, 1977, p 89, อ้างใน สุมิตรา เจริญพันธ์, “จิตลักษณะและประสบการณ์ที่เกี่ยวข้องกับพฤติกรรมการเรียนรู้ของนักเรียนชั้นมัธยมศึกษาตอนปลาย”, วิทยานิพนธ์ศิลปศาสตรมหาบัณฑิต (พัฒนาสังคม), (คณะพัฒนาสังคม : สถาบันบัณฑิตพัฒนบริหารศาสตร์, ๒๕๔๕), หน้า ๒๕.

๒. การเก็บจำ (Retention Processes) ซึ่งต่อเนื่องจากกระบวนการแรก คือ เมื่อสนใจแล้วมีความสามารถในการจดจำการกระทำของตัวแบบได้มากขึ้นเพียงใดในการเลียนแบบ

๓. การแสดงออก (Production Processes) เมื่อจดจำการกระทำของตัวแบบให้แล้ว แบบอย่างที่เคยเห็นและเก็บจำไว้แล้วนั้นจะเป็นตัวกระตุ้นให้บุคคลพยายามแสดงพฤติกรรมที่คล้ายคลึงกับตัวแบบ

๔. สิ่งล่อใจและการจูงใจ (Incentive and Motivation) คือ การที่ผู้เลียนแบบสามารถเลียนแบบจากตัวแบบ ได้ทำให้เกิดความรู้สึกพอใจและเป็นการได้ชื่นชมตัวแบบไปพร้อมกัน ทำให้เสมือนการได้รับรางวัลทางอ้อม คือ เป็นรางวัลแก่จิตใจของตนเอง และเมื่อประสบความสำเร็จก็จะยิ่งภูมิใจในตัวแบบมากขึ้น

สรุปได้ว่า กระบวนการของการเห็นแบบอย่างยึดหลักการเรียนรู้แบบมีตัวแบบ มี ๔ กระบวนการ ได้แก่ การเอาใจใส่ การเก็บจำ การแสดงออก และสิ่งจูงใจ จากกระบวนการดังกล่าว ทำให้ถูกยึดถือเป็นแบบอย่าง แล้วมีผลต่อทัศนคติที่ดี เช่น ทัศนคติที่ดีต่อพฤติกรรมการทำงาน การรักษาศีล และการเจริญภาวนา

๒.๓.๒.๒ หลักธรรมเกี่ยวกับการเห็นแบบอย่าง

คุณสมบัติของการเป็นแบบอย่างตามหลักพุทธศาสนา อย่างหนึ่งคือความเป็นกัลยาณมิตร “หลักธรรมกัลยาณมิตตตา”^{๔๒} ซึ่งเป็นลักษณะของการคบมิตร และปฏิบัติต่อมิตรด้วยหลักมนุษยสัมพันธ์ จึงเป็นหลักธรรมที่ทำให้เกิดการครองใจ สัมพันธภาพ และสามัคคีธรรมในการทำงาน

ความเป็นกัลยาณมิตร โดยคำว่า มิตร^{๔๓} นั้นหมายถึง เพื่อนรักใคร่คุ้นเคย เช่น มิตรแท้ มิตรเทียม จันมิตร ซึ่งเป็นปัจจัยสำคัญที่จะนำพาชีวิตของผู้คบหาไปสู่ความเจริญงอกงามหรือความพินาศ ดังที่พระพุทธเจ้าได้ทรงตรัสว่า “ภิกษุทั้งหลาย ภิกษุผู้มีกัลยาณมิตรเจริญอริยมรรคมีองค์ ๘ ทำอริยมรรคมีองค์ ๘ ให้มากอย่างนี้แล”^{๔๔}

การที่บุคคลจะยึดเหนี่ยวจิตใจของมิตรสหายไว้ได้ ก็เพราะตนเป็นคนมีน้ำใจโอบอ้อมอารี เอื้อเฟื้อเผื่อแผ่ช่วยบำบัดทุกข์บำรุงสุขแก่มิตรสหายตามสมควร และช่วยชี้แนะแนวทางสู่ความเจริญงอกงาม นั่นคือการได้ปฏิบัติตนไปสู่ความเป็นกัลยาณมิตร กัลยาณมิตร

^{๔๒} ส.ม. (ไทย) ๑๙/๔๙/๔๓.

^{๔๓} อรรถสิทธิ เวชชาชีวะ, ศ.นพ., พจนานุกรมฉบับราชบัณฑิตยสถาน, (๒๕๕๒), หน้า๙๖๑.

^{๔๔} ส.ม. (ไทย) ๑๙/๔๙/๔๓.

หรือมิตรเท่านั้น ย่อมก่อให้เกิดความอบอุ่นใจต่อผู้คบหาเป็นสิ่งที่ต้องการปรารถนา ใครๆ ก็อยากคบค้าสมาคมด้วย อยากเข้าไปนั่งใกล้สนทนาวิสาสะ ฟังคำแนะนำตักเตือนเพื่อให้รู้ให้เข้าใจ เมื่อคบหากัลยาณมิตรที่สูงด้วยคุณธรรมแล้วก็จะนำพาตนให้เจริญก้าวหน้าต่อไป

พระพรหมคุณาภรณ์ (ป.อ.ปยุตฺโต)^{๔๕} ได้ให้นิยาม กัลยาณมิตรตตา ไว้ว่าหมายถึง ความมีกัลยาณมิตร, ความมีเพื่อนเป็นคนดี ไม่คบคนชั่ว และให้ความหมายของกัลยาณมิตรว่า หมายถึง มิตรผู้มีคุณอันบัณฑิตพึงนับ, เพื่อนที่ดี รวมทั้งให้ความหมายของ กัลยาณมิตรธรรม ว่า ธรรม คือคุณสมบัติของกัลยาณมิตร มิได้ หมายถึง เพื่อนที่ดีอย่างความหมายในสามัญเท่านั้น แต่หมายถึงบุคคลที่เพียบพร้อมด้วยคุณสมบัติที่จะสั่งสอน แนะนำ ชี้แจง ชักจูง ช่วยบอกช่องทาง หรือเป็นตัวอย่างให้ผู้อื่นดำเนินไปในมรรคาแห่งการฝึกอบรมอย่างถูกต้อง และจากพจนานุกรมพุทธศาสตร์^{๔๖} ท่านได้ให้ความหมายของกัลยาณมิตรไว้ว่า ความมีกัลยาณมิตร ก็คือ มีผู้แนะนำสั่งสอน ที่ปรึกษา เพื่อนที่คบหา และบุคคลที่แวดล้อมที่ดี ควรรู้จักเลือกเสวนา บุคคลหรือเข้าหู่กับท่านผู้ทรงปัญญา มีความสามารถที่จะช่วยแวดล้อมสนับสนุน ชักจูง ชี้ช่องทางเป็นแบบอย่าง ตลอดจนเป็นเครื่องอุดหนุนเกื้อกูลกันให้เจริญก้าวหน้าไปด้วยดี ในการศึกษาอบรม การครองชีวิต การประกอบกิจการและปฏิบัติธรรม ซึ่งแบ่งมิตรออกเป็น ๒ ประเภท คือ มิตรปฏิรูป หรือมิตรเทียม ๔ และสุทรมิตร หรือมิตรแท้ ๔^{๔๗}

ส่วนที่เกี่ยวกับหน้าที่ของกัลยาณมิตรประการหนึ่ง คือ การที่กัลยาณมิตรช่วยเหลือคนผู้หนึ่งผู้ใดนั้น มิใช่เพื่อให้คนผู้นั้นมาติดพันลูกหรือวุ่นอยู่กับกัลยาณมิตรเอง ซึ่งกลายเป็นการสร้างความสัมพันธ์ระหว่างตัวผู้นั้นกับกัลยาณมิตรไป และอาจมีผลเพียงว่าให้เชื่ออย่างกัลยาณมิตรเชื่อ ทำอย่างกัลยาณมิตรทำเท่านั้น กัลยาณมิตรเข้ามามิใช่เพื่อให้คนผู้นั้นหันมาสัมพันธ์กับตน แต่เข้ามาเพียงเพื่อเป็นสื่อช่วยให้คนผู้นั้นสัมพันธ์กับสิ่งที่สาม คือโลกและชีวิต หรือสิ่งทั้งหลายที่แวดล้อมตัวเขาอยู่อย่างถูกต้อง โดยเข้ามาชี้บอกให้เขาหันไปมองสิ่งเหล่านั้น และพิจารณาให้รู้จักมันตามความเป็นจริง จนเขาารู้ได้ด้วยตนเองว่าเขาควรสัมพันธ์กับสิ่งเหล่านั้นให้ถูกต้องอย่างไร

ในการปฏิบัติในฐานะเพื่อนที่มีลักษณะเป็นกัลยาณมิตรนั้น พื้นฐานคำสอนที่สามารถปฏิบัติได้ก็คือ การปฏิบัติตนตามศีล ๕ โดยการรักษากาย วาจา ให้เป็นปกติ ซึ่งผู้ที่รักษาศีลจะได้รับประโยชน์ในด้านการทำให้เกิดความสุขและก่อให้เกิดสันติสุขในครอบครัวและสังคม ไม่เดือดร้อนใจ ไม่มีเวรมีภัยแก่ใคร เป็นที่ไว้วางใจ น่าคบหานับถือ ได้รับการยกย่อง

^{๔๕} พระพรหมคุณาภรณ์ (ป.อ.ปยุตฺโต), พจนานุกรมพุทธศาสตร์ ฉบับประมวลศัพท์, พิมพ์ครั้งที่ ๑๑, (กรุงเทพมหานคร : โรงพิมพ์มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๕๑), หน้า ๑๕.

^{๔๖} เรื่องเดียวกัน, หน้า ๒๗๒.

^{๔๗} เรื่องเดียวกัน, หน้า ๓๑๖.

ทำให้กล้าหาญเข้มแข็ง เชื่อมมั่นในตนเอง ศีลจึงเป็นพื้นฐานของการกระทำทุกอย่าง อย่าง ดังนั้น การทำตนให้มีลักษณะเป็นกัลยาณมิตรก็ควรเป็นผู้ที่ปฏิบัติตามศีล ๕ ด้วยนั่นเอง

ในพุทธศาสนา ความเป็นผู้มีกัลยาณมิตร ประกอบด้วยคุณสมบัติพื้นฐาน ที่เรียกว่า **กัลยาณมิตรธรรม ๗ ประการ** ได้แก่

๑. **ปิโย น่ารัก** คือ เข้าถึงจิตใจ สร้างความรู้สึกสนิทสนม เป็นกันเอง ชวนใจผู้เรียน ให้อยากเข้าไปปรึกษาไต่ถาม

๒. **ครุ น่าเคารพ** คือ มีความประพฤติสมควรแก่ฐานะ ทำให้เกิดความรู้สึกอบอุ่นใจเป็นที่พึ่งได้และปลอดภัย

๓. **ภาวนีโย น่าเจริญใจ** คือ มีความรู้จริง ทรงภูมิปัญญาแท้จริง และเป็นผู้ฝึกฝน ปรับปรุงตนอยู่เสมอ เป็นที่น่ายกย่อง ควรเอาอย่าง ทำให้ศิษย์เอ่ยอ้าง และรำลึกถึง ด้วยความซาบซึ้ง มั่นใจ และภาคภูมิใจ

๔. **วัตตา รู้จักพูดให้ได้ผล** คือ พูดเป็น รู้จักชี้แจงให้เข้าใจ รู้ว่าเมื่อไรควรพูดอะไร อย่างไร คอยให้คำแนะนำว่ากล่าว ตักเตือน เป็นที่ปรึกษาที่ดี

๕. **วณิกขโม ทนต่อถ้อยคำ** คือ พร้อมที่จะรับฟังคำปรึกษาซักถามแม้จุกจิก ตลอดตนคำล่วงเกินและคำตักเตือนวิพากษ์วิจารณ์ต่าง ๆ อดทนฟังได้ ไม่เบื่อง่าย ไม่เสียอารมณ์

๖. **คัมภีรญจะ กะถัง กัตตา** แกล้งเรื่องล้าลึกได้ คือ กล่าวชี้แจงเรื่องต่าง ๆ ที่ลึกซึ้งซับซ้อนให้เข้าใจได้ และสอนศิษย์ให้ได้เรียนรู้เรื่องราวที่ลึกซึ้งยิ่งขึ้นไป

๗. **โน จัญฺฐาเน นโยชะเย ไม่ชักนำในอูธฺฐาน** คือ ไม่ชักจูงไปในทางเสื่อมเสียหรือเรื่องเหลวไหลไม่สมควร^{๔๘}

สรุปได้ว่า ในทางพุทธศาสนา ลักษณะของเพื่อนที่ทำตนนำคบหานั้น จะประกอบด้วยคุณสมบัติ ๓ ประการ ดังนี้

๑. **น่ารัก** คำนวน่ารัก เป็นลักษณะที่ชวนให้เข้าหา เมื่อเกิดความทุกข์ก็อยากเข้าไปหาหรือเข้าไปปรึกษาเพราะว่าผู้ที่มีปัญหาก็คิดหาที่ปรึกษา เมื่อเห็นผู้ให้การศึกษาที่มีคุณสมบัตินี้ก็อยากจะเข้าไปปรึกษาดูด้วย เช่น ยิ้มแย้มแจ่มใส พูดจาไพเราะ ใจดี

๒. **น่าวางใจ** ผู้ให้การศึกษาต้องมีลักษณะที่น่าไว้วางใจ หนักแน่น น่าเคารพนับถือ น่าเชื่อถือ ทำให้รู้สึกว่ามีภัยอันตราย อบอุ่น มั่นคง ปลอดภัย ควรเข้าไปขอคำปรึกษาได้ เช่น เก็บความลับของเพื่อนได้ เมื่อเพื่อนเดือดร้อน ก็เป็นที่พึ่งของเพื่อนได้ และ

^{๔๘} พระธรรมปิฎก (ป.อ.ปยุตฺโต), **พุทธธรรม** ฉบับปรับปรุงและขยายความ, พิมพ์ครั้งที่ ๗ (กรุงเทพมหานคร : โรงพิมพ์มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๔๑), หน้า ๖๓๒-๖๓๓.

๓. น่าเจริญใจ คือบุคลิกท่าทางต่างๆ ที่แสดงออกดูแล้วทำให้เกิดความรู้สึกว่าเป็นผู้มีภูมิรู้ มีภูมิธรรม ภูมิปัญญาสูง เป็นคนมีการศึกษา พัฒนาดีแล้ว ผู้มารับการปรึกษารู้สึกภูมิใจที่ได้เข้าใกล้ชิดและเห็นว่าน่าเอาอย่าง คือชวนให้อยากปฏิบัติตาม เช่น เป็นเพื่อนที่ปฏิบัติตัวดี ขยันขันแข็ง เป็นแบบอย่างได้

๒.๓.๓ การสนับสนุนจากคนรอบข้าง

แนวคิดเกี่ยวกับเรื่องการสนับสนุนทางสังคม มีพื้นฐานมาจากทฤษฎีที่เป็นผลมาจากการศึกษาทางสังคมจิตวิทยาที่พบว่า การตัดสินใจส่วนใหญ่ของคนนั้น จะขึ้นอยู่กับอิทธิพลของบุคคลผู้ซึ่งมีความสำคัญและอำนาจเหนือกว่าตัวเรา ซึ่งได้แก่บุคคลที่อยู่รอบข้างเรานั้นเอง

๒.๓.๓.๑ ความหมายและความสำคัญของการสนับสนุนจากคนรอบข้าง

๑. ความหมายของการสนับสนุนจากคนรอบข้าง

ดุจเดือน พันธุมนาวิน^{๔๙} ได้ให้ความหมายของการสนับสนุนทางสังคมว่า หมายถึง ปฏิสัมพันธ์ระหว่างบุคคลสองคนในสถานการณ์ใดสถานการณ์หนึ่ง โดยผู้ที่ให้การสนับสนุนทางสังคม จะให้การสนับสนุนได้ ๓ ด้าน คือ ๑) การสนับสนุนทางด้านอารมณ์ (Emotional support) เช่น การแสดงความห่วงใย ความรัก การยอมรับ เป็นต้น ๒) การสนับสนุน ด้านข้อมูลข่าวสาร (Information support) เช่น การให้ข้อมูลที่เกี่ยวข้อง ข้อมูลย้อนกลับ การให้รางวัล-ลงโทษ การกล่าวติชม เป็นต้น ๓) การสนับสนุนด้านวัสดุอุปกรณ์ รวมทั้งทรัพยากร งบประมาณ และแรงงาน (Material support) เช่น บริการ เงิน สิ่งของ เครื่องมือที่จำเป็น เป็นต้น

อัจฉรา วงศ์พัฒนามงคล^{๕๐} ได้ให้ความหมายของการสนับสนุนทางสังคมว่า หมายถึง การรับรู้ของบุคคลว่ามีคนคอยให้ความช่วยเหลือ ทั้งทางด้านรูปธรรมและนามธรรม

^{๔๙} ดุจเดือน พันธุมนาวิน, “การสนับสนุนทางสังคมของหัวหน้า : ความหมาย วิธีวัด และแนวทางการพัฒนา” ในเอกสารประกอบการสัมมนาเรื่อง “ผลผลิตวิจัยระบบพฤติกรรมไทย เร่งไขปัญหา ร่วมพัฒนาเยาวชน กรุงเทพฯ : สำนักงานคณะกรรมการวิจัยแห่งชาติ, ๒๕๔๗. (อัคราเนา)

^{๕๐} อัจฉรา วงศ์พัฒนามงคล, “ตัวแปรทางพฤติกรรมศาสตร์ที่เกี่ยวข้องกับการศึกษาต่อในระดับบัณฑิตศึกษา”, วิทยานิพนธ์ปริญญาโทบริหารธุรกิจ, (บัณฑิตวิทยาลัย : มหาวิทยาลัยศรีนครินทรวิโรฒ ประสานมิตร, ๒๕๕๓), หน้า ๕๑.

สรุปได้ว่า การสนับสนุนจากคนรอบข้าง ถูกกำหนดภายใต้ข้อตกลงเบื้องต้นว่า คนทั่วไปต้องพึ่งพาอาศัยซึ่งกันและกัน เพื่อให้ได้มาซึ่งสิ่งที่ต้องการ ซึ่งเป็นสิ่งที่คนทั่วไปปรารถนาที่มีความหมายรวมถึงการสนับสนุนทางอารมณ์ การสนับสนุนทางด้านเกียรติและศักดิ์ศรี การสนับสนุนด้านข้อมูลข่าวสารที่สำคัญ การให้ความช่วยเหลือด้านสิ่งของวัตถุ ตลอดจนการเป็นเพื่อนคู่ใจ เอาใจใส่ ห่วงใย การสนับสนุนในความหมายดังกล่าว ถูกเชื่อมโยงกับแนวคิดด้านการส่งเสริมคุณภาพชีวิต ไม่ว่าบุคคลที่ต้องการสนับสนุน จะอยู่ในสถานการณ์วิกฤติหรือไม่ก็ตาม^{๕๑}

๒. ความสำคัญของการสนับสนุนจากคนรอบข้าง

ดุจเดือน พันธุมนาวิน^{๕๒} ได้กล่าวถึงการสนับสนุนทางสังคมว่ามีลักษณะสำคัญอย่างน้อย ๘ ประการ คือ

๑. การสนับสนุนทางสังคมเป็นตัวแปรที่ประกอบด้วยมิติหลายมิติ อย่างน้อย 3 มิติ ได้แก่ การสนับสนุนทางด้านอารมณ์ ด้านข้อมูลข่าวสาร และด้านวัสดุอุปกรณ์ เครื่องใช้ งบประมาณ แรงงาน

๒. พฤติกรรมการสนับสนุนทางสังคม มีความหมายกว้าง ครอบคลุมหลายพฤติกรรม จึงอาจถูกเรียกได้หลายชื่อ เช่น พฤติกรรมการช่วยเหลือคนอื่น พฤติกรรมการเป็นพลเมืองดีในองค์กร พฤติกรรมอาสา การเป็นพี่เลี้ยง เป็นครูฝึก ความเป็นเพื่อน ความสัมพันธ์ระหว่างสามีภรรยา การอบรมเลี้ยงดูแบบรัก สนับสนุนให้เหตุผล เป็นต้น

๓. บุคคลหนึ่งอาจได้รับการสนับสนุนทางสังคมจากบุคคลในหลายสถาบันทางสังคม เช่น บ้าน วัด โรงเรียน หรือบุคคลจากองค์กรต่าง ๆ เช่น จากครอบครัว เพื่อน พระหัวหน้า เพื่อนร่วมงาน หรือโครงการจัดตั้ง (เช่น จส.-๑๐๐ ร่วมด้วยช่วยกัน โทรศัพท์สายด่วน) และการได้รับการสนับสนุนทางสังคม อาจได้รับจากหลาย ๆ แห่งพร้อมกันในเวลาเดียวกัน

๔. แหล่งการได้รับการสนับสนุนทางสังคมที่สำคัญอาจเปลี่ยนแปลงไปตามวัยในช่วงชีวิต

^{๕๑} Cultrona, C.E., & Suhr, J. A., **Social Support Communication in the Context of Marriage : An Analysis of Couples Supportive Interactions, In The Communication of Social Support : Message, Interactions, Relationships and Community.** B. Burteson, T. Albrecht, & I. Sarason eds. Newbury, C.A. : Sage. Pp. 3-4, 113-135, 1996: 3-4).

^{๕๒} ดุจเดือน พันธุมนาวิน, “การสนับสนุนทางสังคมของหัวหน้า : ความหมาย วิถีวัด และแนวทางการพัฒนา” ในเอกสารประกอบการสัมมนาเรื่อง “ผลผลิตวิจัยระบบพฤติกรรมไทย แรงบันดาลใจ ร่วมพัฒนาเยาวชน กรุงเทพฯ : สำนักงานคณะกรรมการวิจัยแห่งชาติ, ๒๕๔๗. (อัดสำเนา)

๕. จุดมุ่งหมายของการให้และการได้รับการสนับสนุนทางสังคมจะเป็นไปในทางบวก เช่น เพิ่มความอยู่ดีมีสุข คุณภาพชีวิต แรงจูงใจ ผลการปฏิบัติงานหรือประสิทธิผลในการทำงาน

๖. การสนับสนุนทางสังคม ทั้ง ๓ มิติ มีความสัมพันธ์เกี่ยวข้องกัน เช่น การให้เงินกับผู้ยากไร้ เป็นการสนับสนุนทางสังคมด้านวัตถุอุปกรณ์ ในขณะที่เดียวกัน ก็เป็นการสนับสนุนด้านอารมณ์อีกด้วย เพราะแสดงว่าผู้บริจาคมีความเอื้ออาทร เห็นใจผู้ยากไร้ เป็นต้น

๗. บุคคลสามารถแสดงออกถึงการสนับสนุนทางสังคม ได้ทั้งทางวาจา และการกระทำทางกาย

๘. การให้และการรับการสนับสนุนทางสังคม แตกต่างตามประเภทของลักษณะ และชีวสังคมภูมิหลังของบุคคล จิตลักษณะของบุคคล และวัฒนธรรมในแต่ละท้องถิ่นหรือประเทศ

สรุป ไชยเสนะ^{๕๓} ได้สรุปความต้องการการสนับสนุนทางสังคมว่าเป็นปฏิสัมพันธ์ระหว่างบุคคล ที่ประกอบด้วยการสนับสนุน ๔ ชนิด คือ

๑. การสนับสนุนด้านอารมณ์ เป็นความรู้สึกเห็นอกเห็นใจ ดูแลเอาใจใส่ มีความรัก ความผูกพัน

๒. การสนับสนุนด้านการยอมรับและเห็นคุณค่า เป็นการประเมินเปรียบเทียบพฤติกรรม เช่น การเห็นพ้อง การรับรอง การให้ข้อมูลย้อนกลับ เพื่อนำไปใช้ในการประเมินตนเอง หรือเปรียบเทียบตนเองกับผู้อื่น ที่อยู่ในสถานการณ์คล้ายกัน ทำให้เกิดความมั่นใจ

๓. การสนับสนุนด้านข้อมูลข่าวสาร เป็นการให้ข้อมูล คำแนะนำ ข้อเท็จจริง แนวทางเลือกหรือแนวทางปฏิบัติ ซึ่งสามารถนำไปใช้ในการแก้ปัญหาที่กำลังเผชิญอยู่ได้

๔. การสนับสนุนด้านสิ่งของ การเงิน หรือแรงงาน เป็นการช่วยเหลือโดยตรงต่อความจำเป็น ของคน เช่น เงินทอง แรงงาน หรือเวลา เป็นต้น

สรุปได้ว่า ความสำคัญของการสนับสนุนจากบุคคลรอบข้าง มี ๓ ด้าน คือ ๑. การสนับสนุนด้านอารมณ์ เช่น การพูดปลอบโยน ให้กำลังใจ ให้ความหวังใจ เห็นใจ และยอมรับ ๒. การสนับสนุนด้านข้อมูล ข่าวสาร เช่น ช่วยเหลือในการแก้ปัญหา ช่วยหาทางออกที่ดี และให้คำแนะนำปรึกษาเมื่อเกิดปัญหา ๓. การสนับสนุนด้านวัสดุ เครื่องใช้ รวมทั้งเงินและแรงงาน

^{๕๓} สรุป ไชยเสนะ, “ปัจจัยที่มีผลต่อความก้าวหน้าในการดูแลผู้ป่วยจิตเภทของครอบครัว”, รายงานการวิจัย โรงพยาบาลศรีธัญญา, (กรมการแพทย์, ๒๕๓๖), หน้า ๓๕.

๒.๓.๓.๒ หลักธรรมเกี่ยวกับการสนับสนุนจากคนรอบข้าง

หลักธรรมในพระพุทธศาสนาที่ใ้บุคคลอยู่ร่วมกันอย่างมีความสุข มีการสนับสนุนช่วยเหลือกันในสังคม ได้แก่ ฆาสุวิหารธรรม^{๔๔} หรือ ฆาสุกวิหารธรรม ๖ ประการ

ฆาสุกวิหารธรรม หมายถึง ธรรมอันเป็นที่อยู่ของความผาสุก อันเนื่องด้วยสังคม ประกอบด้วยบุคคลตั้งแต่ ๒ คนขึ้นไปมาร่วมกันทำกิจกรรมทางสังคมต่าง ๆ นับตั้งแต่ครอบครัว เครือญาติ หมู่บ้าน สำนักงาน เอกกัตบุคคลที่มารวมกลุ่มกันนี้ต่างก็มีความแตกต่างระหว่างบุคคลในหลาย ๆ ด้านด้วยกัน โดยเฉพาะอย่างยิ่ง ความแตกต่างทางด้านจิตวิทยา ความต้องการ ทำให้มนุษย์มีข้อขัดแย้งซึ่งกันและกันอยู่มาก หากว่าบุคคลเหล่านี้ ได้ขัดขวางพฤติกรรมของตนเองโดยอาศัยฆาสุกวิหารธรรม ก็จะทำให้คนในสังคมนั้นอยู่ร่วมกันอย่างมีความสุข ฆาสุกวิหารธรรมประกอบด้วยหลักธรรม ๖ ประการ คือ

๑. เมตตากายกรรม หมายถึง การจะประกอบกิจกรรมใดก็ตามให้ทำด้วยความมีเมตตาทั้งต่อหน้าและลับหลัง จะคิดทำอะไรก็แล้วแต่ ผลจากการกระทำนั้นจะต้องไม่ส่งผลเดือดร้อนหรือทำให้คนอื่นเป็นทุกข์ เกิดความเสียหายต่อร่างกาย ชีวิตและทรัพย์สิน บุคคลที่มีเมตตากายกรรมนั้นจะทำการสิ่งใดก็จะใคร่ครวญอย่างรอบคอบปรารถนาให้การกระทำของคนส่งผลประโยชน์ ก่อให้เกิดความสุขแก่บุคคลอื่นอย่างทั่วหน้า ดังนั้นบุคคลผู้มีคุณธรรมข้อนี้ จะเป็นที่รักนับถือของบุคคลทั่ว ๆ ไปในวงสังคม

๒. เมตตาวจีกรรม หมายถึงการพูดดี ในสังคมมนุษย์จะต้องมีการติดต่อสัมพันธ์ และในกระบวนการสร้างสัมพันธ์ภาพนี้ ภาษาจัดเป็นกิจกรรมที่มีความสำคัญที่จะส่งถ่ายความเข้าใจที่ดี ความรู้สึกที่ดีต่อกันและกัน โบราณกล่าวว่า ปากเป็นเอกเลขเป็นโท หนังสือเป็นตรี เหล่านี้เน้นให้เห็นถึงความสำคัญของการใช้ภาษาเพื่อให้เกิดประโยชน์สูงสุดของตนเอง แต่การใช้ภาษาที่จะเกิดประโยชน์สูงสุดนี้จะต้องคำนึงถึงคุณธรรมคือ ใช้ภาษาอย่างเมตตาต่อผู้อื่น จะพูดอะไรก็ตามจะพูดแต่ในสิ่งที่เป็นจริงและดีงาม ไม่ก่อให้เกิดความเสียหายต่อผู้อื่น ไม่พูดให้ผู้อื่นเข้าใจผิดหรือแตกสามัคคี ไม่นินทาว่าร้ายและไม่พูดคำเท็จ ผู้ที่มีเมตตาวจีกรรมจึงพร้อมที่จะเป็นผู้มีมนุษยสัมพันธ์ดี และเป็นที่รักนับถือของบุคคลทั่วไปในสังคม

๓. เมตตามโนกรรม พฤติกรรมเกิดมาจากความคิด เมื่อคิดอย่างไรแล้ว ทำให้เกิดการตัดสินใจที่จะแสดงพฤติกรรมตามความคิดเหล่านั้น หากคิดดีพฤติกรรมก็จะพลอยดีตามไปด้วย หากคิดร้ายพฤติกรรมก็จะเป็นไปในทางชั่ว ผู้ที่มีมนุษยสัมพันธ์ดีจะมีคุณธรรมประจำใจคือ ไม่คิดในทางชั่ว ไม่คิดในทางที่จะทำให้ตนเองตกต่ำลง และเป็นคนที่จิตใจเมตตาต้องการอยู่เสมอที่จะให้คนอื่นเป็นสุข ปราศจากทุกข์ทั้งมวล

^{๔๔} ดูรายละเอียดใน อง.ปญจก. (ไทย) ๒๒/๑๐๕/๑๘๒-๑๘๔.

๔. การแบ่งปันเมื่อมีลาภ ชีวิตในสังคมจะอยู่รอดได้ก็เพราะมีการช่วยเหลือเกื้อกูลซึ่งกันและกัน กรณีที่คนเรามีความแตกต่างในฐานะ การประกอบปฏิบัติต่าง ๆ ในชีวิตประจำวันเหล่านี้ ล้วนเป็นเหตุที่ทำให้คนต้องช่วยเหลือกัน การแบ่งปันทำให้อีกฝ่ายรู้สึกว่าเป็นคนที่มีคุณค่า เป็นที่รักและห่วงใยของคนอื่น ทำให้ไม่เสียกำลังใจ สามารถที่จะอดทนต่อสถานการณ์ต่าง ๆ ที่ทำให้เกิดทุกข์ได้ บุคคลผู้ให้จะเป็นที่รักของบุคคลผู้รับ

๕. มีความประพฤติดีเสมอกัน ธรรมข้อนี้หมายถึง การยอมรับซึ่งกันและกัน หากเป็นผู้อาวุโสกว่าก็ให้เกียรติแก่ผู้อาวุโส หากเป็นผู้เยาว์ก็ให้ความเคารพยำเกรง ต่างคนต่างเคารพในสิทธิอย่างเสมอภาคกัน ทุกคนประพฤติตนให้อยู่ในระเบียบวินัย ไม่ใช้อภิสิทธิ์หรือเลือกปฏิบัติ ที่จะทำให้เกิดความรู้สึกแตกต่างเป็นคนละพวก เรื่องของการไม่ยอมรับและการไม่เคารพซึ่งกันและกันนี้ จะเป็นต้นเหตุสำคัญที่ทำให้เกิดความขัดแย้งระหว่างบุคคล นำไปสู่การรังเกียจียดจันท์และการแตกสามัคคี ดังนั้น การให้การยอมรับหรือประพฤติตนเสมอกันจึงเป็นคุณธรรมของผู้มีมนุษยสัมพันธ์ดี

๖. มีความคิดถูก คิดดีเหมือนกัน หมายถึงบุคคลในสังคมต่างมีความหวังดี คิดในทางที่เป็นกุศล ต้องการให้คนอื่นมีความสุข เป็นความคิดที่ส่งเสริมความสามัคคีในหมู่คณะ หากมีการขัดแย้งกันก็พยายามวิเคราะห์หาสาเหตุและทำการประนีประนอมหาทางเลือกที่เหมาะสม เพื่อให้ข้อขัดแย้งนั้นเบาบางลง^{๕๕}

สรุปได้ว่า ในทางพุทธศาสนา หลักธรรมอย่างหนึ่งที่ส่งเสริมให้บุคคลได้มีการสนับสนุนกันทางสังคมหรือบุคคลรอบข้างนั้นก็คือ ฆาสุกวิหารธรรม มี ๖ ข้อคือ เมตตา ภาวกรรม เมตตาวัจกรรม เมตตาโมหกรรม การแบ่งปันเมื่อมีลาภ การประพฤติดี และการมีความคิดที่ถูกต้อง

๒.๔ แนวคิดเกี่ยวกับจิตบุญกุศล

ในการศึกษาเกี่ยวกับจิตบุญกุศล ผู้วิจัยมีความสนใจในเรื่องของ “บุญ” เป็นลำดับแรก ซึ่งในการประกอบบุญจำเป็นต้องมีความฉลาด ในที่นี้หมายถึง “กุศล” และสิ่งสำคัญที่สุดก็คือต้องอยู่ที่ “จิต” หรือใจ ของผู้ประกอบบุญนั้น

^{๕๕} ลิขิต กาญจนารักษ์, ผศ., “มนุษยสัมพันธ์และกระบวนการกลุ่ม” จิตวิทยาและสังคมวิทยาพื้นฐานเพื่อการแนะแนว, พิมพ์ครั้งที่ ๓, (กรุงเทพมหานคร : โรงพิมพ์ชวนพิมพ์, ๒๕๔๓), หน้า ๕๒๙-๕๓๐.

๒.๔.๑ ความรู้เรื่องจิตในทางพุทธศาสนา

“ธรรมทั้งหลาย มีใจเป็นหัวหน้า มีใจเป็นใหญ่ สำเร็จแล้วด้วยใจ ถ้าบุคคลมีใจชั่วแล้ว พุทดยุก็ตาม ทำอยู่ก็ตาม (ยอมชั่ว) เพราะความชั่วนั้น ทุกข์ย่อมตามบุคคลนั้นไป ดุจล้อหมุนตามรอยเท้าแห่งใจที่นำออกไปอยู่ ฉะนั้น ถ้าบุคคลมีใจดีแล้ว พุทดยุก็ตาม ทำอยู่ก็ตาม (ยอมดี) เพราะความดีนั้น สุขย่อมตามบุคคลนั้นไป ดุจเงาติดตามตน ฉะนั้น”^{๕๖}

คัมภีร์พระอภิธรรม^{๕๗} พระพุทธเจ้าทรงให้คำจำกัดความเกี่ยวกับ จิต ไว้ดังต่อไปนี้

๑. มีการรับอารมณ์อยู่เสมอ
๒. เป็นเหตุให้เจตสิกทั้งหลายรู้อารมณ์ได้คล้าย ๆ กับผู้นำ
๓. ทำให้สิ่งที่มีชีวิตและไม่มีชีวิตวิจิตรพิสดาร

ในการให้คำจำกัดความคำว่า “จิต” เป็นการให้ความหมายของศัพท์ตามสภาพความเป็นจริงจิตโดยมุ่งทางหลักปริยัติมากกว่าแนวปฏิบัติ ทำให้ทราบธรรมชาติที่แท้จริงของจิต

ใน **จิตตวรรค** พระพุทธเจ้าทรงตรัสลักษณะของ จิต ไว้ดังนี้

“จิตที่ดีริน กวัดแกว่ง รักษายาก ห้ามยาก ผู้มีปัญญาสามารถควบคุมให้ตรงได้ เหมือนนายช่างศรดัดลูกศรให้ตรง ฉะนั้น”^{๕๘}

แสดงให้เห็นว่าจิตมีลักษณะ

ดีริน คือ ดีรินไปเพื่อจะหาอารมณ์ที่เป็นเหยื่อ มีรูปและเสียงที่น่าใคร่ พอใจ

กวัดแกว่ง คือ ไม่หยุดอยู่ในอารมณ์ใดอารมณ์หนึ่งได้นาน

รักษายาก คือ รักษาให้อยู่กับที่โดยไม่ให้คิดเรื่องต่าง ๆ นั้นทำได้ยาก

ห้ามยาก คือ จะต้องกันไม่ให้คิดเรื่องที่ไม่ต้องการก็ห้ามยาก แต่ก็สามารถที่จะฝึกจิตให้ตรงได้ คือ นำไปใช้ประโยชน์ได้เหมือนช่างศรดัดลูกศรที่คิดให้ตรงได้

“การฝึกจิตที่ควบคุมได้ยาก เปลี่ยนแปลงง่าย ชอบเฝ้าหาแต่อารมณ์ที่ปรารถนา จัดว่าเป็นความดี เพราะจิตที่ฝึกแล้วย่อมนำสุขมาให้”^{๕๙}

^{๕๖} ขุ.ธ. (ไทย) ๒๕/๓๓/๑๕.

^{๕๗} พระสังฆมณฑลสังฆราช ธรรมจริยะ, ปรมัตถโชติกะ ปริจเฉทที่ ๑-๒-๖ เรื่อง จิต เจตสิก รูป นิพพาน ของหลักสูตรชั้นจุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย, (๒๕๕๑), หน้า ๖.

^{๕๘} ขุ.ธ. (ไทย) ๒๕/๓๓/๓๕.

^{๕๙} ขุ.ธ. (ไทย) ๒๕/๓๓/๓๖.

แสดงให้เห็นว่าจิตมีลักษณะ

ควบคุมได้ยาก คือ ฝึกได้ยาก

เปลี่ยนแปลงง่าย คือ เกิดขึ้นแล้วดับไปเร็วเหมือนกระแสไฟฟ้าที่เกิดขึ้นดับอยู่ตลอดเวลา

ไผ่หาแต่อารมณ์ที่ปรารถนา คือ ถ้าชอบใจเรื่องใดก็ชอบคิดแต่เรื่องนั้นอยู่เสมอ

“คนเหล่าใดสำรวจจิตที่เกี่ยวไปไกล เทียวไปดวงเดียว ไม่มีรูปร่าง อาศัยอยู่ในถ้ำ คนเหล่านั้นจักพ้นจากเครื่องผูกของมาร”^{๖๐}

แสดงให้เห็นว่าจิตมีลักษณะ

เทียวไปไกล คือ ออกไปรับอารมณ์ในที่ไกลได้ เช่น การคิดไปถึงต่างประเทศ หรือ ดวงดาวอื่น ๆ

เทียวไปดวงเดียว คือ จิตเกิดดับที่ละดวงเท่านั้น จะเกิดขึ้นพร้อมกันหลายดวงไม่ได้ และรับอารมณ์ได้ครั้งละหนึ่งอย่างเท่านั้น

ไม่มีรูปร่าง คือ จิตไม่มีรูปร่าง ไม่มีสี ไม่มีสัณฐาน เพราะเป็นนามธรรม ไม่ใช่วัตถุ ไม่อาจสัมผัสได้ด้วยประสาททั้ง ๕ คือ ตา หู จมูก ลิ้น กาย ใจ

อาศัยอยู่ในถ้ำ คือ จิตอาศัยอยู่ในร่างกายนี้ แต่มีทางออกที่เรียกว่า ทวาร เพื่อออกไปรับอารมณ์ทางตา หู จมูก ลิ้น กาย และใจ

“ผู้มีจิตไม่มั่นคง ไม่รู้แจ้งสัจธรรม มีความเลื่อมใส เลื่อนลอย ย่อมไม่มีปัญญาสมบูรณ์” และ “ผู้มีจิตไม่ชุ่มด้วยราคะ ไม่ชุ่มมัวด้วยโทสะ ละบุญและบาปได้แล้ว มีสติตั้งอยู่ ย่อมไม่มีภัย”^{๖๑}

สรุปได้ว่า จิตบุญกุศล หมายถึง สภาพของจิตที่นึกคิดถึงความดี การที่บุคคลจะเลวดี ประเสริฐ หรือต่ำช้า เกิดจากมนุษย์แต่ละบุคคลอบรมบ่มจิตฝึกพัฒนาจิต บุคคลที่เห็นความสำคัญก็จะปฏิบัติธรรม บำเพ็ญบุญ จิตจะเป็นกุศล การครองชีวิตจะดำเนินชีวิตอย่างประเสริฐ หมายถึง ประเสริฐด้วยอำนาจศีล ดำรงตนให้ประกอบด้วยระเบียบวินัย มีมารยาทอันดีงาม ไม่ฝ่าฝืนกฎหมายและระเบียบประเพณีที่สังคมของสังคม ประเสริฐด้วยอำนาจสมาธิ คือ ฝึกอบรมจิตให้มีสมรรถภาพ มีสุขภาพจิตดี จิตใจมั่นคง ประเสริฐด้วยอำนาจแห่งปัญญา คือ มีความรู้สูงสุดเท่าที่มนุษย์พึงจะรู้ได้ หากบุคคลไม่เห็นความสำคัญของจิต ไม่อบรม ไม่ฝึกจิต การครองชีวิตจะดำเนินไปในทางอกุศล ตกเป็นทาสของกามารมณ์ พฤติกรรมมุ่งไปสู่การกระทำความบาป แนวทางชีวิต คือ นำชีวิตสู่อบายมุข และมีทุกติเป็นเบื้องหน้า

^{๖๐} ขุ.ธ. (ไทย) ๒๕/๓๓/๓๗.

^{๖๑} ขุ.ธ. (ไทย) ๒๕/๓๘-๓๙/๓๗.

๒.๔.๒ ความรู้เรื่องบุญกุศล

“บุญ”^{๖๒} มาจากศัพท์ภาษาบาลีว่า “บุญญ” มีความหมายดังนี้

๑. บุญ หมายถึง การชำระจิตใจให้บริสุทธิ์สะอาด ใจของคนที่กำลังเศร้าหมอง ขุ่นมัว เมื่อมาทำบุญ เช่น ถวายทาน เพียงเริ่มตั้งใจ จิตใจก็จะสะอาด บริสุทธิ์ผ่องใสขึ้น ในการชำระจิตใจให้บริสุทธิ์ ก็คือ การกำจัดสิ่งเศร้าหมองที่เรียกว่า กิเลสทั้งหลายออกไป ตั้งแต่การกำจัดความโลภ เห็นแก่ตัว ใจคับแคบ ตระหนี่ หวงแหน ลุ่มหลงในวัตถุ ทำให้จิตใจเป็นอิสระ พร้อมก้าวขึ้นไปในการทำคุณความดีอย่างอื่น ดังนั้น คนที่ทำบุญคือทำความดี จิตใจจะเฟื่องฟูในคุณงามความดี เพิ่มพูนคุณสมบัติที่ดี ๆ ให้แก่ชีวิตจิตใจของตน ทั้งคุณสมบัติในกาย วาจา ใจจะประณีตขึ้น และเพิ่มขึ้นไปเรื่อย ๆ

๒. บุญ หมายถึง ภาวนาบูชา บุญนั้นทำให้น่าบูชา คนที่มีบุญก็เป็นคนที่น่าบูชา เพราะมีคุณธรรม มีความดี น่ายกย่อง เชิดชู

๓. บุญ หมายถึง ความสุข ดังที่พระพุทธเจ้าทรงตรัสไว้ ว่า “ภิกษุทั้งหลาย เธอทั้งหลายอย่ากล่าวบุญเลย คำว่า บุญ นี้เป็นชื่อของความสุข”^{๖๓} เมื่อทำบุญแล้ว จิตใจก็สุข เอิบอิ่มเป็นความสุขที่ประณีต ลึกซึ้ง การทำบุญนี้เป็นความสุขในระยะยาว ไม่เหมือนอาหารที่รับประทาน หรือสิ่งภายนอกที่บำเรอกาย พอผ่านไปแล้วก็หายไป บางครั้งกลายเป็นความทุกข์ และต้องหาใหม่ แต่บุญเป็นความสุขที่เข้าถึงจิตใจ เต็มอิ่ม ทำให้เกิดปิติในบุญ เมื่อทำไปแล้วนึกถึงเมื่อไรจิตใจก็เอิบอิ่มผ่องใส เป็นความสุขที่ยืนยาว

“บัณฑิตพึงศึกษาบุญที่ดีเลิศ มีความสุขเป็นกำไรเท่านั้น คือพึงบำเพ็ญทาน

ประพฤติกุศลกรรมสม่ำเสมอ และเจริญเมตตาจิต บัณฑิตควรน้อมบำเพ็ญกรรม ๓ ประการ

อันเป็นเหตุเกิดความสุขเหล่านี้แล้วย่อมเข้าถึงโลกที่เป็นสุขซึ่งไม่มีการเบียดเบียนกัน”^{๖๔}

พระพุทธเจ้าทรงตรัสให้ศึกษาบุญ คำว่า “ศึกษา” ก็คือให้ฝึก หมายถึง ควรทำบุญให้เพิ่มขึ้น และประณีตขึ้นเรื่อย ๆ โดยฝึกกาย วาจา และใจ ให้ประณีตองงาม จึงเรียกได้ว่าเป็นการพัฒนาชีวิต

ลักษณะของบุญ มี ๓ ประการ คือ

๑. เหตุของบุญ ได้แก่ การทำความดีทุกอย่าง

๒. ผลของบุญ ได้แก่ ความสุขกาย สุขใจ ทั้งในชาตินี้และชาติต่อไป

๓. สภาพของจิตใจ ได้แก่ จิตใจที่สะอาดผ่องใส

^{๖๒} พระธรรมปิฎก (ป.อ.ปยุตฺโต), ก้าวไปในบุญ, พิมพ์ครั้งที่ ๑, (กรุงเทพมหานคร : โรงพิมพ์มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๔๗), หน้า ๙-๑๐.

^{๖๓} อง.สตฺตก. (ไทย) ๒๓/๖๒/๑๒๐.

^{๖๔} ขุ.อิติ. (ไทย) ๒๕/๓๖๗/๒๒.

ดังนั้น สรุปได้ว่า บุญก็คือ การทำความดี อันเป็นเหตุทำจิตของตนให้ผ่องใส สะอาด แล้วส่งผลให้เกิดความสุขความเจริญทั้งร่างกายและจิตใจให้แก่คนที่ทำบุญไว้

คำว่า “บุญ” อาจจำแนกได้เป็น ๒ นัย กล่าวคือ บุญในความหมายของเหตุคือ การกระทำ และบุญในความหมายของผลจากการกระทำ ดังต่อไปนี้

๑. ในแง่ของเหตุ บุญ หมายถึง การทำความดีงาม ตลอดจนการชำระจิตใจที่เศร้าหมองเพราะกิเลส ซึ่งรวมอยู่ใน “บุญกิริยาวัตถุ ๓”

บุญกิริยาวัตถุ ๓ เป็นการทำความดีทั้งแก่ตนเองและแก่ผู้อื่น เพราะ

การให้ทานเป็นการสงเคราะห์เกื้อกูลกันในสังคม

การรักษาศีล เป็นการฝึกฝนตนมิให้ประพฤติเบียดเบียนตนและผู้อื่น

การเจริญภาวนา เป็นการฝึกอบรมจิตใจตนให้เมตตาผู้อื่น

การกระทำทั้ง ๓ ประการข้างต้นล้วนเป็นไปเพื่อการพัฒนาคุณภาพชีวิตส่วนบุคคล และเพื่อการอยู่ร่วมกันอย่างสันติสุข ไม่มีการเบียดเบียนในสังคม

๒. ในแง่ที่เป็นผลของการกระทำ บุญ หมายถึง ความสุข ความอิ่มใจ ความเจริญรุ่งเรือง ทั้งในชาตินี้และชาติหน้า รวมทั้งการได้ไปสู่สุคติเมื่อสิ้นชีวิตอีกด้วย

“บัณฑิตทั้งหลายย่อมสรรเสริญความไม่ประมาท ในบุญกิริยา
การทำบุญทั้งหลาย อันเป็นไป ณ กายวาจาจิต และกุศลจิต
ซึ่งเป็นไป ณ ๔ ภูมิ กามาวจร รูปาวจร อรูปาวจร โลกุตร
ทุกประการ”^{๖๕}

“ผู้มีบุญอันทำแล้ว ย่อมบันเทิงในโลกทั้งสอง คือ บันเทิงอยู่
ในโลกนี้ ละไปแล้ว ย่อมบันเทิง, (ในโลกนั้น) บันเทิงอยู่ด้วยคิดว่า
บุญอันเราทำไว้แล้ว, ไปสุคติแล้ว จะบันเทิงยิ่งขึ้น”^{๖๖}

สรุปได้ว่า ความหมายโดยทั่วไปของบุญ คือ การทำความดีเพื่อความสุขที่ยังเป็นระดับโลกียะ เพราะผู้ทำบุญยังต้องเวียนว่ายอยู่ในสังสารวัฏต่อไป แม้จะได้ไปเกิดในภพภูมิที่น่าพอใจก็ตาม บุญจึงเป็นเครื่องชำระกิเลสให้เบาบางจากจิตใจของปุถุชนได้ แต่ยังไม่สามารถดับกิเลสได้โดยสิ้นเชิง การที่จะบรรลุนิพพานนั้น เป็นเรื่องยากยิ่งสำหรับฆราวาส ซึ่งยังต้องมี

^{๖๕} กรมหลวงวชิรญาณวโรส. นักธรรมเอก-มงคลวิเสสกถา. [ซีดี-รอม]. สาระสังเขปจาก : พระไตรปิฎก และธรรมนิพนธ์ (ร.ศ. ๑๒๙). กรมหลวงวชิรญาณวโรส วัดบวรนิเวศวิหารวันที่ ๒๖ พฤศจิกายน ร.ศ. ๑๒๙ มงคลวิเสสกถา หน้า ๕.

^{๖๖} นักธรรมเอก-ธรรมสมบัติ (หมวด ๑๒ คาถาธรรมบทแปล)-หน้าที่ ๑๕ พระธรรมสังคากาจารย์ อรรถกถาพระธรรมบทกรม-วชิรญาณวโรสวันที่ ๗ เมษายน พุทธศักราช ๒๔๕๗.

ภารกิจเกี่ยวข้องกับการเลี้ยงชีพและการดูแลครอบครัว การทำบุญตามหลักบุญกิริยาวัตถุ คือ ทาน ศีล ภาวนา จึงเหมาะกับฆราวาส ส่วนบรรพชิตผู้ตั้งมั่นในการปฏิบัติธรรมเพื่อให้บรรลุ มรรคผลนิพพานก็ปฏิบัติตามหลักไตรสิกขา คือ ศีล สมาธิ ปัญญา อย่างไรก็ดี แม้ฆราวาสจะ ปฏิบัติบุญกิริยาวัตถุ ก็อาจพัฒนาบุญจากระดับโลกียกุศลเป็นโลกุตตรกุศลได้ หากปฏิบัติอย่าง ถูกต้องและมีความเพียรอย่างถึงที่สุด ตามหลักไตรสิกขา โดยไม่ละทิ้งการให้ทาน

อนึ่ง คำว่า “บุญ” มักปรากฏคู่กับคำว่า “กุศล” อยู่เนือง ๆ สังเกตได้จากคำว่า “ทำบุญทำกุศล” และ “บุญกุศล” เป็นต้น ซึ่งคำว่า “กุศล” มีความหมายต่างจากคำว่า “บุญ” กล่าวคือ

“กุศล” หมายถึง ความเกษม, ความปลอดภัย, สวัสดิภาพ, ความดี, ความมีเมตตา^{๖๗}

ตามปกติ กุศล กับ บุญ เป็นคำที่ใช้แทนกันได้ แต่ กุศล มีความกว้างกว่าคือ กุศล มี ทั้งโลกียะ (กามาวจร รูปาวจร อรูปาวจร) และโลกุตตระ ส่วน บุญ โดยทั่วไปใช้กับโลกียกุศล ถ้า จะหมายถึงระดับโลกียกุศล ถ้าจะหมายถึงระดับโลกุตตระ มักต้องมีคำขยายกำกับไว้ด้วย เช่นว่า “โลกุตตรบุญ”, พุทธอีกอย่างหนึ่งว่า บุญ มักใช้ในความหมายที่แคบกว่า หรือใช้ในขั้นต้น ๆ หมายถึง ความดีที่ยังประกอบด้วยอุปธิ (โอปธิก) คือ ยังเป็นสภาพปรุงแต่งที่ก่อผลในทางพอก พูน ให้เกิดสมบัติ อันได้แก่ ความพร้อมพร้อม เช่น ร่างกายสวยงามสมบูรณ์ และมั่งมีทรัพย์สิน แต่กุศล ครอบคลุมหรือเลยต่อไปถึงนิรูปธิ (ไร้อุปธิ) และเน้นที่นิรูปตินั้น คือ มุ่งที่ภาวะไร้ปรุง แต่ง ความหลุดพ้นเป็นอิสระ... ตัวอย่างที่ บุญ กับ กุศล มาด้วยกันในคาถาต่อไปนี้...^{๖๘}

ท่านจงทำให้มาก ทั้งด้วยกาย ด้วยวาจา และด้วยใจ ซึ่งกุศล อันประมาณได้ อันไร้ อุปธิ ให้มากด้วยทาน แล้วจงชักจูงแม้นคนอื่น ๆ ให้ตั้งอยู่ในพระสัทธรรม ในพรหมจริยะ^{๖๙}

สรุปได้ว่า กุศล อาจหมายถึง การกระทำความดีด้วยสติปัญญา เป็นการขัดเกลา กิเลสให้เบาบางลง การทำกุศลที่แท้จริงจึงเป็นไปเพื่อความสงบสุขส่วนตนและส่วนรวม เป็นการ ทำบุญระดับโลกุตตระ “กุศล” จึงมีความหมายกว้างกว่าบุญ การที่มีผู้ใช้คำว่า “บุญกุศล” อยู่ เสมอ จึงอนุมานให้หมายถึงการทำบุญ ฉะนั้น การกล่าวว่า “ทำบุญทำกุศล” ความหมาย โดยทั่วไปหมายถึง การทำบุญในพระพุทธศาสนา

^{๖๗} ขุ.เถร. (ไทย) ๒๖/๑๗๐/๒๖๘,

^{๖๘} พระพรหมคุณาภรณ์ (ป.อ.ปยุตฺโต), พจนานุกรมพุทธศาสตร์ ฉบับประมวลศัพท์, พิมพ์ ครั้งที่ ๑๑, (กรุงเทพมหานคร : โรงพิมพ์มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๕๑), หน้า ๒๖.

^{๖๙} ขุ.อิติ. (ไทย) ๒๕/๒๖๒/๒๙๐.

๒.๕ แนวทางปฏิบัติเพื่อสร้างจิตบุญกุศลตามหลักบุญกิริยาวัตถุ

บุญกิริยาวัตถุ หมายถึง สิ่งที่เป็นที่ตั้งแห่งการทำบุญ, เรื่องที่จัดเป็นการทำบุญ, ทางทำความดี...^{๗๐} อย่างไรก็ตาม บุญกิริยาวัตถุ ๑๐ อาจกล่าวโดยจำแนกเป็น ๓ หมวดได้แก่

หมวดทาน ได้แก่ ทานมัย ปัตติทานมัย ปัตตานุโมทนามัย

หมวดศีล ได้แก่ สีลมัย อปจายนมัย เวทยาวัจจมัย

หมวดภาวนา ได้แก่ ภาวนามัย ฌัมมัสสวนมัย ฌัมมัสเทศนามัย และทิวจุชุกัมม

๒.๕.๑ หมวดทาน

๒.๕.๑.๑ ทานมัย

๑. ความหมายและประเภทของทานมัย

๑) ความหมายของทานมัย

พระสุตตันตปิฎก ทีฆนิกาย ปาฎิกวรรค พระพุทธเจ้าทรงตรัสถึง ทานมัย ไว้ดังนี้ “ทานมัยบุญกิริยาวัตถุ (บุญกิริยาวัตถุที่สำเร็จด้วยทาน)”^{๗๑}

พระพรหมคุณาภรณ์ (ป.อ.ปยุตฺโต) ได้ให้ความหมายของ ทานมัย ว่าหมายถึง บุญที่สำเร็จด้วยการบริจาคทาน โดยที่ ทาน หมายถึง การให้ เพื่อแผ้ว ว่างปัน^{๗๒}

พระธรรมปิฎก (ป.อ.ปยุตฺโต)^{๗๓} อธิบาย ทานมัย ว่าได้แก่ การสละทรัพย์สินของสมบัติของตนที่มีอยู่ให้แก่ผู้อื่น โดยมีหวังจะจนเจือให้ผู้อื่นได้รับประโยชน์และความสุขด้วยความเมตตาจิตของตน

^{๗๐} พระพรหมคุณาภรณ์ (ป.อ.ปยุตฺโต), พจนานุกรมพุทธศาสตร์ ฉบับประมวลศัพท์, พิมพ์ครั้งที่ ๑๑, (กรุงเทพมหานคร : โรงพิมพ์มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๕๑), หน้า ๑๘๐.

^{๗๑} ที.ปา. (ไทย) ๑๑/๓๘/๒๖๙.

^{๗๒} พระพรหมคุณาภรณ์ (ป.อ.ปยุตฺโต), พจนานุกรมพุทธศาสตร์ ฉบับประมวลศัพท์, หน้า ๑๒๘.

^{๗๓} พระธรรมปิฎก (ป.อ.ปยุตฺโต), ก้าวไปในบุญ, พิมพ์ครั้งที่ ๑, (กรุงเทพมหานคร : โรงพิมพ์มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๔๗), หน้า ๖.

สมเด็จพระญาณสังวร, สมเด็จพระสังฆราช สกลมหาสังฆปริณายก^{๗๔} กล่าวว่า ทานมัย คือ การทำความดี ซึ่งสำเร็จด้วยการให้สิ่งซึ่งเป็นประโยชน์แก่ผู้รับ

พระมหาแสง โชติปาโล^{๗๕} กล่าวว่า ทาน หมายถึง การเสียสละที่อยู่ของตน เป็นต้น ด้วยหวังที่จะบูชาคุณความดี และหวังจะอนุเคราะห์คนอื่น การให้ทานที่ดี จะต้องเป็นคนมีจิตยินดีในสิ่งของที่ตนจะบริจาค ให้ดีทั้งในส่วนเบื้องต้น ท่ามกลาง และที่สุดอีกด้วย

สมคิด แผนสมบุญ^{๗๖} กล่าวว่า ทานมัย คือ บุญสำเร็จด้วยการบริจาคทาน หมายถึง เจตนาบริจาคซึ่งของควรให้ของตนแก่ผู้อื่น ด้วยอำนาจแห่งการอนุเคราะห์หรือด้วยอำนาจแห่งการบูชา อันเป็นมูลรากแห่งภพที่ยังตัดไม่ขาด

สุจินต์ บริหารวนเขตต์^{๗๗} กล่าวว่า ทานมัย หมายถึง บุญสำเร็จด้วยการให้ทาน

ทวี สุขสมโภชน์^{๗๘} กล่าวว่า ทาน คือการให้สิ่งที่เป็นประโยชน์ต่อผู้รับ ลักษณะของทาน มี ๔ ประการ คือ ๑. เป็นการให้แก่ผู้อื่น ๒. เป็นการทำลายความโลภออกจากตัว ๓. จะให้ความสมบูรณ์พูนสุขในการเวียนว่ายตายเกิดจนถึงนิพพาน ๔. เกิดขึ้นจากศรัทธาเห็นประโยชน์ของทานก่อน การทำทานจึงเกิดขึ้น

สรุปได้ว่า ทาน หรือ ทานมัย หมายถึง การให้ การเอื้อเฟื้อเผื่อแผ่ การเสียสละ แบ่งปันแก่ผู้อื่น การให้ทานเป็นการฝึกฝนอบรมจิตใจ เป็นการทำบุญที่เกี่ยวกับการให้ เป็นการทำความดีด้วยการแบ่งปันสิ่งของที่เป็นประโยชน์แก่ผู้รับ ช่วยขัดเกลาความเห็นแก่ตัว และความตระหนี่ หวงแหนลงได้ ผู้ให้ทานเป็นประจำจะมีความเบิกบานใจ มีความอímเอิบผ่องใส อีกทั้งยังเป็นผู้มีอริยาศัยไมตรีที่ดีงามต่อผู้อื่น นอกจากนี้ ทานยังมีส่วนสำคัญในการเสริมสร้างความสุขร่มเย็นให้แก่สังคม

^{๗๔} สมเด็จพระญาณสังวร, สมเด็จพระสังฆราช สกลมหาสังฆปริณายก, วิธีสร้างบุญบารมี, พิมพ์ครั้งที่ ๑, (ขอนแก่น : ศูนย์ปฏิบัติธรรมเวฬุวัน, ๒๕๕๑), หน้า ๓.

^{๗๕} พระมหาแสง โชติปาโล, บุญกิริยาวัตถุ ๑๐ ประการ, ถอดความจากคัมภีร์อภิธัมมัตถะสังคหะและคัมภีร์อภิธัมมัตถะวิภาวินี พิมพ์ครั้งที่ ๑, (กรุงเทพมหานคร : มูลนิธิแนบมหานีรานท์, ๒๕๓๑), หน้า ๓.

^{๗๖} สมคิด แผนสมบุญ, ยอดบุญ, พิมพ์ครั้งที่ ๑, (กรุงเทพมหานคร : โรงพิมพ์บริษัทสหธรรมิก จำกัด, ๒๕๔๙), หน้า ๓๙.

^{๗๗} สุจินต์ บริหารวนเขตต์, บุญกิริยาวัตถุ, พิมพ์ครั้งที่ ๑, (กรุงเทพมหานคร : มูลนิธิศึกษาและเผยแพร่พระพุทธศาสนา, ๒๕๓๙), หน้า ๒.

^{๗๘} ทวี สุขสมโภชน์, กฎแห่งกรรม, อภิธรรมโชติกะวิทยาลัย มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย (เอกสารประกอบการศึกษาพระอภิธรรมทางปรีชาญาณ ชุดที่ ๗.๑) หน้า ๑๙.

๒) ประเภทของทานมัย

การให้ทาน ตามที่ท่านกล่าวไว้ในพระไตรปิฎกมีเพียง ๒ ประเภท ได้แก่ อามิสทาน และธรรมทาน^{๗๙} แต่ในปัจจุบันได้เพิ่มเติมขึ้นเป็น ๓ ประเภทบ้าง ๔ ประเภทบ้าง เช่น อภัยทาน เป็นประเภทที่ ๓ ส่วนท่านพุทธทาสภิกขุได้เพิ่ม อภัยทาน และสุญญตาทาน เป็นประเภทที่ ๓ และ ๔ ตามลำดับ

อย่างไรก็ตาม ในที่นี้จะกล่าวถึง การให้ทาน ๓ ประเภท คือ อามิสทาน ธรรมทาน อภัยทาน เพราะเป็นทานที่ฆราวาสทั่วไปสามารถปฏิบัติได้ไม่ยากนัก ส่วนสุญญตาทานนั้น เป็นการปฏิบัติพิเศษที่ต้องอาศัยความเพียรระวังอย่างยิ่งยวด ซึ่งฆราวาสที่จะปฏิบัติได้มีเพียงส่วนน้อยมาก

(๑) อามิสทาน^{๘๐} หรือวัตถุทาน หมายถึง การสละ การบริจาคทรัพย์สิน เครื่องอุปโภคของตนแก่ผู้อื่นด้วยจิตที่เอื้อเฟื้อเผื่อแผ่ เช่น การตักบาตรยามเช้า การถวายวัตถุปัจจัยแด่พระภิกษุสามเณร การให้ทานแก่คนยากจน เป็นต้น

ปัจจุบันมีการทำบุญด้วยอามิสทานที่ต่างไปจากในสมัยพุทธกาล เช่น การบริจาคโรงศพ บริจาคเลือดและอวัยวะบางส่วนแก่ผู้เจ็บป่วย บริจาคศพเพื่อเป็นวิทยาทาน การบริจาคดังกล่าวย่อมแสดงให้เห็นว่า พุทธศาสนิกชนยังคงใส่ใจในการให้ทานตามคำสอนของพระพุทธองค์ เป็นการให้ทานที่ปรับเข้ากับสภาพสังคมไทยปัจจุบันได้อย่างกลมกลืน โดยเฉพาะอย่างยิ่ง การบริจาคเลือด บริจาคอวัยวะนับได้ว่าเป็นการให้ทานชั้นอุกฤษฏ์ เพราะบุคคลส่วนใหญ่ยังคงคิดถึงตนเองก่อนเสมอ บางคนไม่กล้าบริจาคเลือดเพราะกลัวเข็มฉีดยา เกรงจะติดเชื้อเอดส์เป็น บางคนไม่กล้าบริจาคอวัยวะ เช่น ไต เพราะเกรงว่าตนเองจะมีสุขภาพอ่อนแอ แม้แต่การบริจาคหัวใจ ดวงตา และร่างกายเมื่อสิ้นชีวิตไปแล้ว บางคนยังไม่กล้าบริจาค เพราะเชื่อว่าหากบริจาคอวัยวะต่าง ๆ ไปแล้ว เมื่อเกิดใหม่จะมีอวัยวะไม่ครบ ๓๒ ประการ เป็นต้น

ฉะนั้น อาจกล่าวได้ว่า ผู้ที่ยินดีบริจาคดังกล่าวเป็นให้ทานด้วยกุศลจิตอย่างแท้จริง อนึ่ง นอกจากให้ทานด้วยเงินทองของใช้ต่าง ๆ แล้ว การช่วยด้วยร่างกาย ด้วยสติปัญญา ด้วยอำนาจวาสนาก็จัดเป็นอามิสทานด้วย เช่น การอาสาเก็บศพจากอุบัติเหตุ การปลูกป่าทดแทน เพื่อแก้ปัญหาการทำลายป่าไม้ การสงเคราะห์สัตว์พิการ การเป็นครูอาสาสมัครในถิ่นทุรกันดาร การสร้างโรงเรียนเพื่อเด็กยากจน เป็นต้น

^{๗๙} อัง.ทุก. (ไทย) ๓๓/๓๘๖/๔๗/๖

^{๘๐} อัง.ทุก. (ไทย) ๒๐/๑๔๒/๑๒๐.

ประเภทของอามิสทาน อาจกล่าวโดยจำแนกเป็น ๒ ประเภท ได้แก่

๑. **ปาฏิบุคลิกทาน** หมายถึง ทานที่ให้แก่มิหนึ่งผู้ใดโดยเฉพาะเจาะจง การให้ทานลักษณะนี้ ผู้ให้ทานได้ตั้งใจไว้แล้วว่าจะให้ทานแก่ผู้ใด ด้วยวัตถุประสงค์ใด เช่น ให้แก่พ่อแม่ ให้แก่พระสงฆ์ เพื่อบูชา ให้แก่ญาติมิตรเพื่ออนุเคราะห์เกื้อกูล เป็นต้น

๒. **สังฆทาน** หมายถึง ทานที่ให้แก่พระสงฆ์ตั้งแต่ ๔ รูปขึ้นไป โดยมีได้เฉพาะเจาะจง รวมทั้งการบริจาคเพื่อสาธารณประโยชน์ต่าง ๆ ด้วย เช่น บริจาคที่ดินเพื่อสร้างวัด สร้างโรงเรียน เป็นต้น การถวายสังฆทานแก่พระสงฆ์ อาจถวายเครื่องอุปโภคบริโภคที่จำเป็นแก่พระสงฆ์ เช่น ข้าวสารอาหารแห้ง หรืออาจถวายทรัพย์สินเพื่อนำไปใช้เป็นของส่วนรวม ไม่เจาะจงผู้รับ ข้อกำหนดในการถวายสังฆทานแก่พระสงฆ์ คือ สิ่งที่ถวายนั้นต้องเป็นประโยชน์แก่พระสงฆ์ตั้งแต่ ๔ รูปขึ้นไป หากเป็นเครื่องอุปโภคบริโภค ภิกษุผู้รับสังฆทานจะต้องนำไปแจกจ่ายแก่ภิกษุรูปอื่น การนำสังฆทานไปใช้ส่วนตัวถือว่าผิดวินัยสงฆ์ แต่ถ้าสังฆทานนั้นเป็นที่ดินหรือครุภัณฑ์ต่าง ๆ ห้ามนำไปแจกจ่าย เพราะจุดประสงค์ของผู้ให้ต้องการให้ใช้ประโยชน์โดยส่วนรวม หากพระรูปใดรับมาแล้วนำไปแจกจ่ายพระรูปนั้นเป็นอาบัติ ฉะนั้น สังฆทานจึงเป็นทานที่ให้โดยไม่เจาะจงผู้รับ และให้เพื่อประโยชน์ส่วนรวม^{๘๑}

อามิสทานที่ได้บุญมาก การให้ทานจะสมบูรณ์ได้นั้นต้องประกอบด้วย ทายก (ผู้ให้) วัตถุทาน (สิ่งที่ให้) และปฏิคาหก (ผู้รับ) แม้ว่าการให้ทานแต่ละครั้งจะเกิดผลบุญแก่ผู้ให้ก็ตาม แต่การให้ทานของแต่ละบุคคลได้รับผลบุญไม่เท่ากัน ทั้งนี้ขึ้นอยู่กับความประณีต และคุณลักษณะขององค์ประกอบข้างต้น การให้ทานที่ให้ผลบุญมากต้องมีลักษณะดังต่อไปนี้

๑. **ทายก** (ผู้ให้ทาน) ต้องมีเจตนา มีศรัทธา และมีสัมมาทิฐิในการให้ทานนั้น กล่าวคือ

เจตนา ^{๘๒} ได้แก่ ปุพฺพเจตนา (ตั้งใจไว้แล้วว่าจะให้ทาน) มุญฺจนเจตนา (ยินดีพอใจขณะให้ทานนั้น) และ อปรเจตนา (อัมเอบใจเมื่อให้ทานนั้นไปแล้ว โดยไม่คิดเสียตาย)

ศรัทธา ได้แก่ ให้ทานด้วยความเชื่อว่า การให้ทานย่อมเกิดผลได้จริง ดังนั้นจึงให้ทานด้วยจิตเลื่อมใสตามความเชื่อนั้น และการให้ทานแต่ละครั้งควรให้ด้วยจิตเมตตากรุณาปรารถนาจะเกื้อกูลอย่างแท้จริง โดยไม่ก่อความเดือดร้อนแก่ตนและผู้อื่น และให้ตามกาลที่

^{๘๑} พระธรรมปิฎก (ป.อ.ปยุตฺโต), พจนานุกรมพุทธศาสน์ ฉบับประมวลธรรม, พิมพ์ครั้งที่ ๑๒, (กรุงเทพมหานคร : โรงพิมพ์มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๔๖), หน้า ๖๒.

^{๘๒} อภ.ปญจก. (ไทย) ๓๖/๓๐๘/๖๒๕-๖๓๐

สมควร เช่น ให้ทานแก่ผู้มาเยือน ผู้ป่วย ผู้ด้อยาก เป็นต้น คุณสมบัติดังกล่าวนี้ คือ การให้ทานของคนดี (สัปปริสทาน ๕)^{๔๓}

สัมมาทิฐิ คือ ตระหนักรู้อยู่เสมอว่า ชีวิตเป็นของไม่เที่ยง สรรพสิ่งล้วนไม่มีตัวตนแท้จริง จึงไม่มีสิ่งใดควรยึดมั่นถือมั่นเก็บงำไว้เป็นสมบัติเฉพาะตน ฉะนั้นการให้ทาน จึงเป็นกิจที่ควรกระทำเพราะได้สงเคราะห์ผู้อื่นตามสมควร การให้ทานอย่างสม่ำเสมอจะช่วยขัดเกลากิเลสในใจให้ละคลายจากโลภะลงได้ ผู้ให้ทานเป็นประจำจะเป็นผู้มีจิตผ่องใส โอบอ้อมอารี รักผู้อื่น และได้รับความรักจากผู้อื่นเช่นกัน

๒. **วัตถุทาน (สิ่งที่ให้)** คุณภาพของสิ่งที่ให้เป็นทานก็สำคัญเช่นกัน กล่าวคือ ต้องบริสุทธิ์ และประณีต

๑) **วัตถุบริสุทธิ์** หมายถึง เงินที่นำมาซื้อสิ่งของนั้นต้องได้มาด้วยอาชีพสุจริต เกิดจากหยาดเหงื่อแรงงานของตนโดยตรง หรือสิ่งของนั้นต้องได้มาโดยมิได้เบียดเบียนคนและสัตว์อื่น เช่น ไม่ฆ่าสัตว์มาทำบุญ เป็นต้น

๒) **วัตถุที่ประณีต** หมายถึง การให้สิ่งที่ตนได้บรรจงเลือกสรรอย่างดีมาแล้ว และเป็นสิ่งที่มีประโยชน์แก่ผู้รับ ความประณีตของวัตถุทานมี ๓ ระดับ ได้แก่

(๑) **สามิทาน** หมายถึง การให้สิ่งของระดับที่ดีกว่า ประณีตกว่าที่ตนบริโภคใช้สอย ส่วนมากให้แก่ผู้ที่ควรเคารพ เช่น ภิกษุ สามเณร พ่อแม่ ครู อาจารย์ ผู้มีพระคุณ เป็นต้น ทานเช่นนี้มีผลมาก เพราะต้องชนะใจตนเองให้ได้

(๒) **สหายทาน** หมายถึง การให้สิ่งของระดับเดียวกับที่ตนบริโภคใช้สอย เป็นการให้เช่นเดียวกับการให้เพื่อนฝูง ทานเช่นนี้มีผลปานกลาง

(๓) **ทาสทาน** หมายถึง การให้สิ่งของที่ไม่ประณีต หรือสิ่งของที่เหลือจากการบริโภคใช้สอยของตนแล้ว เช่น ให้ทานแก่ขอทาน แก่สัตว์ เป็นต้น ทานเช่นนี้มีผลน้อย

ด้วยเหตุนี้ การเลือกสิ่งที่ดีที่สุด ถวายภิกษุสามเณร เพื่อให้ได้บุญมาก จะเห็นได้จากการตักบาตร หรือการถวายภัตตาหารแด่พระสงฆ์ ผู้ทำบุญจะตั้งใจทำอาหาร หรือจัดหามาเป็นพิเศษ และจะต้องถวายพระก่อนแล้วจึงรับประทานส่วนที่เหลือ ส่วนการให้สิ่งของแก่ผู้ควรเคารพ เช่น พ่อแม่ ครูอาจารย์ และผู้มีพระคุณ ผู้ให้ก็มักจะพิถีพิถันเลือกหาสิ่งที่ดีที่สุดตามกำลังของตนมามอบให้ เป็นต้น

^{๔๓} อก.ปญจก. (ไทย) ๓๖/๑๔๘/๓๑๔

อนึ่ง การถวายสังฆทานย่อมได้รับผลบุญมากกว่าปาฏิบุคลิกทาน และในสังฆทานนั้น การถวายเสนาสนะ (ที่อยู่อาศัย) ถือว่ามีมากกว่าวัตถุทานทั้งปวง ดังที่พระพุทธเจ้าตรัสตอบเทวดาองค์หนึ่ง ซึ่งทูลถามเกี่ยวกับการให้ทานดังนี้ “...บุคคลให้อาหารชื่อว่าให้กำลัง ให้ผ้าชื่อว่าให้วรรณะ ให้ยานพาหนะชื่อว่าให้ความสุข ให้ประทับโคมไฟชื่อว่าให้จักขุ และผู้ที่ให้ที่พักพิงอาศัยชื่อว่าให้ทุกสิ่งทุกอย่าง”^{๘๔} โดยเฉพาะอย่างยิ่งการให้ที่อยู่อาศัยเพื่อให้ผู้อื่นได้ใช้ประโยชน์ในทางที่ถูกที่ควร ดังตัวอย่าง ราชคฤหเศรษฐีได้สร้างวิหาร ๖๐ หลัง ถวายให้เป็นที่พักอาศัยแด่พระสงฆ์ ผู้มาจากทิศทั้ง ๔ ให้ได้อาศัยอย่างปลอดภัย และเป็นที่เจริญภาวนาพิจารณาภาวธรรมเพื่อความรู้แจ้งต่อไป พระพุทธองค์จึงทรงอนุโมทนาว่า

“...การถวายวิหารแก่สงฆ์เพื่อหลีกเร้นอยู่ เพื่อความสุข เพื่อเพ่งพิจารณาภาวธรรม และเพื่อเห็นแจ้ง เป็นทานอันเลิศ เพราะนั้นแล คนฉลาดเมื่อเล็งเห็นประโยชน์ตน ก็พึงสร้างวิหารอันรื่นรมย์ให้ภิกษุทั้งหลายผู้พหุสูตให้ได้อยู่ในวิหารนี้เถิด”^{๘๕}

๔. ปฏิคาหก (ผู้รับทาน) การให้ทานที่ได้รับผลบุญมากนั้น ผู้ให้ต้องเลือกให้ทานแก่บุคคลที่สมควรให้ หมายความว่า เมื่อจะให้ทานแก่ผู้ใด ก็ควรพิจารณาเสียก่อนว่า บุคคลนั้นสมควรได้รับทานนั้นหรือไม่ ทานนั้นตรงตามความต้องการ หรือเป็นประโยชน์แก่ผู้รับหรือไม่ เพราะหากสิ่งของนั้นไม่เป็นประโยชน์แก่ผู้รับ หรือผู้รับ ไม่เห็นคุณค่าเปรียบเหมือนไก่ได้พลอย ผลที่เกิดจากทานนั้นก็ย่อมน้อยลงไป ยิ่งกว่านั้น หากผู้รับเป็นผู้มีคุณธรรมสูงเท่าใด ผู้ให้ย่อมได้รับผลบุญมากเท่านั้น ดังที่พระเจ้าปเสนทิโกศลทูลถามพระพุทธเจ้าว่า ทำบุญที่ใดจึงจะมีผลมาก พระพุทธองค์ทรงตอบว่า การให้ทานแก่ผู้มีศีลธรรม ย่อมมีผลมากกว่าการให้ทานแก่ผู้ไม่มีศีลธรรม ลักษณะของผู้มีศีลธรรมคือ “...เป็นผู้ปราศจากราคะ หรือปฏิบัติตนเพื่อกำจัดราคะ เป็นผู้ปราศจากโทสะ หรือปฏิบัติตนเพื่อกำจัดโทสะ และเป็นผู้ปราศจากโมหะ หรือปฏิบัติตนเพื่อกำจัดโมหะ”^{๘๖}

กล่าวได้ว่า ปฏิคาหกผู้มีศีลธรรมสูงได้แก่ ผู้เพียรปฏิบัติธรรมให้บรรลุความหลุดพ้นจากอำนาจของกิเลสทั้งปวง เหตุที่เราทำบุญแก่ผู้มีศีลธรรมแล้วได้ผลบุญมาก เพราะผู้มีศีลธรรมคือ คนดีที่ซึ่งมีความกตัญญูรู้คุณ เมื่อได้รับการอนุเคราะห์ สงเคราะห์จากผู้ใดแล้ว ก็ย่อมตั้งใจตอบแทนคุณของผู้ให้อย่างเต็มกำลังตามสติปัญญาของตน เช่น เมื่อทนายถวายจตุปัจจัยไทยธรรมแก่พระภิกษุสงฆ์ผู้มีได้ประกอบอาชีพใด ๆ หากภิกษุผู้ได้รับวัตถุทานนั้นเป็นผู้มีคุณธรรมสูง ย่อมระลึกได้ว่าท่านยังชีพอยู่ได้ด้วยการเกื้อกูลของคฤหัสถ์ ฉะนั้นจึงควรศึกษา

^{๘๔} ส.ส. (ไทย) ๒๔/๑๓๗-๑๓๘/๒๓๙

^{๘๕} วิ.จ. (ไทย) ๗/๒๐๓/๑๑๐

^{๘๖} อง.ปญจก. (ไทย) ๓๖/๓๐๘/๖๒๙

ธรรม เพียรฝึกฝนปฏิบัติตนให้เป็นพุทธบุตรสืบทอดพระพุทธศาสนาต่อไป และเป็นผู้อบรมสั่งสอนธรรมแก่ภุคส์ภักส์เพื่อประโยชน์สุขในการเป็นพุทธศาสนิกชนที่ดีอีกด้วย

แต่การทำบุญให้ได้ผลมากมิได้หมายความว่าต้องทำบุญแก่ภิกษุสามเณรเท่านั้น แม้ทำบุญแก่คนทั่วไปก็ได้บุญมากเช่นกัน หากบุคคลนั้นเป็นผู้มีศีลธรรมดีงาม

ในเขตตสฺสูร^{๘๗} พระพุทธเจ้าทรงเปรียบเทียบการทำบุญเสมือนการหว่านเมล็ดข้าวลงบนผืนนา หากเมล็ดข้าวพันธุ์ดีสมบูรณ์ เมื่อหว่านลงบนผืนนาที่ดินดีชุ่มชื้น เมล็ดข้าวนั้นย่อมเจริญเติบโตให้ผลดีแก่เจ้าของ ในทางกลับกัน แม้เมล็ดข้าวจะเป็นพันธุ์ดี แต่หากหว่านลงบนผืนนาที่ดินไม่ดี แห้งแล้งกันดาร เมล็ดข้าวนั้นย่อมแคะแค้น ไม่เจริญงอกงามเท่าที่ควร

อย่างไรก็ตาม ส่วนใหญ่ยังคงนิยมทำบุญแก่พระภิกษุสามเณรด้วยเชื่อว่า ท่านเป็นผู้มีคุณธรรมสูงกว่าปุถุชน เพราะผู้สละเพศฆราวาสไปเป็นบรรพชิต คือ ผู้ปวารณาตนในการปฏิบัติธรรมบำเพ็ญเพียรให้เกิดความบริสุทธิ์ตามรอยพระบาทพระพุทธองค์

(๒) ธรรมทาน หมายถึง การให้ธรรมะ การแนะนำสั่งสอนให้ความรู้ที่ถูกต้องเกี่ยวกับธรรมของพระพุทธเจ้าแก่ผู้อื่น เพื่อประโยชน์ในการดำรงชีวิตของบุคคลเหล่านั้น

บุคคลผู้ให้ธรรมทานแก่ผู้อื่นได้ก็คือ พระสงฆ์ผู้ปฏิบัติดีปฏิบัติชอบ อุบาสก อุบาสิกา ไผ่ธรรม และเข้าใจธรรมอย่างถูกต้อง รวมทั้งพ่อแม่ครูอาจารย์ที่อบรมสั่งศิษย์และลูกให้รู้ผิดชอบชั่วดีตามทำนองคลองธรรม

บุคคลสามารถให้ธรรมทานแก่ผู้อื่นได้ทั้งโดยตรงและโดยอ้อม กล่าวคือ โดยตรง ได้แก่ การแนะนำอบรมสั่งสอนให้คำปรึกษาเกี่ยวกับพุทธธรรมทั้งปวง โดยอ้อมได้แก่ การอนุเคราะห์เกื้อกูลให้ผู้อื่นได้รับธรรมะที่ถูกต้อง เช่น แจกหนังสือธรรมะ การให้อุปกรณ์ต่าง ๆ ในการศึกษาธรรมะ การสร้างโรงเรียนสอนธรรมะ เป็นต้น

พระพุทธองค์ทรงสรรเสริญธรรมทานว่า “...การให้ธรรมชนะการให้ทั้งปวง รสแห่งพระธรรมชนะรสทั้งปวง ความยินดีในธรรมชนะความยินดีทั้งปวง ความสันติหาชนะทุกข์ทั้งปวง”^{๘๘}

ธรรมทานมีความสำคัญต่อชีวิตของบุคคลอย่างยิ่ง การให้คำสอนที่ถูกต้องเหมาะสมแก่บุคคล เปรียบเสมือนการให้แสงสว่างส่องนำทางให้ดำเนินชีวิตไปในทางที่ถูกที่ควร บุคคลผู้ประพฤติปฏิบัติตามคำสอนนั้น ชีวิตย่อมก้าวสู่ความเจริญ ความสุข สงบร่มเย็น และในบางกรณี

^{๘๗} อกุฏฐก. (ไทย) ๓๗/๑๒๔/๔๗๖

^{๘๘} พุ.ธ. (ไทย) ๔๓/๓๔/๒๖๐

ธรรมทานสามารถช่วยให้บุคคลผู้มีปัญญาบรรลุนิพพานได้ เช่น พระสารีบุตรผู้มีปัญญาเลิศ แต่ก็ไม่สามารถบรรลุนิพพานได้ด้วยตนเอง ต่อเมื่อฟังธรรมที่พระอัสสชิแสดงแล้ว ท่านจึงบรรลุโสดาปัตติผล ฉะนั้นธรรมทานจึงมีผลมากกว่า อามิสทานและประเสริฐกว่าการให้ทั้งปวง^{๘๔}

(๓) อภัยทาน หมายถึง การให้อภัย ไม่ถือโทษโกรธแค้นที่ผู้อื่นได้ล่วงเกินตน ผู้ที่ให้อภัยผู้อื่นได้คือ ผู้มีจิตอ่อนโยนและมีเมตตา การไม่ผูกพยาบาท ไม่ทำร้ายผู้อื่นนั้น นอกจากไม่เป็นการก่อเวรกรรมกันอีกต่อไปแล้ว ยังเป็นการเปิดโอกาสให้ผู้ได้รับการอภัยสำนึกตน และอาจกลับใจประพฤติตนเป็นคนดีได้ กล่าวได้ว่า อภัยทาน เป็นธรรมะที่ช่วยให้บุคคลมีชีวิตที่สงบเย็น ไม่ร้อนรุ่มด้วยอำนาจโทสะ ซึ่งจะส่งผลให้สังคมสงบสุขด้วย เพราะการไม่เบียดเบียนทำร้ายกัน

ลักษณะอภัยทาน แบ่งออกได้ ๕ ประการ ดังต่อไปนี้

(ก) การปฏิบัติศีล ๕ หรือ ปญฺจเวรวิรติ ซึ่งเป็นมหาทาน ผู้มีศีล ๕ ชื่อว่าสร้างความไม่มีเวร ความไม่มีภัยทั้งแก่ตนเองและผู้อื่น

(ข) การไม่ผูกโกรธ คือ ไม่ผูกใจแค้นเคืองอาฆาตผู้ที่ทำให้ความเดือดร้อน หรือสร้างความเจ็บช้ำน้ำใจเพียงใดก็ยกโทษให้ เช่น พ่อแม่อภัยแก่ลูก ญาติพี่น้องมิตรสหายอภัยแก่กัน ผู้ให้อภัยแก่ผู้น้อย เป็นต้น

(ค) การไม่เบียดเบียนประทุษร้ายผู้อื่นคือ ไม่กระทบกระทั่งประทุษร้ายผู้อื่นให้เดือนร้อนลำบากทั้งทางกาย ทางวาจา และทางใจทั้งมนุษย์และสัตว์เดรัจฉาน

(ง) การปล่อยสัตว์ให้เป็นอิสระ คือ การช่วยเหลือสัตว์ที่ตกอยู่ในอันตรายให้มีชีวิตต่อไป เช่น ในฤดูน้ำหลาก น้ำท่วมไร่นาถนนหนทาง ครั้นน้ำลดพื้นดินตรงนั้นกลายเป็นหลุมเป็นบ่อ ปลาไม่อาจกลับคืนสู่แหล่งน้ำได้ การนำปลาเหล่านั้นไปปล่อยลงแม่น้ำลำคลองจึงเป็นการช่วยให้ปลารอดตาย เป็นต้น

(จ) การให้อภัยแก่นักโทษ คือ การอภัยโทษไม่ประหารชีวิต หรือปล่อยให้พ้นโทษก่อนพ้นกำหนด เพื่อเปิดโอกาสให้บุคคลเหล่านั้นกลับตัวกลับใจประพฤติตนเป็นสมาชิกที่ดีของสังคม

สรุปได้ว่า ทาน หรือทานมัย แบ่งออกได้หลายประเภท ได้แก่

๑. อามิสทาน ซึ่งจำแนกเป็น ปาฏิบุคลิกทาน และสังฆทาน และในการที่จะได้บุญมาก ต้องขึ้นอยู่กับ ทายกคือผู้ให้ โดยจะต้องประกอบไปด้วยเจตนา ๓ คือ ก่อนให้ ระหว่างให้ หลังการให้ และวัตถุทาน ยังแบ่งเป็น วัตถุที่บริสุทธิ และวัตถุที่ปราณีต ได้แก่ สามีทาน สหายทาน ทาสทาน ในส่วนของผู้รับทานคือภิกษุ หากให้บุญมากต้องเป็นผู้มีศีลธรรมสูง

^{๘๔} อภ.สจ. (ไทย) ๑/๒/๒๓

๒. ธรรมทาน เป็นการสั่งสอนให้ความรู้เกี่ยวกับธรรม เพื่อประโยชน์ในการดำรงชีวิตของบุคคลนั้น

๓. อกัยทาน คือการให้อภัย ซึ่งจะส่งผลให้สังคมสงบสุขเพราะไม่เบียดเบียนกัน

๓) อานิสงส์ของการให้ทาน

ในสัทธรรมปิฎก^{๕๐} พระพุทธองค์ได้ทรงแสดงอานิสงส์ของทานที่เห็นได้ในปัจจุบัน ๔ ข้อ และผลในชาติหน้า ๑ ข้อ ดังนี้

(๑) **ผู้ให้ย่อมเป็นที่รักของชนหมู่มาก** หมายถึง บุคคลผู้ให้ทานแสดงว่าเป็นผู้มีใจโอบอ้อมอารีเอื้อเฟื้อต่อผู้อื่น เป็นผู้มีใจกว้าง คุณธรรมดังกล่าวย่อมสามารถผูกใจสร้างไมตรีกับคนทั้งหลายได้ จึงกล่าวได้ว่า เป็นที่รักของชนหมู่มาก อีกทั้งยังทำให้มีบริวารพวกพ้องมากด้วย

(๒) **คนดีผู้สงบยอมคบหา** หมายถึง คนดีมีคุณธรรม หรือที่เรียกว่าสัปบุรุษ ย่อมยินดีคบหาสมาคมกับผู้ให้ทาน เพราะเป็นสัปบุรุษเช่นกัน

(๓) **กิตติศัพท์อันงามของผู้ให้ทานย่อมขจรไกล** หมายถึง ผู้ให้ทานอยู่เสมอ ย่อมเป็นที่รู้จักของคนทั้งหลาย เช่น ผู้บริจาคทรัพย์เงินทองเพื่อสาธารณประโยชน์ เพื่อจรรโลงพระพุทธศาสนาอยู่เสมอ ย่อมได้รับการสรรเสริญจากคนทั้งหลายว่า บุคคลนั้นเป็นผู้ใจบุญ เป็นผู้เสียสละ เป็นผู้อำนวยความสะดวกต่อเพื่อนมนุษย์และส่วนรวม ชื่อเสียงของบุคคลนั้นย่อมกระจายไป แม้ผู้อยู่ไกลก็ได้รับทราบ

(๔) **ผู้ให้ทานย่อมไม่ห่างเหินจากธรรมของคฤหัสถ์** หมายถึง ผู้ที่ขอบให้ทาน ย่อมแสดงถึงความมีจิตเมตตาต่อผู้อื่น ขอบเอื้อเฟื้อเกื้อกูลผู้อื่น บุคคลเช่นนี้ย่อมรักษาศีล ๕ (ธรรมของคฤหัสถ์) ได้ดี จึงได้ชื่อว่าไม่ห่างเหินจากธรรมคฤหัสถ์

(๕) **ผู้ให้ทานเมื่อตายไปแล้วย่อมเข้าถึงสุคติโลกสวรรค์** หมายถึง ผู้ให้ทานย่อมได้ไปเกิดในสุคติภูมิ คือ เทวโลกเมื่อตายจากโลกนี้ไปแล้ว

นอกจากนี้ ยังมีอานิสงส์อื่น ๆ ที่เกิดจากการให้ทาน เช่น

(๖) **ทำให้เป็นผู้มีทรัพย์มาก** การทำทานที่ถึงพร้อมด้วยสัมปทา ๔ และได้รับอานิสงส์มากนั้น แม้ผู้ให้จะเป็นยากจนเข็ญใจ ก็สามารถรับผลบุญมหาศาลได้ หากทานนั้นถึงพร้อมด้วยเหตุปัจจัยดังกล่าว ดังนั้น ผู้ประสงค์จะทำบุญด้วยการให้ทาน จึงสามารถให้ทานได้เสมอตามกำลังของตน โดยไม่จำเป็นต้องรอให้ร่ำรวยเสียก่อน บางคนเมื่อถึงคราวจะทำบุญก็คิดเสียดายบ้างคิดว่าตนยังยากจนอยู่บ้าง การคิดเช่นนี้ย่อมเป็นการบั่นทอนผลบุญของตนเอง

^{๕๐} อก.ปญจก. (ไทย) ๓๖/๓๔/๗๘-๗๙.

(๗) เป็นผู้มีผิวพรรณงดงามดังทอง มหาบุรุษลักษณะที่ ๑๓ มีพระฉวีเปล่งปลั่ง ดุจทองคำ เกิดจากอานิสงส์ของการตั้งสัจจะอธิษฐานเป็นผู้ไม่มีความโกรธ ไม่มีความคับแค้นใจ ไม่โกรธ ไม่พยาบาท ไม่จองล้างจองผลาญและไม่แสดงความเสียใจให้ปรากฏ เป็นผู้ให้เครื่องลาดที่มีเนื้อดีอ่อนนุ่ม ให้ผ้าห่มเนื้อดี ผ้าฝ้ายเนื้อดี ผ้าไหมเนื้อดีและผ้ากัมพลเนื้อดี^{๙๑}

กรณีตัวอย่างของทานมัย ได้แก่ นางอุตตรา ธิดาของปุณณเศรษฐี ซึ่งต่อมาได้เป็นสะใภ้ของราชคหเศรษฐี ตั้งแต่แต่งงานแล้วนางไม่เคยได้มีโอกาสทำบุญในพระพุทธศาสนาเลย เป็นเวลาถึง ๒ เดือนครึ่ง ในที่สุดบิดาของนางจึงแนะนำให้ซื้อนางสิริมาโสเภณีมาปรนนิบัติสามี เพื่อนางจะได้ปลื้มทนทำบุญได้บ้าง วันหนึ่งนางกำลังจัดเตรียมอาหารเพื่อจะทำบุญในวันรุ่งขึ้น สามีของนางยืนมองที่หน้าต่างแล้วหัวเราะเยาะ แต่นางสิริมาเข้าใจว่าสามีนางอุตตรามีความเสนหาภรรยา นางจึงเกิดความหึงหวง แล้วตักเนยใสที่เดือดพล่านราดรดลงบนศีรษะนางอุตตราด้วยบุญญาธิษฐานนางอุตตรามีได้ถูกลวกแต่ประการใด ฝ่ายนางสิริมาถูกบรรดาทาสีของนางอุตตราทำร้าย นางอุตตราจึงห้ามไว้ นางสิริมาสำนึกผิดกล่าวขอขมานางอุตตราจึงพาเข้าเฝ้าพระพุทธเจ้าเพื่อให้ทรงดโทษแก่นางสิริมา ผลจากการที่นางอุตตราไม่โกรธแค้นอาฆาตนางสิริมา ทำให้นางไปเกิดในสวรรค์ชั้นดาวดึงส์ เป็นนางอุตตราเทพธิดามีผิวพรรณงดงาม^{๙๒}

สรุปได้ว่า อานิสงส์หรือประโยชน์ของท่าน หรือทานมัยนั้น มีผลทั้งในชาตินี้และชาติหน้า ในชาตินี้ จะเป็นที่รักของมิตรสหาย มีผิวพรรณงาม และเป็นผู้มีทรัพย์มากมีจิตใจผ่องใส เป็นผู้สามารถปล่อยวางความโกรธได้ ส่วนในชาติหน้า การได้ไปสู่สุคติภูมิ

๒.๕.๑.๒ ปัตติทานมัย

๑. ความหมายของปัตติทานมัย

พระพรหมคุณาภรณ์ (ป.อ.ปยุตฺโต)^{๙๓} ท่านได้ให้ความหมายของ ปัตติทานมัย ว่า หมายถึง บุญสำเร็จด้วยการให้ส่วนบุญ, ทำบุญด้วยการเฉลี่ยส่วนแห่งความดีให้แก่ผู้อื่นและได้ให้รายละเอียดของปัตติทานมัย ว่าเป็นการให้ผู้อื่นมีส่วนร่วมในบุญหรือในการทำบุญด้วย เวลาเราทำความดีอะไรสักอย่างก็ไม่หวงแหนไว้ เราเปิดโอกาสให้คนอื่นได้มีส่วนร่วมบุญด้วยการทำความดีด้วยกัน ทั้งผู้มาร่วม และผู้ให้โอกาส ก็ได้บุญเพิ่มทั้งสองฝ่าย คนที่ให้เขาร่วมกับตัวเอง

^{๙๑} ที.ปา. (ไทย) ๑๑/๒๑๘/๑๗๗.

^{๙๒} ขุ.วิ. (ไทย) ๔๘/๑๕/๑๑๙-๑๒๑.

^{๙๓} พระพรหมคุณาภรณ์ (ป.อ.ปยุตฺโต), พจนานุกรมพุทธศาสตร์ ฉบับประมวลศัพท์, พิมพ์ครั้งที่ ๑๑, (กรุงเทพมหานคร : โรงพิมพ์มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๕๑), หน้า ๑๒๘.

บุญก็ไม่ได้ลดลง ยิ่งให้กลับยิ่งได้มากขึ้น พระพุทธเจ้าจึงตรัสว่า คนที่ทำบุญด้วยตน กับคนที่ทำบุญด้วยตนแล้วยังชวนคนอื่นมาทำด้วยนั้น คนหลังได้บุญมากกว่า เมื่อให้ส่วนร่วมแก่ผู้อื่นมาทำความดีด้วยกัน บุญกุศลก็ยิ่งเพิ่มมา^{๔๔}

พระมหาแสวง โชติปาโล^{๔๕} ได้ให้ความหมายของ ปัตติทาน ว่าหมายถึง การตั้งใจแผ่ส่วนบุญเท่าที่ตนได้บำเพ็ญแล้ว เพื่อให้เป็นประโยชน์แก่สาธารณชนด้วยดวงจิตที่ประกอบไปด้วยความเอื้ออารีย์

สมคิด แผนสมบุรณ์^{๔๖} ได้แปลคำว่า ปัตติทานมัย คือ บุญสำเร็จด้วยการแผ่ส่วนบุญ บุญสำเร็จด้วยการเฉลี่ยส่วนความดีให้แก่ผู้อื่น หมายถึง บุคคลทำบุญกุศลอย่างใดอย่างหนึ่งแล้วเปล่งวาจาว่า สพุพสตุตานํ ปตฺตํ โหตุ แปลว่า ขอส่วนบุญนี้จงมีสัตว์ทั้งหลายทั้งปวง

สุจินต์ บริหารวนเขตต์^{๔๗} ได้ให้ความหมายของปัตติทานมัย ว่าหมายถึง บุญซึ่งสำเร็จด้วยการอุทิศส่วนกุศลให้ผู้อื่นอนุโมทนา

ทวี สุขสมโภชน์^{๔๘} ได้กล่าวถึง ปัตติทาน คือ การอุทิศส่วนบุญกุศลไปให้ บิดามารดา ครูอาจารย์ ญาติพี่น้อง และสรรพสัตว์ทั้งหลายที่ล่วงลับไปแล้ว อันได้แก่เจตนาที่อยู่ในกุศลจิตที่เกิดขึ้นในขณะที่ตั้งใจอุทิศส่วนบุญกุศลที่เราได้กระทำมาแล้ว มีการบริจาคทาน รักษาศีล หรือเจริญภาวนา เมื่อได้อุทิศแล้วมิใช่จะลดน้อยลงหรือหมดไป มีแต่จะเพิ่มพูนขึ้นเป็นลำดับอุปมาเหมือนการต่อแสงเทียนไปเรื่อย ๆ เป็นร้อยเป็นพันเล่ม แสงเทียนที่เทียนเล่มแรกก็ยังไม่ดับหรือหมดไปแต่อย่างใด แต่แสงเทียนที่เกิดจากการต่อเทียนไปเป็นจำนวนมากกลับจะทำให้เกิดความสว่างไสวยิ่งขึ้น

^{๔๔} พระธรรมปิฎก (ป.อ.ปยุตฺโต), *ก้าวไปในบุญ*, พิมพ์ครั้งที่ ๑, (กรุงเทพมหานคร : โรงพิมพ์มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๔๗), หน้า ๑๔.

^{๔๕} พระมหาแสวง โชติปาโล, *บุญกิริยาวัตถุ ๑๐ ประการ*, ถอดความจากคัมภีร์อภิธรรมมัตถะสังคหะและคัมภีร์อภิธรรมมัตถะวิภาวินี พิมพ์ครั้งที่ ๑, (กรุงเทพมหานคร : มูลนิธิแนวมหานิราศ, ๒๕๓๑), หน้า ๔.

^{๔๖} สมคิด แผนสมบุรณ์, *ยอดบุญ*, พิมพ์ครั้งที่ ๑, (กรุงเทพมหานคร : โรงพิมพ์บริษัทสหธรรมิกจำกัด, ๒๕๔๙), หน้า ๑๖๗.

^{๔๗} สุจินต์ บริหารวนเขตต์, *บุญกิริยาวัตถุ*, พิมพ์ครั้งที่ ๑, (กรุงเทพมหานคร : มูลนิธิศึกษาและเผยแพร่พระพุทธศาสนา, ๒๕๓๙), หน้า ๒.

^{๔๘} ทวี สุขสมโภชน์, *กฎแห่งกรรม, อภิธรรมโชติกะวิทยาลัย มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย (เอกสารประกอบการศึกษาพระอภิธรรมทางปราชญ์ ชุดที่ ๗.๑)* หน้า ๑๙.

ฉัตรชัย สุจริตกุล^{๙๙} ได้กล่าวถึง ปัตติทานมัย ว่าเป็นการเฉลี่ยส่วนบุญแก่ผู้อื่น หมายถึง เปิดโอกาสให้คนอื่นได้ทำบุญร่วมกับเราด้วย มี ๒ นัยยะ นัยยะที่ ๑ คือ มีการเฉลี่ยส่วนบุญ ก่อนการทำบุญ และนัยยะที่ ๒ คือหลังการทำบุญ

โดยสรุปแล้ว ปัตติทานมัย หมายถึง การทำบุญด้วยการเฉลี่ยส่วนความดีให้แก่ผู้อื่น เป็นการเปิดโอกาสให้ผู้อื่นมาร่วมทำบุญ และการอุทิศส่วนกุศลแก่ผู้ล่วงลับแล้วด้วยการ ตักบาตร ถวายสังฆทาน เลี้ยงพระแล้วกรวดน้ำแผ่ส่วนกุศลไปให้บรรพบุรุษที่ล่วงลับแล้ว การอุทิศส่วนบุญให้ได้ผลมากนั้น ควรอุทิศแผ่เมตตาไปยังสรรพสัตว์ทั้งหลาย และเจ้ากรรมนายเวรด้วย

๒. อาณิสสของปัตติทานมัย

อาณิสสของปัตติทานมัย หรือการอุทิศส่วนบุญ การทำบุญด้วยวิธีนี้ ทำให้เกิดผลทางด้านจิตใจ ๒ ประการ ดังนี้

ก) บรรเทาความตระหนี่ในใจลงได้ การอุทิศส่วนบุญแก่ผู้ล่วงลับไปแล้วได้กว้างขวางมากเท่าใด ความตระหนี่หวงแหนที่มีอยู่ในจิตใจจะลดน้อยลงเท่านั้น

ข) มีความสุขใจ อิ่มเอิบปิติ เมื่อจิตใจคลายความตระหนี่ลงได้ ย่อมเกิดความสุขใจ ชื่นใจที่ตนได้เป็นผู้ให้แก่ผู้อื่น

กรณีตัวอย่างของปัตติทานมัย ได้แก่ **พระเจ้าพิมพิสาร**ทรงได้ยินเสียงอมมนุษย์ร้องโหยหวนในคืนหนึ่ง เมื่อทูลถามพระพุทธรองค์ จึงทรงได้คำตอบว่า เป็นเสียงบรรดาเปรตที่เคยเป็นญาติในอดีตชาติ วิวากรรมที่ทำให้เกิดเป็นเปรต คือ กระทำอกุศลกรรมเพราะอิจฉา ริษยาพระพุทธรองค์ และภิกษุสงฆ์ที่ได้บริโภคอาหารดี ๆ จึงชิงกินเองบ้าง ให้ลูกของตนกินบ้าง ครั้นตายไปจึงตกนรกกลายเป็นเปรตมารอการอุทิศส่วนกุศลให้ พระเจ้าพิมพิสารจึงถวายทานอีกครั้งหนึ่ง แล้วทรงหลั่งน้ำทักษิโณทกอุทิศแก่เปรตทั้งหลายเหล่านั้น ทันใดนั้น ก็บังเกิดสระโบกขรณีธารดาษด้วยดอกบัว เปรตทั้งหลายเหล่านั้นได้อาบและดื่มกินระงับความหิวกระหายลงได้ มีผิวพรรณดุจทอง จากนั้นพระราชายังถวายของกินต่าง ๆ รวมทั้งถวายเครื่องอุปโภคต่าง ๆ เช่น ผ้า พานหะ เครื่องปูลาดและที่นอน เป็นต้น แล้วทรงกล่าวอุทิศแก่เปรต ผลบุญก็บังเกิดแก่เปรตเหล่านั้นทุกประการ^{๑๐๐}

^{๙๙} ฉัตรชัย สุจริตกุล, เอกสารประกอบการบรรยาย เรื่อง “บุญกิริยาวัตถุ ๑๐”, (ยุวพุทธิกสมาคมแห่งประเทศไทยในพระบรมราชูปถัมภ์), (อัสสัมชัญ), หน้า ๖.

^{๑๐๐} ชู.เปต. (ไทย) ๓๙/๒๗๘-๓๐๑.

สรุปอานิสงส์หรือประโยชน์ของปัตตานุโมทนามัยนั้น เป็นผลทางด้านจิตใจที่ช่วยให้บรรเทาความตระหนี่ในใจให้ลดลงได้ และทำให้มีความสุขในใจ ที่ตนได้เป็นผู้ให้ และยังมีผลกับสัตว์ในภพภูมิที่ได้อุทิศส่วนบุญนี้ให้อีกด้วย

๒.๕.๒.๓ ปัตตานุโมทนามัย

๑. ความหมายของปัตตานุโมทนามัย

พระพรหมคุณาภรณ์ (ป.อ.ปยุตฺโต)^{๑๐๑} ท่านได้ให้ความหมายของ ปัตตานุโมทนามัย ว่าหมายถึง บุญสำเร็จด้วยการอนุโมทนาส่วนบุญ, ทำบุญด้วยการยินดีในการทำความดีของผู้อื่น^{๑๐๒} และได้ให้รายละเอียดของปัตตานุโมทนามัย ว่าได้เป็นการอนุโมทนาส่วนบุญ คือ พलयชื่นชมยินดี หรือแสดงความยินดี ยอมรับ เห็นชอบในการทำความคิด คือ ในการทำบุญของผู้อื่น เมื่อเขาทำบุญ ทำความดี เราก็พलयชื่นใจอนุโมทนาด้วย

พระมหาแสวง โชติปาโล^{๑๐๓} ได้ให้ความหมายของ ปัตตานุโมทนา ว่าหมายถึง การตั้งใจพलयยินดีกับบุญที่ผู้อื่นให้หรือไม่ให้ก็ตาม ด้วยดวงจิตที่ปลอดจากมลทิน คือ ความตระหนี่

สมคิด แผนสมบุญ^{๑๐๔} ได้แปลคำว่า ปัตตานุโมทนามัย ว่าหมายถึง บุญสำเร็จด้วยการอนุโมทนาส่วนบุญ ได้แก่ การแสดงความยินดีต่อบุญอันบุคคลอื่นกระทำแล้ว หมายถึงเฉพาะเมื่อผู้อื่นแบ่งส่วนบุญให้แล้ว ผู้นั้นควรแสดงความยินดี หรือควรยินดีต่อการทำความดีที่ได้รู้แล้ว ได้เห็นแล้ว เพื่อผลแห่งการแสดงความยินดีนั้นคือ การได้รับสุขสมบัติอย่างใดอย่างหนึ่งตามสมควรแก่ภพนั้น ๆ

^{๑๐๑} พระพรหมคุณาภรณ์ (ป.อ.ปยุตฺโต), พจนานุกรมพุทธศาสตร์ ฉบับประมวลศัพท์, พิมพ์ครั้งที่ ๑๑, (กรุงเทพมหานคร : โรงพิมพ์มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๕๑), หน้า ๒๓๐.

^{๑๐๒} พระธรรมปิฎก (ป.อ.ปยุตฺโต), ก้าวไปในบุญ, พิมพ์ครั้งที่ ๑, (กรุงเทพมหานคร : โรงพิมพ์มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๔๗), หน้า ๖.

^{๑๐๓} พระมหาแสวง โชติปาโล, บุญกิริยาวัตถุ ๑๐ ประการ, ถอดความจากคัมภีร์อภิธรรมมัตถะสังคหะและคัมภีร์อภิธรรมมัตถะวิภาวินี พิมพ์ครั้งที่ ๑, (กรุงเทพมหานคร : มูลนิธิแนบมหานิราชนันท์, ๒๕๓๑), หน้า ๔.

^{๑๐๔} สมคิด แผนสมบุญ, ยอดบุญ, พิมพ์ครั้งที่ ๑, (กรุงเทพมหานคร : โรงพิมพ์บริษัท สหธรรมิก จำกัด, ๒๕๔๙), หน้า ๑๘๕.

สุจินต์ บริหารวนเขตต์^{๑๐๕} ได้ให้ความหมายของปัตตานุโมทนาว่า หมายถึง การทำความดีซึ่งสำเร็จด้วยการยินดีในกุศลของผู้อื่น

ทวี สุขสมโภชน์^{๑๐๖} ได้กล่าวถึง ปัตตานุโมทนาว่า คือ การน้อมรับส่วนบุญที่อุทิศให้ อันได้แก่ บุญกุศลที่คนทั้งหลายได้ทำแล้ว มีทาน ศีล ภาวนา เป็นต้น อุทิศให้แก่คนอื่น ๆ จะโดยกล่าวให้ด้วยวาจา หรือเขียนเป็นตัวอักษรก็ตาม จิตของบุคคลผู้รับเกิดความโสมนัสขึ้น แล้วกล่าวว่า สาธุ ย่อมสำเร็จเป็นกุศลปัตตานุโมทนาแล้ว หรือ การยินดีในบุญที่บุคคลอื่นได้ทำสำเร็จแล้ว เช่น การเห็นบุคคลอื่นเขากำลังทำบุญกุศลอยู่ หรือเห็นปูชนียสถานที่เป็นวัตถุก่อสร้างจารึกชื่อผู้สร้างอุทิศถวายแล้วเกิดปิติโสมนัสขึ้นมาได้เปล่งวาจา สาธุ อนุโมทนาบุญกับเขา

ฉัตรชัย สุจริตกุล^{๑๐๗} ได้กล่าวถึงปัตตานุโมทนาว่า เป็นบุญที่สำเร็จด้วยการยินดีในบุญของผู้อื่น เป็นการสร้างบุญโดยการแสดงความรู้สึกชื่นชมยินดีในการทำบุญหรือการทำความดีของผู้อื่น

สรุปได้ว่า ปัตตานุโมทนา หมายถึง การอนุโมทนากุศลที่ผู้อื่นกระทำ การอนุโมทนาบุญกุศลนั้น ผู้อ่อนโมทนาต้องมีเจตนาจริงใจที่จะอนุโมทนา มีความยินดีในความดีของผู้อื่น หรือยินดีในกุศลของผู้อื่น จึงเป็นการยอมรับและชื่นชม โดยไม่ระแวงสงสัยในการทำ ความดีของผู้อื่น

๒. อานิสงส์ของปัตตานุโมทนา

อานิสงส์ของปัตตานุโมทนาหรือการอนุโมทนาบุญ แม้ว่าการทำบุญด้วยวิธีนี้ ผู้ปฏิบัติไม่ต้องลงทุนด้วยวัตถุทานใด ๆ ก็ตาม แต่ผลจากใจที่ชื่นชมยินดีในความดีของผู้อื่นย่อมบังเกิดขึ้นแก่ผู้อ่อนโมทนาบุญ ๔ ประการ ดังนี้

- ก) เป็นผู้มีส่วนในบุญนั้น
- ข) เป็นเหตุให้ทำบุญได้ง่ายขึ้น
- ค) มีจิตใจใฝ่ในบุญกุศล
- ง) มีความอิมเอิบใจ

^{๑๐๕} สุจินต์ บริหารวนเขตต์, บุญญกิริยาวัตถุ, พิมพ์ครั้งที่ ๑, (กรุงเทพมหานคร : มูลนิธิศึกษาและเผยแพร่พระพุทธศาสนา, ๒๕๓๘), หน้า ๒.

^{๑๐๖} ทวี สุขสมโภชน์, กฎแห่งกรรม, อภิธรรมโชติกะวิทยาลัย มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย (เอกสารประกอบการศึกษาพระอภิธรรมทางไปรษณีย์ ชุดที่ ๗.๑) หน้า ๒๖.

^{๑๐๗} ฉัตรชัย สุจริตกุล, เอกสารประกอบการบรรยาย เรื่อง “บุญกิริยาวัตถุ ๑๐”, (ยุวพุทธิกสมาคมแห่งประเทศไทยในพระบรมราชูปถัมภ์), (อัสสัมชัญ), หน้า ๖.

กรณีตัวอย่างของปัตตานโมทนามัย นางวิสาขามหาอุบาสิกา ครั้งหนึ่งนางได้ชักชวนหญิงสหายไปสู่มหาวิหาร และได้เปลี่ยนเครื่องประดับมหายาตามอบให้กับทาสีไว้ แล้วเดินไปเฝ้าพระพุทธองค์ หลังจากฟังธรรมเสร็จแล้ว ก็เดินออกจากวิหาร และเมื่อพ้นจากเขตวิหารแล้ว นางสั่งให้นางทาสีส่งเครื่องประดับมาให้นาง ปรากฏว่า นางทาสีลืมไว้ที่วิหาร นางวิสาขาก็ส่งเครื่องประดับราคา ๙ โกฏิแสนตำลึง ถวายเพื่อสร้างวิหาร และได้พาสหายไปชมวิหาร เห็นความเรียบร้อยดีทุกประการ บังเกิดความปลาบปลื้มปิติยินดีสมนัสอย่างยิ่ง จึงบอกสหายให้อนุโมทนากับผลบุญนั้น หญิงสหายทั้งหลายต่างก็เลื่อมใสในเมตตาจิตของนาง วิสาขาก็ปิติยินดีที่นางแบ่งส่วนบุญนี้ให้จึงอนุโมทนาว่า “สาธุ” พร้อมเพรียงกัน สหายหญิงคนหนึ่ง นึกถึงผลบุญนี้ตลอดเวลา วันหนึ่งสิ้นชีวิตลง ก็ได้ไปบังเกิดบนดาวดึงส์เทวโลก มีวิมานทอง และบริวารพร้อมด้วยอานุภาพของผลบุญนั้น

สรุปได้ว่า อานิสงส์หรือประโยชน์ของปัตตานโมทนามัย เป็นผลในชาตินี้ ได้แก่ การได้มีส่วนในบุญที่ผู้อื่นได้ทำ จึงเป็นสาเหตุให้ทำบุญได้ง่ายขึ้น ทำให้มีจิตใจใฝ่ในบุญกุศล เกิดความปิติอิ่มเอิบใจ แม้อานิสงส์ในชาติหน้าหากได้ระลึกถึงก็ทำให้ไปสู่สุคติภูมิ

๒.๔.๒ หมวดศีล

๒.๔.๒.๑ สิลมัย

๑. ความหมาย ความสำคัญและการรักษาศีล

๑) ความหมายของสิลมัย

พระสุตตันตปิฎก ทีฆนิกาย ปาฎิกวรรค พระพุทธเจ้าทรงตรัสถึง สิลมัย ไว้ดังนี้ “ทานมัยบุญกิริยาวัตถุ (บุญกิริยาวัตถุที่สำเร็จด้วยทาน)”^{๑๐๘}

พระพรหมคุณาภรณ์ (ป.อ.ปยุตฺโต) ได้ให้ความหมายของ สิลมัย หมายถึง บุญสำเร็จด้วยการรักษาศีล ทำบุญด้วยการประพฤติดีงาม^{๑๐๙}

^{๑๐๘} ที.ปา. (ไทย) ๑๑/๓๘/๒๖๙.

^{๑๐๙} พระพรหมคุณาภรณ์ (ป.อ.ปยุตฺโต), **พจนานุกรมพุทธศาสตร์ ฉบับประมวลศัพท์**, พิมพ์ครั้งที่ ๑๑, (กรุงเทพมหานคร : โรงพิมพ์มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๕๑), หน้า ๑๒๘.

สมเด็จพระญาณสังวร, สมเด็จพระสังฆราช สกลมหาสังฆปริณายก^{๑๑๐} กล่าวว่า การรักษาศีล เป็นการเพียรพยายามเพื่อระงับโทษทางกายและวาจา อันเป็นเพียงกิเลส หยาบมิให้กำเริบขึ้น และเป็นการบำเพ็ญบุญบารมีที่สูงขึ้นกว่าการให้ทาน

พระมหาแสง โชติปาโล^{๑๑๑} กล่าวว่า ศีล หมายถึง การตั้งใจสมาทานศีล ๕ ศีล ๘ หรือศีล ๑๐ หรือไม่ก่ียดเว้นความชั่วที่จะเกิดขึ้นทางกาย ทางวาจาในขณะที่ประจวบกับ เหตุการณ์ที่จะต้องงดเว้น

สมคิด แผนสมบุรณ์^{๑๑๒} กล่าวว่า สิลมัย หมายถึง บุญสำเร็จด้วยการรักษาศีล คือ เจตนารักษากาย วาจา ให้เรียบร้อย ด้วยการฝึกกายให้สงบมั่นคง ไม่ให้เกิดความฟุ้งซ่านทาง กาย หรือฝึกวาจา

สุจินต์ บริหารวนเขตต์^{๑๑๓} กล่าวว่า สิลมัย หมายถึง การทำความดี ซึ่งสำเร็จด้วย การประพฤติดีทางกาย วาจา

ทวี สุขสมโภชน์^{๑๑๔} กล่าวว่า ศีล หมายถึง ธรรมชาติที่ทำให้กายกรรม วาจากรรม ตั้งไว้ด้วยดี คือ ศีลนั้นมีหน้าที่รักษากาย วาจา ไม่ให้เป็นไปในทางทุจริตนั่นเอง หรือ ศีล คือ ธรรมชาติที่ทรงไว้ซึ่งกุศลธรรม ได้แก่ สมธิ ปัญญา และวิมุตติ เรื่องของศีลเน้นอยู่ที่ กาย วาจา มิให้กาย วาจา ไปกระทำความปทุจริตรกรรม คือ การงดเว้นจากการทำบาปทั้งปวง

^{๑๑๐} สมเด็จพระญาณสังวร, สมเด็จพระสังฆราช สกลมหาสังฆปริณายก, วิธีสร้างบุญบารมี, พิมพ์ครั้งที่ ๑, (ขอนแก่น : ศูนย์ปฏิบัติธรรมเวฬุวัน, ๒๕๕๑), หน้า ๑๙.

^{๑๑๑} พระมหาแสง โชติปาโล, บุญกิริยาวัตถุ ๑๐ ประการ, ถอดความจากคัมภีร์อภิธรรมมัตถะ สังคหะและคัมภีร์อภิธรรมมัตถะวิภาวินี พิมพ์ครั้งที่ ๑, (กรุงเทพมหานคร : มูลนิธิแนบมหานิราศ, ๒๕๓๑), หน้า ๔.

^{๑๑๒} สมคิด แผนสมบุรณ์, ยอดบุญ, พิมพ์ครั้งที่ ๑, (กรุงเทพมหานคร : โรงพิมพ์บริษัท สหธรรมิก จำกัด, ๒๕๔๙), หน้า ๙๓.

^{๑๑๓} สุจินต์ บริหารวนเขตต์, บุญกิริยาวัตถุ, พิมพ์ครั้งที่ ๑, (กรุงเทพมหานคร : มูลนิธิศึกษา และเผยแพร่พระพุทธศาสนา, ๒๕๓๙), หน้า ๒.

^{๑๑๔} ทวี สุขสมโภชน์, กฎแห่งกรรม, อภิธรรมโชติกะวิทยาลัย มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณ ราชวิทยาลัย (เอกสารประกอบการศึกษาพระอภิธรรมทางไปรษณีย์ ชุดที่ ๗.๑) หน้า ๑๙.

ฉัตรชัย สุจริตกุล^{๑๑๕} กล่าวว่า สิลัมัย เป็นการประพจน์ดี มีพฤติกรรมดีงาม ไม่เบียดเบียนผู้อื่น โดยถือว่า “เจตนาวิรัตคือศีล” หมายถึง จิตเจตนาที่จะไม่ทำผิดต่าง ๆ นั้น จึงเป็นศีล ดังนั้นต้องดูที่ใจ ใจที่งดเว้นการเบียดเบียนคือใจที่มีศีล แต่เราไม่มีทางอ่านใจใครได้ เพราะฉะนั้นจึงดูที่ความประพฤติที่ดีงาม

กล่าวโดยสรุป ศีล หรือ สิลัมัย หมายถึง การควบคุมกาย และวาจาของตนให้เป็นปกติ มีระเบียบวินัยในการดำรงชีวิตด้วยเจตนางดเว้นการกระทำต่าง ๆ ที่เป็นเหตุให้ตนและผู้อื่นเดือดร้อน เป็นการทำบุญประเภทหนึ่งทำให้เป็นผู้ประพจน์ดี เพราะฝึกฝนที่จะไม่เบียดเบียนมุ่งกระทำความดีงามเพื่อพัฒนาคุณภาพชีวิตให้ดีขึ้น

๒) ความสำคัญและการรักษาศีล

สังคมจะร่มเย็นเป็นสุขได้ หากสมาชิกในสังคมต่างเป็นผู้มีศีล นอกจากนี้ ศีลยังเป็นเสมือนอาการที่แสดงความแตกต่างระหว่างมนุษย์กับสัตว์เดรัจฉานได้อย่างชัดเจน เพราะผู้มีศีลย่อมสำรวมกาย วาจาของตน มีให้ก่อเวรภัยแก่ผู้อื่น

(๑) ความสำคัญของศีล

๑. ศีล เป็นเบื้องต้นของกุศลกรรมทั้งหลาย เป็นที่ตั้งและเป็นมารดาแห่งความดีงามทั้งหลาย เป็นประธานแห่งธรรมทั้งปวง เพราะฉะนั้นบุคคลพึงชำระศีลให้หมดจด” ในพระพุทธศาสนา ศีลเป็นธรรมสำคัญเบื้องต้นที่ดีพึงปฏิบัติ เพื่อกำจัดกิเลสอย่างหยาบ สมาธิเป็นธรรมเบื้องกลางเพื่อกำจัดกิเลสอย่างกลาง และปัญญาเป็นธรรมเบื้องปลายเพื่อกำจัดกิเลสอย่างละเอียด หมวดธรรมต่าง ๆ ที่เป็นแนวปฏิบัติจะมีศีลร่วมอยู่ด้วยเสมอ เช่น

- ๑) บุญกิริยาวัตถุ ๓ ประกอบด้วย ทาน ศีล ภาวนา
- ๒) ไตรสิกขา ๓ ประกอบด้วย ศีล สมาธิ ปัญญา
- ๓) โอวาทปาฏิโมกข์ ๓ ประกอบด้วย การไม่ทำบาปทั้งปวง (ศีล) การทำความดีให้ถึงพร้อม (สมาธิ) การทำจิตใจให้ผ่องใส (ปัญญา)

เห็นได้ว่า “ศีล” เป็นธรรมเบื้องต้นที่เป็นพื้นฐาน แม้ในบุญกิริยาวัตถุ ๓ จะกล่าวถึง “ทาน” ก่อน เพราะเป็นธรรมสำหรับคฤหัสถ์ ซึ่งยังครอบครองทรัพย์สมบัติ พระพุทธองค์จึงทรงสอนให้ประพฤติธรรมด้วยการให้ทานก่อน เพื่อจัดความตระหนี่หวงแหนให้ลดน้อยลง แล้วจึงรักษาศีล เจริญภาวนา ไปตามลำดับ ส่วนบรรพชิตนั้นได้สละทรัพย์สมบัติมาก่อนแล้ว จึงเริ่มต้นปฏิบัติธรรมด้วยการรักษาศีล เจริญสมาธิ และเจริญภาวนา สำหรับโอวาทปาฏิโมกข์นั้น แม้จะไม่กล่าวโดยตรงแต่โดยปริยาย ก็คือ คำสั่งสอนให้มีศีล สมาธิ และปัญญา

^{๑๑๕} ฉัตรชัย สุจริตกุล, เอกสารประกอบการบรรยาย เรื่อง “บุญกิริยาวัตถุ ๑๐”, (ยุวพุทธิกสมาคมแห่งประเทศไทยในพระบรมราชูปถัมภ์), (อัสสัมชัญ), หน้า ๒๓.

๒. ศิลปะที่ตั้งในการปฏิบัติขั้นสูง บุคคลที่มุ่งปฏิบัติธรรมเพื่อความหลุดพ้นจากกิเลสตัณหาอย่างจริงจัง ต้องเริ่มจากการเป็นผู้มีศีลสมบูรณ์ ซึ่งจะช่วยให้ฝึกสมาธิได้ผลดียิ่งขึ้น สมาธิก็จะหนุนให้เกิดปัญญา พิจารณาไตร่ตรองจนจิตหลุดพ้นจากกิเลสได้ ดังปรากฏคำสอนในพระมหาปริณิพพานสูตรว่า “...สมาธิที่ศีลอบรมดีแล้ว ย่อมมีผลมาก มีอานิสงส์มาก จิตที่ปัญญาอบรมแล้ว ย่อมพ้นจากกิเลสทั้งหลายโดยถูกทางเดียว”^{๑๑๖}

นอกจากนี้ ในชฎาสสูตร พระพุทธเจ้าทรงตรัสว่า “...ภิกษุเป็นคนที่ปัญญา มีความเพียร ตั้งมั่นอยู่ในศีลแล้ว บำเพ็ญสมาธิ และปัญญายู่งั้น พึงสางชฎาเสียได้”^{๑๑๗}

คำว่า “ชฎา” แปลว่า ก่อไฟใหญ่ ป่าทึบ ป่ารก ในที่นี้ หมายถึง “ตัณหา” ซึ่งบุคคลผู้ตั้งมั่นในศีล สมาธิ ปัญญา ด้วยความเพียรอย่างที่สุด ย่อมทำลายตัณหาที่นอนเนื่องในจิตให้หมดไปได้

๓. ศิลปะ เป็นประธานของพิธีกรรม เมื่อพุทธศาสนิกชนชาวไทยจะประกอบพิธีกรรมต่าง ๆ ทั้งงานมงคล และงานอวมงคล จะต้องนิมนต์พระสงฆ์มาประกอบพิธีกรรมทางศาสนา ซึ่งต้องมีการรับศีลก่อนเสมอเพื่อความเป็นสิริมงคลเพราะศีลเป็นประธานของกุศลธรรมทั้งปวง

(๒) การรักษาศีล

ศีลในพุทธศาสนามีหลายประเภท พระพุทธเจ้าทรงบัญญัติขึ้นให้เหมาะสมกับการปฏิบัติธรรมของพุทธบริษัทแต่ละระดับ คือ ศีล ๓๑๑ สำหรับภิกษุณี ศีล ๒๒๗ สำหรับพระภิกษุ ศีล ๑๐ สำหรับสามเณร ศีล ๘ สำหรับแม่ชีหรือผู้รักษาอุโบสถศีล และศีล ๕ สำหรับอุบาสก อุบาสิกาผู้ครองเรือน ทั้งนี้เพราะพระภิกษุ พระภิกษุณีและสามเณร คือ ผู้สละเพศฆราวาสเข้าสู่ร่มกาสาวพัสตร์ มุ่งศึกษาปฏิบัติตามพระธรรมคำสอนเพื่อมรรคผลนิพพาน ฉะนั้น จึงต้องรักษาศีลเคร่งครัด และสำรวมตนมากกว่าฆราวาส การที่พระภิกษุณีรักษาศีลมากกว่าพระภิกษุ เพราะพระภิกษุณีเป็นหญิง มีภัยเกิดขึ้นได้ง่ายกว่าพระภิกษุ จึงต้องมีข้อปฏิบัติที่รัดกุมยิ่งขึ้น ส่วนสามเณรส่วนใหญ่ยังคงเป็นผู้เยาว์วัย หรือมีฉะนั้นก็เป็นผู้ออกบวชแต่ยังมีได้อุปสมบทเป็นพระ ข้อปฏิบัติจึงไม่เคร่งครัดเท่ากับพระภิกษุ

ส่วนแม่ชี อุบาสก อุบาสิกา นั้นมิใช่บรรพชิตในพระพุทธศาสนา ฉะนั้นจึงรักษาศีล ๕ เป็นพื้นฐาน แต่แม่ชีและผู้ถืออุโบสถศีล ที่ประสงค์จะฝึกฝนตนเองให้เคร่งครัดกว่าอุบาสก

^{๑๑๖} ที.ม. (ไทย) ๑๓/๘๘/๒๒๖

^{๑๑๗} ส.ส. (ไทย) ๒๔/๖๑/๑๒๘

อุปาสิกาทั่วไป จึงเพิ่มข้อปฏิบัติจากศีล ๕ เป็นศีล ๘ ในที่นี้จะกล่าวเฉพาะ ศีล ๕ ซึ่งเป็นศีลชั้นพื้นฐานสำหรับมนุษย์ที่อยู่ร่วมกันอย่างสันติสุขในสังคม

ศีล ๕ หรือเบญจศีล แต่เดิมในพุทธพจน์ไม่ได้ใช้คำว่า “ศีล ๕” หากแต่ใช้คำว่า “สิกขาบท ๕”^{๑๑๘} และ “ธรรม ๕”^{๑๑๙} ต่อมาจึงมีคำว่าเบญจศีลปรากฏในพระไตรปิฎก ซึ่งบางแห่งเรียกว่า “มนุษยธรรม” (ธรรมสำหรับมนุษย์หรือธรรมที่ทำให้เป็นมนุษย์) ปัญจเวรวิริติ (การงดเว้นจากเวร ๕ ประการ) นิจศีล (ศีลที่คฤหัสถ์ควรรักษาเป็นประจำ)

ศีล ๕ เป็นข้อปฏิบัติขั้นพื้นฐานในการจัดระเบียบการดำเนินชีวิตมนุษย์และระเบียบของสังคมให้อยู่ร่วมกันด้วยดี ไม่เบียดเบียนกัน ไม่ต้องหวาดระแวงกัน เพื่อจะได้มีโอกาสพัฒนาคุณภาพชีวิตและสร้างสรรค์สิ่งดีงามให้เจริญก้าวหน้ายิ่งขึ้น

ศีล ๕

ประกอบด้วยข้องดเว้น ๕ ประการ ได้แก่

๑. การเว้นจากปาณาติบาต (การฆ่าสัตว์) ผู้รักษาศีลสามารถวินิจฉัยได้ว่าละเมิดศีลหรือศีลขาดหรือไม่จากองค์ ๕ ต่อไปนี้

- ๑) สัตว์มีชีวิต
- ๒) รู้ว่าสัตว์มีชีวิต
- ๓) จิตคิดจะฆ่า
- ๔) มีความพยายาม
- ๕) สัตว์ตายเพราะความพยายามนั้น

๒. การเว้นจากอกุศลนาทาน (การลักทรัพย์) มีองค์ ๕ ประการ ได้แก่

- ๑) ของมีเจ้าของหวงแหน
- ๒) สำคัญว่าของมีเจ้าของหวงแหน
- ๓) มีจิตคิดจะลักของเขา
- ๔) พยายามเพื่อจะลักของเขา
- ๕) ลักของมาได้ด้วยความพยายามนั้น

๓. การเว้นจากการเมสุมิฉาจาร (การประพฤติดินในกาม) มีองค์ ๔ ได้แก่

- ๑) วัตถุที่ไม่ควรล่วงละเมิด
- ๒) จิตคิดจะเสพ
- ๓) พยายามเพื่อจะเสพ
- ๔) ทำมาถึงถึงกัน (การมีเพศสัมพันธ์)

^{๑๑๘} ที.ปา. (ไทย) ๑๐/๒๘๖/๒๐๑.

^{๑๑๙} อัง.ปญจก. (ไทย) ๓๖/๑๗๒, ๒๖๒, ๒๖๔/๓๖๘, ๕๐๘, ๕๑๑.

คำว่า “วัตถุที่ไม่ควรละเมิด” หมายถึงทั้งหญิงและชายต้องห้าม หากฝ่ายใดฝ่ายหนึ่งเป็นผู้ล่วงละเมิด ถือว่าฝ่ายนั้นผิดศีลข้อ ๓ แต่ถ้าทั้งสองฝ่ายเจตนาล่วงละเมิดซึ่งกันและกัน ย่อมผิดศีลทั้งคู่

ลักษณะหญิงต้องห้าม โดยสรุปได้ ๓ ประเภท คือ หญิงมีสามี หญิงมีผู้ปกครอง และหญิงมีจารีตรักษา (หญิงที่ประพฤติพรหมจรรย์ เช่น แม่ชี อุบาสิกาที่ประพฤติพรหมจรรย์ แม่มิได้ต่างกายแบบแม่ชี เป็นต้น)

ลักษณะของชายต้องห้ามมี ๒ ประเภท คือ ชายที่มีภรรยา และชายที่จารีตห้าม (เช่น ภิกษุ สามเณร เป็นต้น)

๔. การเว้นจากมุสาวาท (การกล่าวเท็จ) มงคล ๔ ได้แก่

- ๑) เรื่องเท็จ
- ๒) จิตคิดจะกล่าวเท็จ
- ๓) ความพยายามกล่าวเท็จ
- ๔) พูดเท็จต่อผู้อื่นและเขาเข้าใจตามนั้น

๕. การเว้นจากสุราเมรัยมัชฌปมา (การเสพของมึนเมา) มงคล ๔ ได้แก่

- ๑) ของมึนเมา มีสุรา เป็นต้น
- ๒) จิตคิดอยากจะทำดื่มของมึนเมา
- ๓) ความพยายามจะทำดื่มของมึนเมา
- ๔) ดื่มล่วงลำคอเข้าไป

การรักษาศีลข้อ ๕ ไว้ได้นับว่าเป็นเรื่องสำคัญมาก เพราะศีลดังกล่าวช่วยรักษาสติสัมปชัญญะให้เป็นปกติ ผู้ที่เสพของมึนเมาย่อมประทุษร้ายสติสัมปชัญญะของตนเอง กลายเป็นผู้ตั้งอยู่ในความประมาท ขาดพิจารณาญาณว่าสิ่งใดควรกระทำหรือไม่ควร โอกาสที่จะละเมิดศีลข้ออื่น ๆ ย่อมเป็นไปได้โดยง่าย เช่น บางรายเมาสุรา เมายาบ้า แล้วก่อการวิวาท ทำร้ายผู้อื่น ทำลายทรัพย์สิน เกิดความเสียหายต่าง ๆ นานา หรืออาจเสียชีวิตได้ บางรายเมาแล้วก่ออาชญากรรมลักทรัพย์ ข่มขืน เป็นต้น นับเป็นปัญหารุนแรง ปัญหาหนึ่งที่เกิดขึ้นในสังคมไทยปัจจุบัน

การรักษาศีล ๕ ให้สมบูรณ์ได้นั้น ผู้รักษาศีลจะต้องไม่ล่วงละเมิดองค์ศีลทุกข้อ ในแต่ละข้อ การรักษาศีลได้บริบูรณ์เช่นนั้น เป็นการรักษาศีลขั้นสูง เรียกว่า อธิศีล ซึ่งจะเป็นพื้นฐานในการเจริญภาวนาให้เกิดอริจิต (สมถภาวนา) และอธิปัญญา (วิปัสสนาภาวนา) ต่อไป

แต่หากผู้รักษาศีลไม่สามารถรักษาศีลให้บริสุทธิ์ได้ เพราะลวงละเมิดองค์ศีลในข้อใดข้อหนึ่ง เรียกว่า “ศีลต่างพร้อย” หากลวงละเมิดองค์ศีลทุกองค์ในศีลข้อใดข้อหนึ่ง เรียกว่า “ศีลขาด” อย่างไรก็ดี ผู้ที่ศีลขาดยังดีกว่าผู้ไม่มีศีล เพราะผู้ที่มีศีลขาดยังคงมีศีลเหลืออยู่บ้าง อาจทำบาปทำชั่วบ้างบางครั้งคราว แต่สำหรับผู้ไม่มีศีลเลยย่อมก่อกรรมทำชั่วได้ทุกขณะ แม้สังคมไทยปัจจุบันยังปรากฏปัญหาอาชญากรรมต่าง ๆ มากมาย แต่สังคมส่วนใหญ่ก็ยังอยู่รอดมาได้ ทั้งนี้เพราะคนไทยส่วนใหญ่ยังคงมีศีลอยู่ แม้จะมีศีลขาดก็ตาม

อย่างไรก็ตาม หากบุคคลลวงละเมิดองค์ศีล แม้ศีลจะไม่ขาด แต่ผลบุญที่ได้จากการรักษาศีลย่อมบังเกิดมากน้อยต่างกันตามความบริสุทธิ์ของศีลในบุคคลนั้น

อนึ่ง การรักษาศีลจะสำเร็จได้ต้องประกอบด้วย “กุศลเจตนา” เป็นสำคัญ โดยการตั้งใจงดเว้นการกระทำใดก็ตามที่เป็นเหตุให้ละเมิดศีลได้ เจตนางดเว้นดังกล่าวมี ๓ วิธี ได้แก่

๑. **สมათานวิริติ** คือ การแสดงเจตนางดเว้นตามที่ได้รับศีลจากพระภิกษุในพิธีกรรมต่าง ๆ ทางพระพุทธศาสนา

๒. **สัมปัตตวิริติ** คือ การมีเจตนางดเว้นเป็นคราว ๆ ไป เพราะต้องเผชิญกับเหตุการณ์ที่ต้องตัดสินใจ เช่น เมื่อพบสิ่งของมีค่าของผู้อื่นที่ตนอยากได้ และขณะนั้นไม่มีผู้ใดรู้เห็น บุคคลนั้นอาจเกิดความขัดแย้งขึ้นในใจว่า จะหยิบฉวยไปเป็นของตนดีหรือไม่ หากเลือกที่จะไม่ลักขโมยของนั้น ก็ถือว่าเป็นการรักษาศีลแบบสัมปัตตวิริติ เป็นต้น

๓. **สมุจเจตวิริติ** คือ การมีเจตนาแน่วแน่ที่จะงดเว้นโดยเด็ดขาดที่จะไม่ลวงละเมิดศีลข้อใด ๆ ทั้งสิ้น

สรุปได้ว่า ศีลนั้นมีความสำคัญ เนื่องจากเป็นเบื้องต้นในการทำความดีทั้งหลาย เป็นข้อปฏิบัติขั้นสูงในการปฏิบัติธรรม และในการประกอบพิธีกรรมทางศาสนาจะต้องมีการรับศีลก่อนเสมอ ส่วนการรักษาศีล เป็นที่ทราบดีว่าศีลมีหลายประเภท ในงานวิจัยนี้ขอเน้นที่ศีล ๕ เนื่องจากเป็นพื้นฐานในการฝึกฝนตน ซึ่งในแต่ละข้อยังมีองค์ประกอบของการละเว้นต่างกันออกไป ส่วนความสำเร็จของการรักษาศีล จะต้องประกอบด้วยเจตนาเป็นสำคัญ แบ่งได้เป็น ๓ ประเภท คือ สมุจเจตวิริติ เป็นการแสดงเจตนางดเว้นการละเมิดศีลได้ดีที่สุด ส่วนสัมปัตตวิริติ เป็นการรักษาศีลเป็นคราว ๆ ไปเท่านั้น จึงตีรองลงมา และสมათานวิริติเป็นการแสดงเจตนาที่ดีน้อยกว่าอื่น ๆ เพราะการสมათานศีลจากพระสงฆ์ตามพิธีการนั้น ยังไม่อาจกล่าวได้ว่า บุคคลผู้รับศีลจะรักษาศีลตามวาจาของตนหรือไม่

๓. อานิสงส์ของศีลมัย

การรับศีล ๕ ในพิธีกรรมทางพุทธศาสนานั้น เมื่อฆราวาสรับศีล ๕ แล้ว พระสงฆ์จะกล่าวถึงอานิสงส์ของการรักษาศีล เป็นภาษาบาลีซึ่งแปลเป็นภาษาไทยได้ ๓ ประการ ดังนี้

๑) **ไปสู่สุคติ** (สีเลนะ สุคติง ยันติ) หมายความว่า ผู้รักษาศีลย่อมได้ไปสู่ถิ่นที่ดีพบคนดี ความเดือดร้อนใจทั้งปวงจะคลี่คลายลงได้ในที่สุดด้วยอำนาจบุญที่เกิดจากการรักษาศีล

๒) **มีทรัพย์สมบัติสมบูรณ์** (สีเลนะ โภคะสัมปะทา) หมายความว่า ผู้รักษาศีลย่อมเป็นผู้มั่งคั่ง เพราะทรัพย์สมบัติที่หามาได้ โดยสุจริตย่อมไม่สูญไป เพราะคนดีความไม่ต้องหวาดระแวงว่าจะมีผู้มาทำร้าย เพราะฆ่าหรือชิงทรัพย์หรือฉ้อโกงผู้อื่นมา ไม่ต้องเสียทรัพย์ เพราะการประพฤติดีในกาม และเสพลสิ่งมีนเมาให้โทษ ผลของการรักษาศีลจึงทำให้มีทรัพย์สมบัติ

๓) **มีความสงบเย็น** (สีเลนะ นิพพุติง ยันติ) หมายความว่า ผู้รักษาศีลย่อมได้รับความเย็นกาย เย็นใจตลอดเวลา เพราะไม่ได้เบียดเบียน ประทุษร้ายก่อเวรแก่ใคร จึงไม่ต้องกังวลว่าจะมีผู้ประทุษร้ายตอบ ชีวิตจึงมีแต่ความร่มเย็นเป็นสุข

อานิสงส์ของการรักษาศีล กล่าวไว้หลายแห่งในพระไตรปิฎก แต่ในที่นี้จะกล่าวถึงอานิสงส์ของศีล ๕ แต่ละข้อ ซึ่งพอสรุปได้ดังต่อไปนี้

๑. การเว้นจากการฆ่าสัตว์ มีอานิสงส์ ๙ ประการคือ

- ๑) มีร่างกายสมบูรณ์ ไม่พิการ
- ๒) มีรูปร่างงดงาม
- ๓) มีกำลังกายดี แข็งแรง
- ๔) มีความฉลาด ไหวพริบดี
- ๕) เป็นคนองอาจ ไม่เคอะเขินเมื่อเข้าไปในสถานที่ต่าง ๆ
- ๖) ไม่ทำลายตนหรือถูกผู้อื่นทำลาย
- ๗) ไม่มีโรคภัยไข้เจ็บเบียดเบียน
- ๘) มีบริวารมาก
- ๙) มีอายุยืน

๒. การเว้นจากการลักทรัพย์ มีอานิสงส์ ๖ ประการ

- ๑) มีทรัพย์สมบัติบริบูรณ์
- ๒) มีชีวิตไม่ผิดเคือง
- ๓) ไม่มีความอดอยาก
- ๔) ย่อมได้สิ่งที่ตนปรารถนา
- ๕) มีความเจริญก้าวหน้าในการค้าขาย
- ๖) ไม่มีความพินาศด้วยภัยพิบัติ เช่น อัคคีภัย เป็นต้น

๓. การเว้นจากการประพฤตินอกกาม มีอานิสงส์ ๑๑ ประการ คือ

- ๑) มีคนรักนิยมนับถือมาก
- ๒) ไม่มีคนคอยปองร้าย
- ๓) มีทรัพย์สมบัติบริบูรณ์
- ๔) ไม่มีความอดอยากยากจน
- ๕) ไม่ต้องเกิดเป็นสตรี (ถ้าไม่ปรารถนา)
- ๖) ไม่เกิดเป็นกะเทย
- ๗) เกิดเป็นบุรุษในตระกูลสูง
- ๘) ได้รับเกียรติอยู่เสมอ
- ๙) มีร่างกายสมบูรณ์
- ๑๐) ไม่มากไปด้วยความวิตกกังวล
- ๑๑) ไม่ต้องพลัดพรากจากผู้ที่ตนรัก

๔. การเว้นจากการพูดเท็จ มีอานิสงส์ ๘ ประการ คือ

- ๑) เป็นคนพูดเสียงไพเราะชัดเจน
- ๒) มีฟันเรียบร้อยดี
- ๓) มีกลิ่นปากหอม
- ๔) มีไอตัวสนิท (ไม่มีกลิ่นตัว)
- ๕) มีดวงตาสมส่วน
- ๖) มีปกติพูดจาด้วยความจริงใจ
- ๗) มีกิริยาท่าทางสง่าผ่าเผย
- ๘) มีจิตใจมั่นคง

๕. การเว้นจากการเสพสิ่งมีนเมาให้โทษ มีอานิสงส์ ๗ ประการ คือ

- ๑) มีสติมั่นคง มีปฏิภาณไหวพริบในการทำงานทั้งปวงได้อย่างดี
- ๒) ไม่เป็นคนบ้าใบ้
- ๓) ไม่เกียจคร้านทั้งกลางวันและกลางคืน
- ๔) ไม่เป็นคนโง่ ไม่มีความมัวเมา ไม่ประมาท
- ๕) ไม่หว่าดระแวงสงสัย
- ๖) มีความเสียสละ
- ๗) เป็นผู้มีความรู้ฉลาดในสิ่งที่เป็นประโยชน์ และไม่เป็นประโยชน์

กรณีตัวอย่างของสีลมัย ได้แก่ **ฉัตตมานพ** เป็นเรื่องราวของพราหมณ์ ซึ่งถูกโจรฆ่าชิงทรัพย์ระหว่างทางที่จะนำเงินไปมอบให้แก่พราหมณ์ไปกษัตริย์ผู้เป็นอาจารย์เพื่อเป็นค่าบูชาครู แต่ก่อนที่จะถูกโจรฆ่า เขาได้พบกับพระพุทธเจ้า ด้วยพระมหากรุณาธิคุณของพระองค์ พระพุทธองค์ทรงแสดงผลานิสสัยของไตรสรณคมน์ และศีล ๕ และทรงแสดงธรรมกายเข้าถึงไตรสรณคมน์แก่มานพนั้น จากนั้นฉัตตมานพก็เข้าถึงไตรสรณคมน์และตั้งอยู่ในศีล ๕ ขณะที่เขาเดินระลึกถึงคุณพระรัตนตรัยอยู่นั้นก็ถูกโจรฆ่า ฉัตตมานพตายไปเกิดบนสวรรค์ชั้นดาวดึงส์ในวิมานทอง ๓๐ โยชน์ คลุมด้วยข่ายทองที่ปราศจากละอองธุลี มีดอกบัว และดอกไม้ นานาพันธุ์มากมาย มีเหล่านางอุปสรหนึ่งพันองค์ ทรงผ้าแดงผ้าเหลือง ทั้งยังหอมตลบด้วยไม้หอมต่าง ๆ ทั้งนี้เป็นผลจากการรักษาศีล ๕ ดังข้อความที่ฉัตตเทพบุตรได้กราบทูลพระพุทธองค์ว่า “...ข้าพระองค์นั้นถือสิกขาบท ๕ (ศีล ๕) ในศาสนานี้ ปฏิบัติธรรมของพระตถาคต... ข้าพระองค์ระลึกถึงกุศลเพียงเท่านี้ กุศลอื่นนอกจากนั้นข้าพระองค์ไม่มี ด้วยกรรมอันสุจริตนี้ ข้าพระองค์จึงเกิดในหมู่เทวดาชาวไตรทิพย์ พร่ำพร้อมด้วยสิ่งน่าปรารถนา”^{๑๒๐}

สรุปได้ว่า การรักษาศีลมีอานิสงส์หรือประโยชน์มากกว่าการบริจาคทาน บุคคลผู้ทำบุญด้วยการรักษาศีล ย่อมมีชีวิตที่รุ่งเรือง ทั้งในชาตินี้และชาติหน้า แต่การรักษาศีลเป็นการปฏิบัติที่ยากกว่าการให้ทาน เพราะผู้ปฏิบัติต้องฝึกฝนตนเอง เพื่อเอาชนะกิเลส และการฝึกตนให้เป็นผู้อยู่ในศีลธรรมดีงามได้นั้น ต้องฝึกตนอยู่เป็นนิจ และต้องอาศัยเวลายาวนานกว่าจะสะสมเป็นอุปนิสัยเฉพาะตนได้ต่างจากการให้ทาน ซึ่งเป็นการให้สิ่งที่อยู่นอกกาย เมื่อให้ไปแล้วก็มีโอกาสหามาทดแทนได้ภายหลัง

๒.๔.๒.๒ อปายนมัย

๑. ความหมายของอปายนมัย

พระพรหมคุณาภรณ์ (ป.อ.ปยุตฺโต)^{๑๒๑} ท่านได้ให้ความหมายของ อปายนมัย ว่าหมายถึง บุญสำเร็จด้วยการประพฤติดอ่อนน้อมถ่อมตน^{๑๒๒} และได้ให้รายละเอียดของอปายนมัย ว่าเป็นการทำบุญด้วยการให้ความเคารพ มีความอ่อนโยน สุภาพอ่อนน้อม ให้เกียรติแก่กัน เคารพยกย่องท่านผู้มีความเป็นผู้ใหญ่ ผู้สูงด้วยคุณธรรมความดี เป็นต้น หรือที่นิยมกันในสังคมของเรา เคารพกันโดยวิยวุฒิ ชาติวุฒิ และคุณวุฒิ แต่ในทางพระศาสนาถือว่า คุณวุฒิสำคัญที่สุด

^{๑๒๐} ชุ.วิ. (ไทย) ๔๘/๕๓/๔๔๔.

^{๑๒๑} พระพรหมคุณาภรณ์ (ป.อ.ปยุตฺโต), **พจนานุกรมพุทธศาสตร์ ฉบับประมวลศัพท์**, พิมพ์ครั้งที่ ๑๑, (กรุงเทพมหานคร : โรงพิมพ์มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๕๑), หน้า ๔๙๒.

^{๑๒๒} พระธรรมปิฎก (ป.อ.ปยุตฺโต), **ก้าวไปในบุญ**, พิมพ์ครั้งที่ ๑, (กรุงเทพมหานคร : โรงพิมพ์มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๔๗), หน้า ๑๑.

... เป็นการช่วยกันรักษาสังคมให้อยู่ด้วยความสงบร่มเย็น ถ้าสังคมของเราไม่มีการให้เกียรติ ไม่มีความเคารพกัน ก็จะไม่สบายมาก จิตใจก็แข็งกระด้าง ก้าวร้าว กระทบกระทั้งกันเรื่อย แต่พอมีความเคารพให้เกียรติแก่กัน มีความสุภาพอ่อนโยน จิตใจก็มีความนุ่มนวล การอยู่ร่วมกันก็ดี บรรยายภาคที่ดี งดงาม เป็นสุข บุญก็เกิดขึ้น

พระมหาแสวง โชติปาโล^{๑๒๓} ได้ให้ความหมายของ อปจายนะ ว่าหมายถึง การอ่อนน้อมถ่อมตนต่อผู้ใหญ่เหนือตน โดยวิญญูหรือโดยคุณธรรม ด้วยจิตที่ผ่องใส โดยไม่หวังการตอบแทนใด ๆ จากผู้ที่ตนแสดงความอ่อนน้อมที่ดี หรือด้วยการลุกขึ้นรับ การจัดที่นั่ง ที่นอน ต้อนรับโดยไม่หวังการตอบแทนที่ดี

สมคิด แผนสมบุรณ์^{๑๒๔} ได้แปลคำว่า อปจายนมัย ว่าหมายถึง บุญสำเร็จด้วยการประพฤติถ่อมตน ได้แก่ การเห็นผู้แก่กว่าแล้วลุกขึ้นยืนรับ รู้จักกราบไหว้ การหลีกทางให้เป็นต้น

สุจินต์ บริหารวนเขตต์^{๑๒๕} ได้ให้ความหมายของ อปจายนมัย ว่าหมายถึง การทำความดีซึ่งสำเร็จด้วยการประพฤตินอบน้อมแก่ผู้ที่ควรนอบน้อม

ทวี สุขสมโภชน์^{๑๒๖} ได้กล่าวถึง อปจายนะ คือ การเคารพนอบน้อมต่อบุคคลที่ควรเคารพนอบน้อม โดยมีได้หวังลาภ ยศ สักการะแต่อย่างใด ถ้าการเคารพนอบน้อมโดยหวังสิ่งตอบแทนดังกล่าว ไม่เชื่อว่าเป็นอปจายน แต่เป็นมารยาสาไทยไป มี ๒ อย่าง คือ ๑. สามัญ อปจายนะ คือ การแสดงความเคารพนอบน้อมต่อ บิดา มารดา ปู่ ย่า ตา ยาย ครู อาจารย์ ซึ่งเรามีหน้าที่ที่จะต้องให้ความเคารพนอบน้อมต่อท่าน เพราะท่านเป็นผู้ใหญ่เป็นครูอาจารย์ของเรา ๒. วิเสสอปจายนะ คือ การแสดงความเคารพนอบน้อมในพระรัตนตรัย ด้วยการระลึกถึงพระคุณต่าง ๆ เช่น พระพุทธเจ้าเป็นผู้ห่างไกลจากกิเลส เป็นต้น

^{๑๒๓} พระมหาแสวง โชติปาโล, **บุญกิริยาวัตถุ ๑๐ ประการ**, ถอดความจากคัมภีร์อภิธัมมัตถะสังคหะและคัมภีร์อภิธัมมัตถะวิภาวินี พิมพ์ครั้งที่ ๑, (กรุงเทพมหานคร : มูลนิธิแนมมหานิรันท, ๒๕๓๑), หน้า ๔.

^{๑๒๔} สมคิด แผนสมบุรณ์, **ยอดบุญ**, พิมพ์ครั้งที่ ๑, (กรุงเทพมหานคร : โรงพิมพ์บริษัท สหธรรมิก จำกัด, ๒๕๔๙), หน้า ๑๓๙.

^{๑๒๕} สุจินต์ บริหารวนเขตต์, **บุญกิริยาวัตถุ**, พิมพ์ครั้งที่ ๑, (กรุงเทพมหานคร : มูลนิธิศึกษาและเผยแพร่พระพุทธศาสนา, ๒๕๓๘), หน้า ๒.

^{๑๒๖} ทวี สุขสมโภชน์, **กฎแห่งกรรม**, อภิธรรมโชติกิจวิทยาลัย มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย (เอกสารประกอบการศึกษาพระอภิธรรมทางไปรษณีย์ ชุดที่ ๗.๑) หน้า ๑๙.

ฉัตรชัย สุจริตกุล^{๑๒๗} ได้กล่าวถึง อปายนัมย ว่าเป็นการสร้างบุญ โดยมีความประพฤติดอ่อนน้อมนุมนวล มีความอ่อนน้อมถ่อมตน อ่อนโยนจากจิตใจ ไม่ใช่เพียงแค่พุดยักย่องตน แต่เป็นที่พฤติกรรมอ่อนโยนนุมนวล อ่อนน้อมต่อผู้ที่มีวุฒิทั้งสามสูงกว่าเราคือ มีวิยวุฒิ คุณวุฒิ และชาติวุฒิ

บุคคลที่ควรอ่อนน้อม มี ๓ ประเภท ได้แก่

๑. **วิยวุฒิ** คือ ผู้อาวุโส เช่น บิดามารดา ญาติผู้ใหญ่ ครูบาอาจารย์ เป็นต้น
๒. **ชาติวุฒิ** คือ ผู้มีชาติตระกูลสูงกว่าเรา เช่น พระมหากษัตริย์ พระบรมวงศานุวงศ์ เป็นต้น
๓. **คุณวุฒิ** คือ ผู้มีคุณธรรมสูงกว่าเรา หรือผู้มีพระคุณ เช่น พระภิกษุ สามเณร เป็นต้น

สรุปได้ว่า อปายนนะ หรืออปายนัมย หมายถึง บุญที่เกิดจากความประพฤติอ่อนน้อมต่อผู้สมควรอ่อนน้อม การอ่อนน้อมถ่อมตนจัดว่าเป็นบุญประการหนึ่ง เพราะขณะนั้นจิตใจอ่อนโยนไม่แข็งกระด้าง การอ่อนน้อมถ่อมตนต่อผู้ใหญ่ ผู้ใหญ่ก็แสดงออกในความมีเมตตาต่อผู้น้อย เป็นการให้เกิดยรรยง และให้ความเคารพในความแตกต่างซึ่งกันและกันการกราบไหว้ การต้อนรับ การพูดจา มีสัมมาคารวะให้เกิดยรรยงกันจึงเป็นบุญประการหนึ่งในพระพุทธศาสนา เป็นความเจริญ และเป็นสิริมงคลในชีวิต

๒. อานิสงส์ของอปายนัมย

ผู้มีสัมมาคารวะต่อผู้ใหญ่ บูชาสักการคุณ บุคคลผู้สมควรได้รับการบูชา ย่อมได้รับอานิสงส์ ๔ ประการ ดังนี้

- ๑) เป็นผู้ที่มีอุปนิสัยอ่อนโยน เพราะลดละความสำคัญตน ความถือตน
- ๒) เป็นผู้มีความเจริญก้าวหน้า เพราะไม่ดื้อดึง ยอมรับฟังคำแนะนำสั่งสอนของผู้อื่นแล้วนำมาพิจารณาปรับปรุงตนเอง
- ๓) เป็นที่รักใคร่เอ็นดูของผู้ใหญ่ เพราะความมีน้ำใจดูแลปรนนิบัติ และความมีมารยาท ย่อมทำให้ผู้ใหญ่เอ็นดูและยินดีอุปถัมภ์ค้ำชูเมื่อสบโอกาส
- ๔) เป็นผู้ได้รับพร ๔ ประการ คือ อายุ วรรณะ สุขะ พละ ย่อมเจริญแก่ผู้กราบไว้ ประพฤติตนอ่อนน้อมต่อผู้อาวุโส

^{๑๒๗} ฉัตรชัย สุจริตกุล, เอกสารประกอบการบรรยาย เรื่อง “บุญกิริยาวัตถุ ๑๐”, (ยุวพุทธิกสมาคมแห่งประเทศไทยในพระบรมราชูปถัมภ์), (อัสสัมชัญ), หน้า ๖.

กรณีตัวอย่างของอปายนมาย ได้แก่ จันทาลีเทพธิดา เมื่อพระพุทธเจ้าทรงเล็งเห็นอายุขัยของหญิงชราคนหนึ่งชื่อจันทาลี ซึ่งจะไปบังเกิดในนรก จึงทรงเสด็จดำเนินมาให้นางเห็น พระโมคคัลลานเถระเจ้า นี้รู้ว่าพระองค์เสด็จมาโปรดนาง จึงแนะนำให้นางกราบไหว้ และให้ทำใจเลื่อมใสต่อพระอรหันต์ ผู้ไกลจากกิเลส ซึ่งจะทำให้นางมีความสุขเกษมเปรมปรีดิ์ トラบชั่วชีวิตของนาง นางจันทาลีได้ยินคำแนะนำรู้สึกปีติยินดี ได้กราบลงเบื้องพระบาทของพระพุทธองค์ จากนั้นมีแม่โคลูกอ่อนตัวหนึ่งวิ่งตรงมาและขวิดนางเสียชีวิต นางจันทาลีเหมือนนอนหลับและตื่นขึ้น เห็นวิมานที่ตกแต่งสวยงามมีเทพอัปสรเป็นบริวารมากมาย

สรุปได้ว่า อปายนมาย มีอานิสงส์หรือประโยชน์หลายประการ ได้แก่ การเป็นผู้มีนิสัยอ่อนโยน ลดความถือตน ทำให้ทำสิ่งใดเจริญก้าวหน้า เป็นที่รักและเอ็นดู อีกทั้งยังได้รับพร ๔ ประการคือ อายุ วรรณะ สุขะ และพละ ส่วนผลในชาติหน้าคือการได้ไปสู่สุคติภูมิ

๒.๔.๒.๓ เวยยาวัจจมาย

๑. ความหมายของเวยยาวัจจมาย

พระพรหมคุณาภรณ์ (ป.อ.ปยุตฺโต) ได้ให้ความหมายของ เวยยาวัจจมาย ว่า หมายถึง “บุญสำเร็จด้วยการช่วยขวนขวายในกิจที่ชอบ”, ทำดีด้วยการช่วยเหลือรับใช้ผู้อื่น... บางครั้งเขียน “ไวยาวัจจมาย”^{๑๒๘}

พระธรรมปิฎก (ป.อ.ปยุตฺโต)^{๑๒๙} อธิบายว่า เวยยาวัจจมาย เป็นการทำบุญด้วยการช่วยเหลือ รับใช้ บริการ คนไม่มีเงินก็ไม่ใช่ว่าทำบุญไม่ได้ เวยยาวัจจมายกุศลนี้ทำได้ทุกคน อย่างในสมัยก่อนก็นิยมมาลงแรงช่วยกันในเวลาว่างงานส่วนรวม

พระมหาแสวง โชติปาโล^{๑๓๐} กล่าวว่า ไวยาวัจจะ หมายถึง การตั้งใจด้วยจิตที่ผ่องใส ในอันที่จะช่วยขวนขวายในกิจที่ชอบแก่คนที่เจริญด้วยวัย ด้วยคุณ หรือช่วยอนุเคราะห์แก่คนที่เจ็บไข้ ด้วยดวงจิตที่ประกอบไปด้วยความกรุณา โดยไม่หวังการตอบแทนใด ๆ

^{๑๒๘} พระพรหมคุณาภรณ์ (ป.อ.ปยุตฺโต), พจนานุกรมพุทธศาสตร์ ฉบับประมวลศัพท์, พิมพ์ครั้งที่ ๑๑, (กรุงเทพมหานคร : โรงพิมพ์มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๕๑), หน้า ๑๒๘.

^{๑๒๙} พระธรรมปิฎก (ป.อ.ปยุตฺโต), ก้าวไปใหญ่บุญ, พิมพ์ครั้งที่ ๑, (กรุงเทพมหานคร : โรงพิมพ์มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๔๗), หน้า ๖.

^{๑๓๐} พระมหาแสวง โชติปาโล, บุญกิริยาวัตถุ ๑๐ ประการ, ถอดความจากคัมภีร์อภิธรรมัตถะสังคหะและคัมภีร์อภิธรรมัตถะวิภาวินี พิมพ์ครั้งที่ ๑, (กรุงเทพมหานคร : มูลนิธิแนบมหานีรานนท์, ๒๕๓๑), หน้า ๔.

สมคิด แผนสมบูรณ์^{๑๓๑} กล่าวว่า เวยยาวัจฉมัย หมายถึง บุญสำเร็จด้วยการ ขวนขวายในกิจที่ชอบ ได้แก่ การถวายอาหารแด่พระภิกษุ การช่วยเหลือผู้ประสบภัย การช่วยเหลือทำนุบำรุงพระพุทธศาสนา การช่วยพัฒนาประเทศชาติ การช่วยพัฒนาการศึกษา และการประพาสดีและชักชวนให้ผู้อื่นประพฤติตาม

สุจินต์ บริหารวนเขตต์^{๑๓๒} กล่าวว่า เวยยาวัจฉมัย หมายถึง การทำความดีซึ่ง สำเร็จด้วยการช่วยเหลือการงานต่าง ๆ

ทวี สุขสมโภชน์^{๑๓๓} กล่าวว่า เวยยาวัจจะ คือ การช่วยเหลือในกิจการงานที่ เกี่ยวกับกุศลต่าง ๆ การช่วยเหลือทำการงานต่าง ๆ ที่ไม่มีโทษ งานที่เกี่ยวกับกุศล เช่น ปรีชา ปฏิบัติ การบริจาคทาน การปฏิสังขรณ์ การทำความสะอาดวัดวาอาราม ปุชนิยสถาน งานอื่น ๆ ที่เป็นงานทางโลก ที่ไม่มีโทษ เช่น เป็นงานของบิดา มารดา ครูอาจารย์ ญาติพี่น้อง เพื่อนฝูง บุตร ธิดา จัดเข้าเป็นเวยยาวัจจะทั้งหมด

ฉัตรชัย สุจริตกุล^{๑๓๔} กล่าวว่า เวยยาวัจฉมัย เป็นบุญที่เกิดจากการตั้งใจ ขวนขวายช่วยเหลืองานผู้อื่น ได้แก่ การช่วยด้วยกำลังกาย กำลังใจ กำลังความคิด หรือคำพูดแนะนำ บอกกล่าว

สรุปได้ว่า เวยยาวัจจะ หรือเวยยาวัจฉมัย หมายถึง บุญที่เกิดจากการขวนขวายใน กิจที่ชอบ การช่วยเหลือร่วมมือในกิจกรรมที่เป็นประโยชน์ต่อผู้อื่น หรือการเสียสละแรงกาย แรงใจ เพื่อส่วนรวม การช่วยเหลือผู้อื่น เช่น ผู้ป่วย ผู้ประสบอุบัติเหตุ ผู้ประสบเคราะห์กรรม เป็นต้น ส่วนการบำเพ็ญประโยชน์แก่ส่วนรวม เช่น ช่วยสร้างสะพาน สร้างถนน สร้างศาลา สร้างวัด ขุดคลอง รวมทั้งการช่วยงานบุญต่าง ๆ เช่น งานบวช งานกฐิน ผ้าป่า เป็นต้น การ ทำบุญด้วยวิธีดังกล่าวจะได้ผลมากหากกระทำด้วยความเต็มใจ และไม่หวังผลตอบแทนด้วย ลาภสักการะ ชื่อเสียงเกียรติยศใด ๆ

^{๑๓๑} สมคิด แผนสมบูรณ์, ยอดบุญ, พิมพ์ครั้งที่ ๑, (กรุงเทพมหานคร : โรงพิมพ์บริษัท สหธรรมิก จำกัด, ๒๕๔๙), หน้า ๑๕๒.

^{๑๓๒} สุจินต์ บริหารวนเขตต์, บุญญกิริยาวัตถุ, พิมพ์ครั้งที่ ๑, (กรุงเทพมหานคร : มูลนิธิศึกษา และเผยแพร่พระพุทธศาสนา, ๒๕๓๘), หน้า ๒.

^{๑๓๓} ทวี สุขสมโภชน์, กฎแห่งกรรม, อภิธรรมโชติกะวิทยาลัย มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณ ราชวิทยาลัย (เอกสารประกอบการศึกษาพระอภิธรรมทางไปรษณีย์ ชุดที่ ๗.๑) หน้า ๒๕.

^{๑๓๔} ฉัตรชัย สุจริตกุล, เอกสารประกอบการบรรยาย เรื่อง “บุญกิริยาวัตถุ ๑๐”, (ยุวพุทธิก สมาคมแห่งประเทศไทยในพระบรมราชูปถัมภ์), (อัสสัมชัญ), หน้า ๓๒-๓๓.

๒. อาณิสสของเวยยาวัจจมัย

การชวนช่วยช่วยเหลือในกิจที่ดั่งาม ผู้ทำบุญด้วยวิธีนี้ ย่อมได้รับอาณิสส ๓ ประการ ดังนี้

- ๑) ได้รับการช่วยเหลือเมื่อมีปัญหา การที่ช่วยเหลือผู้อื่นด้วยใจเป็นธรรมและมีเมตตา ย่อมเกิดผลให้บุคคลนั้นได้รับการเกื้อกูลบ้างเมื่อถึงคราวคับขันหรือประสบปัญหาใด ๆ มักมีผู้เข้ามาช่วยเหลือ โดยมีได้คาดคิดมาก่อน ทั้งนี้เป็นเพราะผลบุญที่ได้ช่วยเหลือผู้อื่น
- ๒) เป็นที่รักของบุคคลรอบข้าง ผู้ที่ทำตามเป็นประโยชน์ ไม่เป็นพิษภัยแก่บุคคลอื่น ย่อมทำให้ผู้ใกล้ชิดและผู้รอบข้างสบายทั้งกายและใจ เขาจึงได้รับความรักจากบุคคลเหล่านั้น
- ๓) มีสัมพันธภาพที่ดีกับบุคคลอื่น การไม่ทะเลาะวิวาทกับผู้อื่น ทั้งยังทำตนเป็นประโยชน์ย่อมก่อให้เกิดมิตรภาพ ความสามัคคีปรองดองกันในหมู่คณะเป็นผลให้สังคมสงบสุข

กรณีตัวอย่างของเวยยาวัจจมัย ได้แก่ **ฐิตัญชลีเทพบุตร** เดิมเป็นนายพราน เลี้ยงชีพด้วยการล่าสัตว์ในป่า ครั้งนั้นพระติสสศาสดาจารย์ ได้เสด็จเข้าไปในป่า นายพรานได้พบกบั้งเกิดจิตเลื่อมใสในพุทธลีลาอันสง่างามของพระองค์ จึงน้อมจิตกระทำอัญชลีภิวาท ๓ ครั้ง พร้อมกราบทูลให้ประทับนั่งได้ร่มพฤษภา หลังจากประทับนั่งแล้วเกิดฝนตกอย่างหนัก มีฟ้าคำรามทัวสารทิศ แต่จิตของนายพรานมิได้หวั่นไหว ดูแลชวนช่วยหาสิ่งกำบังมิให้หยาดน้ำมาต้องพระวรกายของพระองค์ ด้วยจิตอันเบิกบานปีติยินดี ขณะที่ปรนนิบัติอยู่นั้น บังเกิดอสุณิบาดฟ้าตกลงมาบนร่างของนายพราน นายพรานรู้สึกว่าได้ล้มลงแล้วลุกขึ้นท่ามกลางวิมานทอง มีเสียงดนตรี และร่างกายก็เปล่งปลั่งเจิดจรัสเหนือเหล่าเทพอื่น ๆ

สรุปได้ว่า อาณิสสหรือประโยชน์ของไวยาวัจจะ หรือเวยยาวัจจมัย นั้นทำให้ในชาตินี้เป็นผู้ทำสิ่งใดเมื่อมีปัญหา ก็ได้รับความช่วยเหลือ มีสัมพันธภาพกับผู้อื่นดี เป็นที่รักกับบุคคลรอบข้าง ส่วนในชาติหน้าคือการได้ไปสู่สุคติภูมิ

๒.๕.๓ หมวดภาวนา

๒.๕.๓.๑ ภาวนามัย

๑. ความหมายและประเภทของภาวนา

๑) ความหมายของภาวนา

พระสุตตันตปิฎก ทีฆนิกาย ปาฎิกวรรค พระพุทธเจ้าทรงตรัสถึง ภาวนามัย ไว้ดังนี้ “ภาวนามัยบุญกิริยาวัตถุ (บุญกิริยาวัตถุที่สำเร็จด้วยภาวนา)”^{๑๓๕}

และในพระสุตตันตปิฎก ขุททกนิกาย ปฏิสัมภทวารค พระพุทธเจ้ายังได้ทรงตรัสอธิบาย คำว่า “ภาวนา” ไว้ดังนี้

๑. ชื่อว่าภาวนา เพราะมีความหมายว่าธรรมทั้งหลายที่เกิดในภาวนานั้นไม่ล่วงเลยกัน
๒. ชื่อว่าภาวนา เพราะมีความหมายว่า อินทรีย์ทั้งหลายมีรสเป็นอย่างเดียวกัน
๓. ชื่อว่าภาวนา เพราะมีความหมายว่านำความเพียรที่สมควรแก่ธรรมนั้นเข้าไป
๔. ชื่อว่าภาวนา เพราะมีความหมายว่าปฏิบัติเนื่อง ๆ^{๑๓๖}

พระพรหมคุณาภรณ์ (ป.อ.ปยุตฺโต) ได้ให้ความหมายของ ภาวนามัย ไว้ว่า “บุญที่สำเร็จด้วยการเจริญภาวนา, ความดีที่ทำได้ด้วยการฝึกอบรมจิตใจให้สุขสงบมีคุณธรรม เช่น เมตตา กรุณา (จิตตภาวนา) และฝึกอบรมเจริญปัญญาให้รู้เท่าทันเข้าใจสิ่งทั้งหลายตามความเป็นจริง (ปัญญาภาวนา)”^{๑๓๗} และในพจนานุกรม ฉบับประมวลธรรม ท่านยังได้ให้ความหมายไว้อีกว่าหมายถึง “การทำบุญด้วยการเจริญภาวนา คือ ฝึกอบรมจิตใจเจริญปัญญา”^{๑๓๘}

พระธรรมปิฎก (ป.อ.ปยุตฺโต)^{๑๓๙} กล่าวว่า ภาวนา คือ การพัฒนาชีวิต เป็นการพัฒนาชีวิตด้านใน คือ จิตใจและปัญญา การทำบุญที่เกิดจากการภาวนา

^{๑๓๕} ที.ปา. (ไทย) ๑๑/๓๘/๒๖๙.

^{๑๓๖} ขุ.ป. (ไทย) ๓๑/๓๕/๕๙๖.

^{๑๓๗} พระพรหมคุณาภรณ์ (ป.อ.ปยุตฺโต), พจนานุกรมพุทธศาสตร์ ฉบับประมวลศัพท์, พิมพ์ครั้งที่ ๑๑, (กรุงเทพมหานคร : โรงพิมพ์มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๕๑), หน้า ๒๘๓.

^{๑๓๘} พระธรรมปิฎก (ป.อ.ปยุตฺโต), พจนานุกรมพุทธศาสตร์ ฉบับประมวลธรรม, พิมพ์ครั้งที่ ๑๒, (กรุงเทพมหานคร : โรงพิมพ์มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๕๖), หน้า ๙๓-๙๔.

^{๑๓๙} พระธรรมปิฎก (ป.อ.ปยุตฺโต), พระพุทธศาสนา พัฒนาคนและสังคม, หน้า ๒๐.

สมเด็จพระญาณสังวร, สมเด็จพระสังฆราช สกลมหาสังฆปริณายก^{๑๔๐} ได้ทรงอธิบายถึง การภาวนาว่าเป็นการสร้างบุญบารมีที่สูงที่สุด และยิ่งใหญ่ที่สุดในพระพุทธศาสนา จัดว่าเป็นแก่นแท้และสูงกว่าฝ่ายศีลมาก

พระมหาแสวง โชติปาโล^{๑๔๑} กล่าวว่า ภาวนา หมายถึง การทำงานในด้านจิตใจ คือ การเจริญพระกรรมฐาน ๔๐ ในส่วนของสมาธิ โดยเริ่มต้นจนถึงโคตรภูญาณเป็นที่สุด การเจริญพระกรรมฐานในส่วนของวิปัสสนาปัญญา โดยใช้ภูมิปัญญา ๖ อย่างมีขั้น ๕ เป็นต้น ตั้งแต่นามรูปปริจเฉทญาณไปจนกระทั่งถึงโคตรภูญาณ หรือตั้งแต่ทิจสุทธินิพพานไปจนกระทั่งถึงปฏิทาญาณทัสสนวิสุทธิ ซึ่งมีโคตรภูญาณเป็นเขตสุด ที่ยังไม่ทันถึงอัปปนา ทั้งส่วนสมาธิและปัญญา แม้การศึกษาเล่าเรียนในวิชาที่ปราศจากโทษ ท่านก็ประมวลเข้าในภาวนาเหมือนกัน

สมคิด แผนสมบุรณ์^{๑๔๒} กล่าวว่า ภาวนามัย หมายถึง บุญสำเร็จด้วยการเจริญภาวนา ได้แก่ เจตนาอบรมจิตใจให้ผ่องแผ้ว สงบ เยือกเย็น สุขุม คัมภีร์ภาพ อุเบกขา เอกัคคตา

สุจินต์ บริหารวนเขตต์^{๑๔๓} กล่าวว่า ภาวนามัย หมายถึง การทำความดี ซึ่งสำเร็จด้วยการอบรมจิต

ทวี สุขสมโภชน์^{๑๔๔} กล่าวว่า ภาวนา คือ การทำกุศลอันประเสริฐให้เกิดขึ้นบ่อย ๆ ชื่อว่า ภาวนา หรือธรรมชาติใดที่ทำให้กุศลที่ประเสริฐ เกิดขึ้นเป็นครั้งแรก แล้วทำให้เจริญขึ้น ชื่อว่า ภาวนา แบ่งออกเป็น ๒ คือ สมถภาวนา และวิปัสสนาภาวนา ดังนั้น ภาวนาในบุญกิริยาวัตถุ ๑๐ นี้ จึงหมายถึง มหากุศลจิตอย่างเดียว อันได้แก่ การที่ทำให้เกิดขึ้น เช่น การเรียนการสอนธรรมะ ตลอดจนการพิจารณาใคร่ครวญธรรมะต่าง ๆ จัดเข้าเป็นภาวนาในบุญกิริยาวัตถุทั้งสิ้น

^{๑๔๐} สมเด็จพระญาณสังวร, สมเด็จพระสังฆราช สกลมหาสังฆปริณายก, วิธีสร้างบุญบารมี, พิมพ์ครั้งที่ ๑, (ขอนแก่น : ศูนย์ปฏิบัติธรรมเวฬุวัน, ๒๕๕๑), หน้า ๒๓.

^{๑๔๑} พระมหาแสวง โชติปาโล, บุญกิริยาวัตถุ ๑๐ ประการ, ถอดความจากคัมภีร์อภิธรรมมัตถะสังคหะและคัมภีร์อภิธรรมมัตถะวิภาวินี พิมพ์ครั้งที่ ๑, (กรุงเทพมหานคร : มูลนิธิแนบมหานิราศ, ๒๕๓๑), หน้า ๔.

^{๑๔๒} สมคิด แผนสมบุรณ์, ยอดบุญ, พิมพ์ครั้งที่ ๑, (กรุงเทพมหานคร : โรงพิมพ์บริษัท สหธรรมิก จำกัด, ๒๕๔๙), หน้า ๑๒๐.

^{๑๔๓} สุจินต์ บริหารวนเขตต์, บุญกิริยาวัตถุ, พิมพ์ครั้งที่ ๑, (กรุงเทพมหานคร : มูลนิธิศึกษาและเผยแพร่พระพุทธศาสนา, ๒๕๓๙), หน้า ๒.

^{๑๔๔} ทวี สุขสมโภชน์, กฎแห่งกรรม, อภิธรรมโชติกะวิทยาลัย มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย (เอกสารประกอบการศึกษาพระอภิธรรมทางไปรษณีย์ ชุดที่ ๗.๑) หน้า ๒๓-๒๔.

ฉัตรชัย สุจริตกุล^{๑๔๕} กล่าวว่า ภาวนามัย คือการทำให้เกิดการอบรมจิตใจ หรือคือการฝึกจิตใจให้สะอาด สงบ จนารู้ การฝึกใจมีสองแบบคือ สมถกรรมฐาน กับวิปัสสนากรรมฐาน

จากความหมายของคำว่า ภาวนามัย ดังที่ยกมาข้างต้น อาจสรุปได้ว่า ภาวนามัย หมายถึง การเจริญภาวนา เป็นการอบรมจิตใจให้สงบ และพัฒนาจิตใจและปัญญา ให้เห็นคุณค่าของสิ่งต่าง ๆ รู้สภาวะธรรมตามความเป็นจริง ทำให้มีพลังที่เอาชนะอำนาจฝ่ายต่ำ คือ กิเลสต่าง ๆ ได้ การเจริญภาวนาจึงสำคัญต่อการสร้างบุญกุศลทั้งหลายเพราะบุคคลผู้ให้ทานรักษาศีล แต่ไม่เจริญภาวนา ไม่ได้อบรมปัญญาอาจเกิดความหวั่นไหวได้ง่ายแล้วอาจจะเลยการสร้างกุศล

๒) ประเภทของภาวนา

แบ่งออกเป็น ๒ ประเภท คือ

(๑) **สมถภาวนา** หมายถึง การฝึกอบรมจิตใจให้เกิดความสงบ ไม่ฟุ้งซ่านไม่ขัดส่าย เป็นกุศลจิตเพียงอารมณ์เดียว เรียกอีกอย่างหนึ่งว่า “สมถกรรมฐาน” หรือ “การเจริญสมาธิ”

จุดมุ่งหมายของสมถภาวนา คือ การมุ่งฝึกจิตใจให้สงบ เพราะจิตของปุถุชนมักไม่อยู่นิ่ง มักขัดส่ายไปตามอำนาจกิเลสที่เกิดจากการได้เห็นรูป ได้สัมผัส ได้ดมกลิ่น ได้ยินเสียง ได้สัมผัสทางกาย ทำให้เกิดความฟุ้งซ่าน กระสับกระส่าย เป็นเหตุให้เกิดตัณหา อุปาทาน ภพชาติ ชรา มรณะ ตามวัฏสงสาร (ปฏิจลสมุปบาท) การฝึกอบรมจิตใจให้มั่นคง นิ่งสงบอยู่กับที่จึงเป็นปราการด่านแรกที่ป้องกันกิเลสตัณหาจากนั้นจึงยกจิตเพื่อพิจารณาจัดกิเลสตัณหาด้วยปัญญาต่อไป

อนึ่ง ในขณะที่จิตเป็นสมาธิ จิตจะเป็นกุศล เพราะทั้งกาย วาจา ใจ นั้นสงบบาปอกุศลธรรมทั้งปวงไม่อาจครอบงำได้ จึงเป็นบุญประการหนึ่ง

จุดมุ่งหมายที่แท้จริงของสมถภาวนาในพระพุทธศาสนา คือ เพื่อเตรียมจิตให้พร้อมสำหรับการใช้ปัญญาพิจารณาให้รู้แจ้งสภาวะธรรม ตามความเป็นจริง เพื่อความหลุดพ้นจากกิเลสทั้งหลาย หรืออาจกล่าวได้ว่า “สมาธิเป็นฐานของการวิปัสสนา” ก็ได้

^{๑๔๕} ฉัตรชัย สุจริตกุล, เอกสารประกอบการบรรยาย เรื่อง “บุญกิริยาวัตถุ ๑๐”, (ยุวพุทธิกสมาคมแห่งประเทศไทยในพระบรมราชูปถัมภ์), (อัสสัมชัญ), หน้า ๒๓.

จุดมุ่งหมายของการเจริญสมถภาวนาในแง่บุญกิริยาวัตถุ มี ๒ ชั้น ได้แก่

ขั้นต้น เพื่อประโยชน์ในชีวิตประจำวัน เช่น เป็นผู้มีใจหนักแน่น เข้มแข็ง จิตสงบ ผ่อนคลาย เพราะสามารถหยุดยั้งความกลัดกลุ้มวิตกกังวลลงได้ มีประสิทธิภาพในการประกอบกิจต่าง ๆ เพราะจิตไม่วอกแวก ทำให้เกิดความรอบคอบและไม่ประมาทในการดำเนินชีวิต นอกจากนั้นยังส่งผลให้สุขภาพกายดีอีกด้วย เพราะเมื่อจิตโอบายร่างกายก็ป่วยน้อยลง และที่สำคัญก็คือ การฝึกสมถภาวนา ทำให้เกิด “กุศลจิต” ซึ่งถือว่าเป็นบุญกุศลทั้งแก่ตนและแก่ผู้อื่น แม้จะเป็นเพียงโลกียกุศลก็ตาม

ขั้นสูง เพื่อพัฒนาจิตให้สูงขึ้นสู่การเจริญวิปัสสนาภาวนา ฉะนั้น เมื่อเจริญสมถภาวนาถึงระดับฌานสมาธิ (สมาธิขั้นต้น หรือสมาธิชั่วขณะ) หรือ อุปจารสมาธิ (สมาธิระดับที่ระบับนิรณได้ ก่อนจะเข้าสู่ภาวะฌาน) ก็สามารถเจริญวิปัสสนาภาวนาต่อไปได้เลย กล่าวคือไม่ได้มุ่งเจริญสมถภาวนาเพื่อให้บรรลุฌาน

กรรมฐาน ๔๐

วิธีเจริญสมถภาวนาสามารถกระทำได้ถึง ๔๐ วิธี เพื่อให้ถูกจริตผู้ปฏิบัติซึ่งมีแตกต่างกันไป ทั้ง ๔๐ วิธีนี้ เรียกว่า อารมณกรรมฐาน ได้แก่ กสิณ ๑๐ อสุภะ ๑๐ อนุสสติ ๑๐ พรหมวิหาร ๔ อาหาเรปฏิกูล ๑ จตุธาตุวัตถุ ๑ และอรูปกรรมฐาน ๔ ซึ่งมีสาระสำคัญดังต่อไปนี้

๑. กสิณ ๑๐

การเพ่งวัตถุ ๑ ใน ๑๐ อย่างต่อไปนี้ เป็นอารมณ์เพื่อโน้มน้าวจิตให้เกิดสมาธิ จิตสงบนิ่ง

- ๑) ภูตกสิณ ๔ คือ การเพ่งดิน/น้ำ/ไฟ/ลม เป็นอารมณ์
- ๒) วรรณกสิณ ๔ คือ การเพ่งดุษีเขียว/เหลือง/แดง/ขาว เป็นอารมณ์
- ๓) อาโลกกสิณ ๑ คือ การเพ่งดูแสงสว่างเป็นอารมณ์
- ๔) อากาสกสิณ ๑ คือ การเพ่งดูความว่างเปล่า/อากาศ เป็นอารมณ์

๒. อสุภ ๑๐

การพิจารณาซากศพในสภาพน่ารังเกียจเป็นอารมณ์ เพื่อให้จิตสงบ เพราะเกิดความสังเวชสลดใจ และเห็นสภาพความเป็นอนิจจัง ทุกขัง อนัตตา จากร่างกายที่เคยดูงดงามเมื่อยังมีชีวิต ครั้นตายไป ร่างกายก็ค่อยแปรเปลี่ยนไป เพื่อกลับคืนสู่ธรรมชาติ ไม่เหลือสิ่งให้ยึดถือได้เลย การเจริญอสุภกรรมฐานมี ๑๐ ระยะดังนี้

- ๑) การพิจารณาความน่าเกลียดของซากศพที่เน่าพองขึ้นอืด
- ๒) การพิจารณาความน่าเกลียดของซากศพที่มีสีเขียวคล้ำ คละด้วยสีต่าง ๆ
- ๓) การพิจารณาความน่าเกลียดของซากศพที่มีน้ำเหลืองไหลเยิ้มตามรอยแตกปริ
- ๔) การพิจารณาความน่าเกลียดของซากศพที่ขาดจากกันเป็น ๒ ท่อน
- ๕) การพิจารณาความน่าเกลียดของซากศพที่ถูกสัตว์ เช่น แร้ง กา สุนัขจิ้งจอกกัดกิน
- ๖) การพิจารณาความน่าเกลียดของซากศพที่กระจายกระจาย มือเท้าศีรษะหลุดออกไป

ข้าง ๆ

- ๗) การพิจารณาความน่าเกลียดของซากศพที่ถูกสับเป็นท่อน ๆ กระจายออกไป
- ๘) การพิจารณาความน่าเกลียดของซากศพที่มีโลหิตไหลอาบเรียบราด
- ๙) ปุพุกะ คือการพิจารณาความน่าเกลียดของซากศพที่มีหนอนคลาคล่ำเต็มไปหมด
- ๑๐) การพิจารณาความน่าเกลียดของซากศพที่ยังเหลืออยู่แต่โครงกระดูก

๓. อนุสสติ ๑๐

การน้อมระลึกถึงความตึงามต่าง ๆ ที่ควรแก่การระลึกเป็นอารมณ์ เพื่อให้จิตสงบ
เย็นมี ๑๐ วิธี ได้แก่

- ๑) พุทธานุสสติ คือ จิตน้อมระลึกถึงพระพุทธเจ้าเป็นอารมณ์ แล้วพิจารณาคุณพระองค์
- ๒) ธัมมานุสสติ คือ จิตน้อมระลึกถึงพระธรรมเป็นอารมณ์ แล้วพิจารณาคุณของพระธรรม
- ๓) สังฆานุสสติ คือ จิตน้อมระลึกถึงพระสงฆ์เป็นอารมณ์ แล้วพิจารณาคุณของพระสงฆ์
- ๔) สีลानุสสติ คือ จิตน้อมระลึกถึงศีลเป็นอารมณ์ แล้วพิจารณาศีลที่ตนปฏิบัติแล้ว
บริสุทธิ์ไม่ต่างพร้อย
- ๕) จาคานุสสติ คือ จิตน้อมระลึกถึงทานที่ตนบริจาคแล้วเป็นอารมณ์ และพิจารณา
เห็นคุณธรรมคือ ความเผื่อแผ่เสียสละที่มีในตน
- ๖) เทวदानุสสติ คือ จิตน้อมระลึกถึงเทวดาทั้งหลายเป็นอารมณ์ แล้วพิจารณาเห็น
คุณธรรมที่ทำให้คนไปเกิดเป็นเทวดา
- ๗) มรณสสติ คือ จิตน้อมระลึกถึงความตาย ซึ่งเป็นสามัญวิสัยของมนุษย์เป็น
อารมณ์ แล้วพิจารณาเพื่อให้เกิดความไม่ประมาท
- ๘) กายคตาสติ คือ จิตน้อมระลึกถึงร่างกายเป็นอารมณ์ แล้วพิจารณาให้เห็นว่า
ร่างกายนี้เต็มไปด้วยสิ่งปฏิกูล ซึ่งล้วนแต่ไม่สะอาด ไม่งามน่ายังเกียจ มีแต่โรคภัยไข้เจ็บ เพื่อ
เป็นทางรู้เท่าทันสภาวะของกายนี้มิให้หลงมัวเมา
- ๙) อานาปานสสติ คือ จิตน้อมระลึกถึงลมหายใจเข้าออกเป็นอารมณ์
- ๑๐) อุปสมานุสสติ คือ จิตน้อมระลึกถึงและพิจารณาคุณของพระนิพพาน ว่าเป็นที่
ระงับกิเลสและความทุกข์ได้โดยสิ้นเชิงเป็นอารมณ์

๔. พรหมวิหาร ๔

การเจริญคุณธรรม ๔ ประการให้แผ่ออกไปยังสรรพสัตว์ผู้ร่วมทุกข์ เกิด แก่ เจ็บ ตาย ทั้งหลายด้วยจิตที่เสมอกัน ไม่เลือกที่รักมักที่ชังโดย ไม่มีประมาณ และไม่จำกัดจำนวน

๑) เมตตา คือ ความรัก ความปรารถนาดี มีไมตรีจิต อยากให้สรรพสัตว์ทั้งหลายมีความสุข

๒) กรุณา คือ ความสงสาร คิดช่วยเหลือปลดปล่อย บำบัดความทุกข์ยากเดือดร้อนของสรรพสัตว์ทั้งปวง

๓) มุทิตา คือ ความพลอยยินดี มีจิตแช่มชื่นเบิกบาน เมื่อเห็นผู้อื่นอยู่ดีมีสุข และประสบความสำเร็จเจริญรุ่งเรืองยิ่งขึ้นไป

๔) อุเบกขา คือ ความมีใจเป็นกลาง มีจิตเรียบสงบสม่ำเสมอเที่ยงตรงดุจตราขึง ไม่เอนเอียงด้วยรักและชัง ไม่เข้าเติมใคร พิจารณาเห็นว่า สัตว์ย่อมเป็นไปตามกรรมตามสมควร แก่เหตุ รู้จักวางเฉย มองดูผลดีร้ายที่เกิดขึ้นด้วยใจสงบ

๕. อาหาเรปฏิกูลสัญญา ๑

การพิจารณาอาหารแต่ละอย่างที่รับประทานว่าเป็นสิ่งปฏิกูล สกปรก มี ๓ ระยะ ได้แก่

๑) **ก่อนบริโภค** คือ การพิจารณาให้เห็นว่า อาหารนั้นเปราะเปื้อนด้วยฝุ่นละออง หากเป็นปัจจุบัน อาหารส่วนใหญ่มักปนเปื้อนสารเคมีต่าง ๆ เช่น ยาฆ่าแมลง ปุ๋ยเคมี สารกันบูด ผงชูรส เป็นต้น ตลอดจนความไม่สะอาดของภาชนะ เหยือกโคลของผู้ปรุงอาหาร ฯลฯ เหล่านี้ล้วนเป็นสิ่งที่ไม่น่ารับประทานทั้งสิ้น การบริโภคอาหารจึงควรเป็นไปเพียงเพื่อรักษาสุขภาพกายให้ยืนยาวต่อไป เพื่อพัฒนาธรรมในตนให้ถึงที่สุด เป็นการกินเพื่ออยู่ มิใช่อยู่เพื่อกิน

๒) **ขณะบริโภค** คือ การพิจารณาให้เห็นว่า ขณะเคี้ยวอยู่นั้น อาหารย่อย คลุกเคล้ากันน้ำลาย แบคทีเรียทั้งหลายในปาก หากมีแผลในช่องปากร่วมด้วย อาหารนั้นย่อยเปราะเปื้อนเลือดและหนอง เมื่อคายอาหารออกมาหรือเมื่ออาเจียนออกมา จะเห็นความปฏิกูลของอาหารอย่างชัดเจนจนไม่อาจกลืนกินเข้าไปใหม่ได้ แม้จะไม่คายออกมา เมื่ออาหารตกถึงกระเพาะก็ย่อมปะปนกับน้ำย่อย น้ำเลือด น้ำหนองต่าง ๆ เช่นกัน

๓) **หลังการบริโภค** คือ การพิจารณาให้เห็นว่า เศษอาหารที่ตกค้างหลงเหลือจากการย่อยไม่หมด ย่อยบูดเน่าหมักหมมอยู่ภายในร่างกาย เมื่อถ่ายอุจจาระ ปัสสาวะ จะเห็นได้ชัดว่า ทั้งน้ำรังเกียจ และทั้งเหม็นคละคลุ้ง

การเจริญสมถกรรมฐานด้วยวิธีนี้ ย่อมทำให้ผู้ปฏิบัติไม่หลงมัวเมาในการบริโภคจิต จะสงบแล้วไม่คิดชวนชวายเป็นหาอาหารมาบริโภคจนเกินความจำเป็นแก่การยังชีพ เมื่อ กิจกรรมการบริโภคลดน้อยลง ความโลภก็ย่อมน้อยลงด้วย ความวุ่นวายฟุ้งซ่านก็น้อยลง

๖. จตุธาตุวัตถาน ๑

การพิจารณาเห็นร่างกายว่า ประกอบด้วยธาตุ คือ ดิน น้ำ ไฟ ลม ดังนี้

๑) ธาตุดิน ได้แก่ ผม ขน เล็บ ฟัน หนัง เนื้อ เอ็น กระดูก เยื่อในกระดูก ม้าม หัวใจ ตับ พังผืด ไต ปอด ลำไส้ใหญ่ ลำไส้เล็ก อาหารใหม่ อาหารเก่า มันสมอง ล้วนเป็นธาตุ ดิน และมีลักษณะเป็นกลุ่มก้อน

๒) ธาตุน้ำ ได้แก่ น้ำดี เสลด น้ำหนอง เลือด เหงื่อ ไชมันข้น น้ำตา เปลวมัน น้ำลาย น้ำมูก ไชข้อ ปัสสาวะ ล้วนเป็นธาตุน้ำ เพราะเป็นของเหลว

๓) ธาตุไฟ ได้แก่ ความร้อนภายในร่างกาย ซึ่งใช้สำหรับย่อยอาหารและให้ความอบอุ่นแก่ร่างกาย แต่หากร่างกายมีความร้อนมากเกินไป บุคคลนั้นจะมีอาการป่วยเป็นไข้ตัว ร้อน เกิดความกระวนกระวาย ไม่เป็นสุข จึงจัดเป็นธาตุไฟ เพราะมีลักษณะร้อน

๔) ธาตุลม ได้แก่ ลมที่ไหลเวียนในร่างกาย ลมในท้อง ลมในลำไส้ ลมหายใจ จึง จัดเป็นธาตุลมเพราะมีลักษณะพัดไปมา

การเจริญสมถกรรมฐานด้วยวิธีนี้ ย่อมทำให้ผู้ปฏิบัติเห็นชัดว่า ร่างกายเป็นเพียง การประกอบกันของธาตุทั้ง ๔ ไม่ใช่คน สัตว์ สิ่งของ ไม่ใช่บุคคล เรา-เขา ตามสมมติบัญญัติ จึง ไม่มีสิ่งใดควรยึดมั่นถือมั่นอย่างแท้จริง

๗. อรูปกรรมฐาน ๔

การพิจารณาภาวะที่เป็นอรูปธรรมเป็นอารมณ์ วิธีนี้ใช้ได้เฉพาะผู้เพ่งกสิณจน บรรลุฌาน ๔ แล้ว อรูปกรรมฐานมี ๔ วิธี ได้แก่

๑) อากาสนัญญาตนะ คือ ฌานที่เพ่งความว่างเปล่าไม่มีที่สุด (เกิดจากการเพิก กสิณออกไป) เป็นอารมณ์

๒) วิญญานัญญาตนะ คือ ฌานที่เพ่งวิญญานไม่มีที่สุด (เกิดจากการเลิกกำหนด ช่องว่าง แต่กำหนดวิญญานแผ่กว้างออกไปแทนที่) เป็นอารมณ์

๓) อากิญจัญญาตนะ คือ ฌานที่เพ่งภาวะซึ่งไม่มีอะไรเลย (เกิดจากการเลิกกำหนด วิญญาน แต่กำหนดความว่างเปล่า) เป็นอารมณ์

๔) เนวสัญญานาสัญญาตนะ คือ ฌานที่เพ่งความมีสัญญา (ความจำได้หมายรู้) ก็ไม่ใช่ ไม่มีสัญญาก็ไม่ใช่

สรุปได้ว่าการปฏิบัติสมถภาวนาทั้ง ๔๐ วิธีนี้ เป็นอุบายเพื่อให้จิตสงบ มีสมาธิ ผู้ปฏิบัติจะเลือกใช้วิธีใดก็ได้ตามจริตของตน หากเพียรปฏิบัติจริงย่อมเกิดสมาธิได้จริง ฉะนั้นจึงไม่มีวิธีใดดีกว่าวิธีอื่น ๆ แต่พุทธศาสนิกชนชาวไทยนิยมปฏิบัติสมถภาวนาด้วยวิธีอานาปานสติ หรือการกำหนดลมหายใจเข้า-ออก โดยใช้สติตามรู้ ว่า กำลังหายใจเข้า-หายใจออก อาจใช้คำบริกรรมว่า “เข้า” เมื่อหายใจเข้า “ออก” เมื่อหายใจออก หรืออาจบริกรรม “พุท-โธ” หรือ “พองหนอ-ยุบหนอ” เป็นต้น

หลักการเจริญสมถภาวนา

โดยทั่วไปผู้ฝึกสมถภาวนาควรปฏิบัติตามขั้นตอนต่อไปนี้

ขั้นที่ ๑ รักษาศีลให้ครบถ้วน

ขั้นที่ ๒ ตัดความกังวล พะวัณพะวนทั้งหลายออกจากใจให้ได้ มิฉะนั้นจิตจะสงบนิ่งได้ยาก

ขั้นที่ ๓ ควรหาภักขณมิตรที่สามารถสอนกรรมฐานได้ จากนั้นฝึกตัวเป็นศิษย์ขอเรียนถามกรรมฐานจากท่าน

ขั้นที่ ๔ เลือกรับกรรมฐาน ๑ ใน ๔๐ อย่าง ที่เหมาะกับจริตของตน กล่าวคือ

๑. ผู้มีราคะจริต (รักสวยรักงาม) ควรเจริญอสุภกรรมฐานหรือกายคตาสติ
๒. ผู้มีโทสะจริต (ใจร้อน ฉุนเฉียว) ควรเจริญเมตตากรรมฐาน หรือพรหมวิหารหรือวรรณกสิณ

๓. ผู้มีโมหจริต (งมงาย เชื่อง่าย) ควรเจริญอานาปานสติ และควรใส่ใจศึกษาธรรมจากผู้รู้ให้เข้าใจถูกต้องโดยฟังธรรม สนทนาธรรม เป็นต้น

๔. ผู้มีพุทธิจิต (ชอบคิดพิจารณา) ควรเจริญมรณสติ หรือ อุปสมานุสติ หรือปฏิกุศลสัญญา หรือ จตุธาตุววัฏฐาน

๕. ผู้มีวิตกจริต (ชอบคิดวุ่นฟุ้งซ่าน) ควรเจริญอานาปานสติหรือเพ็งกสิณ

ขั้นที่ ๕ หาสถานที่ให้เหมาะแก่การฝึกสมาธิ ในช่วงแรกของการฝึก ควรหาที่สงบไม่พลุกพล่าน เพื่อช่วยให้จิตสงบได้เร็วขึ้น หากฝึกกับพระอาจารย์ได้จะเป็นการดี เพราะท่านจะได้คอยดูแลแนะนำการปฏิบัติให้ถูกต้อง จากนั้นควรฝึกฝนตนเองที่บ้าน ที่ทำงาน โดยหามุมสงบเท่าที่จะหาได้ โดยใช้เวลามากน้อยตามความสะดวกและเหมาะสมของผู้ฝึกเป็นสำคัญ

ขั้นที่ ๖ ขั้นสุดท้ายปฏิบัติตามวิธีเจริญสมาธิ กรรมฐานแต่ละประเภทมีวิธี การแตกต่างกันไป แต่อาจกล่าวกว้าง ๆ ได้ว่า มี ๓ ขั้นตอน ได้แก่

๑. บริกรรมภาวนา เป็นการเจริญสมาธิขั้นต้น โดยกำหนดกรรมฐานอย่างใดอย่างหนึ่ง เช่น กำหนดลมหายใจเข้าออกที่กระทบปลายจมูก บริกรรม “พุทโธ” อยู่ในใจ เป็นต้น

เมื่อปริกรรมจนกระทั่งจิตผูกอยู่กับสิ่งที่ปริกรรมอย่างชัดเจน จิตจะเป็นสมาธิขั้นต้น เรียกว่า ขณิกสมาธิ จากนั้นสามารถยกจิตขึ้นสู่วิปัสสนาภาวนาต่อไปได้ โดยไม่ต้องฝึกสมถสมาธิขั้นต่อไป

๒. อุปจารภาวนา เป็นการฝึกสมาธิต่อจากขณิกสมาธิให้สิ่งที่ปริกรรมนั้นแนบแน่น ในจิตจนนิรณาสงบรรจบจิตตั้งมั่นเป็นอุปจารสมาธิ ซึ่งเป็นฐานของการเจริญวิปัสสนา ได้เช่นเดียวกับขณิกสมาธิ

๓. อัปนาภาวนา เป็นการฝึกสมาธิต่อจากอุปจารภาวนา จนกระทั่งจิตเกิดสมาธิแนบแน่นเป็นอัปนาสมาธิบรรลุปฐมฌาน และเมื่อเจริญสมาธิต่อไปอีกตามความชำนาญ ก็จะสามารถตามลำดับตามศักยภาพของผู้ฝึก ผลที่เกิดขึ้นคือ มีความพิเศษ เช่น หูทิพย์ ตาทิพย์ รู้วาระจิตผู้อื่น ระลึกชาติได้ เป็นต้น

แต่การฝึกสมถสมาธิจนถึงขั้นฌาน ยังคงเป็นระดับโลกียกุศล ไม่สามารถพ้นจากสังสารวัฏได้ อีกทั้งฌานอาจเสื่อมได้หากไม่ฝึกฝนอยู่เสมอ ดังนั้น พระพุทธเจ้าจึงไม่ทรงสนับสนุนให้ฝึกสมาธิเพียงเพื่อบรรลุฌานเท่านั้น

อุปสรรคของการเจริญสมาธิ อกุศลธรรมที่ทำให้จิตเศร้าหมองและไม่อาจเจริญสมาธิได้เท่าที่ควร เรียกว่า นิรณาส ๕ ได้แก่

๑. กามฉันทะ คือ ความพึงพอใจในกามคุณ
๒. พยาบาท คือ ความขุ่นข้องหมองใจ ความอาฆาตแค้นเคือง
๓. ถีนมิทธะ คือ ความหดหู่และเชื่องซึม ความง่วง
๔. อุทธัจจกุกกุกจะ คือ ความฟุ้งซ่าน ความกระสับกระส่าย ความกังวลใจ
๕. วิจิกิจฉา คือ ความลังเลสงสัย

ผู้ปรารถนาจะเจริญสมาธิให้ได้ผลดีและก้าวหน้า ควรระมัดระวังอย่าให้จิตถูกครอบงำด้วยนิรณาส ๕ ดังกล่าว โดยการมีสติกำกับจิตให้รู้เท่าทันนิรณาสที่เกิดขึ้นตลอดเวลา จะได้หาทางแก้ไขได้อย่างเหมาะสม

ธรรมที่ส่งเสริมการเจริญสมาธิ ธรรมสำคัญที่เป็นทางแห่งความสำเร็จคือ อิทธิบาท ๔ ได้แก่

๑. ฉันทะ คือ ความพอใจ มีใจรักที่จะทำภารกิจนั้นให้สำเร็จ
๒. วิริยะ คือ ความเพียร ความมานะบากบั่น ไม่ย่อท้อต่ออุปสรรคใด ๆ พร้อมทั้งจะฝ่าความยากลำบากทั้งปวง
๓. จิตตะ คือ ความใส่ใจ ความจดจ่อจริงจัง เพื่อให้ภารกิจนั้นสำเร็จลุล่วง
๔. วิมังสา คือ ความมีปัญญาไตร่ตรอง ตรวจสอบตราหาข้อบกพร่องในภารกิจที่ทำ เพื่อหาทางแก้ไขปรับปรุงจนประสบความสำเร็จ

หากผู้เจริญสมาธิได้ฝึกฝนอิทธิบาท ๔ ให้เกิดขึ้นในจิตตนแล้ว การเจริญสมาธิย่อมก้าวหน้าและประสบความสำเร็จได้อย่างแน่นอน

(๒) **วิปัสสนาภาวนา** หมายถึง การฝึกฝนอบรมปัญญาให้เห็นแจ้งในสภาวะธรรมตามความเป็นจริง จนถอนความหลงผิด ถอนการยึดติดในสรรพสิ่งได้ จนเกิดความเข้าใจที่ถูกต้องว่า สิ่งทั้งหลายล้วนเป็นไปตามกฎไตรลักษณ์ ความรู้ความเข้าใจหรือการประจักษ์ในสภาวะธรรมตามความเป็นจริงในแต่ละขั้น เรียกว่า “ญาณ” ซึ่งหากเจริญวิปัสสนายิ่งขึ้นไปจนถึงญาณขั้นสุดท้ายเรียกว่า “วิชชา” คือ ความรู้แจ้ง จิตขณะนั้นจะผ่องใส เป็นอิสระจากการครอบงำของกิเลสทั้งปวง

การเจริญวิปัสสนาภาวนา โดยใช้สติปัฏฐาน ๔ เป็นวิธีที่ผู้ปฏิบัตินิยมกัน ดังพุทธพจน์ในมหาสติปัฏฐานสูตรกล่าวว่า “...ภิกษุทั้งหลาย ทางนี้เป็นมรรคเอกเพื่อความบริสุทธิ์ของสัตว์ทั้งหลาย เพื่อข้ามพ้นความโศกและปริเทวะ เพื่อความอัสตงแห่งทุกข์และโทมนัส เพื่อบรรลुโลกกุตมรรค เพื่อกระทำให้แจ้งซึ่งนิพพาน นี่คือนสติปัฏฐาน ๔”^{๑๔๖}

การเจริญสติปัฏฐาน ๔ คือ การใช้สติตามดูและพิจารณา กาย เวทนา จิต และธรรม ซึ่งมีวิธีการโดยสังเขปดังต่อไปนี้

๑. **กายานุปัสสนา** คือ การใช้สติตามดูรู้ทันกาย เริ่มจากตั้งสติกำหนดลมหายใจเข้าออก จนสติตั้งมั่นดีแล้ว จากนั้นกำหนดดูอิริยาบถ ให้รู้ชัดอยู่ตลอดเวลา ขณะนั้นกำลังอยู่ในอาการอิริยาบถอย่างไร เช่น นั่ง เดิน ยืน นอน เขยียด คู้ กิน ดื่ม ฯลฯ แล้วพิจารณาร่างกายของตน ตั้งแต่ศีรษะจรดเท้าให้เห็นว่าล้วนแต่เป็นสังขาร ไม่หาพิสมัยแต่อย่างใด เมื่อรู้ชัดแล้วพิจารณาต่อไป ให้เห็นว่าร่างกายก็คือ การหลอมรวมของธาตุทั้ง ๔ (ดิน น้ำ ไฟ ลม) เมื่อตายไป ร่างกายย่อมสลายกลับคืนสู่ธาตุ ๔ ทั้งสิ้น จากนั้นพิจารณาอสุภกรรมฐาน ตามที่กล่าวไว้แล้วในสมถภาวนา แต่ในการพิจารณาอสุภะแต่ละระยะนั้น ให้ย้อนระลึกถึงกายของตนด้วยว่า เมื่อตายไปย่อมอยู่ในสภาพเช่นเดียวกัน

๒. **เวทananุปัสสนา** คือ การใช้สติตามดูรู้ทันความรู้สึกที่เกิดขึ้น เช่น เมื่อรู้สึกสุขสบาย ก็รู้ว่ากำลังสุขสบาย เมื่อกำลังทุกข์ก็รู้ชัดว่ากำลังทุกข์ เมื่อรู้สึกเฉย ๆ ก็รู้ชัดตามความรู้สึกนั้น เป็นต้น การดูรู้เท่าทันความรู้สึกของตนจะช่วยให้รู้จักข่มใจไม่ให้หลงใหลสุขและไม่ให้ห่อเหี่ยวหวังยามทุกข์ เพื่อประคองจิตให้มีภาวะเป็นกลาง ไม่ฟูแฟบไปตามอารมณ์

^{๑๔๖} ม.ม. (ไทย) ๑๒/๑๐๖/๑๐๑.

๓. **จิตตานุปัสสนา** คือ การใช้สติตามดูให้รู้ทันจิตในแต่ละขณะว่าเป็นอย่างไร เช่น มีราคะ โทสะ โมหะ หรือไม่ กำลังฟุ้งซ่านหรือกำลังเป็นสมาธิ หลุดพ้นหรือยังไม่หลุดพ้น เป็นต้น เพื่อจะได้พยายามประคองจิตให้สงบจากกิเลส

๔. **ธัมมานุปัสสนา** คือ การใช้สติตามดูให้รู้ทันธรรมในจิตของตน ได้แก่

๑) **นิเวธ ๕** คือ รู้ชัดในขณะนั้น ๆ ว่า มีนิเวธแต่ละอย่างเกิดขึ้นในใจหรือไม่ ที่ยังไม่เกิด เกิดขึ้นได้อย่างไร ที่เกิดขึ้นแล้ว ละได้อย่างไร ที่ละได้แล้ว ทำอย่างไรไม่ให้เกิดขึ้นอีก

๒) **ขันธ ๕** คือ รู้ชัดในขณะนั้นว่า ขันธ ๕ (รูป เวทนา สัญญา สังขาร วิญญาณ) แต่ละอย่างเกิดขึ้นได้อย่างไร และดับลงได้อย่างไร

๓) **อายตนะ ๖** คือ รู้ชัดว่าอายตนะภายใน (ตา หู จมูก ลิ้น กาย ใจ) อายตนะภายนอก (รูป เสียง กลิ่น รส สัมผัส ภัย อารมณ์ที่เกิดกับใจ) แต่ละอย่าง เมื่อสัมผัสกันแล้ว เกิดกิเลสในจิตตนหรือไม่ รู้ชัดว่า กิเลสที่ยังไม่เกิด เกิดขึ้นได้อย่างไร ที่เกิดแล้ว ละได้อย่างไร ที่ละได้แล้ว ทำอย่างไรไม่ให้เกิดขึ้นอีก

๔) **โพชฌงค์ ๗** คือ รู้ชัดในขณะนั้นว่า โพชฌงค์ ๗ (สติ ธรรมวิจย วิริยะ ปีติ ปัสสทธิ สมาธิ อุเบกขา) แต่ละอย่างมีอยู่ในจิตตนหรือไม่ ที่ยังไม่เกิด เกิดขึ้นได้อย่างไร ที่เกิดขึ้นแล้วเจริญยิ่งขึ้นได้อย่างไร

๕) **อริยสัจ ๔** คือ รู้ชัดในขณะนั้นว่า อริยสัจ ๔ (ทุกข์ สมุทัย นิโรธ มรรค) แต่ละอย่างคืออะไร ขณะนั้นจิตมีทุกข์หรือไม่ อะไรเป็นเหตุแห่งทุกข์ ดับทุกข์ได้อย่างไร หนทางดับทุกข์ได้แก่อะไรบ้าง

การเจริญวิปัสสนาภาวนาด้วยสติปัฏฐาน ๔ นั้น ผู้ปฏิบัติสามารถปฏิบัติได้เป็นอย่างดีในชีวิตประจำวัน โดยไม่ต้องปลีกตัวออกจากสังคมไปอยู่ในที่สงบสงัดเป็นพิเศษแต่อย่างใด แต่การปฏิบัติจะประสบผลสำเร็จมากน้อยเพียงใดนั้น ย่อมต้องมีธรรมะบางข้อเป็นส่วนสนับสนุน

ธรรมที่ส่งเสริมการเจริญวิปัสสนาภาวนา ได้แก่

๑. **สมาธิ** ผู้ปฏิบัติอาจใช้ฌานสมาธิ หรืออุปปจารสมาธิก็ได้ เป็นฐานในการเจริญวิปัสสนา

๒. **สติ** เป็นธรรมสำคัญที่คอยตามดู รู้ทันกาย เวทนา จิต และธรรมให้ได้ทุกขณะ

๓. **สัมปชัญญะ** ความรู้ตัวทั่วพร้อม ตระหนักรู้ชัดในสิ่งที่สติกำหนด สติสัมปชัญญะเป็นธรรมที่คู่กันเสมอกับสติ สัมปชัญญะ หรือ ปญญา ที่ประจักษ์ชัดตามสภาพที่เป็นจริงของสรรพสิ่ง รู้เท่าทันกิเลส ตลอดจนรู้วิธีปฏิบัติต่อสภาวะต่าง ๆ เพื่อขจัดความหลงหรือความเข้าใจไม่ถูกต้อง

๔. ความเพียร คือ เพียรระวังมิให้จิตเกิดอกุศลธรรม เพียรละอกุศลธรรมที่เกิดขึ้นแล้ว เพียรสร้างกุศลธรรมที่ยังไม่เกิด และรักษากุศลธรรมที่เกิดแล้วให้เจริญยิ่งขึ้น

สรุปได้ว่า ภาวนา หรือ ภาวนามัย มี ๒ ประเภท คือ สมถภาวนาที่มุ่งการอบรมเจริญความสงบของจิต จิตไม่ฟุ้งซ่านแนบแน่นกับอารมณ์ที่ภาวนาจนเป็นหนึ่งเดียวอย่างสม่ำเสมอ เรียกว่า จิตเป็นสมาธิ มีวิธีปฏิบัติได้ ๔๐ วิธี มีหลักและวิธีการปฏิบัติที่แตกต่างกันไป รวมทั้งอุปสรรคที่เกิดขึ้นคือนิเวรณ ๕ และข้อธรรมที่ส่งเสริมการปฏิบัติได้แก่ อิทธิบาท ๔ ส่วนวิปัสสนาภาวนานั้น มุ่งอบรมเจริญปัญญาเพื่อประจักษ์ในสภาวะธรรมต่าง ๆ ตามความเป็นจริง จะได้เกิดความเบื่อหน่ายคลายจากกำหนัดมั่นถือมั่น ด้วยการเจริญสติปัฏฐาน ๔ รวมทั้งมีข้อธรรมที่ส่งเสริมการปฏิบัติคือ สมาธิ สติสัมปชัญญะ และความเพียร

๓. อานิสงส์ของภาวนามัย

แม้ว่าการเจริญสมถภาวนา และวิปัสสนาภาวนาจะเป็นการปฏิบัติธรรมทางจิต แต่ อานิสงส์จะแตกต่างกัน ซึ่งอาจกล่าวได้ดังต่อไปนี้

๑) อานิสงส์ของการเจริญสมถภาวนา

ระดับขณิกสมาธิ และอุปจารสมาธิ เป็นอานิสงส์ที่มีประโยชน์ต่อการดำเนินชีวิต ๓ ประการ ดังนี้

(๑) จิตใจสงบ จิตผ่องคลายหายเครียด เพราะละความวิตกกังวล ความกระวนกระวายต่าง ๆ เสียได้

(๒) จิตมีความมั่นคง แน่วแน่อยู่กับกิจที่กำลังทำอยู่ ประสิทธิภาพในการทำงานจึงดีขึ้น มีความรอบคอบยิ่งขึ้น ความผิดพลาดและอุบัติเหตุลดลง

(๓) สุขภาพกายดีขึ้น เมื่อภาวะจิตสงบ มั่นคง ย่อมทำให้สุขภาพกายดี ผิวพรรณผ่องใส แม้ในยามป่วยไข้ จิตที่เข้มแข็งจะช่วยให้โรคทางกายไม่กำเริบ หรืออาจบรรเทาอาการทางกายได้ด้วยยิ่งกว่านั้น พลังสมาธิยังสามารถระงับทุกข์เวทนาทางกายได้ ทั้งนี้เพราะ “ใจเป็นนาย กายเป็นบ่าว”

ระดับอัปปนาสมาธิ ซึ่งเป็นสมาธิระดับฌาน มีอานิสงส์ ๕ ประการ ดังนี้

(๑) ได้พักผ่อนอย่างสุขสบายในปัจจุบัน

(๒) เป็นฐานของวิปัสสนาภาวนา ในการเจริญวิปัสสนาอาจใช้สมาธิขั้นขณิกสมาธิ หรืออุปจารสมาธิเป็นฐานก็ได้ แต่หากเจริญสมาธิมาถึงขั้นอัปปนาสมาธิแล้วจึงเจริญวิปัสสนา ก็จะทำให้บุคคลนั้นมีคุณธรรมพิเศษยิ่งขึ้น

(๓) เป็นฐานของอภิญญา สำหรับผู้ฝึกสมาธิจนได้สมบัติ ๘ แล้ว เมื่อต้องการอภิญญา ก็สามารถทำให้เกิดขึ้นได้

(๔) ได้เกิดในพรหมโลก สำหรับปุถุชนผู้ได้ฌานแล้วและสามารถรักษามานั่นไว้ได้มิให้เสื่อมถอยไป

(๕) ทำให้เข้านิโรธสมบัติได้ สำหรับผู้ได้สมบัติ ๘ แล้ว สามารถเสวยสุขอยู่ได้โดยไม่มีจิตตลอดเวลา ๗ วัน

๒) อานิสงส์ของวิปัสสนาภาวนา หรือเจริญปัญญาผู้เจริญวิปัสสนาตามแนวสติปัฏฐาน ๔ ย่อมได้รับอานิสงส์ ๕ ประการ ดังนี้

(๑) มีสติสัมปชัญญะมั่นคงเสมอ เพราะการพิจารณาสติปัฏฐานต้องอาศัยสติสัมปชัญญะเป็นองค์ประกอบสำคัญ ความมีสติสัมปชัญญะจะส่งผลให้บุคคลไม่หลงไม่เลอะเลื่อนในยามสันนิวาส

(๒) มีจิตเป็นอิสระ โปร่งเบาสบาย เพราะเมื่อพิจารณาสภาวะอารมณ์จนประจักษ์ชัดแล้วว่าทั้งกาย เวทนา จิต และธรรมล้วนอยู่ภายใต้กฎไตรลักษณ์ มีแต่ความไม่เที่ยงแท้ จึงไม่เกิดความยึดมั่นถือมั่นว่าเป็นของเราของเขา จิตก็ไม่กระเพื่อมด้วยความยินดีหรือเสียใจกิเลสไม่สามารถครอบงำจิตได้

(๓) มีความไม่ประมาท เมื่อจิตเห็นความไม่เที่ยงของสิ่งทั้งปวง ย่อมเกิดความไม่ประมาทในวัยว่าตนยังเป็นหนุ่มสาว ไม่ประมาทในความไม่มีโรคว่าตนยังเป็นสุขภาพดีแข็งแรง และไม่ประมาทในชีวิต เพราะไม่รู้ว่าความตายอาจมาถึงเมื่อใด ฉะนั้นจึงชวนชวายประกอบกุศลกรรม ทำให้จิตผ่องแผ้วในขณะที่ยังมีชีวิตอยู่

(๔) มีสุคติเป็นที่หมาย เมื่อจิตเป็นกลาง ไม่ยึดมั่นถือมั่น ไม่หวั่นไหว กระวนกระวายจิตขณะนั้นย่อมเป็นกุศล เป็นบุญอย่างยิ่ง เมื่อตายไปย่อมเกิดในสุคติโลกสวรรค์

(๕) สามารถบรรลุมรรคผลนิพพานได้ เมื่อเจริญวิปัสสนาจนบังเกิดปัญญารู้แจ้ง (วิปัสสนาญาณ) โดยลำดับจนถึงมรรคญาณ ซึ่งเป็นญาณโลกุตระ ทั้งจิตและอารมณ์สงบจากรูปนาม รู้แจ้งอริยสัจ ทำลายอนุสัยกิเลสและสังโยชน์ พ้นจากสังสารวัฏในที่สุด

ในมหาสติปัฏฐานสูตร พระพุทธเจ้าตรัสแสดงไว้ว่า บุคคลใดที่เจริญสติปัฏฐาน ๔ อย่างมั่นคงต่อเนื่องเป็นเวลา ๗ ปี ย่อมปรากฏผลอย่างใดอย่างหนึ่ง คือ อรหัตตผล หรือมิฉะนั้นก็ได้อนาคามีผล หรือแม้เพียงเจริญสติปัฏฐาน ๔ อย่างต่อเนื่องทุกขณะเป็นเวลา ๗ วัน ย่อมหวังผลได้ว่าบรรลุอรหัตตผลในชาตินี้ หรือหากยังมีกิเลสอุปาทานหลงเหลืออยู่ก็จะบรรลุอนาคามีผล^{๑๔๗}

^{๑๔๗} ที่.ม. ๑๔/๓๐๐/๒๕๔-๒๕๖.

กรณีตัวอย่างของภาวหามัย ได้แก่ เรื่องของ เปสการี นางได้พูดกล่าวถึงภิกษุว่าเป็นผู้บวชด้วยความยากจน มารดาของนางได้กล่าวยกตัวอย่างพระพุทธเจ้าว่าพระองค์ได้ออกบรพพาจากตระกูลสักกยราช นางพราหมณี มารดาได้ถามอุบาสก ผู้ซึ่งสำเร็จมรรคผลเกี่ยวกับเหตุผลของการออกบวช อุบาสกตอบว่า กุลบุตรได้เห็นโทษของกามคุณ และเห็นอานิสงส์ของการบรพพา และได้แสดงให้เห็นถึงคุณของพระรัตนตรัย และอานิสงส์ของของศีล ๕ นางเปสการี ได้ถามว่า ตัวนางและมารดา สามารถตั้งอยู่ในไตรสรณคมและศีลได้หรือไม่ เขาตอบว่า ธรรมนี้พระพุทธเจ้าได้แสดงไว้แก่คนทั้งปวง นางทั้งสองจึงขอรับ และกล่าวถามว่ามีสิ่งใดที่สูงกว่านี้หรือไม่ เขาจึงได้บอกกรรมฐานที่ว่าด้วยอาการ ๓๒ ให้ หลังจากนั้นนางได้ยึดมั่นในกรรมฐานนั้น และสำเร็จโสดาปัตติผล เมื่อนางตายลงได้ไปเกิดเป็นนางสนมของท้าวสักกเทวราช มีวิมานที่รุ่งเรืองสดใส เป็นกุศลแห่งการเจริญภาวนาในอสุภกรรมฐาน

สรุปได้ว่าอานิสงส์หรือประโยชน์ของการเจริญสมถภาวนายังมีใช้หนทางแห่งความหลุดพ้นได้อย่างแท้จริง แม้ว่าจะปฏิบัติจนได้ไปเสวยสุขบนพรหมโลกแล้วก็ตาม เมื่อหมดพลังของบุญก็ย่อมต้องจุติมาเกิดใหม่ ยังต้องเวียนว่ายอยู่ในสังสารวัฏต่อไป ส่วนการเจริญวิปัสสนา หากบุคคลใด มีความเพียรอย่างถึงที่สุด ก็สามารถบรรลุมรรคผลนิพพานได้ อย่างไรก็ตาม การบรรลุมรรคผลนิพพานสำหรับฆราวาสไม่ใช่เรื่องง่าย เพราะฆราวาสยังต้องเกี่ยวข้องกับกิจกรรมทางโลกอีกมากมาย ซึ่งต้องเผชิญกับกิเลสต่าง ๆ จากสิ่งเฝ้ายวนใจในสังคมวัตถุนิยมในปัจจุบัน ตลอดจนการกระทบอารมณ์ต่าง ๆ จากบุคคลรอบข้าง จากสภาพแวดล้อมตามธรรมชาติ และจากสภาพสังคม ฉะนั้น หากฆราวาสสามารถเจริญภาวนาได้ในระดับที่จิตใจสงบเป็นสุข แม้จะไม่บรรลุนิพพานในชาตินี้ ก็ถือได้ว่าเป็นอานิสงส์ที่ประเสริฐแล้วสำหรับการเป็นมนุษย์ปุถุชน

๒.๕.๓.๒ ธัมมัสสวนมัย

๑. ความหมายของธัมมัสสวนมัย

พระพรหมคุณาภรณ์ (ป.อ.ปยุตฺโต) ได้ให้ความหมายของ ธัมมัสสวนมัย ไว้ว่า “บุญสำเร็จด้วยการฟังธรรมเป็นการทำบุญด้วยการฟังธรรมศึกษาหาความรู้”^{๑๔๘} และในพจนานุกรม ฉบับประมวลธรรม ท่านกล่าวว่า ธัมมัสสวนมัย เป็นการทำบุญด้วยการฟังธรรมเพื่อศึกษาหาความรู้^{๑๔๙}

พระธรรมปิฎก (ป.อ.ปยุตฺโต) ได้อธิบาย ธัมมัสสวนมัย ว่าเป็นการทำบุญด้วยการฟังธรรม เพราะธรรมะเป็นเรื่องสำคัญที่จะทำให้มีปัญญา ทำให้มีหลักในการประพฤติปฏิบัติและดำเนินชีวิตที่ดี ถ้าไม่มีการฟังธรรม ไม่มีการอ่านหนังสือธรรมะ ความก้าวหน้าในธรรมของเราอาจจะชะงักแล้วการที่จะเจริญในบุญก็เป็นไปได้ยาก^{๑๕๐} และกล่าวว่า ธรรมสวณะ คือ การฟังธรรมรวมทั้งการอ่านคัมภีร์หาความรู้ธรรม หรือเรื่องเกี่ยวกับความจริง ความดีงาม^{๑๕๑}

พระมหาแสวง โชติปาโล^{๑๕๒} กล่าวว่า ธรรมสวณะ หมายถึง การตั้งใจรับฟังข้อแนะนำความรู้ที่เป็นประโยชน์ปราศจากโทษด้วยธรรมาศัยที่ปราศจากมลทินโทษ โดยหวังที่จะสร้างประโยชน์เพื่อแผ่แก่สังคม อย่างนี้ว่า เราสดับความรู้จากท่านผู้รู้จนมีความเข้าใจถูกต้องแล้ว ก็ตั้งใจว่าจะปฏิบัติตามคำแนะนำนั้นจนเกิดผลก่อนแล้ว จักตั้งใจเมตตากรุณาสั่งสอนผู้อื่นที่สนใจ ให้เขาเหล่านั้นได้ประสบผลเช่นตนบ้าง โดยไม่หวังสิ่งตอบแทน

^{๑๔๘} พระพรหมคุณาภรณ์ (ป.อ.ปยุตฺโต), **พจนานุกรมพุทธศาสตร์ ฉบับประมวลศัพท์**, พิมพ์ครั้งที่ ๑๑, (กรุงเทพมหานคร : โรงพิมพ์มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๕๑), หน้า ๔๙๒.

^{๑๔๙} พระธรรมปิฎก (ป.อ.ปยุตฺโต), **พจนานุกรมพุทธศาสตร์ ฉบับประมวลธรรม**, พิมพ์ครั้งที่ ๑๒, (กรุงเทพมหานคร : โรงพิมพ์มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๕๖), หน้า ๙๔.

^{๑๕๐} พระธรรมปิฎก (ป.อ.ปยุตฺโต), **ก้าวไปในบุญ**, พิมพ์ครั้งที่ ๑, (กรุงเทพมหานคร : โรงพิมพ์มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๔๗), หน้า ๑๕.

^{๑๕๑} พระธรรมปิฎก (ป.อ.ปยุตฺโต), **พระพุทธศาสนา พัฒนาคนและสังคม**, หน้า ๒๐.

^{๑๕๒} พระมหาแสวง โชติปาโล, **บุญกิริยาวัตถุ ๑๐ ประการ**, ถอดความจากคัมภีร์อภิธรรมัตถะสังคหะและคัมภีร์อภิธรรมัตถะวิภาวินี พิมพ์ครั้งที่ ๑, (กรุงเทพมหานคร : มูลนิธิแนบมหานีรานนท์, ๒๕๓๑), หน้า ๔-๕.

สมคิด แผนสมบุญ^{๑๕๓} กล่าวว่า ธรรมสวณมัย หมายถึง บุญสำเร็จด้วยการฟังธรรม ได้แก่ การฟังธรรมด้วยจิตใจอ่อนโยน คือ มุ่งประโยชน์ว่า ธรรมนี้เป็นอุบายแห่งการปฏิบัติเพื่อประโยชน์ตนและผู้อื่น แล้วฟังด้วยธรรมด้วยศรัทธา ด้วยเลื่อมใส ด้วยปิตินดี ด้วยเบิกบาน ด้วยหวังรู้หวังเข้าใจ และหวังประพฤติปฏิบัติตามธรรมอันสมควรแก่ธรรม

สุจินต์ บริหารวนเขตต์^{๑๕๔} กล่าวว่า ธรรมสวณมัย หมายถึง การทำความดี ซึ่งสำเร็จด้วยการฟังพระธรรม

ทวี สุขสมโภชน์^{๑๕๕} กล่าวว่า ธรรมสวณะ คือ การฟังธรรม ได้แก่ การฟังธรรมในสถานที่ต่าง ๆ เช่น ที่วัดหรือสถานที่ที่จัดให้มีการบรรยายธรรม ทางวิทยุ หรือโทรทัศน์ ก็ได้ชื่อว่าเป็นการฟังธรรมทั้งนั้น การฟังธรรมมี ๒ ประการ คือ ๑. การฟังธรรมเพื่อให้คนทั้งหลายชื่นชม ว่าเป็นคนดีมีศรัทธา เป็นคนธำมะรงค์เป็นการฟังที่มีได้มาจากความเลื่อมใสศรัทธาที่แท้จริง มีกิเลสซ่อนเร้นอยู่ ย่อมจะมีผลน้อย อานิสงส์น้อย ๒. การฟังธรรมที่ทำให้จิตใจอ่อนโยน มีสติปัญญา รู้จักบุญรู้จักบาป รู้จักคุณหรือโทษ และสิ่งที่เป็นประโยชน์และมีใช้ประโยชน์

ฉัตรชัย สุจริตกุล^{๑๕๖} กล่าวว่า ธรรมสวณมัย หมายถึง การตั้งใจฟังธรรมโดยมีสมาธิ คือ ต้องมีจิตเป็นกุศลคิดอยากฟังธรรมก่อน มีสมาธิจดจ่อกับธรรมที่ฟัง การฟังธรรมเป็นเครื่องขัดเกลาจิตใจให้ใสสะอาด ขัดเกลากิเลส เช่น ทิฏฐิมานะ

สรุปได้ว่า ธรรมสวณะ หรือธรรมสวณมัย หมายถึง บุญที่เกิดจากการฟังธรรม บุคคลผู้มีเจนาตั้งใจฟังธรรมเป็นการทำบุญวิธีหนึ่ง เพราะการฟังธรรมช่วยให้เข้าใจหลักคำสอนในพระพุทธศาสนาได้อย่างถูกต้อง ได้ชื่อว่าเป็นพหูสูตร แล้วนำความรู้้นไปปฏิบัติให้เกิดประโยชน์แก่ตนและส่วนรวม เป็นการบ่มเพาะสติปัญญาให้สว่างไสว การฟังเรื่องที่ดีมีประโยชน์ต่อการดำเนินชีวิต อย่างไรก็ตามในปัจจุบันนี้การพิมพ์เจริญขึ้นมาก จึงถือได้ว่าการอ่านหนังสือเกี่ยวกับธรรมะจึงจัดรวมอยู่ในการฟังธรรมด้วย

^{๑๕๓} สมคิด แผนสมบุญ, ยอดบุญ, พิมพ์ครั้งที่ ๑, (กรุงเทพมหานคร : โรงพิมพ์บริษัท สหธรรมิก จำกัด, ๒๕๔๙), หน้า ๑๙๕.

^{๑๕๔} สุจินต์ บริหารวนเขตต์, บุญญกิริยาวัตถุ, พิมพ์ครั้งที่ ๑, (กรุงเทพมหานคร : มูลนิธิศึกษาและเผยแพร่พระพุทธศาสนา, ๒๕๓๘), หน้า ๒.

^{๑๕๕} ทวี สุขสมโภชน์, กฎแห่งกรรม, อภิธรรมโชติกะวิทยาลัย มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย (เอกสารประกอบการศึกษาพระอภิธรรมทางไปรษณีย์ ชุดที่ ๗.๑) หน้า ๒๖.

^{๑๕๖} ฉัตรชัย สุจริตกุล, เอกสารประกอบการบรรยาย เรื่อง “บุญกิริยาวัตถุ ๑๐”, (ยุพพุทธิกสมาคมแห่งประเทศไทยในพระบรมราชูปถัมภ์), (อัสสัมชัญ), หน้า ๔๒.

๒. อานิสงส์ของธัมมัสสวนมัย

การฟังธรรมทั้งหลายเป็นประจำ โดยรวมแล้วเป็นการย้ำเตือนให้บุคคลหมั่นกระทำแต่สิ่งที่ดีงาม ละเว้นการกระทำที่ชั่ว รวมทั้งการทำจิตใจให้เบิกบานแจ่มใส ตามหลักโอวาทปาฏิโมกข์ ฉะนั้นผู้ฟังธรรมจึงได้รับอานิสงส์ ๕ ประการ ได้แก่

- ๑) ได้ฟังสิ่งที่เป็นประโยชน์ซึ่งยังไม่เคยฟังมาก่อน
- ๒) สิ่งใดที่ได้ฟังแล้ว หากไม่เข้าใจชัดแจ้ง ย่อมเข้าใจแจ่มแจ้งขึ้น
- ๓) บรรเทาความสงสัยลงได้
- ๔) เกิดความรู้ความเข้าใจที่ถูกต้อง
- ๕) จิตของผู้ฟังย่อมผ่องใส

กรณีตัวอย่างของธัมมัสสวนมัย ได้แก่ เรื่องของ พระนันทกเถระ ณ เขตวันมหาวิหาร เมืองสาวัตถี เมื่อพระพุทธเจ้า เสด็จไปยืนฟังธรรมของพระนันทกเถระ โดยที่ท่านได้รู้เมื่อรองท่านแสดงธรรมจบก่อน จึงออกไปแสดงองค์ พระนันทกเถระเมื่อได้ทราบว่ พระพุทธเจ้ามาฟังธรรมของตน ก็รู้สึกเสียดังกล่าว พระองค์จึงแสดงตรัสว่า ผู้ที่มาประชุมในที่นี้ มีการกระทำ ๒ อย่าง คือ การแสดงธรรม กับ การนิ่ง ภิกษุจะต้องเป็นผู้มีศรัทธา มีศีล เจโตสมาธิ อธิปัญญา และธรรมวิปัสสนา หลังจากนั้นพระนันทกเถระ ได้กล่าวถึงการฟังธรรมตามกาลเวลา ย่อมมีอานิสงส์ ๕

สรุปได้ว่า ธรรมสวณะ หรือธัมมัสสวนมัย มีอานิสงส์หรือประโยชน์ในการได้รับฟัง หรือข้อมูลข่าวสารให้เกิดความรู้ความเข้าใจที่ถูกต้อง และมีจิตใจที่เบิกบานผ่องใส

๒.๕.๓.๓ ธัมมเทศนามัย

๑. ความหมายของธัมมเทศนามัย

พระพรหมคุณาภรณ์ (ป.อ.ปยุตฺโต) ได้ให้ความหมายของ ธัมมเทศนามัย ไว้ว่า “บุญสำเร็จด้วยการแสดงธรรม”^{๑๕๗} และในพจนานุกรม ฉบับประมวลธรรม ท่านกล่าวว่า ธัมมเทศนามัย เป็น “การสั่งสอนธรรมให้ความรู้”^{๑๕๘}

^{๑๕๗} พระพรหมคุณาภรณ์ (ป.อ.ปยุตฺโต), พจนานุกรมพุทธศาสตร์ ฉบับประมวลศัพท์, พิมพ์ครั้งที่ ๑๑, (กรุงเทพมหานคร : โรงพิมพ์มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๕๑), หน้า ๑๔๗-๑๔๘ และ ๑๘๐.

^{๑๕๘} พระธรรมปิฎก (ป.อ.ปยุตฺโต), พจนานุกรมพุทธศาสตร์ ฉบับประมวลธรรม, พิมพ์ครั้งที่ ๑๒, (กรุงเทพมหานคร : โรงพิมพ์มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๕๖), หน้า ๙๔.

พระธรรมปิฎก (ป.อ.ปยุตฺโต) ได้อธิบาย ธรรมเทศนามัย ว่าเป็นการทำบุญด้วยการแสดงธรรมให้ผู้ฟัง ซึ่งในเวลาแสดงธรรมให้ผู้ฟังต้องตั้งใจให้ถูกต้อง ว่ามีเจตนาหาลาภหาเสียง ถือว่าเจตนาไม่ดี มุ่งที่ผลประโยชน์ส่วนตัว จะไม่มีผลมาก แต่ถ้าตั้งใจเจตนาว่าจะแสดงธรรมไปเพื่อให้ผู้ฟังได้รู้และเข้าใจถูกต้อง ให้มีสัมมาทิฐิ ให้ได้รับประโยชน์ เพื่อนำไปพัฒนาชีวิต ผู้แสดงธรรมก็ได้บุญด้วย การนำธรรมไปบอก ไปเผื่อแผ่ ไปสอนลูกสอนหลาน ให้รู้จักสิ่งที่ถูกต้องดีงาม ให้เขาเจริญในทาน ศีล ภาวนา ทำให้เขามีปัญญา ทำให้เขาทำดี เป็นคนดีได้ ก็ยิ่งได้บุญมาก^{๑๕๙} และกล่าวว่า ธรรมเทศนา คือ การแสดงธรรม บอกกล่าว แนะนำ ให้ความรู้ ธรรม หรือเรื่องเกี่ยวกับความจริง ความดีงาม^{๑๖๐}

พระมหาแสวง โชติปาโล^{๑๖๑} กล่าวว่า ธรรมเทศนา หมายถึง การตั้งใจแนะนำให้ความรู้ที่ปราศจากโทษ ด้วยความเจตนาในอุบายการเผยแผ่จนสามารถทำให้ผู้ฟังเกิดความรู้ ความเข้าใจ สามารถหยิบเอาไปปฏิบัติตาม ก่อให้เกิดประโยชน์สุขได้ ด้วยไม่หวังสิ่งตอบแทนใด ๆ

สมคิด แผนสมบุญ^{๑๖๒} กล่าวว่า ธรรมเทศนามัย หมายถึง บุญสำเร็จด้วยการแสดงธรรม ได้แก่ การที่บุคคลไม่มุ่งหวังซึ่งความชานชาในธรรมให้แก่ตน แสดงธรรมแก่บุคคลอื่นด้วยอัธยาศัยที่เกื้อกูล เพื่อเป็นการชี้แนวทางอันเป็นประโยชน์ทั้งในชาติและชาติหน้า

สุจินต์ บริหารวนเขตต์^{๑๖๓} กล่าวว่า ธรรมเทศนามัย หมายถึง การทำความดี ซึ่งสำเร็จด้วยการแสดงธรรม

^{๑๕๙} พระธรรมปิฎก (ป.อ.ปยุตฺโต), *ก้าวไปในบุญ*, พิมพ์ครั้งที่ ๑, (กรุงเทพมหานคร : โรงพิมพ์มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๔๗), หน้า ๑๕.

^{๑๖๐} พระธรรมปิฎก (ป.อ.ปยุตฺโต), *พระพุทธศาสนา พัฒนาคนและสังคม*, หน้า ๒๐.

^{๑๖๑} พระมหาแสวง โชติปาโล, *บุญกิริยาวัตถุ ๑๐ ประการ*, ถอดความจากคัมภีร์อภิธรรมัตถะสังคหะและคัมภีร์อภิธรรมัตถะวิภาวินี พิมพ์ครั้งที่ ๑, (กรุงเทพมหานคร : มูลนิธิแนบมหานีรานนท์, ๒๕๓๑), หน้า ๖.

^{๑๖๒} สมคิด แผนสมบุญ, *ยอดบุญ*, พิมพ์ครั้งที่ ๑, (กรุงเทพมหานคร : โรงพิมพ์บริษัท สหธรรมิก จำกัด, ๒๕๔๙), หน้า ๒๓๗.

^{๑๖๓} สุจินต์ บริหารวนเขตต์, *บุญกิริยาวัตถุ*, พิมพ์ครั้งที่ ๑, (กรุงเทพมหานคร : มูลนิธิศึกษาและเผยแพร่พระพุทธศาสนา, ๒๕๓๘), หน้า ๒.

ทวี สุขสมโภชน์^{๑๖๔} กล่าวว่า ธรรมเทศนา คือ การแสดงธรรม การบรรยายธรรม การสอนธรรม รวมถึงแนะนำชี้แจงวิชาการต่าง ๆ ที่ไม่มีโทษ ก็สงเคราะห์เข้าใจในธรรมเทศนาด้วย

ฉัตรชัย สุจริตกุล^{๑๖๕} กล่าวว่า ธรรมเทศนามัย ได้แก่ผู้แสดงธรรมที่มีจิตเป็นกุศล อยากให้ผู้อื่นได้รู้ได้เข้าใจในธรรมที่เขาพึงรู้ โดยบริสุทธิ์ใจ การแสดงธรรมมิได้หมายเอาเพียงพระธรรมเทศนา หรือการเทศน์บนธรรมาสน์ของพระภิกษุสงฆ์เท่านั้น แต่หมายถึงการบรรยายธรรม การอภิปรายธรรม การตอบคำถาม บอก เล่า อธิบาย ตลอดจนการแสดงให้เห็นด้วยอุบายต่าง ๆ หรือการสอนในรูปแบบใด ๆ ให้ผู้ศึกษาเกิดปัญญาเข้าใจในธรรมะ ซาบซึ้งในธรรมะ รวมความคือ การถ่ายทอดความรู้ความเข้าใจเกี่ยวกับธรรมะ ทั้งทางปฏิบัติและปริยัติของผู้แสดง ผู้แสดงจะเป็นภิกษุ ภิกษุณี อุบาสก อุบาสิกา ก็ได้ทั้งนั้น

สรุปได้ว่า ธรรมเทศนามัย คือ บุญที่เกิดจากการแสดงธรรม ไม่ว่าจะเป็นพระภิกษุหรืออุบาสก อุบาสิกา ที่ให้ข้อธรรมะ หรือข้อคิดที่ดีแก่ผู้อื่น เพื่อให้ผู้อื่นได้รู้วิธีการดำเนินชีวิตที่ดี ก็ตาม การแนะนำสั่งสอนธรรมที่สืบทอดกันมาเป็นปัจจัยสำคัญที่ช่วยให้พระพุทธศาสนายังคงดำรงมั่นคงถึงปัจจุบัน และยังช่วยให้บุคคลอื่นได้เกิดความเข้าใจหลักธรรมคำสอนในพระพุทธศาสนา ได้อย่างถูกต้อง นอกจากนี้ พ่อแม่แนะนำสั่งสอนลูกหลานให้ประพฤติดี พิสูจน์สอนน้อง เพื่อนแนะนำเพื่อนให้ละเว้นจากการประพฤติมิชอบ เป็นต้น

๒. อาณิสสของธรรมเทศนามัย

ผู้ที่มีความรู้ความสามารถและมีโอกาสแสดงธรรมเพื่อประโยชน์สุขของผู้อื่น ย่อมมีอาณิสส^๓ ประการ ดังนี้

- ๑) เป็นผู้มีความปัญญาแหลมคม เพราะการอบรมสั่งสอนผู้อื่นทุกครั้ง เท่ากับการอบรมตักเตือนตนไปด้วยทุกครั้งเช่นกัน
- ๒) เป็นผู้ได้รับความเคารพบูชา ผู้ที่ฟังการแสดงธรรมแล้วนำไปประพฤติปฏิบัติจนเกิดประโยชน์สุขแก่ตน ย่อมซาบซึ้งกตัญญูและเคารพเลื่อมใสผู้ให้ธรรมแก่ตน
- ๓) มีความปิติ สุขใจ อยู่เสมอ เพราะตระหนักถึงความเป็นผู้มีคุณค่าต่อมนุษยชาติ

^{๑๖๔} ทวี สุขสมโภชน์, กฎแห่งกรรม, อภิธรรมโชติกะวิทยาลัย มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย (เอกสารประกอบการศึกษาพระอภิธรรมทางไปรษณีย์ ชุดที่ ๗.๑) หน้า ๒๖.

^{๑๖๕} ฉัตรชัย สุจริตกุล, เอกสารประกอบการบรรยาย เรื่อง “บุญกิริยาวัตถุ ๑๐”, (ยุวพุทธิกสมาคมแห่งประเทศไทยในพระบรมราชูปถัมภ์), (อัสสัมชัญ), หน้า ๔๕.

ธรรมเทศนาเป็นประโยชน์ในชาตินี้

ในทางโลก เรียกว่า ทิฏฐธรรมมิกัตถประโยชน์ มี ๔ ประการ คือ

๑. อารกขสมุปทา ถึงพร้อมด้วยการรักษา
๒. อุฏฐานสมุปทา ถึงพร้อมด้วยความหมั่น
๓. กลุยาณมิตตตา ความมีเพื่อนเป็นคนดี
๔. สมชีวิตา การเลี้ยงชีวิตตามสมควร

ในทางธรรม เรียกว่า โลกุตตรธรรม มี ๔ ประการ คือ มรรค ๔ ผล ๔ นิพพาน ๑

ธรรมเทศนาที่เป็นประโยชน์ในชาติหน้า

ในทางโลก เรียกว่า สัมปรายิกัตถะประโยชน์ มี ๔ ประการ คือ

๑. สัทธาสัมปทา ถึงพร้อมด้วยศรัทธา
๒. สีลสัมปทา ถึงพร้อมด้วยศีล
๓. จาคสัมปทา ถึงพร้อมด้วยการบริจาค
๔. ปัญญาสัมปทา ถึงพร้อมด้วยปัญญา

กรณีตัวอย่างของธัมมเทศนามัย ได้แก่ เรื่องของนางทาสีผู้หนึ่ง เมื่อครั้งที่พระพุทธองค์ประทับที่โฆสิตาราม กรุงโกสัมพี พระเจ้าอุเทน ผู้ครองกรุง สั่งให้ประทานทรัพย์เป็นค่าดอกไม้ประจำวัน ๆ ละ ๘ กหาปณะ แก่พระนางสามาวดี และพระนางได้มอบให้นางทาสี ชื่อ ขุชชุตตรา เป็นผู้จัดดอกไม้เป็นกิจวัตรประจำวัน ในวันหนึ่ง นางขุชชุตตรา ได้ไปซื้อดอกไม้กับนายมาลาการ นายมาลาการได้ให้รอเพราะวันนี้พระพุทธเจ้าได้เสด็จมาแสดงธรรมเมื่อนางได้ฟังธรรมแล้ว นางได้อยู่ในโสดาปัตติผล และปกติแล้ว นางขุชชุตตรา จะยกยอกเงินจาก ๘ กหาปณะ ออกไป ๔ กหาปณะ เป็นของตน ในครั้งนี้นางได้ซื้อดอกไม้ทั้ง ๘ กหาปณะ พระนางสามาวดี ได้ถามว่าทำไมดอกไม้ถึงมากกว่าปกติ นางได้ตอบความจริง แทนที่พระนางจะโกรธ กลับบอกให้นางทาสี ได้แสดงธรรมที่ตนได้ไปฟังมาแก่หมู่บริวารทั้ง ๕๐๐ คน นางทั้งหมดได้ฟังแล้วสำเร็จโสดาปัตติผล และตั้งแต่นั้นก็ให้นางไปฟังธรรมของพระพุทธเจ้า และกลับมาแสดงให้ฟัง หลังจากนั้นพระพุทธองค์ได้ทรงแต่งตั้งให้นางอยู่ในตำแหน่งฝ่ายธรรมกถิกา แสดงว่า การได้ฟัง แสดง พูด บอก ชี้แจงอย่างสม่ำเสมอ ทำให้ผู้นั้นเป็นพหูสูตเป็นที่นับถือแก่ชุมชนทุกชั้น

สรุปอานิสงส์หรือประโยชน์ของการแสดงธรรมนั้น ในชาตินี้ช่วยให้เป็นผู้มีสติปัญญา นำเคารพ เกิดปิติ สุขใจอยู่เสมอ การแสดงธรรมเพื่อประโยชน์ให้สำเร็จบริบูรณ์นั้น ต้องงามในเบื้องต้น ท่ามกลาง และที่สุด แสดงธรรมเพื่อให้รู้เห็นจริงในธรรมที่ควรรู้ควรเห็น มิใช่แสดงธรรมแก่ผู้อื่นด้วยลาภ สักการะ และการสรรเสริญ

๒.๕.๓.๔ ทิฏฐุชุกัมม์

๑. ความหมายของทิฏฐุชุกัมม์

พระพรหมคุณาภรณ์ (ป.อ.ปยุตฺโต) ได้ให้ความหมายของ ทิฏฐุชุกัมม์ ไว้ว่า “การทำความเห็นให้ตรง การแก้ไขปรับปรุงความคิดเห็นให้ถูกต้อง” ^{๑๖๖}

พระธรรมปิฎก (ป.อ.ปยุตฺโต) ได้อธิบายคำว่า ทิฏฐุชุกัมม์ เป็นการทำความเห็นให้ตรง คือ ให้ถูกต้อง ความเห็นถูกต้องนี้ต้องทำกันอยู่เสมอ ไม่ว่าจะทำอะไร ควรพิจารณาตรวจสอบกิจกรรมทุกอย่างว่า เราทำด้วยความเข้าใจถูกต้องหรือไม่ เช่น เมื่อทำทาน ก็พิจารณาว่า เราทำด้วยความเข้าใจถูกต้องหรือไม่ ^{๑๖๗} และกล่าวว่า ทิฏฐุชุกัมม์ คือ การทำความเห็นให้ตรง ไม่ว่าจะทำอะไร ก็ทำด้วยสัมมาทิฐิ มีความเห็นความเข้าใจที่ถูกต้อง หรือปรับความคิดเห็นของตนให้ถูกต้องตามหลักการของธรรมนั้น ๆ เช่น ให้ทาน เพื่อช่วยเขาด้วยเมตตาการุณย์และสละโลภะหรือมัจฉริยะในใจของตนไม่ใช่ให้เพื่อหาผลตอบแทน เป็นต้น ^{๑๖๘}

พระมหาแสวง โชติปาโล ^{๑๖๙} กล่าวว่า ทิฏฐุชุกัมม์ หมายถึง การประกอบความเห็นของตนให้ตรงกับความเป็นจริงและถูกต้อง เป็นต้นว่า ทานที่บุคคลให้แล้วมีผลจริง

สมคิด แผนสมบุญ ^{๑๗๐} กล่าวว่า ทิฏฐุชุกัมม์ หมายถึง การทำความเห็นให้ตรง คือ สัมมาทิฐิ สัมมาทิฐิของพระอริยสาวก ได้แก่ ความเห็นชอบในอริยสัจ ๔ ซึ่งจำแนกไปตามปฏิจจสมุปบาท คือชาติ ชรา จนถึงอวิชชา แล้วทำให้สันนิเสสทั้งปวง ส่วนสัมมาทิฐิของปุถุชน ได้แก่ ความเห็นถูกต้องตามกรรมบท ๑๐ คือ เห็นว่า บุญเป็นบุญ บาปเป็นบาป กล่าวคือ ทำดีได้ดี ทำชั่วได้ชั่ว

^{๑๖๖} พระพรหมคุณาภรณ์ (ป.อ.ปยุตฺโต), **พจนานุกรมพุทธศาสตร์ ฉบับประมวลศัพท์**, พิมพ์ครั้งที่ ๑๑, (กรุงเทพมหานคร : โรงพิมพ์มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๕๑), หน้า ๑๓๐.

^{๑๖๗} พระธรรมปิฎก (ป.อ.ปยุตฺโต), **ก้าวไปในบุญ**, พิมพ์ครั้งที่ ๑, (กรุงเทพมหานคร : โรงพิมพ์มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๔๗), หน้า ๑๕.

^{๑๖๘} พระธรรมปิฎก (ป.อ.ปยุตฺโต), **พระพุทธศาสนาพัฒนาคนและสังคม**, พิมพ์ครั้งที่ ๑, (กรุงเทพมหานคร : กระทรวงมหาดไทย, ๒๕๔๐), หน้า ๒๐.

^{๑๖๙} พระมหาแสวง โชติปาโล, **บุญกิริยาวัตถุ ๑๐ ประการ**, ถอดความจากคัมภีร์อภิธัมมัตถะสังคหะและคัมภีร์อภิธัมมัตถะวิภาวินี พิมพ์ครั้งที่ ๑, (กรุงเทพมหานคร : มูลนิธิแนบมหานีรานนท์, ๒๕๓๑), หน้า ๖.

^{๑๗๐} สมคิด แผนสมบุญ, **ยอดบุญ**, พิมพ์ครั้งที่ ๑, (กรุงเทพมหานคร : โรงพิมพ์บริษัท สหธรรมิก จำกัด, ๒๕๔๙), หน้า ๒๕๓.

สุจินต์ บริหารวนเขตต์^{๑๗๑} กล่าวว่า ทิฏฐุชุกัมม์ หมายถึง การทำความดี ซึ่งสำเร็จด้วยการเห็นถูกต้องตามคลองธรรม

ทวี สุขสมโภชน์^{๑๗๒} กล่าวว่า ทิฏฐุชุกัมม์ คือ การกระทำความเห็นให้ตรงกับความเป็นจริง ได้แก่ กัมมัชฌกตาญาณ คือ ปัญญาที่รู้ว่าสัตว์ทั้งหลายมีกรรมเป็นของตนเองจะทำความดีหรือทำชั่วก็ตาม ย่อมจะต้องได้รับผลของกรรมนั้น

ฉัตรชัย สุจริตกุล^{๑๗๓} อธิบายคำว่า ทิฏฐุชุกัมม์ ดังนี้ ทิฏฐิ แปลว่าความเห็น อุชฺฐ แปลว่า ตรง กัมม์ แปลว่า ปรับแต่ง หรือ กระทำ การปรับความเห็นให้ตรง หรือทำความเห็นตรงให้เกิดขึ้น คือมีสัมมาทิฏฐิ รู้ว่าอะไรเป็นบุญอะไรเป็นบาป

ทิฏฐุชุกัมม์ เป็นการทำความเห็นให้ตรงตามความจริง ๑๐ ประการ ดังนี้

- ๑) การให้ทานมีผล
- ๒) การบูชามีผล
- ๓) การต้อนรับแขกด้วยของต้อนรับมีผล
- ๔) ผลของกรรมดี กรรมชั่วมี
- ๕) โลกนี้มี (สัตว์จากภพอื่นมาเกิดในภพนี้)
- ๖) โลกอื่นมี (สัตว์จากภพนี้ไปเกิดในภพอื่น)
- ๗) มารดามีคุณ
- ๘) บิดามีคุณ
- ๙) สัตว์ที่เป็นโอปปาติกะ (เช่น เทวดา และเปรต) มีจริง
- ๑๐) สมณพราหมณ์ผู้ปฏิบัติชอบ ทราบชัดถึงโลกนี้และโลกอื่นด้วยปัญญาได้เอง และสามารถให้ผู้อื่นรู้ได้ด้วย (คือ พระอรหันต์) มีจริง

สรุปได้ว่า ทิฏฐุชุกัมม์ ทิฏฐุชุกัมม์ หรือ ทิฏฐุชุกัมม์ หมายถึง การทำบุญด้วยการทำความเห็นให้ตรง ถูกต้อง และเหมาะสม แก่ไขปรับปรุงพัฒนาความคิดเห็นให้ถูกต้อง ซึ่งจะมีผลให้มีการปฏิบัติที่ถูกต้อง

^{๑๗๑} สุจินต์ บริหารวนเขตต์, บุญญกิริยาวัตถุ, พิมพ์ครั้งที่ ๑, (กรุงเทพมหานคร : มูลนิธิศึกษาและเผยแพร่พระพุทธศาสนา, ๒๕๓๘), หน้า ๒.

^{๑๗๒} ทวี สุขสมโภชน์, กฎแห่งกรรม, อภิธรรมโชติคะวิทยาลัย มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย (เอกสารประกอบการศึกษาพระอภิธรรมทางไปรษณีย์ ชุดที่ ๗.๑) หน้า ๒๗.

^{๑๗๓} ฉัตรชัย สุจริตกุล, เอกสารประกอบการบรรยาย เรื่อง “บุญกิริยาวัตถุ ๑๐”, (ยุวพุทธิกสมาคมแห่งประเทศไทยในพระบรมราชูปถัมภ์), (อัสสัมชัญ), หน้า ๔๘.

๒. อานิสงส์ของทิวจุฑุกัมม์

อานิสงส์ของการทำความเห็นให้ตรง ผู้ที่ปรับความเห็นของตนให้ถูกต้องตามทำนองคลองธรรม เป็นสัมมาทิฐิ ย่อมได้รับอานิสงส์เพียงประการเดียวที่สำคัญยิ่ง คือ ย่อมล่วงพ้นจากความทุกข์ ความเดือดร้อนทั้งปวง เพราะสัมมาทิฐิก่อให้เกิดอกุศลกรรมทั้งปวง

กรณีตัวอย่างของทิวจุฑุกัมม์ ได้แก่ เรื่องราวของสุจิตปรีวาร ผู้มีสมบัติ ๘๐ โกฏิ เป็นผู้ยี่นดีในบุญกุศล และให้บุตร ภรรยา และบริวาร ต่างได้รักษาอุบาสก เดือนละ ๖ ครั้ง มีบุรุษผู้ขี้ดสนได้มาขอรับจ้างทำงานกับเศรษฐี ในวันอุโบสถหลังจากทุกคนบริโภคอาหารแล้ว ก็เข้าไปนั่งนึกถึงศีล อยู่ในที่อยู่ของตน บุรุษขี้ดสนมีความสงสัยว่าคนหายไปไหน เมื่อสอบถามแล้ว จึงคิดว่า มีตนผู้เดียวที่ไม่มีศีล จึงไปขอเศรษฐี เพื่อรักษาอุโบสถ แต่สามารถรักษาได้ครึ่งเดียวไม่เต็มวัน เขาจึงตั้งใจรักษาตั้งแต่นั้น ตกกลางคืนเกิดลมป่วนในท้อง เศรษฐีจึงให้รับยา แต่เขาก็ไม่รับ ตั้งใจจะรักษาศีลอย่างมาก ถึงตอนเช้าในเวลาใกล้ตาย คนทั้งหลายจึงได้นำเขา มาไว้นอกห้อง พระเจ้าแผ่นดินผ่านมาเห็น เขาได้แลเห็นและเกิดความปรารถนาในสมบัติ เมื่อถึงเวลาตายเขาได้ไปเกิดเป็นบุตรของพระเจ้าแผ่นดิน ชื่อ อุทัยกุมาร เมื่อระลึกได้ จึงกล่าวว่า เป็นผลกรรมอันเล็กน้อยของเรา ต่อไปเสวยราชย์เป็นพระเจ้าอุทัยราชา

สรุปได้ว่า อานิสงส์หรือประโยชน์ของ ทิวจุฑุกัมม์ นั้นทำให้พ้นจากความทุกข์ เนื่องจากเป็นผู้มีสัมมาทิฐิ ผลในชาติหน้ายังเป็นสุขไปสู่สุด

จากการศึกษาข้อมูลเกี่ยวกับจิตบุญกุศล ในที่นี้หมายถึง บุญกิริยาวัตถุ ขอสรุปว่าเป็นแนวทางการปฏิบัติที่ถูกต้อง เพื่อให้เกิดความรู้ความเข้าใจตรงตามหลักคำสอนของพุทธเจ้า และไม่ต้องวิตกกังวลว่าจะไม่มีโอกาสทำบุญ เพราะอัครคัตขัตสนหรือไม่มีเวลา เพราะการทำบุญที่ต้องอาศัยข้าวของเงินทองนั้นมีเพียงวิธีเดียว คือ การให้อามิสทาน ส่วนวิธีอื่น ๆ อีก ๙ วิธี ไม่จำเป็นต้องอาศัยข้าวของเงินทองแต่อย่างใด

อย่างไรก็ดี อานิสงส์ของการให้ทาน รักษาศีล และเจริญภาวนานั้น มีผลแตกต่างกันตามลำดับ กล่าวคือ ทานมีผลน้อยที่สุด เพราะปฏิบัติได้ง่ายสุด การรักษาศีลมีผลมากกว่าการให้ทาน เพราะปฏิบัติได้ยากกว่า ส่วนการเจริญภาวนามีผลมากที่สุด เพราะปฏิบัติได้ยากที่สุด^{๑๗๔}

^{๑๗๔} อ.นวก. (ไทย) ๓๗/๒๒๔/๗๗๕-๗๗๗.

บุญกิริยาวัตถุ ๑๐ ที่กล่าวมาทั้งหมดนี้ เพื่อแสดงให้เห็นว่า ในพระพุทธศาสนาได้สอนเกี่ยวกับการสร้างบุญกุศลไว้อย่างละเอียดถี่ถ้วน เพื่อให้พุทธศาสนิกชนได้ปฏิบัติตามอย่างถูกต้อง การทำบุญสืบตามกันมา โดยมีได้ศึกษาหลักธรรมคำสอนที่แท้จริงอาจทำให้เข้าใจคลาดเคลื่อน แล้วละเลยข้อปฏิบัติบางส่วนไป ทำให้เสียโอกาสในการสร้างสมบุญต่อไป เช่น พุทธศาสนิกชนบางส่วนไม่คิดว่า การอ่อนน้อมถ่อมตน และการชวนช่วยเหลือนอกกิจที่ชอบ เป็นการทำบุญ เพราะคิดว่าเป็นเพียงมารยาทตามที่สังคมคาดหวัง

ฉะนั้น พุทธศาสนิกชนไทย โดยเฉพาะอย่างยิ่ง นิสิตสาขาวิชาชีวิตและความตาย ซึ่งยินดีตั้งใจระทำกิจกรรมทางพุทธศาสนาอยู่แล้ว ควรศึกษาหลักธรรมเกี่ยวกับการทำบุญให้เกิดความรู้ ความกระจ่างอย่างถูกต้อง เพื่อเป็นแบบอย่างและเผยแพร่ความรู้ให้แก่ผู้อื่นในสังคมต่อไป

๒.๖ รายละเอียดที่เกี่ยวข้องกับหลักสูตร สถานศึกษา และลักษณะของนิสิต

๒.๖.๑ หลักสูตรและรายวิชา

๑.๖.๑.๑ หลักสูตร

๑. หลักการและเหตุผล และวัตถุประสงค์ของหลักสูตร^{๑๗๕}

๑) หลักการและเหตุผล

โดยที่เรื่องชีวิตและความตาย เป็นประเด็นปัญหาเชิงสังคมที่มีกำลังได้รับความสนใจมากขึ้น โดยลำดับ สาเหตุก็เนื่องมาจากรูปแบบวิถีชีวิตของมนุษย์ในสังคมสมัย โนม์เอียงไปทางด้านวัตถุนิยม ปัจเจกชนนิยมและบริโภคมายิ่งขึ้น ระบบครอบครัว ชุมชน สังคม และวัฒนธรรมอ่อนแอลง และขาดพลังในการปกป้องคุ้มครองชีวิตของคนในสังคม นอกจากนั้นทัศนคติ และรูปแบบการปฏิบัติของสังคมสมัยใหม่ต่อชีวิต ความเจ็บป่วย และความตายได้เป็นมิติทางด้านวัตถุหรือร่างกายมากจนเกินไป โดยละเลยระบบชีวิตแบบองค์รวม ที่ครอบคลุมทั้งมิติของร่างกาย จิตวิญญาณ สังคม และวัฒนธรรม ในฐานะที่พระพุทธศาสนาที่เน้นการอธิบายเรื่องชีวิตและความตายแบบองค์รวม ครอบคลุมทั้งชีวิตในชาติอดีต ชาติปัจจุบัน และชาติอนาคต ทั้งมิติทางสังคม ร่างกาย และจิตวิญญาณ ดังนั้น บัณฑิตวิทยาลัยจึงเห็นสมควรขยายการศึกษาให้สูงขึ้น ซึ่งจะเปิดโอกาสให้พระสงฆ์และผู้สนใจทั่วไป ได้ศึกษาวิเคราะห์วิจัยคำสอนทางพระพุทธศาสนาที่เกี่ยวกับชีวิตและความตายในเชิงลึกมากยิ่งขึ้น จึงได้จัดทำหลักสูตรสาขาชีวิตและความตายระดับมหาบัณฑิตขึ้น ดำเนินการศึกษาตามนโยบายของมหาวิทยาลัย

^{๑๗๕} บัณฑิตวิทยาลัยและภาควิชาจิตวิทยา คณะมนุษยศาสตร์ มจร., คู่มือนิสิตปริญญาโท หลักสูตรพุทธศาสตรมหาบัณฑิต (พธ.ม.) สาขาวิชาชีวิตและความตาย, (โรงพิมพ์มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย พิมพ์ครั้งที่ ๑, ๒๕๕๐), หน้า ๑๐-๑๑.

๒) วัตถุประสงค์

(๑) เพื่อผลิตพุทธศาสตรมหาบัณฑิตให้มีความรู้ ความเข้าใจในเรื่องชีวิตและความตาย ตามหลักไตรลักษณ์อย่างเป็นองค์รวม พร้อมทั้งสามารถนำพุทธธรรมมาประยุกต์ใช้ในการดำเนินชีวิตให้มีคุณค่าและมีศักดิ์ศรี

(๒) เพื่อผลิตพุทธศาสตรมหาบัณฑิตให้มีความสามารถในการใช้หลักพุทธจิตวิทยาในการช่วยเหลือผู้ป่วยและญาติทุกระยะ ด้วยความเคารพในศักดิ์ศรีความเป็นมนุษย์

(๓) เพื่อผลิตพุทธศาสตรมหาบัณฑิตให้สามารถวิจัย สร้างองค์ความรู้ชีวิตและความตายและเผยแพร่หลักคำสอนพระพุทธศาสนาให้ครอบคลุม ชุมชน และสังคม ได้แสดงบทบาทในการช่วยเหลือผู้ป่วยระยะสุดท้าย รวมทั้งพิธีกรรมหลังความตาย

โดยสรุป หลักสูตรชีวิตและความตาย จัดขึ้นจากประเด็นปัญหาในสังคมที่มีรูปแบบเป็นไปในด้านวัตถุ มีทัศนคติที่เห็นความสำคัญของร่างกายมากกว่าจิตใจ ดังนั้นหลักสูตรนี้จึงต้องการผลิตพุทธศาสตรมหาบัณฑิตให้มีความรู้ความเข้าใจในเรื่องชีวิตและความตายตามหลักพุทธธรรม สามารถนำมาช่วยเหลือผู้ป่วยและญาติ และสร้างองค์ความรู้ด้านชีวิตและความตาย พร้อมการเผยแพร่ให้แก่สังคมต่อไป

๑.๖.๑.๒ รายวิชา

๑. จิตวิทยาพื้นฐาน (Fundamental of Psychology)

ศึกษาพื้นฐานแนวคิดทางจิตวิทยา ความหมาย ประวัติ และขอบข่ายของวิชา จิตวิทยาพฤติกรรมและสาเหตุของพฤติกรรม แรงจูงใจ การรับรู้ การเรียนรู้ เซวอร์ปัญญา เซวอร์อารมณ์ บุคลิกภาพ ความขัดแย้งในใจและการปรับตัว สุขภาพจิต และการปรับตัวในสังคม การนำวิชาจิตวิทยาไปประยุกต์ใช้ในด้านต่าง ๆ โดยศึกษาควบคู่ไปกับแนวคิดทางจิตวิทยาของพระพุทธศาสนา

๒. ชีวิตและความตายในพระพุทธศาสนา (Life and Death in Buddhism)

ศึกษาหลักคำสอนทางพระพุทธศาสนาที่เกี่ยวกับชีวิตและความตาย ทั้งพระพุทธศาสนาเถรวาทและมหายาน โดยเน้นศึกษาโลกทัศน์และชีวทัศน์ของพระพุทธศาสนาต่อชีวิตและความตาย เช่น เรื่องขันธ ๕ ไตรลักษณ์ กรรมและสังสารวัฏ วิธีการปฏิบัติต่อชีวิตและความตาย เช่น หลักความไม่ประมาทในการดำเนินชีวิต หลักการเตรียมตัวตายอย่างมีสติ แนวคิดเกี่ยวกับความเป็นมาของชีวิตในอดีตชาติ ชีวิตใกล้ตาย ชีวิตหลังความตาย การเตรียมตัวตาย วิธีการดูแลรักษาผู้ป่วย รูปแบบการตายที่ดี ประเพณีเกี่ยวกับความตาย และวิธีการปลอบโยนให้กำลังใจแก่ผู้ประสบความสูญเสีย

๓. จิตวิทยาแห่งชีวิตและความตาย (Psychology of Life and Death)

ศึกษาจิตวิทยาว่าด้วยชีวิตและความตายของมนุษย์ให้ครอบคลุมทั้งมิติทางด้านชีววิทยา (Biological) ด้านสังคมวัฒนธรรม (Socio-Cultural) ด้านจิตวิทยา (Psychological) แล้วด้านจิตวิญญาณ (Spiritual) โดยเน้นแนวคิด ทฤษฎี และงานวิจัยทางจิตวิทยาที่เกี่ยวข้องกับกระบวนการทางจิตของผู้ปรับตัวได้และปรับตัวไม่ได้ เพื่อเผชิญหน้าต่อความเปลี่ยนแปลง ความตาย และภาวะใกล้ตาย เช่น ปฏิกริยาของผู้ป่วยที่เฝ้ายารักษาไม่ได้ ๕ ขั้นตอน คือ ขั้นปฏิเสธ และแยกตัว ขั้นโกรธ ขั้นต่อรอง ขั้นซึมเศร้าและขั้นยอมรับ รวมทั้งแนวปฏิบัติต่อผู้ป่วยระยะสุดท้ายและญาติ

๔. จิตวิทยาแห่งความงอกงาม (Growth Psychology)

ศึกษาความงอกงามของชีวิตที่พัฒนาระดับต่าง ๆ ของผู้ที่มีสุขภาพจิตที่ดี และสมบูรณ์แบบตามหลักพุทธจิตวิทยา ทฤษฎีจิตวิทยาตะวันตกและจิตวิทยาตะวันออก ในบริบททางสรีรวิทยา สังคมวัฒนธรรม และบริบททางจิตวิทยา เพื่อให้เข้าใจลักษณะ ประสาท และขั้นตอนการพัฒนาการรับรู้ ความจำ กระบวนการคิด การเข้าใจ อารมณ์ การตัดสินใจ การใช้เหตุผล แรงจูงใจ บุคลิกภาพ พฤติกรรม การปรับตัวเข้ากับการเปลี่ยนแปลงของตนเองและสถานการณ์แวดล้อม การแก้ปัญหา ป้องกัน และส่งเสริมสุขภาพจิต โดยการนำผลการค้นคว้าวิจัยและทฤษฎีต่าง ๆ มาวิเคราะห์เปรียบเทียบและประเมิน เพื่อประยุกต์ใช้อย่างเหมาะสมกับการเผชิญกับชีวิตและความตาย

๕. ภาษาอังกฤษสำหรับชีวิตและความตาย (English for Life and Death)

ศึกษาภาษาอังกฤษโดยการปฏิบัติจริง ให้เกิดความชำนาญทั้ง ๔ ด้าน คือ ด้านการเขียน การพูด การอ่าน และการฟัง โดยเฉพาะอย่างยิ่ง เน้นศัพท์ทางจิตวิทยาการฝึกอบรม เป็นภาษาอังกฤษ เช่น หลักศีล ๕ พระรัตนตรัย ไตรลักษณ์ อริยสัจ ๔ มรรค ๘ ปฏิจจสมุปบาท กรรมและการเกิดใหม่

๖. ระเบียบวิธีวิจัยทางชีวิตและความตาย (Research Methodology in Life and Death)

ศึกษาวิธีการแสวงหาความรู้ในรูปแบบการวิจัย ทั้งการวิจัยในเชิงปริมาณ และเชิงคุณภาพ ความสำคัญของการวิจัยต่อการพัฒนาสังคม กระบวนการและขั้นตอนการวิจัยเกี่ยวกับชีวิตและความตาย เช่น การเลือกหัวข้อวิจัยทางพุทธจิตวิทยา การตั้งปัญหา การตั้งสมมติฐาน การรวบรวมข้อมูลโดยศึกษาเครื่องมือวัดและแบบทดสอบ การเลือกการฝึกใช้ และการวิเคราะห์แบบทดสอบทางจิตวิทยา โดยเริ่มตั้งแต่การสร้างข้อคำถาม การทดลองข้อคำถาม การวิเคราะห์ข้อคำถาม การหาความเชื่อมั่น ความเที่ยงตรงและการทำเกณฑ์มาตรฐาน รวมทั้งประสบการณ์ภาคปฏิบัติในการใช้แบบทดสอบกับคนปกติ และบุคคลที่มีปัญหา การวิเคราะห์ข้อมูล และการเขียนรายงานการวิจัย

๗. กรรมฐาน (Buddhist Meditation)

ศึกษาหลักการเจริญกรรมฐานในพระพุทธศาสนาที่ปรากฏในคัมภีร์พระไตรปิฎก อรรถกถา ฎีกา อนุฎีกา และปกรณ์วิเสส รวมทั้งรูปแบบการปฏิบัติกรรมฐานของสำนักต่าง ๆ ในสังคมไทย โดยเน้นศึกษาอารมณ์ของสมถกรรมฐาน ๔๐ เช่น อสุภ ๑๐ อนุสสติ ๑๐ และ วิปัสสนาภูมิ ๖ และฝึกปฏิบัติ การกำหนดพิจารณานามรูปโดยความเป็นของไม่เที่ยง เป็นทุกข์ เป็นอนัตตา ตามลำดับแห่งญาณ ๑๖ และผลที่เกิดจากการเจริญกรรมฐาน คือ รูปญาณ อรูปญาณ และวิปัสสนาญาณ

๘. ชีวิตและความตายเชิงสังคมวัฒนธรรมไทย (Thai Socio-Cultural Life and Death)

ศึกษาชีวิตและความตายในมิติทางสังคมและวัฒนธรรมไทย โดยเน้นศึกษา ธรรมชาติและตัวแปรต่าง ๆ ที่ทำให้เกิดพฤติกรรม พุทธประเพณี และสภาวะทางจิต สถาบันทางสังคม เจตคติ ความคิดเห็นเกี่ยวกับชีวิตและความตาย เพื่อสามารถในการอธิบาย วิเคราะห์ การก่อรูปและการเปลี่ยนแปลง เพื่อประโยชน์ในการบริหารจัดการ การให้คำปรึกษา การดูแล ให้สอดคล้องกับเจตคติ และพุทธประเพณีเกี่ยวกับชีวิตและความตาย

๙. สัมมนาชีวิตและความตายร่วมสมัย (Seminar on Contemporary Life and Death)

สัมมนาประเด็นปัญหา แนวคิด ทฤษฎี วิธีการเกี่ยวกับชีวิตและความตายใน สถานการณ์ปัจจุบัน โดยมุ่งเน้นให้นักศึกษามีส่วนร่วมในการอภิปราย และเปลี่ยนความคิดเห็น วิเคราะห์รวมทั้งแนวทางในการประยุกต์หลักพุทธธรรมเพื่อแก้ปัญหาเหล่านั้น ๆ

๑๐. การฝึกปฏิบัติการดูแลผู้ป่วยแบบองค์รวมเชิงพุทธ (Buddhist Holistic Care in Practice)

ศึกษาในรูปแบบของการฝึกปฏิบัติการดูแลรักษาผู้ป่วยระยะต่าง ๆ โดยเน้นให้นักศึกษา ประยุกต์หลักพุทธธรรมเกี่ยวกับชีวิตและความตายทางพระพุทธศาสนา และวิทยาการสมัยใหม่ ไปฝึกปฏิบัติจริงในการดูแลผู้ป่วย จากนั้นให้เขียนรายงานประสบการณ์ในการดูแลผู้ป่วยเพื่อนำเสนออาจารย์ผู้รับผิดชอบในรายวิชา

๑๑. ความเครียดและสุขภาพจิต (Stress and Mental Health)

ศึกษาความหมาย แนวคิด ทฤษฎี ระบบทางกายภาพ องค์ประกอบที่ทำให้เกิดความเครียด และสุขภาพจิต หลักการพื้นฐานและขั้นตอนในภาวะความเครียด การรับมือพฤติกรรม การเผชิญหน้ากับความเปลี่ยนแปลงและธรรมชาติของชีวิต การแสวงหาแนวทางป้องกันและแก้ไขรวมทั้งการวิเคราะห์ และพัฒนาสุขภาพจิต ทั้งด้านปัจเจกชนและสังคมแบบบูรณาการ

๑๒. จิตวิทยาการปรึกษาเกี่ยวกับชีวิตและความตาย (Counseling Psychology of Life and Death)

ศึกษา เรียนรู้ ผูกฝน วิธีการ กระบวนการ ขั้นตอน เทคนิค จริยธรรม โดยเน้นการนำหลักทฤษฎีจิตวิทยาตะวันตกและพุทธจิตวิทยา รวมทั้งผลงานวิจัยใหม่ ๆ มาประยุกต์ใช้ในการสร้างความพร้อมและฝึกทักษะต่าง ๆ ในการปรึกษาเกี่ยวกับชีวิตและความตาย

๑๓. การใช้ภาษาบาลี ๑

การใช้ภาษาบาลี ๒

๑๔. วิทยานิพนธ์ (Thesis)

ศึกษาวิจัยและนำเสนอผลการวิจัย ซึ่งมีเนื้อหาสาระทางด้านพุทธจิตวิทยาที่สามารถประยุกต์ใช้ในกิจการ การดูแลชีวิตและความตายตามหลักของพระพุทธศาสนา ภายใต้การดูแลแนะนำของอาจารย์ที่ปรึกษา โดยปฏิบัติตามระเบียบของมหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย ว่าด้วยขั้นตอนและรูปแบบของการนำเสนอวิทยานิพนธ์ ซึ่งเป็นโครงการเฉพาะบุคคลที่มีเนื้อหาตามลักษณะวิชาที่กำหนดไว้ในหลักสูตร

ด้านกิจกรรมของหลักสูตร ล้วนเป็นกิจกรรมในแนววิถีชีวิตประจำวัน และในโอกาสต่าง ๆ ได้แก่ การสวดมนต์ไหว้พระก่อนเข้าเรียนและก่อนเลิกเรียน การแผ่เมตตา การทำสมาธิ การถวายภัตตาหาร การฉันเพล การรับประทานอาหารกลางวันร่วมกัน การสร้างบรรยากาศและปฏิสัมพันธ์ในเทศกาลต่าง ๆ ได้แก่ ปฐมนิเทศ รับน้องใหม่ จัดงานปีใหม่ การไปเยี่ยมบุคคลหรือสถานที่ เช่น วัดพระพุทธบาทน้ำพุ จังหวัดลพบุรี, วัดวังขนาย จังหวัดกาญจนบุรี ฯลฯ ซึ่งเป็นกิจกรรมที่ส่งเสริมการมีวัฒนธรรมที่ดี ได้มีปฏิสัมพันธ์ที่เป็นกัลยาณมิตร มีบรรยากาศของการเคารพอ่อนน้อม ยิ้มแย้มแจ่มใจ มีเมตตา กรุณาต่อกัน

กล่าวโดยสรุปแล้ว รายวิชาของหลักสูตรประกอบด้วยรายวิชาที่มีเนื้อหาเกี่ยวกับการให้ความรู้ทางจิตวิทยาตะวันตก และพุทธจิตวิทยา อีกทั้งกิจกรรมต่าง ๆ ของหลักสูตร ที่ส่งเสริมองค์ความรู้ทางด้านชีวิตและความตาย โดยที่ประสบการณ์ต่าง ๆ เป็นไปเพื่อนำความรู้จากการศึกษาไปช่วยเหลือบุคคลในสังคม ในด้านร่างกาย จิตวิญญาณ สังคม และวัฒนธรรม

ทั้งในอดีต ปัจจุบัน และอนาคต นับได้ว่าหลักสูตรได้ช่วยเกื้อหนุนกระบวนการของการศึกษาเป็นอย่างมาก ทั้งนี้ถือว่าเป็นการปฏิบัติตามหลักธรรมบุญกิริยาวัตถุ ดังต่อไปนี้

๑. ทาน ได้แก่

- ๑) การถวายทานแก่พระภิกษุ
- ๒) การสงเคราะห์ช่วยเหลือเพื่อนมนุษย์ที่มีความจำเป็น
- ๓) การส่งเสริมสนับสนุนบุคคลและกิจการที่ดีงาม ด้วยการร่วมกันจัดตั้ง

กิจการการกุศล

- ๔) การบำเพ็ญอภัยทาน

๒. ศีล ได้แก่

- ๑) การรักษาศีล ๕
- ๒) การรักษาอุโบสถ หรือศีล ๘

๓. ภาวนา ได้แก่

๑) ธรรมสวณะ คือ การฟังธรรม รวมทั้งค้นคว้าหาความรู้ หรือเรื่องเกี่ยวกับความจริงที่ดีงาม

๒) ธรรมเทศนา คือ การแสดงธรรม การบอกกล่าว แนะนำให้ความรู้ หรือเรื่องเกี่ยวกับความจริงที่ดีงาม

๓) ทวิจฺจุกัมม คือ การทำความเห็นให้ตรง ไม่ว่าจะทำอะไร ก็ทำด้วยสัมมาทิฐิ มีความเห็นความเข้าใจที่ถูกต้อง หรือปรับความคิดเห็นของตนให้ถูกต้องตามหลักการของธรรมนั้น ๆ เช่น ให้ทาน เพื่อช่วยเขาด้วยความเมตตากรุณา และสละความโลภ และความตระหนี่ในใจตน ไม่ใช่เพื่อหาผลตอบแทน เป็นต้น^{๑๗๖}

๒.๖.๒ สถานศึกษา

สถานศึกษาตั้งอยู่ที่ คณะมนุษยศาสตร์ ภาควิชาจิตวิทยา สาขาวิชาชีวิตและความตาย มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย วัดศรีสุदारามวรวิหาร แขวงบางขุนนนท์ เขตบางกอกน้อย กรุงเทพมหานคร ๑๐๗๐๐ เป็นสถานที่จัดสภาพเพื่อสนับสนุนให้ผู้ศึกษาได้พัฒนาตามหลักพุทธธรรมอย่างบูรณาการ และส่งเสริมให้ผู้ศึกษาได้พัฒนาชีวิต มีวัฒนธรรมที่แสวงหาปัญญา ในลักษณะของการจัดอาคารสถานที่ สภาพแวดล้อม ห้องเรียน และแหล่งเรียนรู้ที่ส่งเสริมการพัฒนาศีล สมาธิ และปัญญา เช่น มีศาลาพระพุทธรูปเด่นชัดเหมาะสมที่จะชวนให้ระลึกถึงพระรัตนตรัยอยู่เสมอ มีห้องในการบริหารจัดการ เจริญภาวนา ปฏิบัติกรรมฐาน ทำให้มีจิตใจที่สงบและส่งเสริมปัญญา

^{๑๗๖} พระธรรมปิฎก (ป.อ.ปยุตฺโต), พระพุทธศาสนาพัฒนาคนและสังคม, พิมพ์ครั้งที่ ๑, (กรุงเทพมหานคร : กระทรวงมหาดไทย, ๒๕๔๐), หน้า ๑๙-๒๐.

สรุปได้ว่าเป็นการจัดรูปแบบสถานศึกษาตามแนววิถีพุทธ^{๑๗๗} เพื่อพัฒนาและส่งเสริมผู้ศึกษา^{๑๗๘} ดังต่อไปนี้

ปัญญา ปริชาญาณ ความรู้ ความเข้าใจ เหตุผล การเข้าถึงความจริง รวมทั้งความเชื่อ ทศนคติ ค่านิยม และแนวความคิดต่าง ๆ เพื่อใช้ปัญญาเป็นตัวแก้ปัญหา เป็นตัวปรับจัดทุกอย่าง ทั้งพฤติกรรมและจิตใจให้ลงตัวพอดี และเป็นตัวนำสู่จุดหมายแห่งสันติสุขและความมีอิสรภาพ

จิตใจ ได้แก่ คุณธรรม ความรู้สึก แรงจูงใจ และสภาพจิตใจ โดยมีเจตจำนงเป็นตัวชี้นำพฤติกรรม มีผลต่อความมั่นคงในความดีงาม ความสดชื่นเบิกบาน และความสุข

พฤติกรรม มุ่งสร้างพฤติกรรมความเคยชินที่ดี สัมพันธ์อย่างเกื้อกูลกับสังคมสิ่งแวดล้อมธรรมชาติ และสิ่งสร้างสรรค์ทั้งหลาย จะส่งผลให้เกิดสภาพจิตใจที่ดีงาม มีความสุข พร้อมทั้งเอื้อต่อการแยกแยะ และรับข้อมูลความรู้ การคิด การสร้างสรรค์ ทำให้มีปัญญาเจริญงอกงาม

๒.๖.๓ ลักษณะนิสัย

โดยที่คุณสมบัติของผู้เข้าศึกษา^{๑๗๙} มีรายละเอียดดังนี้

๑. เป็นผู้สำเร็จการศึกษาปริญญาตรีหรือเทียบเท่า จากมหาวิทยาลัยหรือสถาบันการศึกษา ที่สภามหาวิทยาลัยรับรอง

๒. ต้องได้รับค่าระดับเฉลี่ยสะสมในระดับปริญญาตรี ไม่ต่ำกว่า ๒.๕๐ จากรระบบ ๔ แต้ม ยกเว้นผู้มีประสบการณ์การทำงานติดต่อกันเป็นเวลาไม่น้อยกว่า ๒ ปีนับแต่สำเร็จการศึกษา และผู้จบ เปรียญธรรมเก้าประโยค และ

ค ไม่เคยถูกลงโทษให้พ้นสภาพการเป็นนิสิตบัณฑิตวิทยาลัย

^{๑๗๗} ดูรายละเอียดใน ผศ.ดร.สมศักดิ์ บุญปู, พระสงฆ์กับการศึกษาไทย, พิมพ์ครั้งที่ ๒, (กรุงเทพมหานคร : โรงพิมพ์มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๕๒) หน้า ๓๔๖.

^{๑๗๘} พระพรหมคุณาภรณ์ (ป.อ.ปยุตฺโต), การพัฒนาที่ยั่งยืน, พิมพ์ครั้งที่ ๖, (กรุงเทพมหานคร : บริษัท สหธรรมิก จำกัด, ๒๕๕๐) หน้า ๑๘๒.

^{๑๗๙} บัณฑิตวิทยาลัย มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, คู่มือบัณฑิตศึกษา, (โรงพิมพ์มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย พิมพ์ครั้งที่ ๕, ๒๕๕๑), หน้า ๑๔๘.

สรุปได้ว่า หลักสูตรได้เปิดกว้างในการรับนิสิตเข้ามาศึกษา โดยไม่จำกัด อายุ และ เพศ ดังนั้น โดยทั่วไปลักษณะนิสิตจึงมีสถานภาพอยู่ในวัยผู้ใหญ่ ที่มีความต้องการเรียนรู้ และ จากลักษณะนิสัย ความรู้ และทัศนคติ จึงต้องมีการปรับตัวทั้งด้านส่วนตัวและสังคม และจาก ช่วงชีวิตที่ยาวนานของผู้ใหญ่ จึงมีความสัมพันธ์กับการเรียนรู้ทางสังคมและส่วนตัวเป็นอย่างมาก ได้มีการแบ่งวัยผู้ใหญ่เป็น ภารกิจเชิงพัฒนาการ (Developmental task) ซึ่งสำหรับผู้ใหญ่ แบ่งเป็น ๓ ระยะ คือ

๑. วัยผู้ใหญ่ตอนต้น อายุประมาณ ๑๘ – ๓๕ ปี
๒. วัยผู้ใหญ่ตอนกลาง อายุประมาณ ๓๕ – ๖๐ ปี
๓. วัยชราหรือวัยสูงอายุ เป็นผู้มีอายุเกินกว่า ๖๐ ปีขึ้นไป

ความเข้าใจเรื่องพัฒนาการในช่วงชีวิตของผู้ใหญ่จะช่วยให้การจัดโปรแกรม การศึกษาที่เหมาะสมสำหรับผู้ใหญ่ได้ และเชื่อว่าการจะเข้าใจลักษณะเฉพาะของผู้ใหญ่วัยต่างๆ ตลอดจนปัญหาและศักยภาพได้จากการศึกษาผู้ใหญ่ตามลำดับขั้นตอนตลอดชีวิต

เนื่องจากมนุษย์เป็นศูนย์รวมสิ่งทั้งปวง ตามปรัชญาการศึกษาของระบบ โรงเรียน^{๑๘๐} ซึ่งถือว่า

๑) ความต้องการส่วนบุคคล สังคมสิ่งแวดล้อมที่เปลี่ยนแปลงอยู่เสมอ เพื่อ ปรับปรุงตัวเองให้สมกลมกลืนกันได้อันจะทำให้เกิดความสุขในชีวิต และการที่คนเราจะ สามารถทำให้ตนเองมีความสุขได้ จะต้องมีการศึกษา เพื่อแก้ปัญหา และพบกับความต้องการที่ บรรลุนานา

๒) ความเป็นธรรมในการศึกษา ไม่ว่าจะยากจนหรือมั่งมี ไม่ว่าจะผู้หญิงหรือผู้ชาย เด็กหรือชรา มีสิทธิเท่าเทียมกันที่จะได้รับการศึกษา โดยไม่เลือกเพศหรือวัย ไม่เลือกท้องถิ่นหรือ ชุมชน

๓) สภาพสิ่งแวดล้อมในการเรียนรู้ ขึ้นอยู่กับองค์ประกอบต่าง ๆ หลายประการ เช่นสภาพภูมิศาสตร์ วัฒนธรรม อาชีพ ความสนใจ ระดับการศึกษา ฯลฯ

สำหรับปัญหาของการศึกษาผู้ใหญ่อย่างหนึ่งคือ การลาออกหรือหยุดการเรียน ออกไปก่อนครบเวลาการศึกษา^{๑๘๑} ได้แก่

- ๑) ผู้ศึกษาไม่ได้รับในสิ่งที่คาดหวัง (Expectations)
- ๒) การขาดแคลนสิ่งอำนวยความสะดวกทางกายภาพ (Scarcity of physical material)

^{๑๘๐} ประชิต เขียววงศ์. “พื้นฐานการศึกษาผู้ใหญ่และการศึกษาต่อเนื่อง”. พิมพ์ครั้งที่ ๑, (กรุงเทพมหานคร : มหาวิทยาลัยรามคำแหง, ๒๕๔๑). หน้า ๔๕.

^{๑๘๑} เรื่องเดียวกัน, หน้า ๘๑-๘๔.

- ๓) สถานที่เรียนหรือห้องเรียนที่ใช้ไม่เหมาะสม
- ๔) เวลาที่ใช้ในการศึกษาไม่เหมาะสม (Timing)
- ๕) พฤติกรรมในการศึกษาไม่ดีพอจนทำให้เกิดปัญหาในการศึกษา
- ๖) ขาดเพื่อนและการยอมรับจากกลุ่มผู้ศึกษาด้วยกัน
- ๗) ปัญหาทางด้านส่วนตัวของผู้ใหญ่ (Personal problems of the adults)
- ๘) ปัญหาอุปสรรคอื่น ๆ ที่ไม่สามารถระบุได้ (Unforeseen calamities)

แนวทางวิธีแก้ไขปัญหา มีข้อเสนอแนะดังนี้

- ๑) ผู้สอนควรต้องทำให้ผู้ศึกษามีความเชื่อมั่นว่า ความหวังที่คาดหวังไว้นั้นจะได้รับการสนับสนุนและบรรลุเป้าหมาย
- ๒) หนังสือ ตำรา วัสดุอุปกรณ์ประกอบการศึกษา ควรจัดทำให้ได้อย่างพร้อมเพรียงตลอดเวลา และควรสอดคล้องกับความสามารถ ความสนใจ และความต้องการของผู้ศึกษาส่วนใหญ่
- ๓) การจัดสถานที่ศึกษา โต๊ะ เก้าอี้ ควรให้เหมาะสมกับผู้ศึกษา
- ๔) การใช้สื่ออุปกรณ์การสอน จะช่วยให้เกิดการเรียนรู้ได้ง่าย สะดวก
- ๕) การจัดช่วงเวลาในการศึกษาให้สอดคล้อง และยืดหยุ่นกับผู้ศึกษา
- ๖) การสอนของอาจารย์ ต้องสุภาพและให้เกียรติกับผู้ศึกษาทุกคน ไม่เลือกปฏิบัติ
- ๗) พยายามเลือกกิจกรรมการสอนให้สอดคล้องกับสภาพชีวิตจริง
- ๘) ควรมีการประเมินประเมินอย่างไม่เป็นทางการอย่างสม่ำเสมอ และแจ้งให้ผู้ศึกษาทราบ

สรุปได้ว่า ลักษณะของนิสิตที่ศึกษาในหลักสูตรฯ ไม่เพียงพื้นฐานการศึกษาที่แตกต่างกัน ยังมีเพศ วัย ลักษณะนิสัย ประสบการณ์ ความรู้ และทัศนคติต่าง ๆ ดังนั้นเมื่อได้มาศึกษาร่วมกันจึงต้องมีการปรับตัวทั้งด้านส่วนตัวและสังคม ซึ่งเป็นสิ่งที่น่าสนใจในการศึกษาและพัฒนาเป็นอย่างยิ่ง

๒.๗ งานวิจัยที่เกี่ยวข้อง

ในการวิจัยครั้งนี้ ผู้วิจัยได้ศึกษางานวิจัยที่เกี่ยวข้อง โดยจัดทำรายละเอียดไว้ ๓ ประการ คือ ๑) งานวิจัยที่เกี่ยวข้องกับปัจจัยทางจิตสังคม ๒) งานวิจัยที่เกี่ยวกับจิตบุคลิก และ ๓) งานวิจัยเกี่ยวกับนิสิตและรายละเอียดวิชาในหลักสูตร

๒.๗.๑ งานวิจัยที่เกี่ยวข้องกับปัจจัยทางจิตสังคม

ดวงเดือน พันธุมนาวิน และคณะ, ศาสตราจารย์ ดร.^{๑๘๒}, รายงานการวิจัยเรื่อง ความเชื่อ และการปฏิบัติทางพุทธศาสนาของคนไทย : การปลูกฝังอบรมและคุณภาพชีวิต. ได้กล่าวถึง การประมวลผลงานวิจัย ๙ เรื่อง ทางด้านพุทธศาสนาและด้านจิตพฤติกรรมศาสตร์ไปพร้อมกัน เป็นโครงการวิจัยมหภาคที่สำคัญทางด้านพุทธศาสนา โดยแสดงถึงกลุ่มตัวแปรต่าง ๆ ที่นิยมใช้กันในการวิจัยทางพุทธศาสนา ได้แก่ ๑. เรื่อง ลักษณะทางพุทธศาสนา และพฤติกรรมศาสตร์ของบิดามารดา ที่เกี่ยวข้องกับการอบรมเลี้ยงดูบุตร ๒. เรื่อง ผลของการฝึกอบรมทางพุทธพฤติกรรมศาสตร์ต่อจิตลักษณะและประสิทธิผลของครู ๓. เรื่อง ประสบการณ์ในมหาวิทยาลัย ที่เกี่ยวข้องับลักษณะทางพุทธศาสนาและทางจิตของนิสิตในกรุงเทพมหานคร ๔. เรื่อง ปัจจัยที่เกี่ยวข้องกับประสิทธิภาพในการทำงานของครูประถมศึกษา ในจังหวัดเชียงราย ๕. เรื่อง ความสัมพันธ์ระหว่างการถ่ายทอดทางพุทธศาสนาในโรงเรียน กับจิตลักษณะ และพฤติกรรมก้าวร้าวในนักเรียนระดับมัธยมศึกษา ๖. เรื่อง ตัวแปรที่เกี่ยวข้องกับพฤติกรรมการพยาบาลผู้ป่วยสูงอายุของพยาบาลสังกัดกรมการแพทย์ กระทรวงสาธารณสุข ๗. เรื่อง การเรียนในโรงเรียนพุทธศาสนาวัดอาทิตย์กับลักษณะทางพุทธศาสนาและพฤติกรรมของนักเรียนวัยรุ่น ๘. เรื่อง ลักษณะทางพุทธศาสนา และพฤติกรรมศาสตร์ของเยาวชนไทย จากชุมชนแผ่นดินธรรมแผ่นดินทองในภาคใต้ และ ๙. เรื่อง ลักษณะทางพุทธศาสนากับคุณภาพชีวิตการทำงานของครูไทย กลุ่มตัวแปรจิตลักษณะที่ใช้ ได้แก่ เหตุผลเชิงจริยธรรม ความเชื่ออำนาจในตน ลักษณะมุ่งอนาคต-ควบคุมตน และสุขภาพจิต

รังสรรค์ หังสนาวิน^{๑๘๓} ได้ศึกษาปัจจัยเชิงเหตุที่เกี่ยวข้องกับพฤติกรรมการทำงานอย่างมุ่งผลสัมฤทธิ์ของ ๔๑๒ พัฒนาการ เป็นการศึกษาเปรียบเทียบจิตลักษณะเดิม ๔ ตัวแปรของทฤษฎีต้นไม้อจริยธรรม ในส่วนของตัวแปรเหตุผลเชิงจริยธรรม พบว่า พัฒนาการที่มีความเสี่ยงของพฤติกรรมการทำงานอย่างมุ่งอนาคต คือ กลุ่มพัฒนาการที่ปฏิบัติหน้าที่ในฐานะพัฒนากรนาน โดยมีปัจจัยเชิงเหตุเกี่ยวกับเหตุผลเชิงจริยธรรม

^{๑๘๒} ดวงเดือน พันธุมนาวิน และคณะ, ศ.ดร. รายงานการวิจัยเรื่องความเชื่อและการปฏิบัติทางพุทธศาสนาของคนไทย : การปลูกฝังอบรมและคุณภาพชีวิต. (กรุงเทพมหานคร : โครงการส่งเสริมเอกสารวิชาการ สถาบันบัณฑิตพัฒนบริหารศาสตร์), ๒๕๔๓.

^{๑๘๓} รังสรรค์ หังสนาวิน, “ลักษณะทางจิตสังคมที่เกี่ยวข้องกับการทำงานอย่างมุ่งผลสัมฤทธิ์ของพัฒนาการ”, ปรินญาณิพนธ์ศิลปศาสตรมหาบัณฑิต (คณะพัฒนาสังคมและสิ่งแวดล้อม สถาบันบัณฑิตพัฒนบริหารศาสตร์, พ.ศ. ๒๕๔๙), บทคัดย่อ.

กุหลาบ ไทโรโพธิ์^{๑๘๔} ได้ทำการศึกษาปัจจัยเชิงเหตุที่เกี่ยวข้องกับพฤติกรรมการรักษาความสะอาดของนักเรียนมัธยมศึกษาตอนต้น โดยวิจัยเปรียบเทียบจิตลักษณะเดิม ๓ ตัวแปรของทฤษฎีต้นไม้อจริยธรรม ในส่วนของตัวแปรจิตลักษณะเดิม พบว่า นักเรียนที่มีลักษณะมุ่งอนาคตมาก เป็นผู้มีพฤติกรรมการรักษาความสะอาดทั้งส่วนตัวและส่วนร่วมมากกว่านักเรียนประเภทตรงข้าม พบผลเช่นนี้ในกลุ่มรวม

คุณาพัฒน์ ชยวานิช^{๑๘๕} ได้ศึกษาปัจจัยจิตสังคมที่เกี่ยวข้องกับพฤติกรรมการเป็นพลเมืองดีที่ยั่งยืนของนักเรียนที่เข้าร่วมโครงการเยาวชนคนดีศรีสุพรรณ โดยศึกษาความสัมพันธ์เปรียบเทียบ ในกลุ่มจิตลักษณะเดิมที่ประกอบด้วย ตัวแปรสุขภาพจิต พบว่า นักเรียนที่มีจิตลักษณะสุขภาพจิตดี เป็นผู้มีพฤติกรรมการต้านยาเสพติดมาก พบในกลุ่มนักเรียนที่มีผลการเรียนสูง และกลุ่มนักเรียนที่มีฐานะครอบครัวต่ำ

กมลวรรณ สุวรรณโชติ^{๑๘๖} ได้ศึกษาปัจจัยเชิงเหตุแบบบูรณาการของบ้าน สถานศึกษา และจิตลักษณะ ที่เกี่ยวข้องกับพฤติกรรมการเป็นกัลยาณมิตรของนักศึกษาปริญญาตรี เป็นการศึกษาความสัมพันธ์เปรียบเทียบ ตัวแปรด้านสถานการณ์ตัวแปรหนึ่งคือ การสนับสนุนจากครอบครัว พบว่าเป็นตัวแปรที่เป็นตัวทำนายที่สำคัญเป็นอันดับแรกของการทำนายพฤติกรรมการทำตนให้น่าคบหา พฤติกรรมเสริมสร้างเพื่อน และพฤติกรรมป้องกันเพื่อนจากสิ่งไม่ดี

^{๑๘๔} กุหลาบ ไทโรโพธิ์, “ปัจจัยทางจิตสังคมที่เกี่ยวข้องกับพฤติกรรมการรักษาความสะอาดของนักเรียนมัธยมศึกษาตอนต้น”, **ปริญญาพนธ์ศิลปศาสตรมหาบัณฑิต** (คณะพัฒนาสังคมและสิ่งแวดล้อม สถาบันบัณฑิตพัฒนบริหารศาสตร์, พ.ศ. ๒๕๕๖), บทคัดย่อ.

^{๑๘๕} คุณาพัฒน์ ชยวานิช, “ปัจจัยทางจิตสังคมที่เกี่ยวข้องกับพฤติกรรมการเป็นพลเมืองดีที่ยั่งยืนของนักเรียนที่เข้าร่วมโครงการเยาวชนคนดีศรีสุพรรณ”, **ปริญญาพนธ์ศิลปศาสตรมหาบัณฑิต** (คณะพัฒนาสังคมและสิ่งแวดล้อม สถาบันบัณฑิตพัฒนบริหารศาสตร์, พ.ศ. ๒๕๕๐), บทคัดย่อ.

^{๑๘๖} กมลวรรณ สุวรรณโชติ, “ปัจจัยเชิงเหตุแบบบูรณาการของบ้าน สถานศึกษา และจิตลักษณะที่เกี่ยวข้องกับพฤติกรรมการเป็นกัลยาณมิตรของนักศึกษาปริญญาตรี”, **ปริญญาพนธ์ศิลปศาสตรมหาบัณฑิต** (คณะพัฒนาสังคมและสิ่งแวดล้อม สถาบันบัณฑิตพัฒนบริหารศาสตร์, พ.ศ. ๒๕๕๘), บทคัดย่อ.

พระมหาไชยา กาละปักษ์^{๑๘๗} ได้ศึกษาปัจจัยเชิงเหตุแบบบูรณาการของบ้าน สถานศึกษา สื่อ และจิตลักษณะที่เกี่ยวข้องกับพฤติกรรมสุขภาพบุรุษของนักเรียนอาชีวศึกษา เป็นการศึกษาความสัมพันธ์เปรียบเทียบ ในส่วนตัวแปรทางสถานการณ์ ๕ ตัวแปร ตัวแปรหนึ่ง คือ การเห็นแบบอย่างที่ดีจากเพื่อน-รุ่นพี่ พบว่า เป็นตัวแปรที่สามารถเป็นตัวทำนายที่มีความสำคัญกับพฤติกรรมสุขภาพบุรุษในระดับกลาง

ภัทรกร อิศระภาคย์^{๑๘๘} ได้ศึกษาปัจจัยเชิงเหตุแบบบูรณาการระหว่างครอบครัว สังคม และจิตลักษณะที่มีความเกี่ยวข้องกับพฤติกรรมการทิ้งขยะอย่างเหมาะสมของนักเรียน โดยศึกษากลุ่มตัวแปรปทัสถานทางสังคม พบว่า กลุ่มนักเรียนหญิงเป็นตัวทำนายพฤติกรรม การทิ้งขยะ โดยยึดปทัสถานทางสังคมเป็นสำคัญ สรุปได้ว่า ปัจจัยทางจิตสังคมเป็นเรื่องของ สาเหตุทางจิตใจของมนุษย์ที่สัมพันธ์และสืบเนื่องมาจากสิ่งแวดล้อมทางสังคม โดยสามารถ เปลี่ยนแปลงและพัฒนาได้ด้วยสถานการณ์ต่าง ๆ เพื่อจัดกระทำให้มีพฤติกรรมที่เหมาะสม โดยมีงานวิจัยที่ได้แสดงความเป็นเหตุเป็นผลระหว่างพฤติกรรมทางพุทธศาสนาที่มาจากปัจจัยจิต สังคมในด้านที่สำคัญ ๆ เกี่ยวกับจิตลักษณะเดิม คือ เหตุผลเชิงจริยธรรม ลักษณะมุ่งอนาคต และสุขภาพจิต ส่วนปทัสถานทางสังคม การเห็นแบบอย่างที่ดี และการสนับสนุนจากครอบครัว เป็นสถานการณ์ปัจจุบัน ทั้งนี้ได้สอดคล้องกับงานวิจัยต่าง ๆ ที่แสดงถึงปัจจัยจิตสังคมในด้าน ดังกล่าวที่ส่งผลต่อพฤติกรรมการเป็นคนดี คนเก่ง ในสังคมไทย ในที่นี้รวมถึงการส่งผลต่อจิต บุญกุศลด้วยเช่นกัน

^{๑๘๗} พระมหาไชยา กาละปักษ์, “ปัจจัยเชิงเหตุแบบบูรณาการของบ้าน สถานศึกษา สื่อ และจิต ลักษณะที่เกี่ยวข้องกับพฤติกรรมสุขภาพบุรุษของนักเรียนอาชีวศึกษา”, **ปริญญาานิพนธ์ศิลปศาสตรมหา บัณฑิต** (คณะพัฒนาสังคมและสิ่งแวดล้อม สถาบันบัณฑิตพัฒนบริหารศาสตร์, พ.ศ. ๒๕๕๐), บทคัดย่อ.

^{๑๘๘} ภัทรกร อิศระภาคย์, “ปัจจัยเชิงเหตุแบบบูรณาการระหว่าง ครอบครัว สังคม และจิต ลักษณะที่เกี่ยวข้องกับพฤติกรรมการทิ้งขยะอย่างเหมาะสมของนักเรียนมัธยมศึกษาตอนปลาย”, **ปริญญา นิพนธ์ศิลปศาสตรมหาบัณฑิต** (คณะพัฒนาสังคมและสิ่งแวดล้อม สถาบันบัณฑิตพัฒนบริหารศาสตร์, พ.ศ. ๒๕๕๐), บทคัดย่อ.

๒.๗.๒ งานวิจัยที่เกี่ยวกับจิตบุญกุศล

พระมหาเอกนรินทร์ เอกนโร (วงษ์จันทร์)^{๑๘๙} ศึกษาเรื่อง บุญในพุทธปรัชญาเถรวาท และปรัชญาคริสต์นิกายโรมันคาทอลิก โดยศึกษารวบรวมข้อมูลจากคัมภีร์พระไตรปิฎก คัมภีร์ไบเบิล และวรรณกรรมทางศาสนาที่มีส่วนเกี่ยวข้องกับเรื่องบุญ จากการศึกษาวิจัยพบว่า หลักการในการทำบุญคล้ายกัน โดยในฝ่ายพระพุทธศาสนามีการให้ทาน มีการรักษาศีลและเจริญภาวนา ส่วนในฝ่ายคริสต์ศาสนาก็มีการให้ทาน มีการรักษาพระบัญญัติ (ซึ่งเทียบได้กับการรักษาศีล) และมีการภาวนา (การแสดงความศรัทธาต่อพระผู้เป็นเจ้า)

นางพัชนี มานะวานิชเจริญ^{๑๙๐} ศึกษาเรื่อง ทศนคติและพฤติกรรมเกี่ยวกับเรื่อง “บุญกิริยาวัตถุ ๑๐ ของพุทธศาสนิกชนไทยรุ่นใหม่ : ศึกษาเฉพาะกรณีนักศึกษาชมรมพุทธศาสน์ สถาบันเทคโนโลยีราชมงคล ในเขตกรุงเทพมหานคร จากการศึกษาวิจัยพบว่า นักศึกษากลุ่มตัวอย่างเข้าใจว่า บุญ หมายถึง การทำความดีที่ให้ผลเป็นความอึดใจสบายใจ ทั้งยังถือว่า “การทำบุญ” เป็นสิ่งสร้างขวัญกำลังใจให้แก่ชีวิต และมีทัศนคติในเชิงบวกว่า การทำบุญทำให้สังคมสงบสุขและจิตใจอึดใจสบายไม่เห็นด้วยกับคำกล่าวที่ว่า การทำบุญมักทำให้คนงมงาย

พระมหาอานนท์ ชวนาภิภู (แสนแป้)^{๑๙๑} ศึกษาเรื่อง การศึกษาเรื่องทานในพระไตรปิฎกที่มีต่อสังคมไทย จากการศึกษาวิจัยพบว่า ชาวพุทธไทยในปัจจุบัน ยังไม่เข้าใจเรื่องการให้ทานในพระพุทธศาสนา ส่วนมากมักเข้าใจว่า การถวายทานแก่พระสงฆ์ และชอบถวายทานแบบเฉพาะเจาะจงบุคคลเป็นส่วนมาก ซึ่งไม่ถูกต้องตามหลักพระพุทธศาสนา การให้เพื่อยกย่องคือให้เพื่อประโยชน์ส่วนรวมเท่านั้น เพราะทานเป็นธรรมขั้นแรกที่ต้องบำเพ็ญ เหมือนอย่างพระโพธิสัตว์ปรารถนาพระสัพพัญญู ก็ต้องบำเพ็ญทานบารมีเป็นข้อแรกก่อน ต่อมาจึงบำเพ็ญบารมีข้ออื่น ๆ ต่อไป

^{๑๘๙} พระมหาเอกนรินทร์ เอกนโร (วงษ์จันทร์), “บุญในพุทธปรัชญาเถรวาทและปรัชญาคริสต์นิกายโรมันคาทอลิก โดยศึกษารวบรวมข้อมูลจากคัมภีร์พระไตรปิฎก คัมภีร์ไบเบิล และวรรณกรรมทางศาสนาที่มีส่วนเกี่ยวข้องกับเรื่องบุญ”, *วิทยานิพนธ์พุทธศาสตรมหาบัณฑิต* (บัณฑิตวิทยาลัย มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๓๖), บทคัดย่อ.

^{๑๙๐} พัทณี มานะวานิชเจริญ, “ทัศนคติและพฤติกรรมเกี่ยวกับเรื่อง บุญกิริยาวัตถุ ๑๐ ของพุทธศาสนิกชนไทยรุ่นใหม่ : ศึกษาเฉพาะกรณีนักศึกษาชมรมพุทธศาสน์ สถาบันเทคโนโลยีราชมงคล ในเขตกรุงเทพมหานคร”, *วิทยานิพนธ์ศิลปศาสตรมหาบัณฑิต* (บัณฑิตวิทยาลัย มหาวิทยาลัยรามคำแหง, พ.ศ. ๒๕๔๖), บทคัดย่อ.

^{๑๙๑} พระมหาอานนท์ ชวนาภิภู (แสนแป้), “การศึกษาเรื่องทานในพระไตรปิฎกที่มีต่อสังคมไทย”, *วิทยานิพนธ์พุทธศาสตรมหาบัณฑิต* (บัณฑิตวิทยาลัย มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๔๘), พ.ศ. ๒๕๔๘, บทคัดย่อ.

พระมหาชัยณรงค์ วรณชโย (เทศสาย)^{๑๙๒} ศึกษาเรื่อง การศึกษาเรื่องศีลในคัมภีร์ พระพุทธศาสนาเถรวาท จากการศึกษาวิจัยพบว่า ศีลในฐานะรองรับกุศลธรรม ได้แก่ ไตรสิกขา , สติปัฏฐาน ๔, สัมมปธาน ๔, อิทธิบาท ๔, โพชฌงค์ ๗, และศีลในฐานะรองรับอริยมรรคมีองค์ ๘ เมื่อทราบโทษและอานิสงส์ของศีล ความเศร้าหมอง และความผ่องใสแห่งศีล การบำเพ็ญศีล ตัวอย่างบุคคลผู้มีศีล ก็เป็นเหตุให้มีการสำรวจกาย วาจา ใจ อันจะเป็นฐานรองรับคุณงามความดีที่สูงขึ้นต่อไป

นางศศิธร เกษรมาศ^{๑๙๓} ศึกษาเรื่อง หลักการปฏิบัติธรรมของพระภิกษุสงฆ์ชาวต่างประเทศที่เข้ามาบรรพชาอุปสมบทในพระพุทธศาสนา : ศึกษากรณีวัดป่านานาชาติกับวัดปากน้ำภาษีเจริญ จากการศึกษาพบว่า การปฏิบัติกัมมัฏฐานของทั้งสองสำนักนั้น พระต่างประเทศที่วัดป่านานาชาติยึดถือการปฏิบัติตามพระไตรปิฎก และยังยึดถือหลักธุดงค์วัตร ๑๓ ด้วย แต่วิธีปฏิบัติขั้นสมถกัมมัฏฐาน ไม่เน้นวิธีใดวิธีหนึ่ง ผู้ปฏิบัติต้องเลือกให้เหมาะกับจริตของตนเอง ส่วนวิปัสสนากัมมัฏฐานปฏิบัติตามหลักสติปัฏฐาน ๔ ผู้ปฏิบัติต้องปฏิบัติเอง โดยมีครู-อาจารย์เป็นเพียงผู้แนะนำ เพื่อให้ถูกต้องตามหลักไตรสิกขา สำหรับการปฏิบัติธรรม

ได้ข้อสรุปเกี่ยวกับ แนวคิดเรื่องจิต ลักษณะ ความสำคัญของจิต กุศลจิต หรือจิตที่ดีงาม ที่มีผลต่อพฤติกรรมที่เป็นบุญกุศล โดยที่กุศลเจตนาอย่างหนึ่งคือ บุญกิริยาวัตถุ ๓ ได้แก่ ทานมัย สิลมัย ภาวนามัย และโดยละเอียดก็คือ บุญกิริยาวัตถุ ๑๐ เพิ่มอีก ๗ คือ อปจายนมัย เวยาวัจจมัย ปัตติทานมัย ปัตตานุโมทนามัย ฐัมมัสสวนมัย ฐัมมะเทศนามัย และทิจจุกรรม ซึ่งในงานวิจัยนี้ถือเป็นจิตบุญกุศล

^{๑๙๒} พระมหาชัยณรงค์ วรณชโย (เทศสาย), “การศึกษาเรื่องศีลในคัมภีร์พระพุทธศาสนาเถรวาท”, วิทยานิพนธ์พุทธศาสตรมหาบัณฑิต (บัณฑิตวิทยาลัย มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, พ.ศ. ๒๕๔๘), บทคัดย่อ.

^{๑๙๓} นางศศิธร เกษรมาศ, “หลักการปฏิบัติธรรมของพระภิกษุสงฆ์ชาวต่างประเทศที่เข้ามาบรรพชาอุปสมบทในพระพุทธศาสนา : ศึกษากรณีวัดป่านานาชาติกับวัดปากน้ำภาษีเจริญ”, วิทยานิพนธ์ศิลปศาสตรมหาบัณฑิต (บัณฑิตวิทยาลัย มหาวิทยาลัยรามคำแหง, พ.ศ. ๒๕๔๕), บทคัดย่อ.

๒.๗.๓ งานวิจัยเกี่ยวกับนิสิตและรายวิชาในหลักสูตร

दनัย प्रीषापेम्प्रसथरु^{๑๙๔} ศึกษารे่อง หลักสูตรการศึกษารองมหาวิทยาลัยสงฆ์ไทยกับการเผยแผ่พระธรรมวินัย จากการศึกษาริวิจัยพบว่า การศึกษาริในระดับบัณฑิตศึกษามีการให้ความสำคัญกับพระธรรมวินัยเพื่อผลิตศาสนทายาทมากกว่าการให้ความช่วยเหลือ (ผู้ขาดโอกาสทางการศึกษา) ด้านการศึกษา ทำให้มหาวิทยาลัยสงฆ์ขาดความเป็นผู้นำในการศึกษาพระธรรมวินัยพร้อม ๆ กับความสูญเสียบุคลากรที่จะพัฒนาสถาบันสงฆ์ด้วยปัญหาการลาสิกขา วิธีแก้ปัญหาก็ทำได้ด้วยการจัดหลักสูตรการศึกษาให้เป็นไปตามหลักพระธรรมวินัย และการกระจายการศึกษาให้มากขึ้น เพื่อลดปัญหาการบวชเพื่ออาศัยเรียนวิชาทางโลก และสามารถสร้างศาสนทายาทตามหลักพระธรรมวินัยซึ่งเป็นบทบาทหลักของมหาวิทยาลัยสงฆ์ไทย

อัชวัน หงิมรักษา^{๑๙๕} ศึกษาริเรื่อง กระบวนการขัดเกลาร่างทางสังคมและพัฒนาบุคลากรของวัดพระธรรมกาย จากการศึกษาริวิจัยพบว่า กระบวนการเขาริเกลาริทางสังคมและพัฒนาบุคลากรภายในวัดพระธรรมกาย ได้แก่ พระภิกษุ สามเณร อุบาสก อุบาสิกา และบุคลากรภายนอก ได้แก่ ประชาชน และเยาวชน วัดได้ใช้หลักพระธรรมวินัย ดังนี้คือ หลักไตรสิกขา มรรคมีองค์ ๘ หลักสัปปายะ ๗ เพื่อพัฒนาสิ่งแวดล้อมที่เอื้อต่อกระบวนการดังกล่าว

สรกานต์ ศรีตองอ่อน^{๑๙๖} ศึกษาริเรื่อง คำสอนเรื่องการสร้างบารมีของวัดพระธรรมกาย จากการศึกษาริวิจัยพบว่า วิธีสร้างบารมีของวัด ได้สรุปเรื่องบารมี ๑๐ ทศนัในรูปแบบหลักกรรมบุญกิริยาวัตถุ ๓ คือ ทาน ศีล ภาวนา แต่เป็นการปฏิบัติบุญกิริยาวัตถุ ๓ ในด้านบารมี คือ การทำอย่างต่อเนื่องจนกลายเป็นนิสัย กระทำอย่างยั้งยวดแบบเอาชีวิตเป็นเดิมพันตามแบบอย่างของพระโพธิสัตว์ ที่ปรากฏในพระไตรปิฎก ซึ่งเป็นการตีความนั้นมีเหตุผลตามหลักกรรมบุญกิริยาวัตถุรองรับ

^{๑๙๔} ดนัย प्रीषาपेम्प्रसथरु, “หลักสูตรการศึกษาของมหาวิทยาลัยสงฆ์ไทยกับการเผยแผ่พระธรรมวินัย”, วิทยานิพนธ์ศิลปศาสตรมหาบัณฑิต (บัณฑิตวิทยาลัย จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย, พ.ศ. ๒๕๕๕), บทคัดย่อ.

^{๑๙๕} อัชวัน หงิมรักษา, “กระบวนการขัดเกลาร่างทางสังคมและพัฒนาบุคลากรของวัดพระธรรมกาย”, วิทยานิพนธ์ศิลปศาสตรมหาบัณฑิต (บัณฑิตวิทยาลัย จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย, พ.ศ. ๒๕๕๖), บทคัดย่อ.

^{๑๙๖} สรกานต์ ศรีตองอ่อน, “คำสอนเรื่องการสร้างบารมีของวัดพระธรรมกาย”, วิทยานิพนธ์ศิลปศาสตรมหาบัณฑิต (บัณฑิตวิทยาลัย จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย, พ.ศ. ๒๕๕๗), บทคัดย่อ.

จากการทบทวนงานวิจัย สรุปได้ว่า บุญกิริยาวัตถุ สามารถทำให้สังคมไทยพัฒนาขึ้นได้ ทั้งนี้อยู่ที่บุคคลในชุมชนหรือสังคมนั้น ไม่เลือกเพศ และวัย ที่มีความต้องการที่จะพัฒนาและเปลี่ยนแปลงให้สังคมดีขึ้น ซึ่งต้องอาศัยสภาพแวดล้อมในการเรียนรู้ และในการศึกษาที่มีทั้งพระภิกษุ และฆราวาส จำเป็นต้องปรับเปลี่ยนพฤติกรรมโดยอาศัยหลักสูตรการศึกษาเพื่อการเรียนรู้ที่เหมาะสม และหลักสูตรสาขาวิชาชีวิตและความตายก็เดียวกัน นิสิตมีสถานภาพเป็นพระสงฆ์และคฤหัสถ์ ไม่จำกัดอายุหรือพรรษา ได้ศึกษาวิชาความรู้เกี่ยวกับระบบชีวิตแบบองค์รวมที่ครอบคลุมทั้งมิติของร่างกาย จิตวิญญาณ สังคม และวัฒนธรรม เพื่อนำไปช่วยเหลือสังคมในเรื่องชีวิตและความตาย โดยใช้หลักคำสอนทางพุทธศาสนา ดังนั้นงานวิจัยนี้จึงใช้หลักคำสอน บุญกิริยาวัตถุ โดยมาจากจิตที่เป็นบุญกุศล

๒.๘ กรอบแนวคิดในการวิจัย

การวิจัยครั้งนี้ ผู้วิจัยได้นำความรู้ด้านจิตวิทยาสังคม และพฤติกรรมศาสตร์ มาบูรณาการเพื่อกำหนดกรอบแนวคิดในการวิจัย โดยใช้รูปแบบปฏิสัมพันธ์นิยม (Interactionism Model) เพื่อค้นหาสาเหตุและผลของพฤติกรรมที่เป็นจิตบุญกุศลของนิสิต โดยมีตัวแปรดังต่อไปนี้

๑. ตัวแปรต้น (Independent Variable) คือ

ปัจจัยทางจิต (จิตลักษณะ) ได้แก่ เหตุผลเชิงจริยธรรม ลักษณะมุ่งอนาคต และสุขภาพจิต

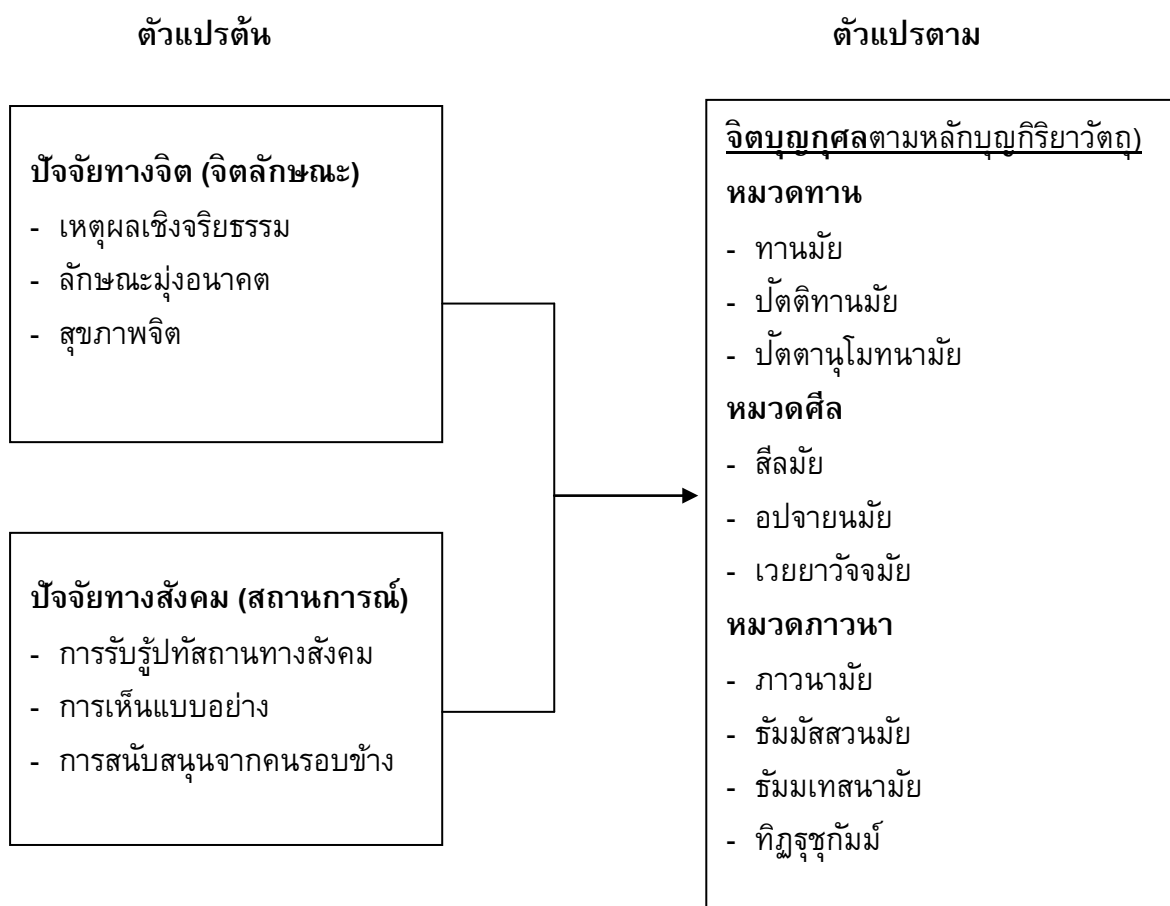
ปัจจัยทางสังคม (สถานการณ์) ได้แก่ ปทัสถานทางสังคม การเห็นแบบอย่าง และการสนับสนุนจากครอบครัว

๒. ตัวแปรตาม (Dependent Variable) ได้แก่ จิตบุญกุศลตามหลักบุญกิริยาวัตถุ ประกอบด้วย

หมวดทาน ได้แก่ ทานมัย ปัตติทานมัย และปัตตานโมทนามัย

หมวดศีล ได้แก่ สีลมัย อปายนมัย และเวยาวัจจมัย

หมวดภาวนา ได้แก่ ภาวนามัย ฌัมมัสสวนมัย ฌัมมเทศนามัย และทิวชุกัมมัย

ภาพที่ ๓.๑ กรอบแนวคิดในการวิจัย

บทที่ ๓

วิธีดำเนินการวิจัย

การวิจัย เรื่อง การศึกษาปัจจัยทางจิตสังคมที่ส่งผลต่อจิตบุคลิกของนิสิต สาขาวิชาชีวิตและความตาย หลักสูตรพุทธศาสตรมหาบัณฑิต มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย มีวัตถุประสงค์ (๑) เพื่อศึกษาปัจจัยทางจิตสังคมของนิสิตสาขาวิชาชีวิตและความตาย หลักสูตรพุทธศาสตรมหาบัณฑิต มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย (๒) เพื่อศึกษาจิตบุคลิกของนิสิตสาขาวิชาชีวิตและความตาย หลักสูตรพุทธศาสตรมหาบัณฑิต มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย และ (๓) เพื่อศึกษาปัจจัยทางจิตสังคมที่ส่งผลต่อจิตบุคลิกของนิสิตสาขาวิชาชีวิตและความตาย หลักสูตรพุทธศาสตรมหาบัณฑิต มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย ผู้วิจัยจึงได้กำหนดรายละเอียดต่าง ๆ เกี่ยวกับวิธีการดำเนินการวิจัยตามขั้นตอน ดังต่อไปนี้

๓.๑ ประชากร

๓.๒ การสร้างและพัฒนาเครื่องมือ

๓.๓ การเก็บรวบรวมข้อมูล

๓.๔ การวิเคราะห์ข้อมูล

๓.๑ ประชากร

ประชากร คือ นิสิตที่ศึกษาสาขาวิชาชีวิตและความตาย หลักสูตรพุทธศาสตรมหาบัณฑิต มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย นับตั้งแต่ภาคการศึกษา ๑/๒๕๕๐ จนถึง ๒/๒๕๕๓ มี ๔ รุ่น จำนวนรวม ๑๐๖ รูป/คน โดยการสำรวจข้อมูลประชากรจากแหล่งทุติยภูมิ และข้อมูลที่เก็บได้ จำนวนรวม ๗๓ รูป/คน ดังตารางที่ ๓.๑

ตารางที่ ๓.๑ จำนวนนิสิตที่ศึกษาสาขาวิชาชีวิตและความตาย หลักสูตรพุทธศาสตรมหาบัณฑิต มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย นับตั้งแต่ปีการศึกษา ๒๕๕๐ จนถึง ๒๕๕๓ มี ๔ รุ่น จำนวนรวม ๑๐๖ รูป/คน และข้อมูลที่เก็บได้ จำนวนรวม ๗๓ รูป/คน

รุ่นที่	จำนวนนิสิต (รูป/คน)	จำนวนข้อมูลที่เก็บได้
๑	๒๓	๑๒
๒	๓๒	๒๐
๓	๒๖	๒๑
๔	๒๕	๒๐
รวม	๑๐๖	๗๓

๓.๒ การสร้างและพัฒนาเครื่องมือ

๓.๒.๑ เครื่องมือที่ใช้ในการวิจัย

เครื่องมือที่ใช้ในการวิจัยครั้งนี้เป็นแบบสอบถาม จำนวน ๘ ตอน ดังนี้

ตอนที่ ๑ ข้อมูลทั่วไปของผู้ตอบแบบสอบถาม ลักษณะของแบบสอบถามเป็นแบบตรวจสอบรายการ

ตอนที่ ๒ แบบสอบถามเหตุผลเชิงจริยธรรม ลักษณะของแบบสอบถาม เป็นการบอกเล่าเกี่ยวกับสถานการณ์ที่เป็นเหตุผลของบุคคลในการตัดสินใจเพื่อแก้ปัญหาที่เกิดขึ้นกับตนเอง ผู้วิจัยได้ใช้แบบสอบถามวัดเหตุผลเชิงจริยธรรม ของ รังสรรค์ หังสนาวิน ใช้เมื่อ พ.ศ. ๒๕๔๙ มีค่าความเชื่อมั่น .๔๙ แต่ละเรื่องประกอบด้วยเหตุผล ๖ ชั้นตามทฤษฎีของ Kohlberg มีจำนวน ๘ เรื่อง ซึ่งจะวัดเหตุผลเชิงจริยธรรมของผู้ตอบ

เกณฑ์การให้คะแนนของแบบสอบถามเหตุผลเชิงจริยธรรม คำตอบแต่ละข้อจะแสดงจริยธรรมขั้นที่ ๑ ถึงขั้นที่ ๖ ของ โคลเบิร์ก (Kohlberg) ในการตอบเลือกคำตอบเพียง ๑ ข้อ คำตอบที่ตรงกับขั้นที่ ๑ และ ๒ ได้คะแนนอยู่ในระดับที่ ๑ เลือกขั้นที่ ๓ ได้คะแนนในระดับที่ ๒ เลือกขั้นที่ ๔ ได้คะแนนในระดับที่ ๓ และเพิ่มขึ้นจนถึงขั้นที่ ๖ ได้คะแนนในระดับที่ ๕ แปลความหมาย ดังนี้

๔.๕๐ - ๕.๐๐	แสดงว่า มีเหตุผลเชิงจริยธรรมอยู่ในระดับมากที่สุด
๓.๕๐ - ๔.๔๙	แสดงว่า มีเหตุผลเชิงจริยธรรมอยู่ในระดับมาก
๒.๕๐ - ๓.๔๙	แสดงว่า มีเหตุผลเชิงจริยธรรมอยู่ในระดับปานกลาง
๑.๕๐ - ๒.๔๙	แสดงว่า มีเหตุผลเชิงจริยธรรมอยู่ในระดับน้อย
๑.๐๐ - ๑.๔๙	แสดงว่า มีเหตุผลเชิงจริยธรรมอยู่ในระดับน้อยที่สุด

ตอนที่ ๓ แบบสอบถามลักษณะมุ่งอนาคต ลักษณะของแบบสอบถาม เป็นการวัดปริมาณความสามารถในการคาดการณ์ไกล เห็นความสำคัญของสิ่งที่จะเกิดขึ้นในอนาคต รวมทั้งความสามารถในการควบคุม บังคับตนเองให้รู้จักอดได้ รอได้ เพื่อรอรับประโยชน์ที่ยิ่งใหญ่ และสำคัญในอนาคต ผู้วิจัยได้นำแบบสอบถามวัดลักษณะมุ่งอนาคต ของ รังสรรค์ หังสนาวิน มาใช้ เมื่อ พ.ศ. ๒๕๔๙ มีค่าความเชื่อมั่น .๘๖ มีจำนวน ๑๐ ข้อ ซึ่งจะวัดลักษณะมุ่งอนาคตของผู้ตอบ

เกณฑ์การให้คะแนนของแบบสอบถามลักษณะมุ่งอนาคต ลักษณะเป็นข้อความทางลบ ให้คะแนนในระดับที่ ๑, ๒, ๓, ๔ และ ๕ ตามลำดับจาก จริงที่สุด จนถึงจริงน้อยที่สุด แปลความหมาย ดังนี้

๔.๕๐ - ๕.๐๐	แสดงว่า มีลักษณะมุ่งอนาคตอยู่ในระดับมากที่สุด
๓.๕๐ - ๔.๔๙	แสดงว่า มีลักษณะมุ่งอนาคตอยู่ในระดับมาก
๒.๕๐ - ๓.๔๙	แสดงว่า มีลักษณะมุ่งอนาคตอยู่ในระดับปานกลาง
๑.๕๐ - ๒.๔๙	แสดงว่า มีลักษณะมุ่งอนาคตอยู่ในระดับน้อย
๑.๐๐ - ๑.๔๙	แสดงว่า มีลักษณะมุ่งอนาคตอยู่ในระดับน้อยที่สุด

ตอนที่ ๔ แบบสอบถามสุขภาพจิต ลักษณะของแบบสอบถาม เป็นการให้นิสิตรายงานปริมาณความวิตกกังวล อารมณ์แปรปรวน ขาดสมาธิ เคร่งเครียด ผู้วิจัยได้ศึกษาแบบสอบถามวัดสุขภาพจิต ของ รสนันท์ นคร เมื่อปี พ.ศ. ๒๕๕๐ ค่าความเชื่อมั่น .๗๓ มีจำนวน ๑๐ ข้อ ซึ่งจะวัดสุขภาพจิตของผู้ตอบ

เกณฑ์การให้คะแนนของแบบสอบถามสุขภาพจิต ลักษณะเป็นข้อความทางลบ ให้คะแนนในระดับ ๑, ๒, ๓, ๔ และ ๕ ตามลำดับจาก จริงที่สุด จนถึงจริงน้อยที่สุด แปลความหมาย ดังนี้

๔.๕๐ - ๕.๐๐	แสดงว่า มีสุขภาพจิตอยู่ในระดับดีมากที่สุด
๓.๕๐ - ๔.๔๙	แสดงว่า มีสุขภาพจิตอยู่ในระดับดีมาก
๒.๕๐ - ๓.๔๙	แสดงว่า มีสุขภาพจิตอยู่ในระดับดีปานกลาง
๑.๕๐ - ๒.๔๙	แสดงว่า มีสุขภาพจิตอยู่ในระดับดีน้อย
๑.๐๐ - ๑.๔๙	แสดงว่า มีสุขภาพจิตอยู่ในระดับดีน้อยที่สุด

ตอนที่ ๕ แบบสอบถามการรับรู้ทัศนคติทางสังคม ลักษณะของแบบสอบถาม เป็นการให้นิสิตรายงานการรับรู้เกี่ยวกับอาจารย์ ผู้วิจัยได้สร้างแบบสอบถามขึ้นเอง มีจำนวน ๑๐ ข้อ ซึ่งจะวัดการรับรู้ทัศนคติทางสังคมของผู้ตอบ

เกณฑ์การให้คะแนนของแบบสอบถามการรับรู้ทัศนคติทางสังคม ลักษณะเป็นข้อความทางบวก ให้คะแนนในระดับที่ ๕, ๔, ๓, ๒ และ ๑ ตามลำดับจาก จริงที่สุด จนถึงจริงน้อยที่สุด แปลความหมาย ดังนี้

๔.๕๐ - ๕.๐๐	แสดงว่า มีการรับรู้ทัศนคติทางสังคมอยู่ในระดับมากที่สุด
๓.๕๐ - ๔.๔๙	แสดงว่า มีการรับรู้ทัศนคติทางสังคมอยู่ในระดับมาก
๒.๕๐ - ๓.๔๙	แสดงว่า มีการรับรู้ทัศนคติทางสังคมอยู่ในระดับปานกลาง
๑.๕๐ - ๒.๔๙	แสดงว่า มีการรับรู้ทัศนคติทางสังคมอยู่ในระดับน้อย
๑.๐๐ - ๑.๔๙	แสดงว่า มีการรับรู้ทัศนคติทางสังคมอยู่ในระดับน้อยที่สุด

ตอนที่ ๖ แบบสอบถามการเห็นแบบอย่าง ลักษณะของแบบสอบถาม เป็นการให้นิสิตรายงานการเห็นแบบอย่างที่เกี่ยวข้องกับเพื่อนนิสิต ผู้วิจัยได้สร้างแบบสอบถามขึ้นเอง มีจำนวน ๑๖ ข้อ ซึ่งจะวัดการเห็นแบบอย่างของผู้ตอบ

เกณฑ์การให้คะแนนของแบบสอบถามการเห็นแบบอย่าง ลักษณะเป็นข้อความทางบวก ให้คะแนนในระดับที่ ๕, ๔, ๓, ๒ และ ๑ ตามลำดับจาก จริงที่สุด จนถึงจริงน้อยที่สุด แปลความหมาย ดังนี้

๔.๕๐ - ๕.๐๐	แสดงว่า มีการเห็นแบบอย่างอยู่ในระดับมากที่สุด
๓.๕๐ - ๔.๔๙	แสดงว่า มีการเห็นแบบอย่างอยู่ในระดับมาก
๒.๕๐ - ๓.๔๙	แสดงว่า มีการเห็นแบบอย่างอยู่ในระดับปานกลาง
๑.๕๐ - ๒.๔๙	แสดงว่า มีการเห็นแบบอย่างอยู่ในระดับน้อย
๑.๐๐ - ๑.๔๙	แสดงว่า มีการเห็นแบบอย่างอยู่ในระดับน้อยที่สุด

ตอนที่ ๗ แบบสอบถามการสนับสนุนจากคนรอบข้าง ลักษณะของแบบสอบถาม เป็นการให้นิสิตรายงานการสนับสนุนจากคนรอบข้างที่เกี่ยวข้องกับอาจารย์และเพื่อนนิสิต ผู้วิจัยได้สร้างแบบสอบถามขึ้นเอง มีจำนวน ๑๒ ข้อ ซึ่งจะวัดการสนับสนุนจากคนรอบข้างของผู้ตอบ

เกณฑ์การให้คะแนนของแบบสอบถามการรับรู้ทัศนคติทางสังคม ลักษณะเป็นข้อความทางบวก ให้คะแนนในระดับที่ ๕, ๔, ๓, ๒ และ ๑ ตามลำดับจาก จริงที่สุด จนถึงจริงน้อยที่สุด แปลความหมาย ดังนี้

๔.๕๐ - ๕.๐๐	แสดงว่า มีการสนับสนุนจากคนรอบข้างอยู่ในระดับมากที่สุด
๓.๕๐ - ๔.๔๙	แสดงว่า มีการสนับสนุนจากคนรอบข้างอยู่ในระดับมาก
๒.๕๐ - ๓.๔๙	แสดงว่า มีการสนับสนุนจากคนรอบข้างอยู่ในระดับปานกลาง
๑.๕๐ - ๒.๔๙	แสดงว่า มีการสนับสนุนจากคนรอบข้างอยู่ในระดับน้อย
๑.๐๐ - ๑.๔๙	แสดงว่า มีการสนับสนุนจากคนรอบข้างอยู่ในระดับน้อยที่สุด

ตอนที่ ๘ แบบสอบถามจิตบัพญกุลตามหลักบุญกิริยาวัตถุ ลักษณะของแบบสอบถาม เป็นการให้นิสิตรายงานจิตบัพญกุลตามหลักบุญกิริยาวัตถุ ของนิสิต ผู้วิจัยได้สร้างแบบสอบถามขึ้นเอง มีจำนวน ๑๐ ข้อ ซึ่งจะวัดจิตบัพญกุลตามตามบุญกิริยาวัตถุ ของผู้ตอบ

เกณฑ์การให้คะแนนของแบบสอบถามจิตบัพญกุลตามหลักบุญกิริยาวัตถุ ลักษณะเป็น ข้อความทางบวก ให้คะแนนในระดับที่ ๕, ๔, ๓, ๒ และ ๑ ตามลำดับจาก จริงที่สุด จนถึงจริงน้อย ที่สุด ยกเว้นข้อ ๑๕ ลักษณะเป็นข้อความทางลบ ให้คะแนนในระดับที่ ๑, ๒, ๓, ๔ และ ๕ ตามลำดับจาก จริงน้อยที่สุด จนถึงจริงที่สุด แปลความหมาย ดังนี้

๔.๕๐ - ๕.๐๐	แสดงว่า มีจิตบัพญกุลอยู่ในระดับมากที่สุด
๓.๕๐ - ๔.๔๙	แสดงว่า มีจิตบัพญกุลอยู่ในระดับมาก
๒.๕๐ - ๓.๔๙	แสดงว่า มีจิตบัพญกุลอยู่ในระดับปานกลาง
๑.๕๐ - ๒.๔๙	แสดงว่า มีจิตบัพญกุลอยู่ในระดับน้อย
๑.๐๐ - ๑.๔๙	แสดงว่า มีจิตบัพญกุลอยู่ในระดับน้อยที่สุด

๓.๒.๒ การสร้างและพัฒนา

สำหรับเครื่องมือที่ใช้ในการวิจัยครั้งนี้แบ่งออกเป็นเครื่องมือที่ได้สร้างขึ้นเอง คือ ตอนที่ ๑ ตอนที่ ๕ ถึงตอนที่ ๘ และได้้นำเครื่องมือที่มีผู้สร้างไว้แล้วมาพัฒนา คือ ตอนที่ ๒ ถึง ตอนที่ ๔ มีขั้นตอนดำเนินการดังนี้

๑. สร้างเครื่องมือและพัฒนาเครื่องมือที่มีผู้สร้างไว้แล้วในแต่ละตอน ตามกรอบแนวคิดในการวิจัย

๒. ตรวจสอบความเที่ยงตรงเชิงเนื้อหา (Content Validity) ของเครื่องมือจากผู้เชี่ยวชาญ ๕ ท่าน โดยใช้เทคนิค IOC (Index of Item-Objective Congruence) มีค่าระหว่าง ๐.๖๐ - ๑.๐๐

๓. ปรับปรุงเครื่องมือแล้วนำไปทดลองใช้ (Try Out) กับประชากรกลุ่มใกล้เคียงที่ไม่ใช่กลุ่มตัวอย่าง จำนวน ๓๐ คน แล้วนำผลการทดลองใช้เครื่องมือที่ได้รับกลับคืนมา ตรวจสอบหาความเชื่อมั่น (Reliability) ใช้วิธีการหาค่าสัมประสิทธิ์แอลฟา (Alpha-Coefficient) ตามแบบของครอนบาค (Cronbach) ได้ค่าความเชื่อมั่นของเครื่องมือ ดังนี้

แบบสอบถามเหตุผลเชิงจริยธรรม ได้ค่าความเชื่อมั่นเท่ากับ ๐.๗๓๑๘

แบบสอบถามลักษณะมุ่งอนาคต ได้ค่าความเชื่อมั่นเท่ากับ ๐.๗๗๐๗

แบบสอบถามสุขภาพจิต ได้ค่าความเชื่อมั่นเท่ากับ ๐.๘๙๒๑

แบบสอบถามการรับรู้ทัศนคติทางสังคม ได้ค่าความเชื่อมั่นเท่ากับ ๐.๘๗๖๙

แบบสอบถามการเห็นแบบอย่าง ได้ค่าความเชื่อมั่นเท่ากับ ๐.๙๔๘๘
 แบบสอบถามการสนับสนุนจากคนรอบข้าง ได้ค่าความเชื่อมั่นเท่ากับ ๐.๙๔๐๗
 แบบสอบถามจิตบຸญกุศล ได้ค่าความเชื่อมั่นเท่ากับ ๐.๙๐๘๙

๔. ปรับปรุงและจัดพิมพ์แบบสอบถามเพื่อนำไปใช้เก็บรวบรวมข้อมูลต่อไป

๓.๓ การเก็บรวบรวมข้อมูล

ผู้วิจัยดำเนินการเก็บข้อมูลการวิจัย ตามขั้นตอนดังต่อไปนี้

๑. ผู้วิจัยขออนุญาต ผู้อำนวยการหลักสูตรสาขาวิชาชีวิตและความตาย มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย เพื่อขอความอนุเคราะห์รายชื่อนิสิต และที่อยู่ใน การเก็บรวบรวมข้อมูล

๒. ติดต่อผู้ประสานงานหลักสูตรเพื่อ นัดหมายช่วงเวลาในการทำ การเก็บรวบรวมข้อมูล

๓. จัดเตรียมแบบสอบถามให้เพียงพอกับประชากร

๔. ผู้วิจัยดำเนินการเก็บรวบรวมข้อมูลด้วยตนเอง และส่งทางไปรษณีย์ ร่วมกับการ ส่งทางจดหมายอิเล็กทรอนิกส์ (e-mail)

๕. ผู้วิจัยดำเนินการเก็บรวบรวมข้อมูล

๖. ตรวจสอบและคัดแยกแบบสอบถามที่ได้รับการตอบที่สมบูรณ์ มีจำนวน ๗๓ ฉบับ คิดเป็นร้อยละ ๖๘.๘๗ ของประชากร จำนวน ๑๐๖ คน ดังนั้นจำนวนกลุ่มตัวอย่างที่ใช้ ในการวิจัยครั้งนี้คือ ๗๓ คน

๗. ทำการลงรหัสและจัดระบบข้อมูลเพื่อการวิเคราะห์ข้อมูลและรายงานผล

๓.๔ การวิเคราะห์ข้อมูล

การวิเคราะห์ข้อมูลสำหรับการวิจัยในครั้งนี้ใช้โปรแกรมสำเร็จรูป SPSS for window (Statistical for the Social Sciences for Windows) ในการวิเคราะห์

สถิติที่ใช้ในการวิเคราะห์ข้อมูล

๑. วิเคราะห์ข้อมูลทั่วไปของแบบสอบถาม โดยใช้ค่าความถี่ (Frequency) และ ค่าร้อยละ (Percentage)

๒. การวิเคราะห์ปัจจัยทางจิตสังคม และจิตบຸญกุศล โดยใช้ค่าเฉลี่ย (Mean) และ ส่วนเบี่ยงเบนมาตรฐาน (Standard Deviation)

๓. การวิเคราะห์ปัจจัยทางจิตสังคมที่ส่งผลต่อจิตบຸญกุศล โดยใช้การวิเคราะห์การ ถดถอยพหุคูณแบบขั้นตอน (Stepwise Multiple Regression Analysis)

บทที่ ๔

ผลการวิจัย

การวิจัยเรื่องการศึกษาปัจจัยทางจิตสังคมที่ส่งผลต่อจิตบຸນกุศลของนิสิตสาขาวิชาชีวิตและความตาย หลักสูตรพุทธศาสตรมหาบัณฑิต มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย มีวัตถุประสงค์ (๑) เพื่อศึกษาปัจจัยทางจิตสังคมของนิสิตสาขาวิชาชีวิตและความตาย หลักสูตรพุทธศาสตรมหาบัณฑิต มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย (๒) เพื่อศึกษาจิตบຸນกุศลของนิสิตสาขาวิชาชีวิตและความตาย หลักสูตรพุทธศาสตรมหาบัณฑิต มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย และ (๓) เพื่อศึกษาปัจจัยทางจิตสังคมที่ส่งผลต่อจิตบຸນกุศลของนิสิตสาขาวิชาชีวิตและความตาย หลักสูตรพุทธศาสตรมหาบัณฑิต มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย ผู้วิจัยขอเสนอผลการวิจัยแยกเป็นประเด็นดังต่อไปนี้

๔.๑ ข้อมูลทั่วไปของผู้ตอบแบบสอบถาม

๔.๒ ปัจจัยทางจิตสังคมของนิสิตสาขาวิชาชีวิตและความตาย หลักสูตรพุทธศาสตรมหาบัณฑิต มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย

๔.๓ จิตบຸນกุศลของนิสิตสาขาวิชาชีวิตและความตาย หลักสูตรพุทธศาสตรมหาบัณฑิต มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย

๔.๔ ปัจจัยทางจิตสังคมที่ส่งผลต่อจิตบຸນกุศลของนิสิตสาขาวิชาชีวิตและความตาย หลักสูตรพุทธศาสตรมหาบัณฑิต มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย

รายละเอียดในแต่ละตอน ดังต่อไปนี้

๔.๑ ข้อมูลทั่วไปของผู้ตอบแบบสอบถาม

ผลการวิเคราะห์ปรากฏดังตารางที่ ๔.๑ ดังนี้

ตารางที่ ๔.๑ ข้อมูลทั่วไปของผู้ตอบแบบสอบถาม

คุณลักษณะ	จำนวน	ร้อยละ
สถานภาพ		
■ บรรพชิต	๒๕	๓๔.๒
■ คฤหัสถ์ (ชาย)	๑๒	๑๖.๔
■ คฤหัสถ์ (หญิง)	๓๖	๔๙.๓
รวม	๗๓	๑๐๐

ตารางที่ ๔.๑ (ต่อ)

คุณลักษณะ	จำนวน	ร้อยละ
อายุ		
■ ระหว่าง ๒๐ - ๒๙ ปี	๙	๑๒.๓
■ ระหว่าง ๓๐ - ๓๙ ปี	๓๐	๔๑.๑
■ ระหว่าง ๔๐ - ๔๙ ปี	๒๓	๓๑.๕
■ ระหว่าง ๕๐ - ๕๙ ปี	๘	๑๑.๐
■ ๖๐ ปีขึ้นไป	๓	๔.๑
รวม	๗๓	๑๐๐
วุฒิการศึกษา		
■ จบปริญญาธรรม ๙ ประโยค	๑	๑.๔
■ จบปริญญาตรี	๕๒	๗๑.๒
■ จบปริญญาโท	๑๘	๒๔.๗
■ จบปริญญาเอก	๒	๒.๗
■ จบอื่น ๆ	-	-
รวม	๗๓	๑๐๐
อายุพรรษา/ประสบการณ์ทำงาน		
■ ต่ำกว่า ๕ ปี	๑๐	๑๓.๗
■ ๕ - ๑๐ ปี	๒๘	๓๘.๔
■ ๑๑ - ๒๐ ปี	๑๘	๒๔.๗
■ มากกว่า ๒๐ ปี	๑๗	๒๓.๓
รวม	๗๓	๑๐๐
รุ่นที่ศึกษา		
■ รุ่นที่ ๑	๑๒	๑๖.๔
■ รุ่นที่ ๒	๒๐	๒๗.๔
■ รุ่นที่ ๓	๒๑	๒๘.๘
■ รุ่นที่ ๔	๒๐	๒๗.๔
รวม	๗๓	๑๐๐

จากตารางที่ ๔.๑ พบว่า ผู้ตอบแบบสอบถามทั้งหมด จำนวน ๗๓ คน ส่วนใหญ่มี

- สถานภาพเป็นคฤหัสถ์ (หญิง) จำนวน ๓๖ คน (ร้อยละ ๔๙.๓) รองลงมาเป็น
บรรพชิต จำนวน ๒๕ คน (ร้อยละ ๓๔.๒)

- อายุระหว่าง ๓๐-๓๙ ปี จำนวน ๓๐ คน (ร้อยละ ๔๑.๑) รองลงมาอายุระหว่าง
๔๐-๔๙ ปี จำนวน ๒๓ คน (ร้อยละ ๓๑.๕)

- จบการศึกษาระดับปริญญาตรี จำนวน ๕๒ คน (ร้อยละ ๗๑.๒) รองลงมาจบ
การศึกษาระดับปริญญาโท จำนวน ๑๘ คน (ร้อยละ ๒๔.๗)

- อายุพรรษาหรือประสบการณ์ทำงาน ๕-๑๐ ปี จำนวน ๒๘ คน (ร้อยละ ๓๘.๔)
รองลงมา ๑๑-๒๐ ปี จำนวน ๑๘ คน (ร้อยละ ๒๔.๗)

- ศึกษาในรุ่นที่ ๓ จำนวน ๒๑ คน (ร้อยละ ๒๘.๘) รองลงมาศึกษาในรุ่นที่ ๒ และ
๔ จำนวนรุ่นละ ๒๐ คน (ร้อยละ ๒๗.๔)

๔.๒ ปัจจัยทางจิตสังคมของนิสิตสาขาวิชาชีพชีวิตและความตาย หลักสูตรพุทธ ศาสตรมหาบัณฑิต มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย

๔.๒.๑ ปัจจัยทางจิตสังคมของนิสิตสาขาวิชาชีพชีวิตและความตาย หลักสูตรพุทธ
ศาสตรมหาบัณฑิต มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย โดยรวม

ผลการวิเคราะห์ปรากฏดังตารางที่ ๔.๒ ดังนี้

ตารางที่ ๔.๒ ปัจจัยทางจิตสังคมของนิสิตสาขาวิชาชีพชีวิตและความตาย หลักสูตรพุทธศาสตร
มหาบัณฑิต มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย โดยรวม

ปัจจัยทางจิตสังคม	μ	σ	การแปลความหมาย
ปัจจัยทางจิต (จิตลักษณะ)			
ด้านเหตุผลเชิงจริยธรรม	๓.๗๕	.๔๑๓	มาก
ด้านลักษณะมุ่งอนาคต	๓.๖๔	.๗๐๑	มาก
ด้านสุขภาพจิต	๒.๙๘	.๘๙๗	ปานกลาง
โดยรวมปัจจัยทางจิต	๓.๔๖	.๔๗๓	ปานกลาง

ตารางที่ ๔.๒ (ต่อ)

ปัจจัยทางจิตสังคม	μ	σ	การแปลความหมาย
ปัจจัยทางสังคม (สถานการณ์)			
ด้านการรับรู้ทัศนคติทางสังคม	๔.๒๓	.๖๖๐	มาก
ด้านการเห็นแบบอย่าง	๓.๕๓	.๗๓๓	มาก
ด้านการสนับสนุนจากครอบครัว	๓.๕๙	.๖๙๓	มาก
โดยรวมปัจจัยทางสังคม	๓.๗๘	.๕๗๐	มาก
โดยรวมปัจจัยทางจิตสังคม	๓.๖๒	.๔๐๒	มาก

จากตารางที่ ๔.๒ พบว่า ปัจจัยทางจิตสังคมของนิสิตสาขาวิชาชีพชีวิตและความตาย หลักสูตรพุทธศาสตรมหาบัณฑิต มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย โดยรวมอยู่ในระดับมาก (ค่าเฉลี่ย ๓.๖๒) โดยที่ปัจจัยทางจิต โดยรวมอยู่ในระดับปานกลาง (ค่าเฉลี่ย ๓.๔๖) และปัจจัยทางสังคม โดยรวมอยู่ในระดับมาก (ค่าเฉลี่ย ๓.๗๘)

๔.๒.๒ ปัจจัยทางจิต (จิตลักษณะ) ของนิสิตสาขาวิชาชีพชีวิตและความตาย หลักสูตรพุทธศาสตรมหาบัณฑิต มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย เป็นรายด้าน

๔.๒.๒.๑ ปัจจัยทางจิต (จิตลักษณะ) ของนิสิตสาขาวิชาชีพชีวิตและความตาย หลักสูตรพุทธศาสตรมหาบัณฑิต มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย ด้านเหตุผลเชิงจริยธรรม

ผลการวิเคราะห์ปรากฏดังตารางที่ ๔.๓ ดังนี้

ตารางที่ ๔.๓ ปัจจัยทางจิต (จิตลักษณะ) ของนิสิตสาขาวิชาชีพชีวิตและความตาย หลักสูตรพุทธศาสตรมหาบัณฑิต มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย ด้านเหตุผลเชิงจริยธรรม

ปัจจัยทางจิต (จิตลักษณะ)	μ	σ	การแปลความหมาย
ด้านเหตุผลเชิงจริยธรรม			
๑. สมมติว่ามีชายคนหนึ่งขับรถยนต์ส่วนตัวมาตามถนนตามลำพังในเวลากลางคืนเพื่อกลับบ้าน ระหว่างทางพบเห็นว่ามีผู้ประสบอุบัติเหตุจากการที่รถจักรยานยนต์พลิกคว่ำอยู่ข้างถนน มีชาวบ้านแถวนั้นมุงดูอยู่หลายคน และบางคนโบกมือเป็นสัญญาณให้เขาจอดรถช่วยเหลือ ซึ่งเขาก็ได้หยุดรถให้ความช่วยเหลือนำส่งโรงพยาบาล ถ้าท่านเป็นชายคนนั้น เหตุผลสำคัญที่แท้จริงในการกระทำดังกล่าวก็คือ สงสาร เห็นว่าผู้ได้รับทุกข์ควรได้รับความช่วยเหลือ	๔.๐๔	.๘๔๑	มาก
๒. มีหญิงวัยกลางคนคนหนึ่ง แต่งกายด้วยเสื้อผ้าขาดวิ่น อุ่มทาร์กคนหนึ่งเที่ยวเดินขอทานในตลาด มีผู้คนบางคนให้เศษเงินเป็นทานแกขอทานผู้นั้น ถ้าสมมติว่าท่านเป็นผู้ที่อยู่ในเหตุการณ์นั้น และได้ให้เศษเงินแกขอทานไป เหตุผลแท้จริงที่สำคัญที่สุดสำหรับการให้ก็คือ เห็นว่าบุคคลควรจะรู้จักแบ่งปัน เพื่อลดความเห็นแก่ตัวลงไป	๔.๓๖	.๖๗๔	มาก
๓. บุคคลบางคนบางกลุ่ม มีความคิดเห็นว่า ระบบสังคม เศรษฐกิจ และการปกครอง ทำให้เกิดปัญหาความทุกข์ยาก และความไม่เป็นธรรมขึ้นในสังคม แล้วก็เข้าป่าทนทุกข์ยาก จับอาวุธเป็นปฏิปักษ์กับฝ่ายบ้านเมือง ทำให้เกิดการรบกวนฆ่าฟันกันเอง ในระหว่างคนในชาติขึ้น แต่ในที่สุดก็มีจำนวนมากที่ออกจากป่ามามอบตัวกับทางราชการ เป็นกลุ่มร่วมพัฒนาชาติ ตามนโยบายของรัฐบาลที่จะไม่เอาโทษกับผู้เข้ามามอบตัว ถ้าท่านเป็นบุคคลในกลุ่มนั้น เหตุผลแท้จริงที่สำคัญในการตัดสินใจเข้ามามอบตัว การเข่นฆ่ากันเป็นความหลงผิด เป็นบาปน่าละอาย	๓.๙๐	๑.๑๘๐	มาก

ตารางที่ ๔.๓ (ต่อ)

ปัจจัยทางจิต (จิตลักษณะ)	μ	σ	การแปลความหมาย
ด้านเหตุผลเชิงจริยธรรม			
๔. ณ ร้านหมอแห่งหนึ่ง วันหนึ่งมีคนไข้ผู้หนึ่ง ลักษณะท่าทางคล้ายคนร้าย เดินกะเผลกเข้ามาในร้าน ขอให้หมอช่วยผ่าตัดเอากระสุนปืนที่ฝังอยู่ในขาของ เขาออกให้ โดยไม่ยอมไปโรงพยาบาลตามคำแนะนำ ของหมอ ซึ่งหมอก็รับดูแลช่วยเหลือให้เป็นที่น่าเรียบร้อย โดยไม่แจ้งพฤติกรรมที่น่าสงสัยให้ตำรวจทราบ ตาม ความผิดของท่าน เหตุผลที่สำคัญแท้จริงในการ รักษาพยาบาลของหมอ ก็คือ คิดว่าหมอคนอื่น ๆ ก็ คงทำเช่นเดียวกันนี้	๓.๔๐	.๗๒๑	ปานกลาง
๕. มงคลชัย ได้รับมอบหมายให้ดูแลรักษาทรัพย์สิน ของส่วนรวม ปรากฏว่า เขามีได้ยกยอกหรือแสวงหา ผลประโยชน์เป็นของส่วนตัวเลย ซึ่งทำให้เขาได้รับ การเชื่อถือไว้วางใจมาก ผู้คนต่างให้เหตุผลในการที่ เขาปฏิบัติเช่นนั้นต่าง ๆ กัน ถ้าท่านเป็น มงคลชัย ท่านเห็นว่า เหตุผลใดเป็นเหตุผลที่สำคัญที่สุดและ น่าจะเป็นเหตุผลที่แท้จริงในการปฏิบัติเช่นนั้น ความ ภาคภูมิใจที่ได้ทำประโยชน์ให้ส่วนรวม	๔.๐๓	๑.๐๐๐	มาก
๖. สมมติว่า ท่านและเพื่อน ๆ ต่างมีสิทธิ์เลือกตั้ง ใน การเลือกตั้งสมาชิกสภาผู้แทนราษฎรครั้งหนึ่ง ซึ่งใน เขตที่ท่านมีสิทธิ์ลงคะแนนเสียง มีผู้สมัครรับเลือกตั้ง หลายคน ท่านได้ทราบว่าการใช้สิทธิพลและอาจมี การทุจริตในการเลือกตั้งครั้งนี้ด้วย เพื่อน ๆ ของท่าน ส่วนใหญ่พากันไปใช้สิทธิ์ ซึ่งท่านก็ไปด้วย เหตุผล สำคัญที่น่าจะเป็นจริงเกี่ยวกับการไปใช้สิทธิ์ของท่าน คืออะไร รักษาสีทธิ์ของตนเอง เพื่อส่วนรวม	๒.๗๐	๑.๔๕๙	ปานกลาง

ตารางที่ ๔.๓ (ต่อ)

ปัจจัยทางจิต (จิตลักษณะ)	μ	σ	การแปลความหมาย
ด้านเหตุผลเชิงจริยธรรม			
๗. ในหมู่บ้านแห่งหนึ่ง เจ้าของบ้านหลังหนึ่งปลูกมะม่วงไว้ริมรั้ว กิ่งก้านจำนวนหนึ่งของมะม่วงต้นนั้นโผล่พ้นมายังถนนนอกบริเวณรั้วบ้าน มีผลมะม่วงห้อยย้อยออกมากรั้วบ้านหลายช่อ แต่ละช่อมีผลตกกำลังนารับประทาน สามารถเอื้อมมือเก็บได้ไม่ยากนัก สมมติว่าเป็นท่าน ท่านคิดอย่างไร ได้ไม่คุ้มเสีย ไม่อยากเสี่ยง	๔.๐๐	๑.๐๔๑	มาก
๘. สมมติว่าในการสอบคราวหนึ่ง ท่านทำข้อสอบไม่ค่อยได้ แต่เพื่อนที่นั่งสอบอยู่ข้าง ๆ ท่านนั้นเป็นคนที่เรียนเก่ง มีความรู้ดี เขาเข้าใจในความเดือดร้อนของท่าน และส่งกระดาษคำตอบให้ท่านดู เหตุผลของท่านในการตัดสินใจว่าจะไม่รับก็คือ อายเพื่อน เพราะยังไม่เห็นเพื่อน ๆ เขาลอกกัน	๓.๖๒	.๘๙๒	มาก
โดยรวม	๓.๗๕	.๔๑๓	มาก

จากตารางที่ ๔.๓ พบว่า ปัจจัยทางจิตของนิสิตสาขาวิชาชีพชีวิตและความตาย หลักสูตรพุทธศาสตรมหาบัณฑิต มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย ด้านการใช้เหตุผลเชิงจริยธรรม โดยรวมอยู่ในระดับมาก (ค่าเฉลี่ย ๓.๗๕) โดยเฉพาะคำตอบ บุคคลควรจะรู้จักแบ่งปันเพื่อลดความเห็นแก่ตัวลงไป (ค่าเฉลี่ย ๔.๓๖) เรื่องของความสงสาร เห็นว่าผู้ได้รับทุกข์ควรได้รับความช่วยเหลือ (ค่าเฉลี่ย ๔.๐๔) และเรื่องความภาคภูมิใจที่ได้ทำประโยชน์ให้ส่วนรวม (ค่าเฉลี่ย ๔.๐๓) ตามลำดับ

๔.๒.๒.๒ ปัจจัยทางจิต (จิตลักษณะ) ของนิสิตสาขาวิชาชีพชีวิตและความตาย หลักสูตรพุทธศาสตรมหาบัณฑิต มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย ด้านลักษณะมุ่งอนาคต

ผลการวิเคราะห์ปรากฏดังตารางที่ ๔.๔ ดังนี้

ตารางที่ ๔.๔ ปัจจัยทางจิต (จิตลักษณะ) ของนิสิตสาขาวิชาชีพชีวิตและความตาย หลักสูตรพุทธศาสตรมหาบัณฑิต มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย ด้านลักษณะมุ่งอนาคต

ข้อ	ปัจจัยทางจิต (จิตลักษณะ)	μ	σ	การแปลความหมาย
	ด้านลักษณะมุ่งอนาคต			
๑	ข้าพเจ้าคิดว่า การทำความดีโดยขาดผู้รู้เห็น เป็นการกระทำที่สูญเปล่า	๔.๔๘	.๘๙๐	มาก
๒	หากายงานที่ข้าพเจ้าทำเสร็จแล้ว กลายเป็นผลงานของผู้อื่น ข้าพเจ้าจะหมดกำลังใจที่จะทำรายงานชิ้นต่อไป	๓.๐๘	๑.๓๓๑	ปานกลาง
๓	ผลงานที่อาจารย์ไม่ยอมรับ แม้จะเป็นผลงานที่ดี ก็เท่ากับเป็นผลงานที่ไร้ค่า	๓.๗๑	๑.๒๙๖	มาก
๔	สิ่งตอบแทนที่ดีที่สุดในการสอบคือ คะแนนหรือเกรด	๓.๑๕	๑.๖๑๓	ปานกลาง
๕	เมื่ออยู่ในสถานที่อื่น ข้าพเจ้าคิดว่า จะทำอะไรก็ได้ เพราะไม่มีใครรู้จักข้าพเจ้า	๓.๙๒	๑.๑๑๕	มาก
๖	หากข้าพเจ้าพบเห็นสิ่งที่อยากได้มาก แม้จะมีราคาแพง ข้าพเจ้าก็จะตัดสินใจซื้อ และยอมอดในภายหลัง	๓.๒๙	๑.๓๘๙	ปานกลาง
๗	ข้าพเจ้ามักจะทนไม่ได้ หากมีความต้องการหรืออยากได้สิ่งใดมาก แต่ต้องรอคอยนาน	๓.๓๒	๑.๒๙๐	ปานกลาง
๘	หากข้าพเจ้าเห็นว่า การทำความดีของข้าพเจ้าไม่ได้รับผลตอบแทนที่คุ้มค่า ข้าพเจ้าจะหยุดการกระทำนั้นทันที	๔.๑๙	.๘๙๒	มาก

ตารางที่ ๔.๔ (ต่อ)

ข้อ	ปัจจัยทางจิต (จิตลักษณะ)	μ	σ	การแปลความหมาย
	ด้านลักษณะมุ่งอนาคต			
๙	การวางแผนล่วงหน้าเป็นการกระทำที่ไร้ประโยชน์ เพราะมักไม่เป็นไปตามแผนที่วางไว้	๔.๑๐	.๙๖๐	มาก
๑๐	ข้าพเจ้าคิดว่า คนเราควรหาความสุขใส่ตัวให้มากที่สุด ในขณะที่ เพราะอนาคตเป็นสิ่งที่ไม่แน่นอน	๓.๒๖	๑.๔๖๓	ปานกลาง
	โดยรวม	๓.๖๔	.๗๐๑	มาก

จากตารางที่ ๔.๔ พบว่า ปัจจัยทางจิตของนิสิตสาขาวิชาชีพชีวิตและความตาย หลักสูตรพุทธศาสตรมหาบัณฑิต มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย ด้านลักษณะมุ่งอนาคต โดยรวมอยู่ในระดับมาก (ค่าเฉลี่ย ๓.๖๔) โดยเฉพาะคำตอบ การกระทำความดีโดยขาดผู้รู้เห็น เป็นการกระทำที่สูญเปล่า (ค่าเฉลี่ย ๔.๔๘) เห็นว่า การกระทำดีหากไม่ได้รับผลตอบแทนที่คุ้มค่า จะหยุดการกระทำนั้นทันที (ค่าเฉลี่ย ๔.๑๙) และการวางแผนล่วงหน้าเป็นการกระทำที่ไร้ประโยชน์ เพราะมักไม่เป็นไปตามแผนที่วางไว้ (ค่าเฉลี่ย ๔.๑๐) ตามลำดับ

๔.๒.๒.๓ ปัจจัยทางจิต (จิตลักษณะ) ของนิสิตสาขาวิชาชีพชีวิตและความตาย หลักสูตรพุทธศาสตรมหาบัณฑิต มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย ด้านสุขภาพจิต

ผลการวิเคราะห์ปรากฏดังตารางที่ ๔.๕ ดังนี้

ตารางที่ ๔.๕ ปัจจัยทางจิต (จิตลักษณะ) ของนิสิตสาขาวิชาชีพชีวิตและความตาย หลักสูตรพุทธศาสตรมหาบัณฑิต มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย ด้านสุขภาพจิต

ข้อ	ปัจจัยทางจิต (จิตลักษณะ)	μ	σ	การแปลความหมาย
	ด้านสุขภาพจิต			
๑	ข้าพเจ้ารู้สึกว่าตนเองเป็นคนตื่นเต้นตกใจง่าย	๒.๙๒	๑.๑๙๙	ปานกลาง
๒	ข้าพเจ้ารู้สึกว่าตนเองสนใจอะไรได้ไม่นาน	๒.๗๕	๑.๒๒๒	ปานกลาง
๓	ข้าพเจ้ามีเรื่องกังวลใจอยู่เสมอ	๒.๖๗	๑.๒๘๑	ปานกลาง

ตารางที่ ๔.๕ (ต่อ)

ข้อ	ปัจจัยทางจิต (จิตลักษณะ)	μ	σ	การแปลความหมาย
	ด้านสุขภาพจิต			
๔	ถ้ามีคนมาขัดใจเพียงเล็กน้อย ข้าพเจ้าจะโกรธได้ง่าย ๆ	๒.๙๙	๑.๑๘๔	ปานกลาง
๕	เมื่ออาจารย์ถามคำถามใน ห้องเรียน ถึงจะตอบได้ข้าพเจ้าก็ ไม่กล้าตอบ	๓.๐๗	๑.๓๓๗	ปานกลาง
๖	ข้าพเจ้ารู้สึกกลัวโดยไม่รู้ว่กลัว อะไรอยู่บ่อยๆ	๓.๔๐	๑.๔๕๐	ปานกลาง
๗	ข้าพเจ้ารู้สึกว่าตนเองเป็นคน ประหม่า	๒.๗๙	๑.๓๓๓	ปานกลาง
๘	เวลาดีใจข้าพเจ้ารู้สึกดีใจมาก และ เวลาเสียใจก็รู้สึกเสียใจมาก	๒.๙๓	๑.๒๕๑	ปานกลาง
๙	บางครั้งข้าพเจ้ารู้สึกว่าตัวเองเป็น คนไม่ดีเลย	๓.๑๒	๑.๐๙๒	ปานกลาง
๑๐	บางครั้งข้าพเจ้ารู้สึกอึดอัดอยากจะ ตะโกนออกไปดังๆ	๓.๑๖	๑.๔๘๑	ปานกลาง
	โดยรวม	๒.๙๘	.๘๙๗	ปานกลาง

จากตารางที่ ๔.๕ พบว่า ปัจจัยทางจิตของนิสิตสาขาวิชาชีวิตและความตาย หลักสูตรพุทธศาสตรมหาบัณฑิต มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย ด้านสุขภาพจิต โดยรวมอยู่ในระดับปานกลาง (ค่าเฉลี่ย ๒.๙๘) รายด้านอยู่ในระดับปานกลางทั้งหมด โดยเฉพาะคำตอบ การรู้สึกกลัวโดยไม่รู้ว่กลัวอะไรเกิดขึ้นอยู่บ่อยๆ (ค่าเฉลี่ย ๓.๔๐) ในบางครั้งมีความรู้สึกอึดอัดอยากจะตะโกนออกไปดังๆ (ค่าเฉลี่ย ๓.๑๖) และบางครั้งข้าพเจ้ารู้สึกว่าตนเองเป็นคนไม่ดีเลย (ค่าเฉลี่ย ๓.๑๒) ตามลำดับ

๔.๒.๓ ปัจจัยทางสังคม (สถานการณ์) ของนิสิตสาขาวิชาชีวิตและความตาย หลักสูตรพุทธศาสตรมหาบัณฑิต มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย เป็นรายด้าน

๔.๒.๓.๑ ปัจจัยทางสังคม (สถานการณ์) ของนิสิตสาขาวิชาชีวิตและความตาย หลักสูตรพุทธศาสตรมหาบัณฑิต มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย ด้านการรับรู้ ปทัสถานทางสังคม

ผลการวิเคราะห์ปรากฏดังตารางที่ ๔.๖ ดังนี้

ตารางที่ ๔.๖ ปัจจัยทางสังคม (สถานการณ์) ของนิสิตสาขาวิชาชีพชีวิตและความตาย หลักสูตรพุทธศาสตรมหาบัณฑิต มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย ด้านการรับรู้ทัศนคติทางสังคม

ข้อ	ปัจจัยทางสังคม (สถานการณ์)	μ	σ	การแปลความหมาย
	ด้านการรับรู้ทัศนคติทางสังคม			
๑	ต้องการให้นิสิตนำอาหารกลางวันมาแบ่งปันกันและรับประทานร่วมกัน	๔.๐๑	.๙๗๙	มาก
๒	ต้องการให้นิสิตตรงต่อเวลา และมาเรียนให้ทันเวลา	๔.๑๙	.๙๐๘	มาก
๓	ต้องการให้สวดมนต์ไหว้พระก่อนและหลังเรียน	๓.๙๖	๑.๐๓๓	มาก
๔	ต้องการให้มีการช่วยเหลือกันระหว่างเพื่อนนิสิต	๔.๒๑	.๙๑๒	มาก
๕	ต้องการให้นิสิตจบการศึกษาภายในเวลา	๔.๒๓	.๘๕๘	มาก
๖	ต้องการให้นิสิตอยู่ร่วมกันแบบพี่น้อง	๔.๓๔	.๙๖๑	มาก
๗	ต้องการให้นิสิตมาร่วมกิจกรรมส่วนรวม	๔.๔๘	.๗๘๔	มาก
๘	ต้องการให้นิสิตรู้จักแบ่งเวลาในการใช้ชีวิต	๔.๒๕	.๘๓๔	มาก
๙	ต้องการให้นิสิตช่วยเหลือสังคมด้วยจิตกุศล	๔.๔๘	.๗๘๔	มาก
๑๐	ต้องการให้นิสิตมีการแสดงออกในการแต่งกายที่ถูกต้องเหมาะสม	๔.๑๙	.๘๑๑	มาก
	โดยรวม	๔.๒๓	.๖๖๐	มาก

จากตารางที่ ๔.๖ พบว่า ปัจจัยทางสังคม (สถานการณ์) ของนิสิตสาขาวิชาชีพชีวิตและความตาย หลักสูตรพุทธศาสตรมหาบัณฑิต มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย ด้านสุขภาพจิต โดยรวมอยู่ในระดับมาก (ค่าเฉลี่ย ๔.๒๓) รายด้านอยู่ในระดับมากทั้งหมด โดยเฉพาะคำตอบ ต้องการให้นิสิตมาร่วมกิจกรรมส่วนรวม และต้องการให้นิสิตช่วยเหลือสังคมด้วยจิตกุศล (ค่าเฉลี่ย ๔.๔๘) เท่ากัน และต้องการให้นิสิตอยู่ร่วมกันแบบพี่น้อง (ค่าเฉลี่ย ๔.๓๔)

๔.๒.๓.๒ ปัจจัยทางสังคม (สถานการณ์) ของนิสิตสาขาวิชาชีพชีวิตและความตาย
หลักสูตรพุทธศาสตรมหาบัณฑิต มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย ด้านการเห็น
แบบอย่าง

ผลการวิเคราะห์ปรากฏดังตารางที่ ๔.๗ ดังนี้

ตารางที่ ๔.๗ ปัจจัยทางสังคม (สถานการณ์) ของนิสิตสาขาวิชาชีพชีวิตและความตาย หลักสูตร
พุทธศาสตรมหาบัณฑิต มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย ด้านการเห็นแบบอย่าง

ข้อ	ปัจจัยทางสังคม (สถานการณ์)	μ	σ	การแปลความหมาย
	ด้านการเห็นแบบอย่าง			
๑	ข้าพเจ้าเห็นเพื่อนนิสิตชอบชักชวนกันไปทำ ทาน	๓.๕๙	.๘๖๓	มาก
๒	ข้าพเจ้าเห็นเพื่อนนิสิตตั้งใจเกี่ยวกับการ รักษาศีล	๓.๔๔	.๙๘๖	ปานกลาง
๓	ข้าพเจ้าเห็นเพื่อนนิสิตตั้งใจนั่งสมาธิ	๓.๔๑	๑.๐๓๙	ปานกลาง
๔	ข้าพเจ้ามีความสนใจในการกระทำของเพื่อน นิสิต	๓.๓๓	.๙๒๙	ปานกลาง
๕	เพื่อนนิสิตของข้าพเจ้าชอบไปทำทานเป็น ประจำ	๓.๔๐	.๘๔๖	ปานกลาง
๖	เพื่อนนิสิตของข้าพเจ้ามีกิริยาที่อ่อนน้อมอยู่ เสมอ	๓.๓๔	.๙๔๖	ปานกลาง
๗	เพื่อนนิสิตของข้าพเจ้าชอบฟังธรรมกันเสมอ	๓.๑๘	๑.๑๓๕	ปานกลาง
๘	ข้าพเจ้าจะเก็บจำพฤติกรรมที่ดีของเพื่อน นิสิต	๓.๘๒	.๙๙๑	มาก
๙	ข้าพเจ้าชอบไปปรึกษาทานกับเพื่อนนิสิต	๓.๓๔	๑.๐๕๗	ปานกลาง
๑๐	ข้าพเจ้าชอบไปช่วยเหลือสังคมกับเพื่อนนิสิต	๓.๖๒	.๙๒๒	มาก
๑๑	ข้าพเจ้าชอบปฏิบัติตามฐานร่วมกับเพื่อน นิสิต	๓.๔๔	๑.๑๖๗	ปานกลาง
๑๒	ข้าพเจ้าอยากจะแสดงพฤติกรรมให้เหมือน เพื่อนนิสิตที่ประทับใจ	๓.๓๔	๑.๑๐๘	ปานกลาง

ตารางที่ ๔.๗ (ต่อ)

ข้อ	ปัจจัยทางสังคม (สถานการณ์)	μ	σ	การแปลความหมาย
	ด้านการเห็นแบบอย่าง			
๑๓	ข้าพเจ้าเห็นเพื่อนนิสิตทำงานแล้วมีความสุข	๔.๑๙	.๗๕๘	มาก
๑๔	ข้าพเจ้าเห็นเพื่อนนิสิตรักษาศีลแล้วมีกายวาจาเรียบร้อย	๓.๘๑	.๗๐๘	มาก
๑๕	ข้าพเจ้าเห็นเพื่อนนิสิตภาวนาแล้วมีความสงบ	๓.๖๗	๑.๑๐๖	มาก
๑๖	ข้าพเจ้ามักจะทำบุญเหมือนเพื่อนนิสิต	๓.๕๑	๑.๐๐๒	มาก
	โดยรวม	๓.๕๓	.๗๓๓	มาก

จากตารางที่ ๔.๗ พบว่า ปัจจัยทางสังคม (สถานการณ์) ของนิสิตสาขาวิชาชีวิตและความตาย หลักสูตรพุทธศาสตรมหาบัณฑิต มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย ด้านการเห็นแบบอย่าง โดยโดยรวมอยู่ในระดับมาก (ค่าเฉลี่ย ๓.๕๓) รายด้านที่อยู่ในระดับมาก โดยเฉพาะคำตอบ เมื่อเห็นเพื่อนนิสิตทำงานแล้วมีความสุข (ค่าเฉลี่ย ๔.๑๙) การจะเก็บจำพฤติกรรมที่ดีของเพื่อนนิสิต (ค่าเฉลี่ย ๓.๘๒) และข้าพเจ้าเห็นเพื่อนนิสิตรักษาศีลแล้วมีกายวาจาที่เรียบร้อย (ค่าเฉลี่ย ๓.๘๑)

๔.๒.๓.๓ ปัจจัยทางสังคม (สถานการณ์) ของนิสิตสาขาวิชาชีวิตและความตาย หลักสูตรพุทธศาสตรมหาบัณฑิต มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย ด้านการสนับสนุนจากคนรอบข้าง

ผลการวิเคราะห์ปรากฏดังตารางที่ ๔.๘ ดังนี้

ตารางที่ ๔.๘ ปัจจัยทางสังคม (สถานการณ์) ของนิสิตสาขาวิชาชีวิตและความตาย หลักสูตรพุทธศาสตรมหาบัณฑิต มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย ด้านการสนับสนุนจากคนรอบข้าง

ข้อ	ปัจจัยทางสังคม (สถานการณ์)	μ	σ	การแปลความหมาย
	ด้านการสนับสนุนจากคนรอบข้าง			
๑	อาจารย์ยอมรับและมีความเข้าใจเมื่อนิสิตพบอุปสรรค	๓.๔๙	.๙๗๔	มาก
๒	เพื่อนนิสิตให้กำลังใจเมื่อข้าพเจ้ามีปัญหาในการศึกษา	๓.๙๐	.๗๘๕	มาก

ตารางที่ ๔.๘ (ต่อ)

ข้อ	ปัจจัยทางสังคม (สถานการณ์)	μ	σ	การแปลความหมาย
	ด้านการสนับสนุนจากครอบครัว			
๓	ข้าพเจ้ามีความผูกพันต่อเพื่อนนิสิต	๔.๐๐	.๖๔๕	มาก
๔	อาจารย์ดูแลเอาใจใส่นิสิตเสมอ	๓.๕๘	.๙๑๒	มาก
๕	อาจารย์แนะนำวิธีการศึกษาที่ดีให้ข้าพเจ้า	๓.๗๓	.๙๖๑	มาก
๖	เพื่อนนิสิตช่วยแก้ปัญหาและหาทางออกที่ดีให้	๓.๗๑	.๘๕๘	มาก
๗	อาจารย์ชักชวนให้ทำกิจกรรมที่เป็นประโยชน์	๓.๗๐	.๙๘๒	มาก
๘	เพื่อนนิสิตช่วยให้ข้อมูลในการศึกษาแก่ข้าพเจ้าเสมอ	๓.๗๐	๑.๐๐๙	มาก
๙	อาจารย์มีเวลาให้นิสิตเสมอ	๓.๐๓	.๙๗๑	ปานกลาง
๑๐	เพื่อนนิสิตร่วมมือกันช่วยเหลือการจัดกิจกรรมของหลักสูตร	๓.๕๖	.๘๘๒	มาก
๑๑	เพื่อนนิสิตช่วยเหลือในเรื่องวัสดุอุปกรณ์การศึกษา	๓.๕๖	.๘๓๓	มาก
๑๒	อาจารย์ช่วยจัดสรรงบประมาณให้นิสิตทำกิจกรรม	๓.๒๒	.๙๗๕	ปานกลาง
	โดยรวม	๓.๕๙	.๖๙๓	มาก

จากตารางที่ ๔.๘ พบว่า ปัจจัยทางสังคม (สถานการณ์) ของนิสิตสาขาวิชาชีพและความตาย หลักสูตรพุทธศาสตรมหาบัณฑิต มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย ด้านการสนับสนุนจากครอบครัว โดยรวมอยู่ในระดับมาก (ค่าเฉลี่ย ๓.๕๙) โดยเฉพาะคำตอบการมีความผูกพันต่อเพื่อนนิสิต (ค่าเฉลี่ย ๔.๐๐) เพื่อนนิสิตให้กำลังใจเมื่อข้าพเจ้ามีปัญหา (ค่าเฉลี่ย ๓.๙๐) และอาจารย์แนะนำวิธีการศึกษาที่ดีให้ข้าพเจ้า (ค่าเฉลี่ย ๓.๗๓)

๔.๓ จิตบุญกุศลตามหลักบุญกิริยาวัตถุของนิสิตสาขาวิชาชีพและความตาย
หลักสูตรพุทธศาสตรมหาบัณฑิต มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย

๔.๒.๑ จิตบุณกุลศตามหลักบุญกิริยาวัตถุ ของนิสิตสาขาวิชาชีวิตและความตาย
หลักสูตรพุทธศาสตรมหาบัณฑิต มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย โดยรวม

ผลการวิเคราะห์ปรากฏดังตารางที่ ๔.๙ ดังนี้

ตารางที่ ๔.๙ จิตบุณกุลศตามหลักบุญกิริยาวัตถุ ของนิสิตสาขาวิชาชีวิตและความตาย หลักสูตรพุทธ
ศาสตรมหาบัณฑิต มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย โดยรวม

จิตบุณกุลศตามหลักบุญกิริยาวัตถุ	μ	σ	การแปลความหมาย
หมวดทาน			
ด้านทานมัย	๓.๘๕	.๗๘๗	มาก
ด้านปัตติทานมัย	๓.๘๕	.๗๘๗	มาก
ด้านปัตตานุโมทนามัย	๔.๑๒	.๗๖๐	มาก
รวมหมวดทาน	๓.๙๓	.๖๙๙	มาก
หมวดศีล			
ด้านศีลมัย	๔.๒๖	.๖๗๘	มาก
ด้านอปายนมัย	๓.๗๑	.๖๓๑	มาก
ด้านเวยาวจมัย	๓.๗๘	.๗๙๑	มาก
รวมหมวดศีล	๓.๙๑	.๕๘๓	มาก
หมวดภาวนา			
ด้านภาวนามัย	๔.๐๘	.๗๘๗	มาก
ด้านธัมมัสสวนมัย	๔.๕๓	.๖๑๑	มากที่สุด
ด้านธัมมะเทศนามัย	๔.๓๑	.๖๒๑	มาก
ด้านทิวจุชกรรม	๔.๔๒	.๕๓๔	มาก
รวมหมวดภาวนา	๔.๓๓	.๕๑๔	มาก
รวมจิตบุณกุลศ	๔.๐๖	.๔๓๙	มาก

จากตารางที่ ๔.๙ พบว่า จิตบุญกุศลตามหลักบุญกิริยาวัตถุของนิตตสาวิชาชีวิต และความตาย หลักสูตรพุทธศาสนตรมหาบัณฑิต มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย โดยรวมอยู่ในระดับมาก (ค่าเฉลี่ย ๔.๐๖) หมวดทาน โดยรวมอยู่ในระดับมาก (ค่าเฉลี่ย ๓.๙๓) หมวดศีล โดยรวมอยู่ในระดับมาก (ค่าเฉลี่ย ๓.๙๑) และหมวดภาวนา โดยรวมอยู่ในระดับมาก (ค่าเฉลี่ย ๔.๓๓)

๔.๒.๒ จิตบุญกุศล หมวดทาน ของนิตตสาวิชาชีวิตและความตาย หลักสูตรพุทธศาสนตรมหาบัณฑิต มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย

ผลการวิเคราะห์ปรากฏดังตารางที่ ๔.๑๐ ดังนี้

ตารางที่ ๔.๑๐ จิตบุญกุศล หมวดทาน ของนิตตสาวิชาชีวิตและความตาย หลักสูตรพุทธศาสนตรมหาบัณฑิต มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย

ข้อ	จิตบุญกุศล	μ	σ	การแปลความหมาย
	ทานมัย (การให้สิ่งที่เป็นประโยชน์แก่ผู้รับ)			
๑	ในการให้ทานแต่ละครั้ง ข้าพเจ้าระลึกอยู่เสมอว่า เป็นการให้ด้วยกุศลจิต	๔.๓๗	.๗๗๓	มาก
๒	ข้าพเจ้าให้ทาน หรือบริจาคทรัพย์ วัตถุ สิ่งของอยู่เป็นประจำ	๓.๘๘	.๗๖๓	มาก
๓	การให้ทานเป็นการขจัดความเห็นแก่ตัวของข้าพเจ้า	๔.๓๒	.๘๖๔	มาก
	รวมทานมัย	๓.๘๕	.๗๘๗	มาก
	ปัตติทานมัย (การอุทิศส่วนความดีให้ผู้อื่น)			
๔	ข้าพเจ้ามักอุทิศส่วนบุญกุศลที่ได้ทำทานให้ผู้อื่นได้รู้	๓.๒๗	๑.๒๓๙	ปานกลาง
๕	ข้าพเจ้ามักจะอุทิศส่วนบุญกุศลที่ได้ทำแล้วให้แก่คนที่ตายไปแล้ว	๔.๑๕	๑.๐๕๐	มาก
๖	ข้าพเจ้ามักจะอุทิศส่วนบุญกุศลให้ผู้อื่น โดยไม่สนใจว่า เขาจะอนุโมทนาหรือไม่ก็ตาม	๔.๑๒	.๘๓๒	มาก
	รวมปัตติทานมัย	๓.๘๕	.๗๘๗	มาก
	ปัตตานุโมทนามัย (การยินดีในการทำ ความดีของผู้อื่น)			
๗	ข้าพเจ้ามักจะชื่นชมยินดีในบุญกุศลที่คนอื่นได้กระทำแล้วเสมอ	๓.๓๐	.๗๗๖	ปานกลาง

ตารางที่ ๔.๑๐ (ต่อ)

ข้อ	จิตบุญกุศล	μ	σ	การแปลความหมาย
	ปัตตานุโมทนาภัย (การยินดีในการทำ ความดีของผู้อื่น)			
๘	ข้าพเจ้าคิดว่า การทำบุญกุศลด้วยการ อนุโมทนาด้วย เป็นความดีที่ไม่ต้องลงทุนอะไร	๓.๘๖	๑.๒๐๕	มาก
๙	ข้าพเจ้าสามารถทำใจอนุโมทนาเมื่อรู้ข่าวที่ ควรอนุโมทนาในการทำความดีของผู้อื่น	๔.๑๙	.๙๒๓	มาก
	รวมปัตตานุโมทนาภัย	๔.๑๒	.๗๖๐	มาก
	โดยรวมหมวดทาน	๓.๙๓	.๖๖๐	มาก

จากตารางที่ ๔.๑๐ พบว่า จิตบุญกุศล หมวดทาน ของนิสิตสาขาวิชาชีวิตและความตาย หลักสูตรพุทธศาสตรมหาบัณฑิต มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย โดยรวมอยู่ในระดับมาก (ค่าเฉลี่ย ๓.๙๓) รายด้านอยู่ในระดับมาก ได้แก่ ด้านทานภัย โดยเฉพาะคำตอบ การให้ทานแต่ละครั้ง ข้าพเจ้าระลึกอยู่เสมอว่าเป็นการให้ด้วยกุศลจิต (ค่าเฉลี่ย ๔.๓๗) การให้ทานเป็นการขจัดความเห็นแก่ตัวของข้าพเจ้า (ค่าเฉลี่ย ๔.๓๒) และ ด้านปัตตานุโมทนาภัย โดยเฉพาะคำตอบ ข้าพเจ้าสามารถทำใจอนุโมทนาเมื่อรู้ข่าวที่ควรอนุโมทนาในการทำความดีของผู้อื่น (ค่าเฉลี่ย ๔.๑๙) ตามลำดับ

๔.๒.๓ จิตบุญกุศล หมวดศีล ของนิสิตสาขาวิชาชีวิตและความตาย หลักสูตรพุทธศาสตรมหาบัณฑิต มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย

ผลการวิเคราะห์ปรากฏดังตารางที่ ๔.๑๑ ดังนี้

ตารางที่ ๔.๑๑ จิตบุญกุศล หมวดศีล ของนิสิตสาขาวิชาชีวิตและความตาย หลักสูตรพุทธ

ศาสตรมหาบัณฑิต มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย

ข้อ	จิตบุญกุศล	μ	σ	การแปลความหมาย
	ศีลภัย (การประพฤติดีทางกายและวาจา)			
๑	ข้าพเจ้ารักษาศีล โดยละเว้นการกระทำที่ เบียดเบียนผู้อื่นให้เดือดร้อน	๔.๑๕	.๗๐๑	มาก
๒	ข้าพเจ้ารักษาศีล เพราะต้องการขจัดโลภะ โทสะ ที่เกิดขึ้นทางกาย วาจา	๔.๒๕	.๙๑๓	มาก
๓	ข้าพเจ้าเห็นว่าการรักษาศีลเป็นการพัฒนา คุณภาพชีวิตให้ดีขึ้น	๔.๔๐	.๙๔๖	มาก
	รวมศีลภัย	๔.๒๖	.๖๗๘	มาก

ตารางที่ ๔.๑๑ (ต่อ)

ข้อ	จิตบุญกุศล	μ	σ	การแปลความหมาย
	อุปถัมภ์ (การประพาศิอันน้อม)			
๔	ข้าพเจ้าพิจารณาอยู่เสมอว่าควรจะอ่อนน้อมต่อผู้ที่ควรอ่อนน้อม	๔.๑๙	.๗๒๐	มาก
๕	ในการแสดงความอ่อนน้อม ถึงแม้ข้าพเจ้าจะมีได้แสดงทางกาย แต่ข้าพเจ้าจะแสดงออกทางวาจาหรือทางใจ	๓.๑๑	.๗๑๙	ปานกลาง
๖	บางครั้งการไหว้ของข้าพเจ้าเป็นไปเพื่อแสดงการทักทายตามธรรมเนียมของสังคมเท่านั้น	๒.๙๔	๑.๓๒๓	ปานกลาง
	รวมอุปถัมภ์	๓.๗๑	.๖๓๑	มาก
	เวรยวัจจัมย (การช่วยเหลือการงานต่างๆ)			
๗	ข้าพเจ้ามักให้ความสงเคราะห์ช่วยเหลือผู้อื่นอยู่เสมอ	๓.๙๗	.๙๑๖	มาก
๘	เมื่อข้าพเจ้าถูกให้วุ่นให้ทำงาน ข้าพเจ้าก็จะทำด้วยใจที่ยินดี	๓.๙๕	.๙๙๐	มาก
๙	ข้าพเจ้าช่วยเหลือผู้อื่นแม้เพียงเล็กน้อย ก็จะระลึกเป็นบุญด้วยเช่นกัน	๓.๔๒	๑.๓๒๒	ปานกลาง
	รวมเวรยวัจจัมย	๓.๗๘	.๗๙๑	มาก
	โดยรวมหมวดศีล	๓.๙๑	.๕๙๓	มาก

จากตารางที่ ๔.๑๑ พบว่า จิตบุญกุศล หมวดศีล ของนิสิตสาขาวิชาชีพชีวิตและความตาย หลักสูตรพุทธศาสตรมหาบัณฑิต มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย โดยรวมอยู่ในระดับมาก (ค่าเฉลี่ย ๓.๙๑) รายด้านอยู่ในระดับมาก ได้แก่ ด้านศีลัมย โดยเฉพาะคำตอบข้าพเจ้าเห็นว่าการรักษาศีล เป็นการพัฒนาคุณภาพชีวิตให้ดีขึ้น (ค่าเฉลี่ย ๔.๔๐) ข้าพเจ้ารักษาศีล เพราะต้องการขจัดโลภะ โทสะ ที่เกิดขึ้นทางกาย วาจา (ค่าเฉลี่ย ๔.๒๕) และด้านอุปถัมภ์ โดยเฉพาะคำตอบ ข้าพเจ้าพิจารณาอยู่เสมอว่าควรจะอ่อนน้อมต่อผู้ที่ควรอ่อนน้อม (ค่าเฉลี่ย ๔.๑๙) ตามลำดับ

๔.๒.๔ จิตบุญกุศล หมวดภาวนา ของนิสิตสาขาวิชาชีพชีวิตและความตาย หลักสูตรพุทธศาสตรมหาบัณฑิต มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย

ผลการวิเคราะห์ปรากฏดังตารางที่ ๔.๑๒ ดังนี้

ตารางที่ ๔.๑๒ จิตบุญกุศล หมวดศีล ของนิสิตสาขาวิชาชีพชีวิตและความตาย หลักสูตรพุทธ

ศาสตรมหาบัณฑิต มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย

ข้อ	จิตบุญกุศล	μ	σ	การแปลความหมาย
	ภาวนามัย (การพัฒนาทางจิตใจ)			
๑	ขณะที่ข้าพเจ้าสวดมนต์ข้าพเจ้าจะมีจิตใจที่ผ่องใส	๔.๑๖	.๘๓๔	มาก
๒	ในการเจริญวิปัสสนาข้าพเจ้ามีจิตตั้งมั่นเป็นสมาธิ	๔.๐๔	.๘๗๓	มาก
๓	ข้าพเจ้าตั้งใจอธิษฐานขอให้ตนเองมีจิตใจที่สงบ	๔.๐๔	๑.๐๒๐	มาก
	รวมภาวนามัย	๔.๐๘	.๗๘๗	มาก
	ธัมมัสสวนามัย (การฟังพระธรรม)			
๔	ข้าพเจ้าเห็นว่าการได้ฟังพระธรรมของพระพุทธเจ้า เป็นสิ่งที่ประเสริฐที่สุดในชีวิต	๔.๖๒	.๖๑๕	มากที่สุด
๕	ข้าพเจ้าเห็นว่า การมีศรัทธามั่นคงในพระรัตนตรัยมีเหตุปัจจัยจากการศึกษาพระธรรม	๔.๓๘	.๙๘๑	มาก
๖	ข้าพเจ้าเห็นว่า การฟังพระธรรมมีประโยชน์ต่อการดำเนินชีวิต	๔.๕๙	.๕๔๙	มากที่สุด
	รวมธัมมัสสวนามัย	๔.๕๓	.๖๑๑	มากที่สุด
	ธัมมเทสนามัย (การแสดงธรรม)			
๗	ข้าพเจ้าเห็นว่า การเผยแผ่ธรรมะนั้นเป็นการทำงานบำรุงศาสนา	๔.๔๘	.๖๔๘	มาก
๘	ข้าพเจ้าเห็นว่า พระภิกษุควรเคารพในการแสดงธรรมะของอุบาสก อุบาสิกา	๔.๐๓	.๘๔๙	มาก
๙	ข้าพเจ้าเห็นว่า การแสดงธรรมะเป็นการให้ข้อคิดกับผู้อื่นให้รู้จักการดำเนินชีวิตที่ดี	๔.๔๔	.๖๔๕	มาก
	รวมธัมมเทสนามัย	๔.๓๑	.๖๒๑	มาก
	ทิวชุกุกรรม (การทำความเห็นให้ถูกต้อง)			
๑๐	ข้าพเจ้ามีความเข้าใจในการให้ทานว่า เพื่อลดกิเลส คือ ความตระหนี่ในวัตถุ	๔.๓๗	.๕๘๙	มาก
๑๑	ข้าพเจ้ามีความเข้าใจในการรักษาศีลว่า เพื่อการขัดเกลาจิตใจ คือ โลภะ โทสะ โมหะ	๔.๔๐	.๕๙๕	มาก
๑๒	ข้าพเจ้ามีความเข้าใจในการปฏิบัติภาวนาว่า เพื่อระงับกิเลสที่ทำให้จิตใจเศร้าหมอง	๔.๕๑	.๕๓๐	มากที่สุด
	รวมทิวชุกุกรรม	๔.๔๒	.๕๓๔	มาก
	โดยรวมหมวดภาวนา	๔.๓๓	.๕๑๔	มาก

จากตารางที่ ๔.๑๒ พบว่า จิตบุญกุศล หมวดภาวนา ของนิสิตสาขาวิชาชีวิตและความตาย หลักสูตรพุทธศาสตรมหาบัณฑิต มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย โดยรวมอยู่ในระดับมาก (ค่าเฉลี่ย ๔.๓๓) รายด้านอยู่ในระดับมากที่สุด ได้แก่ ด้านธัมมัสสวนมัย โดยเฉพาะคำตอบ ข้าพเจ้าเห็นว่าการได้ฟังพระธรรมของพระพุทธรเจ้า เป็นสิ่งที่ประเสริฐที่สุดในชีวิต (ค่าเฉลี่ย ๔.๖๒) ข้าพเจ้าเห็นว่า การฟังพระธรรมมีประโยชน์ต่อการดำเนินชีวิตจากคำตอบ (ค่าเฉลี่ย ๔.๕๙) และด้านทักขุชุกรม โดยเฉพาะคำตอบ ข้าพเจ้ามีความเข้าใจในการปฏิบัติภาวนาว่า เพื่อระงับกิเลสที่ทำให้จิตใจเศร้าหมอง (ค่าเฉลี่ย ๔.๕๑) ตามลำดับ

๔.๔ ปัจจัยทางจิตสังคมที่ส่งผลต่อจิตบุญกุศลของนิสิตสาขาวิชาชีวิตและความตาย หลักสูตรพุทธศาสตรมหาบัณฑิต มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย

การวิเคราะห์ข้อมูลปัจจัยทางจิตสังคมที่ส่งผลต่อจิตบุญกุศลของนิสิตสาขาวิชาชีวิตและความตาย หลักสูตรพุทธศาสตรมหาบัณฑิต มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย โดยวิเคราะห์ปัจจัยทางจิตสังคมที่ส่งผลต่อจิตบุญกุศลของนิสิตสาขาวิชาชีวิตและความตายทั้ง ๖ ปัจจัยที่เป็นตัวแปรอิสระ และ ๔ ตัวแปรตาม ผู้วิจัยได้กำหนดสัญลักษณ์ทางสถิติที่ใช้ในการวิเคราะห์ทางสถิติที่ใช้ในการวิเคราะห์ผลเพื่อนำผลการวิเคราะห์ดังนี้

X_1	แทน เหตุผลเชิงจริยธรรม
X_2	แทน ลักษณะมุ่งอนาคต
X_3	แทน สุขภาพจิต
X_4	แทน การรับรู้ทัศนคติทางสังคม
X_5	แทน การเห็นแบบอย่าง
X_6	แทน การสนับสนุนจากบุคคลรอบข้าง
Y	แทน จิตบุญกุศลตามหลักบุญกิริยาวัตถุ
Y_1	แทน จิตบุญกุศล หมวดทาน
Y_2	แทน จิตบุญกุศล หมวดศีล
Y_3	แทน จิตบุญกุศล หมวดภาวนา
R	แทน ค่าสัมประสิทธิ์สหสัมพันธ์พหุคูณ
R^2	แทน ค่าสัมประสิทธิ์การถดถอยซึ่งแสดงถึงประสิทธิภาพในการพยากรณ์
$Adj R^2$	แทน ค่าสัมประสิทธิ์การถดถอยที่ปรับแก้ไขให้เหมาะสมสำหรับข้อมูลที่มีน้อย
F หรือ $Sig F$	แทน ค่าสถิติที่ใช้ในการทดสอบนัยสำคัญทางสถิติของค่าความแตกต่างของค่าสัมประสิทธิ์การถดถอย
SE	แทน ค่าความคลาดเคลื่อนของการประมาณค่าตัวแปร

- B แทน ค่าน้ำหนักความสำคัญของตัวพยากรณ์ในสมการที่เขียนในรูปของคะแนนดิบ
- SEB แทน ค่าความคลาดเคลื่อนของการประมาณค่าพารามิเตอร์โดยใช้ค่าสถิติ b_1
- β แทน ค่าสัมประสิทธิ์การถดถอยมาตรฐานของตัวแปรอิสระซึ่งคำนวณจากค่าของตัวแปรต่าง ๆ ในรูปของคะแนนมาตรฐาน
- t หรือ Sig t แทนค่าสถิติที่ทดสอบสมมติฐานเกี่ยวกับค่าพารามิเตอร์ของสมการถดถอยแต่ละค่าที่อยู่ในสมการ
- A แทน ค่าคงที่ของสมการถดถอยในรูปคะแนนดิบ
- Y แทน ค่าเฉลี่ยของจิตบัพญกุลที่ได้จากการถดถอยในรูปคะแนนดิบ
- Z แทน ค่าเฉลี่ยของจิตบัพญกุลที่ได้จากการถดถอยในรูปคะแนนมาตรฐาน
- μ แทน ค่าเฉลี่ย

๔.๒.๒ สัมประสิทธิ์สหสัมพันธ์ระหว่างตัวแปรตามกับตัวแปรอิสระและระหว่างตัวแปรอิสระด้วยกันเอง

ผลการวิเคราะห์ปรากฏดังตารางที่ ๔.๑๓ ต่อไปนี้

ตารางที่ ๔.๑๓ สัมประสิทธิ์สหสัมพันธ์ระหว่างตัวแปร

ตัวแปร	Y	Y ₁	Y ₂	Y ₃	X ₁	X ₂	X ₃	X ₄	X ₅	X ₆
Y	๑.๐๐๐	.๑๔๒	.๒๑๕	.๑๒๕	.๑๔๒	.๒๑๕	.๑๒๕	.๔๙๕**	.๔๙๓**	.๓๘๒**
Y ₁		๑.๐๐๐	.๒๖๖*	.๓๕๑**	.๐๙๗	.๑๒๖	.๐๖๙	.๔๔๕**	.๔๗๖**	.๒๖๓*
Y ₂			๑.๐๐๐	.๒๘๓*	.๑๑๗	-.๐๒๗	.๐๓๔	.๒๙๒*	.๑๓๙	.๑๗๑
Y ₃				๑.๐๐๐	.๐๙๘	.๔๑๐**	.๑๘๙	.๓๓๒**	.๔๕๗**	.๔๒๘**
X ₁					๑.๐๐๐	.๑๑๓	.๒๖๖*	.๐๕๘	.๐๘๔	.๐๖๕
X ₂						๑.๐๐๐	.๒๒๔	.๒๔๑*	.๓๑๘**	.๐๙๐
X ₃							๑.๐๐๐	-.๐๔๐	.๑๖๖	-.๐๒๖
X ₄								๑.๐๐๐	.๖๒๔**	.๔๑๕**
X ₅									๑.๐๐๐	.๔๘๕**
X ₆										๑.๐๐๐

** มีนัยสำคัญทางสถิติที่ระดับ .๐๑

* มีนัยสำคัญทางสถิติที่ระดับ .๐๕

จากตารางที่ ๔.๑๓ พบว่าค่าสัมประสิทธิ์สหสัมพันธ์ระหว่างตัวแปร มีดังนี้

จิตบุญกุศล (Y) กับ การรับรู้ทัศนสถานทางสังคม (X_4) มีค่าสัมประสิทธิ์สหสัมพันธ์ที่ .๔๙๕ กับ การเห็นแบบอย่าง (X_5) มีค่าสัมประสิทธิ์สหสัมพันธ์ที่ .๔๙๓ กับ การสนับสนุนทางสังคม (X_6) มีค่าสัมประสิทธิ์สหสัมพันธ์ที่ .๓๘๒ มีความสัมพันธ์กันในทางบวกอย่างมีนัยสำคัญทางสถิติที่ระดับ ๐.๐๑

จิตบุญกุศล หมวดทาน (Y_1) กับ จิตบุญกุศล หมวดภาวนา (Y_3) มีค่าสัมประสิทธิ์สหสัมพันธ์ที่ .๓๕๑ การรับรู้ทัศนสถานทางสังคม (X_4) มีค่าสัมประสิทธิ์สหสัมพันธ์ที่ .๔๔๕ กับ การเห็นแบบอย่าง (X_5) มีค่าสัมประสิทธิ์สหสัมพันธ์ที่ .๔๗๖ มีความสัมพันธ์กันในทางบวกอย่างมีนัยสำคัญทางสถิติที่ระดับ ๐.๐๑ และกับ จิตบุญกุศล หมวดศีล (Y_2) มีค่าสัมประสิทธิ์สหสัมพันธ์ที่ .๒๖๖ การสนับสนุนจากบุคคลรอบข้าง (X_6) มีค่าสัมประสิทธิ์สหสัมพันธ์ที่ .๒๖๓ มีความสัมพันธ์กันในทางบวกอย่างมีนัยสำคัญทางสถิติที่ระดับ ๐.๐๕

จิตบุญกุศล หมวดศีล (Y_2) กับ จิตบุญกุศล หมวดภาวนา (Y_3) มีค่าสัมประสิทธิ์สหสัมพันธ์ที่ .๒๘๓ การรับรู้ทัศนสถานทางสังคม (X_4) มีค่าสัมประสิทธิ์สหสัมพันธ์ที่ .๒๙๒ มีความสัมพันธ์กันในทางบวกอย่างมีนัยสำคัญทางสถิติที่ระดับ ๐.๐๕

จิตบุญกุศล หมวดภาวนา (Y_3) กับ จิตบุญกุศล หมวดศีล (Y_2) มีค่าสัมประสิทธิ์สหสัมพันธ์ที่ .๔๑๐ การรับรู้ทัศนสถานทางสังคม (X_4) มีค่าสัมประสิทธิ์สหสัมพันธ์ที่ .๓๓๒ กับ การเห็นแบบอย่าง (X_5) มีค่าสัมประสิทธิ์สหสัมพันธ์ที่ .๔๕๗ การสนับสนุนจากบุคคลรอบข้าง (X_6) มีค่าสัมประสิทธิ์สหสัมพันธ์ที่ .๔๒๘ มีความสัมพันธ์กันในทางบวกอย่างมีนัยสำคัญทางสถิติที่ระดับ ๐.๐๑

ปัจจัยทางจิต ด้านเหตุผลเชิงจริยธรรม (X_1) กับ สุขภาพจิต (X_3) มีค่าสัมประสิทธิ์สหสัมพันธ์ที่ .๒๖๖ มีความสัมพันธ์กันในทางบวกอย่างมีนัยสำคัญทางสถิติที่ระดับ ๐.๐๕

ปัจจัยทางจิต ด้านลักษณะมุ่งอนาคต (X_2) กับ การเห็นแบบอย่าง (X_5) มีค่าสัมประสิทธิ์สหสัมพันธ์ที่ .๓๑๘ มีความสัมพันธ์กันในทางบวกอย่างมีนัยสำคัญทางสถิติที่ระดับ ๐.๐๑ และกับการรับรู้ทัศนสถานทางสังคม (X_4) มีค่าสัมประสิทธิ์สหสัมพันธ์ที่ .๒๔๑ มีความสัมพันธ์กันในทางบวกอย่างมีนัยสำคัญทางสถิติที่ระดับ ๐.๐๕

ปัจจัยทางจิต ด้านสุขภาพจิต (X_3) กับ เหตุผลเชิงจริยธรรม (X_1) มีค่าสัมประสิทธิ์สหสัมพันธ์ที่ .๒๖๖ มีความสัมพันธ์กันในทางบวกอย่างมีนัยสำคัญทางสถิติที่ระดับ ๐.๐๕

ปัจจัยทางสังคม ด้านการรับรู้ทัศนสถานทางสังคม (X_4) กับ การเห็นแบบอย่าง (X_5) มีค่าสัมประสิทธิ์สหสัมพันธ์ที่ .๖๒๔ และการสนับสนุนจากคนรอบข้าง (X_6) มีค่าสัมประสิทธิ์สหสัมพันธ์ที่ .๔๑๕ มีความสัมพันธ์กันในทางบวกอย่างมีนัยสำคัญทางสถิติที่ระดับ ๐.๐๑

ปัจจัยทางสังคม ด้านการเห็นแบบอย่าง (X_5) กับ การสนับสนุนจากคนรอบข้าง (X_6) มีค่าสัมประสิทธิ์สหสัมพันธ์ที่ .๔๘๕ มีความสัมพันธ์กันในทางบวกอย่างมีนัยสำคัญทางสถิติที่ระดับ ๐.๐๑

เมื่อนำตัวแปรอิสระที่เป็นปัจจัยที่เกี่ยวข้องกับจิตบุญกุศลวิเคราะห์โดยวิธีการวิเคราะห์ถดถอยพหุคูณแบบเพิ่มตัวแปรเป็นขั้น ๆ ดังนี้

๑. เลือกตัวแปรอิสระตัวแรกเข้าสู่สมการถดถอยพหุคูณแบบเพิ่มตัวแปรเป็นขั้น ๆ โดยพิจารณาค่าของตัวแปรอิสระ (X) ที่มีค่าสัมประสิทธิ์สหสัมพันธ์กับตัวแปรตาม (Y) สูงสุดเข้าสู่สมการถดถอยก่อน

๒. เลือกตัวแปรอิสระที่สองเข้าสู่สมการถดถอยแบบเพิ่มตัวแปรเป็นขั้น ๆ โดยพิจารณาตัวแปรอิสระ (X) ที่ยังไม่ถูกเลือกเข้าสู่สมการซึ่งมีค่า t สูงสุดอย่างมีนัยสำคัญและทำให้ R^2 สูงขึ้น

๓. หาค่าสัมประสิทธิ์สหสัมพันธ์พหุคูณ (R) และสัมประสิทธิ์การถดถอย (R^2) ระหว่างตัวแปรตามและตัวแปรอิสระ แล้วทดสอบนัยสำคัญทางสถิติของค่าความแตกต่างของค่าสัมประสิทธิ์การถดถอย ($\text{Adj } R^2$) โดยใช้สถิติ (F (F-test) เพื่อต้องการทราบกลุ่มตัวแปรอิสระที่ดีที่สุด ซึ่งเป็นปัจจัยทางจิตสังคมที่ส่งผลต่อจิตบุญกุศลของนิสิตหลักสูตรสาขาวิชาชีพชีวิตและความตาย ปรากฏผลการวิเคราะห์ ดังนี้

๔.๔.๓ ค่าสัมประสิทธิ์สหสัมพันธ์พหุคูณ ค่าสัมประสิทธิ์การถดถอย และค่าความคลาดเคลื่อนของการประมาณค่าตัวแปร

ผลการวิเคราะห์ปรากฏดังต่อไปนี้

ตารางที่ ๔.๑๔ การวิเคราะห์การถดถอยพหุคูณเมื่อใช้ระดับคะแนนจิตบุญกุศลตามหลักบุญกิริยาวัตถุ ของนิสิตสาขาวิชาชีพชีวิตและความตาย หลักสูตรพุทธศาสตรมหาบัณฑิต มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย เป็นเกณฑ์

ตัวแปร	R	R^2	$\text{Adj } R^2$	SE	F	Sig.
X_4	.๔๙๕	.๒๔๕	.๒๓๕	.๓๘๔๐๗	๒๓.๓๘๒	.๐๐๐**
X_4X_5	.๕๔๘	.๓๐๑	.๒๘๑	.๓๗๒๓๖	๑๕.๐๐๔	.๐๐๐**

** มีนัยสำคัญทางสถิติที่ระดับ .๐๑

จากตารางที่ ๔.๑๔ พบว่า ตัวแปรอิสระที่ถูกเลือกเข้าสู่สมการมีเพียง ๒ ตัวเท่านั้น โดยเรียงตามลำดับเข้าสู่สมการได้ คือ การรับรู้ทัศนคติทางสังคม (X_4) และ การเห็นแบบอย่าง (X_5) ซึ่งมีนัยสำคัญทางสถิติที่ $F = .000$ ค่าสัมประสิทธิ์ที่ปรับปรุงแล้ว ($\text{Adj } R^2$) สูงขึ้น ดังนี้ .๒๓๕ และ .๒๘๑ จะเห็นได้ว่าตัวแปรอิสระตัวแรกที่เข้าสู่สมการคือ การรับรู้ทัศนคติทางสังคม (X_4) มีค่า ($\text{Adj } R^2$) เท่ากับ .๒๓๕ สามารถพยากรณ์หรืออธิบายความแปรปรวนของตัวแปรตามคือ จิตบุญกุศล (Y) ได้ร้อยละ ๒๓.๕ และเมื่อตัวแปรอิสระเป็นการเห็นแบบอย่าง (X_5) มาพิจารณาเพิ่มเข้าสู่สมการ สามารถพยากรณ์หรืออธิบายความแปรปรวนของตัวแปรตาม (Y) ได้สูงขึ้นเป็นร้อยละ ๒.๘๑

เมื่อตรวจสอบตัวแปรอิสระที่ไม่ถูกเลือกเข้าสู่สมการ แล้วพบว่า ค่า t ไม่สูง และไม่มีนัยสำคัญพอที่จะเข้าสู่สมการได้ แสดงให้เห็นว่าเป็นการสิ้นสุดของการเพิ่มตัวแปรอิสระเพียง ๒ ตัวเท่านั้น คือ X_4 และ X_5 ซึ่งหมายความว่า ตัวแปรอิสระดังกล่าวเป็นตัวแปรซึ่งเป็นปัจจัยที่มีผลต่อตัวแปรตาม (Y)

เมื่อพิจารณาค่าคงที่ คำนำนัยสำคัญของตัวแปรอิสระที่เป็นตัวพยากรณ์ในรูปคะแนนดิบและคะแนนมาตรฐาน ผลการวิเคราะห์ปรากฏดังตาราง ๔.๑๒ ต่อไปนี้

ตารางที่ ๔.๑๕ ค่าคงที่ คำนำนัยสำคัญของตัวแปรอิสระที่ได้รับคัดเลือกให้เข้ามาอยู่ในสมการถดถอย

ตัวแปร	B	SE B	β	t	Sig.
A (constant)	๒.๕๖๔	.๒๘๘		๘.๘๘๘	.๐๐๐**
X_4	.๒๐๕	.๐๘๕	.๓๐๘	๒.๔๐๖	.๐๑๙*
X_4X_5	.๑๘๐	.๐๗๗	.๓๐๑	๒.๓๕๒	.๐๒๑*

** มีนัยสำคัญทางสถิติที่ระดับ .๐๑

* มีนัยสำคัญทางสถิติที่ระดับ .๐๕

จากตารางที่ ๔.๑๕ เมื่อนำตัวแปรอิสระที่ดีที่สุด ๒ ตัวนี้ เข้ามาอยู่ในการถดถอยพบว่า

๑. คำนำนัยสำคัญของตัวพยากรณ์ซึ่งอยู่ในรูปคะแนนดิบ คือ “B” คือ B_4
 $= .๒๐๕$ และ $B_5 = .๑๘๐$

๒. คำนำนัยสำคัญของตัวพยากรณ์ซึ่งอยู่ในรูปคะแนนมาตรฐาน คือ “ β ”
 คือ $\beta_4 = .๓๐๘$ และ $\beta_5 = .๓๐๑$

๓. ค่าคงที่ = ๒.๕๖๔ ดังนั้น จึงได้สมการถดถอย ดังนี้

$$Y = A + B_4X_4 + B_5X_5$$

$$= ๒.๕๖๔ + .๒๐๕X_4 + .๑๘๐X_5$$

สมการถดถอยในรูปคะแนนมาตรฐาน คือ

$$Z = \beta_4Z_4 + \beta_5Z_5$$

$$= .๓๐๘Z_4 + .๓๐๑Z_5$$

จากสมการถดถอยสามารถเรียงลำดับความสำคัญของตัวแปรอิสระ หรือปัจจัยทางจิตสังคมที่ส่งผลต่อจิตบุญกุศลตามหลักบุญกิริยาวัตถุ ของนิสิตสาขาวิชาชีวิตและความตาย มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย ดังนี้ การรับรู้ทัศนคติทางสังคม (X_4) และการเห็นแบบอย่าง (X_5)

ตารางที่ ๔.๑๖ การวิเคราะห์การถดถอยพหุคูณเมื่อใช้ระดับคะแนนจิตบุญกุศล หมวดทาน ของนิสิตสาขาวิชาชีวิตและความตาย หลักสูตรพุทธศาสตรมหาบัณฑิต มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย เป็นเกณฑ์

ตัวแปร	R	R ²	Adj R ²	SE	F	Sig.
X_5	.๔๗๖	.๒๒๖	.๒๑๕	.๖๑๙๖๘	๒๐.๗๕๗	.๐๐๐**

** มีนัยสำคัญทางสถิติที่ระดับ .๐๑

จากตารางที่ ๔.๑๖ พบว่า ตัวแปรอิสระที่ถูกเลือกเข้าสู่สมการมีเพียงตัวแปรเดียวเท่านั้น คือ การเห็นแบบอย่าง (X_5) ซึ่งมีนัยสำคัญทางสถิติที่ $F = .๐๐๐$ ค่าสัมประสิทธิ์ที่ปรับปรุงแล้ว (Adj R²) สูง .๒๑๕ สามารถพยากรณ์หรืออธิบายความแปรปรวนของตัวแปรตาม คือ จิตบุญกุศล หมวดทาน (Y_1) ได้ร้อยละ ๒.๒๖

เมื่อตรวจสอบตัวแปรอิสระที่ไม่ถูกเลือกเข้าสู่สมการ แล้วพบว่า ค่า t ไม่สูง และไม่มีนัยสำคัญพอที่จะเข้าสู่สมการได้ แสดงให้เห็นว่าเป็นการสิ้นสุดของการเพิ่มตัวแปรอิสระเพียงตัวแปรเดียว คือ X_5 ซึ่งหมายความว่า ตัวแปรอิสระดังกล่าวเป็นตัวแปรซึ่งเป็นปัจจัยที่มีผลตัวแปรตาม (Y_1)

เมื่อพิจารณาค่าคงที่ คำนวณน้ำหนักความสำคัญของตัวแปรอิสระที่เป็นตัวพยากรณ์ในรูปคะแนนดิบและคะแนนมาตรฐาน ผลการวิเคราะห์ปรากฏดังตาราง ๔.๑๔ ต่อไปนี้

ตารางที่ ๔.๑๗ ค่าคงที่ คำนวณน้ำหนักความสำคัญของตัวแปรอิสระที่ได้รับคัดเลือกให้เข้ามาอยู่ในสมการถดถอย

ตัวแปร	B	SE B	β	t	Sig.
A (constant)	๒.๓๓๘	.๓๕๙		๖.๕๑๓	.๐๐๐**
X ₅	.๔๕๓	.๑๐๐	.๔๗๖	๔.๕๕๖	.๐๐๐**

** มีนัยสำคัญทางสถิติที่ระดับ .๐๑

จากตารางที่ ๔.๑๗ เมื่อนำตัวแปรอิสระที่ดีที่สุดตัวนี้ เข้ามาอยู่ในการถดถอย พบว่า

๑. คำนวณน้ำหนักความสำคัญของตัวพยากรณ์ซึ่งอยู่ในรูปคะแนนดิบ คือ “B” คือ $B_5 = .๔๕๓$
๒. คำนวณน้ำหนักความสำคัญของตัวพยากรณ์ซึ่งอยู่ในรูปคะแนนมาตรฐาน คือ “ β ” คือ $\beta_5 = .๔๗๖$
๓. ค่าคงที่ = ๒.๓๓๘ ดังนั้น จึงได้สมการถดถอย ดังนี้

$$Y = A + B_5X_5$$

$$= ๒.๓๓๘ + .๔๕๓X_5$$

สมการถดถอยในรูปคะแนนมาตรฐาน คือ

$$Z = \beta_5Z_5$$

$$= .๔๗๖Z_5$$

จากสมการถดถอยสามารถเรียงลำดับความสำคัญของตัวแปรอิสระ หรือปัจจัยทางจิตสังคมที่ส่งผลต่อจิตบุคลิกพล หมดทาน ของนิสิตสาขาวิชาชีพชีวิตและความตาย มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย คือ การเห็นแบบอย่าง (X₅)

ตารางที่ ๔.๑๘ การวิเคราะห์การถดถอยพหุคูณเมื่อใช้ระดับคะแนนจิตบุคลิกพล หมดศีล ของนิสิตสาขาวิชาชีพชีวิตและความตาย หลักสูตรพุทธศาสตรมหาบัณฑิต มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย เป็นเกณฑ์

ตัวแปร	R	R ²	Adj R ²	SE	F	Sig.
X ₄	.๒๙๒	.๐๘๕	.๐๗๓	.๕๖๑๗๗	๖.๖๓๕	.๐๑๒*

* มีนัยสำคัญทางสถิติที่ระดับ .๐๕

จากตารางที่ ๔.๑๘ พบว่า ตัวแปรอิสระที่ถูกเลือกเข้าสู่สมการมีเพียงตัวแปรเดียวเท่านั้น คือ การรับรู้ทัศนคติทางสังคม (X_4) ซึ่งมีนัยสำคัญทางสถิติที่ $F = .๐๑๒$ ค่าสัมประสิทธิ์ที่ปรับปรุงแล้ว ($\text{Adj } R^2$) สูง .๐๗๓ สามารถพยากรณ์หรืออธิบายความแปรปรวนของตัวแปรตามคือ จิตบุญกุศล หมวดศีล (Y_2) ได้ร้อยละ .๗๓

เมื่อตรวจสอบตัวแปรอิสระที่ไม่ถูกเลือกเข้าสู่สมการ แล้วพบว่า ค่า t ไม่สูง และไม่มีนัยสำคัญพอที่จะเข้าสู่สมการได้ แสดงให้เห็นว่าเป็นการสิ้นสุดของการเพิ่มตัวแปรอิสระเพียงตัวแปรเดียว คือ X_4 ซึ่งหมายความว่า ตัวแปรอิสระดังกล่าวเป็นตัวแปรซึ่งเป็นปัจจัยที่มีผลตัวแปรตาม (Y_2)

เมื่อพิจารณาค่าคงที่ คำนำนัยสำคัญของตัวแปรอิสระที่เป็นตัวพยากรณ์ในรูปคะแนนดิบและคะแนนมาตรฐาน ผลการวิเคราะห์ปรากฏดังตาราง ๔.๑๖ ต่อไปนี้

ตารางที่ ๔.๑๙ ค่าคงที่ คำนำนัยสำคัญของตัวแปรอิสระที่ได้รับคัดเลือกให้เข้ามาอยู่ในสมการถดถอย

ตัวแปร	B	SE B	β	t	Sig.
A (constant)	๒.๘๒๖	.๔๓๐		๖.๕๗๗	.๐๐๐**
X_4	.๒๕๘	.๑๐๐	.๒๙๒	๒.๕๗๖	.๐๑๒*

** มีนัยสำคัญทางสถิติที่ระดับ .๐๑

* มีนัยสำคัญทางสถิติที่ระดับ .๐๕

จากตารางที่ ๔.๑๙ เมื่อนำตัวแปรอิสระที่ดีที่สุดตัวนี้ เข้ามาอยู่ในสมการถดถอย พบว่า

๑. คำนำนัยสำคัญของตัวพยากรณ์ซึ่งอยู่ในรูปคะแนนดิบ คือ “B” คือ B_4

= .๒๕๘

๒. คำนำนัยสำคัญของตัวพยากรณ์ซึ่งอยู่ในรูปคะแนนมาตรฐาน คือ “ β ”

คือ $\beta_4 = .๒๙๒$

๓. ค่าคงที่ = ๒.๘๒๖ ดังนั้น จึงได้สมการถดถอย ดังนี้

$$Y = A + B_4X_4$$

$$= ๒.๘๒๖ + .๒๕๘X_4$$

สมการถดถอยในรูปคะแนนมาตรฐาน คือ

$$Z = \beta_4Z_4$$

$$= .๒๙๒Z_4$$

จากสมการถดถอยสามารถเรียงลำดับความสำคัญของตัวแปรอิสระ หรือปัจจัยทางจิตสังคมที่ส่งผลต่อจิตบุญกุศล หมวดศีล ของนิสิตสาขาวิชาชีวิตและความตาย มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย คือ การรับรู้ทัศนคติทางสังคม (X_4)

ตารางที่ ๔.๒๐ การวิเคราะห์การถดถอยพหุคูณเมื่อใช้ระดับคะแนนจิตบุญกุศล หมวดภาวนา ของนิสิตสาขาวิชาชีวิตและความตาย หลักสูตรพุทธศาสตรมหาบัณฑิต มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย เป็นเกณฑ์

ตัวแปร	R	R ²	Adj R ²	SE	F	Sig.
X_5	.๔๕๗	.๒๐๙	.๑๙๘	.๔๖๑๒๘	๑๘๗.๔๕	.๐๐๐**
X_5X_2	.๕๓๖	.๒๘๗	.๒๖๗	.๔๔๑๐๐	๑๔.๐๙๓	.๐๐๐**

** มีนัยสำคัญทางสถิติที่ระดับ .๐๑

จากตารางที่ ๔.๒๐ พบว่า ตัวแปรอิสระที่ถูกเลือกเข้าสู่สมการมีเพียง ๒ ตัวเท่านั้น โดยเรียงตามลำดับเข้าสู่สมการได้ คือ การเห็นแบบอย่าง (X_5) และ ลักษณะมุ่งอนาคต (X_2)

ซึ่งมีนัยสำคัญทางสถิติที่ $F = .๐๐๐$ ค่าสัมประสิทธิ์ที่ปรับปรุงแล้ว (Adj R²) สูงขึ้น ดังนี้ .๑๙๘ และ .๒๖๗ จะเห็นได้ว่าตัวแปรอิสระตัวแรกที่เข้าสู่สมการคือ การเห็นแบบอย่าง (X_5) มีค่า (Adj R²) เท่ากับ .๑๙๘ สามารถพยากรณ์หรืออธิบายความแปรปรวนของตัวแปรตามคือ จิตบุญกุศล หมวดภาวนา (Y_3) ได้ร้อยละ ๒.๐๙ และเมื่อตัวแปรอิสระเป็นลักษณะมุ่งอนาคต (X_2) มาพิจารณาเพิ่มเข้าสู่สมการ สามารถพยากรณ์หรืออธิบายความแปรปรวนของตัวแปรตาม (Y_3) ได้สูงขึ้นเป็นร้อยละ ๒.๘๗

เมื่อตรวจสอบตัวแปรอิสระที่ไม่ถูกเลือกเข้าสู่สมการ แล้วพบว่า ค่า t ไม่สูง และไม่มีนัยสำคัญพอที่จะเข้าสู่สมการได้ แสดงให้เห็นว่าเป็นการสิ้นสุดของการเพิ่มตัวแปรอิสระเพียง ๒ ตัวเท่านั้น คือ X_5 และ X_2 ซึ่งหมายความว่า ตัวแปรอิสระดังกล่าวเป็นตัวแปรซึ่งเป็นปัจจัยที่มีผลต่อตัวแปรตาม (Y_3)

เมื่อพิจารณาค่าคงที่ คำนำนัยสำคัญของตัวแปรอิสระที่เป็นตัวพยากรณ์ในรูปแบบคะแนนดิบและคะแนนมาตรฐาน ผลการวิเคราะห์ปรากฏดังตาราง ๔.๑๘ ต่อไปนี้

ตารางที่ ๔.๒๑ ค่าคงที่ คำนวณน้ำหนักความสำคัญของตัวแปรอิสระที่ได้รับคัดเลือกให้เข้ามาอยู่ในสมการถดถอย

ตัวแปร	B	SE B	β	t	Sig.
A (constant)	๒.๖๔๗	.๓๒๕		๘.๑๔๐	.๐๐๐**
X_5	.๒๕๕	.๐๗๕	.๓๖๓	๓.๔๑๔	.๐๐๑**
X_5X_2	.๒๑๖	.๐๗๘	.๒๙๕	๒.๗๗๑	.๐๐๗**

** มีนัยสำคัญทางสถิติที่ระดับ .๐๑

จากตารางที่ ๔.๒๑ เมื่อนำตัวแปรอิสระที่ดีที่สุด ๒ ตัวนี้ เข้ามาอยู่ในการถดถอย พบว่า

๑. คำนวณน้ำหนักความสำคัญของตัวพยากรณ์ซึ่งอยู่ในรูปคะแนนดิบ คือ “B” คือ B_5

= .๒๕๕ และ $B_2 = .๒๑๖$

๒. คำนวณน้ำหนักความสำคัญของตัวพยากรณ์ซึ่งอยู่ในรูปคะแนนมาตรฐาน คือ “ β ”

คือ $\beta_5 = .๓๖๓$ และ $\beta_2 = .๒๙๕$

๓. ค่าคงที่ = ๒.๖๔๗ ดังนั้น จึงได้สมการถดถอย ดังนี้

$$Y = A + B_5X_5 + B_2X_2$$

$$= ๒.๖๔๗ + .๒๕๕X_5 + .๒๑๖X_2$$

สมการถดถอยในรูปคะแนนมาตรฐาน คือ

$$Z = \beta_5Z_5 + \beta_2Z_2$$

$$= .๓๖๓Z_5 + .๒๙๕Z_2$$

จากสมการถดถอยสามารถเรียงลำดับความสำคัญของตัวแปรอิสระ หรือปัจจัยทางจิตสังคมที่ส่งผลต่อจิตบุคลิกของนิสิตสาขาวิชาชีพชีวิตและความตาย มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย ดังนี้ การเห็นแบบอย่าง (X_5) และลักษณะมุ่งอนาคต (X_2)

๔.๕ ผลการวิเคราะห์ความคิดเห็นของนิสิตในการสร้างจิตบุญกุศล

ตารางที่ ๔.๒๒ แสดงร้อยละ(%) ความถี่ (frequency) ของความคิดเห็นของนิสิตในการสร้างจิตบุญกุศล

ข้อเสนอแนะ	ความถี่	ร้อยละ
หมวดทาน		
การรับรูปทัศนทางสังคม	๘	๙.๕๒
การเห็นแบบอย่าง	๑๐	๑๑.๙๐
การสนับสนุนจากคนรอบข้าง	๑๒	๑๔.๒๙
หมวดศีล		
การรับรูปทัศนทางสังคม	๑๓	๑๕.๔๘
การเห็นแบบอย่าง	๘	๙.๕๒
การสนับสนุนจากคนรอบข้าง	๙	๑๐.๗๑
หมวดภาวนา		
การรับรูปทัศนทางสังคม	๑๒	๑๔.๒๙
การเห็นแบบอย่าง	๗	๘.๓๓
การสนับสนุนจากคนรอบข้าง	๕	๕.๙๕
	๘๔	๑๐๐

จากตารางที่ ๔.๒๒ ผลของการวิเคราะห์ผู้ตอบแบบสอบถามได้ให้ข้อคิดเห็นในการสร้างจิตบุญกุศล ดังนี้

หมวดทาน เสนอแนะให้หลักสูตรส่งเสริมในเรื่องเกี่ยวกับการสนับสนุนจากคนรอบข้าง ๑๔.๒๙% ส่งเสริมในเรื่องการเห็นแบบอย่าง ๑๑.๙๐% และส่งเสริมในเรื่องของการรับรูปทัศนทางสังคม ๙.๕๒%

หมวดศีล เสนอแนะให้หลักสูตรส่งเสริมในเรื่องเกี่ยวกับการรับรูปทัศนทางสังคม ๑๕.๔๘% ส่งเสริมในเรื่องการสนับสนุนจากคนรอบข้าง ๑๐.๗๑% และส่งเสริมในเรื่องของการเห็นแบบอย่าง ๙.๕๒%

หมวดภาวนา เสนอแนะให้หลักสูตรส่งเสริมในเรื่องเกี่ยวกับการรับรูปทัศนทางสังคม ๑๔.๒๙% ส่งเสริมในเรื่องการเห็นแบบอย่าง ๘.๓๓% และส่งเสริมในเรื่องของการสนับสนุนจากคนรอบข้าง ๕.๙๕%

บทที่ ๕

สรุป อภิปรายผล และข้อเสนอแนะ

การวิจัยเรื่องการศึกษาปัจจัยทางจิตสังคมที่ส่งผลต่อจิตบุญกุศลของนิสิตสาขาวิชาชีวิตและความตาย หลักสูตรพุทธศาสตรมหาบัณฑิต มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย มีวัตถุประสงค์ (๑) เพื่อศึกษาปัจจัยทางจิตสังคมของนิสิตสาขาวิชาชีวิตและความตาย หลักสูตรพุทธศาสตรมหาบัณฑิต มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย (๒) เพื่อศึกษาจิตบุญกุศลของนิสิตสาขาวิชาชีวิตและความตาย หลักสูตรพุทธศาสตรมหาบัณฑิต มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย และ (๓) เพื่อศึกษาปัจจัยทางจิตสังคมที่ส่งผลต่อจิตบุญกุศลของนิสิตสาขาวิชาชีวิตและความตาย หลักสูตรพุทธศาสตรมหาบัณฑิต มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย ผู้วิจัยขอสรุปผลการวิจัย อภิปราย และข้อเสนอแนะ ดังนี้

๕.๑ สรุปผลการวิจัย

๕.๑.๑ ปัจจัยทางจิตสังคมของนิสิตสาขาวิชาชีวิตและความตาย หลักสูตรพุทธศาสตรมหาบัณฑิต มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย ภาพรวมอยู่ในระดับมาก ปัจจัยทางจิตเฉลี่ยรวมอยู่ในระดับปานกลาง ด้านเหตุผลเชิงจริยธรรม ด้านลักษณะมุ่งอนาคตอยู่ในระดับมาก ตามลำดับ และด้านสุขภาพจิต อยู่ในระดับปานกลาง ส่วนปัจจัยทางสังคม ทุกด้านอยู่ในระดับมาก โดยเฉพาะด้านการรับรู้ทัศนคติทางสังคม ด้านการสนับสนุนจากครอบครัว และด้านเห็นแบบอย่าง ตามลำดับ

๕.๑.๒ จิตบุญกุศลของนิสิตสาขาวิชาชีวิตและความตาย หลักสูตรพุทธศาสตรมหาบัณฑิต มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย ภาพรวมอยู่ในระดับมาก หมวดทาน เฉลี่ยรวมอยู่ในระดับมาก โดยเฉพาะด้านทานมัย และด้านปัตตานุโมทนา มัยตามลำดับ หมวดศีล เฉลี่ยรวมอยู่ในระดับมาก โดยเฉพาะด้านศีลมัย และด้านอปายน มัยตามลำดับ และหมวดภาวนา เฉลี่ยรวมอยู่ในระดับมาก โดยที่ด้านธัมมัสสวนมัย และด้านทิวรรุกรรมอยู่ในระดับมากที่สุด

๕.๑.๓ ปัจจัยทางจิตสังคมที่ส่งผลต่อจิตบุญกุศลตามหลักบุญกิริยาวัตถุของนิสิตสาขาวิชาชีวิตและความตาย หลักสูตรพุทธศาสตรมหาบัณฑิต มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย ประกอบด้วย ปัจจัยทางสังคม ด้านการรับรู้ทัศนคติทางสังคม และด้านการเห็นแบบอย่าง

๓.๑.๓.๑ ปัจจัยทางจิตสังคมที่ส่งผลต่อจิตบุญกุศล หมวดทาน ของ
 นิสิตสาขาวิชาชีวิตและความตาย หลักสูตรพุทธศาสตรมหาบัณฑิต มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย คือ ปัจจัยทางสังคม ด้านการเห็นแบบอย่าง

๓.๑.๓.๒ ปัจจัยทางจิตสังคมที่ส่งผลต่อจิตบุญกุศล หมวดศีล ของ
 นิสิตสาขาวิชาชีวิตและความตาย หลักสูตรพุทธศาสตรมหาบัณฑิต มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย คือ ปัจจัยทางสังคม ด้านการรับรู้ทัศนคติทางสังคม

๓.๑.๓.๓ ปัจจัยทางจิตสังคมที่ส่งผลต่อจิตบุญกุศล หมวดภาวนา ของ
 นิสิตสาขาวิชาชีวิตและความตาย หลักสูตรพุทธศาสตรมหาบัณฑิต มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย ประกอบด้วย ปัจจัยทางสังคม ด้านการรับรู้ทัศนคติทางสังคม และ
 ปัจจัยทางจิต ด้านลักษณะมุ่งอนาคต

๕.๒ อภิปรายผล

๕.๒.๑ จากข้อค้นพบที่ว่า ปัจจัยทางจิตสังคมของนิสิตสาขาวิชาชีวิตและความตาย หลักสูตรพุทธศาสตรมหาบัณฑิต มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย ภาพรวมอยู่ในระดับมาก โดยที่ปัจจัยทางจิต ด้านเหตุผลเชิงจริยธรรม และด้านลักษณะมุ่งอนาคต อยู่ในระดับมาก ส่วนด้านสุขภาพจิตอยู่ในระดับปานกลาง

ด้านเหตุผลเชิงจริยธรรมของนิสิตสาขาวิชาชีวิตและความตาย อยู่ในระดับมาก ตรงตามทฤษฎีพัฒนาการการใช้เหตุผลเชิงจริยธรรมของโคลเบอร์ก ในระดับที่ ๓ คือระดับเหนือเกณฑ์หรือระดับหลักการ ในระดับนี้ นิสิตจะมีพฤติกรรมที่ยึดหลักสากลทางด้านมนุษยชนเป็นค่านิยมหรือกฎเกณฑ์ซึ่งสังคมยอมรับ โดยเชื่อว่า สมาชิกที่ดีของสังคมมีภาระที่จะต้องสนับสนุนสิทธิของสมาชิก และจะต้องประพฤติปฏิบัติให้สอดคล้องกับค่านิยมทางศีลธรรม ขณะเดียวกันสังคมก็ควรมีกฎเกณฑ์ซึ่งสมาชิกของสังคมจะต้องยอมรับ และเข้าใจจุดมุ่งหมายด้วย มิใช่เพียงแต่การยอมรับในกฎเกณฑ์เท่านั้น ซึ่งจะต้องพร้อมที่จะคุ้มครองสิทธิและค่านิยมนั้นๆ และเมื่อจำแนกย่อยจากพัฒนาการ ๓ ระดับแล้ว ถือว่านิสิตอยู่ในขั้นที่ ๕ คือ ขั้นสัญญาประชาคมหรือสิทธิและผลประโยชน์ของบุคคล ซึ่งในขั้นนี้สิ่งที่ถือว่าถูกต้องนั้นจะได้รับการสนับสนุนและยอมรับว่าเป็นสัญญาประชาคม ซึ่งอาจจะขัดกับกฎระเบียบบางข้อของสังคม นิสิตจะยอมรับว่าในสังคมมีทั้งกฎระเบียบแบบสัมพัทธ์ (relative rules) กฎหมายของสังคมควรได้รับการคำนึงไว้

เพราะเป็นพื้นฐานของสัญญาประชาคม ขณะเดียวกันสิทธิและค่านิยมแบบสัมบูรณ์ (absolute) เช่น สิทธิต่อชีวิตและเสรีภาพจะต้องได้รับการคำนึงไว้ ไม่ว่าความคิดเห็นของสาธารณชนหรือเสียงส่วนใหญ่จะเห็นด้วยหรือไม่ ดังนั้นนิตินิติจะให้ความสำคัญต่อความเชื่อถือและการเคารพซึ่งกันและกันอย่างสูง เพื่อให้การคุ้มครองสิทธิทั้งของตนเองและของผู้อื่น นอกจากนี้ยังยึดหลักการใช้ประโยชน์อย่างมีเหตุผล หรือเชื่อว่ากฎหมายและหน้าที่ที่บัญญัติไว้นั้นควรรับใช้คนส่วนใหญ่ พุทธศาสนาเปรียบเสมือนคนประเภทเห็นน้ำ หรือบัวเหล่าที่ ๔ ในบัวสี่เหล่าทางพุทธศาสนา หรือภูมิธรรมมนุษย์ในระดับของมนุษย์ที่มีจิตใจเป็นเทวดา มีคุณธรรม มนุษยธรรม และหลักสัจธรรม จะเห็นได้จากการที่นิตินิติมีการแบ่งปันสิ่งต่าง ๆ กันอยู่เสมอ และคอยช่วยเหลือบุคคลที่มีความทุกข์ พร้อมทั้งมีความยินดีที่จะทำประโยชน์ให้แก่สังคมส่วนรวม

สอดคล้องกับงานวิจัยของ พระมหาไชยา กาละปักษ์ ที่ศึกษาวิจัยเรื่อง สถานศึกษา สื่อ และจิตลักษณะที่เกี่ยวข้องกับพฤติกรรมสุขภาพบุรุษของนักเรียนอาชีวศึกษา พบว่า เหตุผลเชิงจริยธรรมมีความสัมพันธ์ทางบวกกับพฤติกรรมสุขภาพบุรุษของนักเรียนอาชีวศึกษา และของ วราภรณ์ ธนะสุริยะเกียรติ ที่ศึกษาวิจัยเรื่อง การวิเคราะห์ระบบจิตมอดใหม่ในงานครู พบว่า เหตุผลเชิงจริยธรรมมีความสัมพันธ์ทางลบกับระบบจิตมอดใหม่ในงานครู

ด้านลักษณะมุ่งอนาคตของนิตินิตินิติสาขาวิชาชีวิตและความตาย อยู่ในระดับมาก แสดงถึง ความสามารถของนิตินิติในการวางแผนคาดการณ์ไกลโดยเล็งเห็นสิ่งที่จะเกิดขึ้นในอนาคต มีการยอมรับว่าเป็นสิ่งสำคัญและอาจเกิดขึ้นกับตน มีความเพียรพยายามกระทำตามแผนที่ได้วางไว้ ดังนั้นการแสดงออกทางพฤติกรรมจึงเป็นการอดทนรอคอยได้ ในผลนั้น ๆ มีองค์ประกอบที่สำคัญ คือ ความสามารถในการคาดการณ์สิ่งที่จะเกิดขึ้นในอนาคตและเข้าใจอย่างชัดเจน ทั้งนี้อาจเกิดจากได้เคยมีประสบการณ์มาก่อน หรือจากการศึกษา มีความเชื่อว่าจะเกิดขึ้นอย่างแน่นอน และมองเห็นคุณค่าของสิ่งที่จะเกิดขึ้น ลักษณะมุ่งอนาคตในทางพุทธศาสนานั้น เป้าหมายคือ นิพพาน และในการที่จะมุ่งอนาคตไปสู่นิพพานได้ จำเป็นต้องตัดกิเลสที่เกิดขึ้น ไม่ว่าจะเป็นความหยาบของกิเลส หรือกิเลสสายต่าง ๆ เนื่องจากจิตใจที่มีกิเลสเป็นความทุกข์ ลักษณะมุ่งอนาคตถึงแม้จะเป็นเพียงการคาดการณ์ และมีลักษณะเป็นนามธรรม เพราะยังไม่เกิดขึ้นจริง แต่นิตินิติก็ยอมรับและมีทัศนคติที่ดี ไม่เพียงแต่จะเป็นผู้คาดการณ์สำหรับตนเองเท่านั้น ยังครอบคลุมไปยังบุคคลอื่น และสังคม โดยไม่ฝ่าฝืนกฎเกณฑ์ มุ่งปฏิบัติตนอย่างเหมาะสมแก่กาลเทศะ ด้วยความรับผิดชอบต่อสังคม เพื่อจุดหมายที่มีคุณค่าของสิ่งที่จะเกิดขึ้น จะเห็นได้จากนิตินิติสามารถทำความดีได้โดยไม่ต้องการให้มีผู้รู้เห็นความดีนั้น และทำความดีได้โดยไม่หวังสิ่งตอบแทน อีกทั้งเป็นผู้คอยระมัดระวังตัวไม่กระทำการที่ไม่ดี

สอดคล้องกับงานวิจัยของ มนูญ ภูชลิบเงิน ที่ศึกษาวิจัยเรื่อง ปัจจัยทางจิตสังคมที่มีความสัมพันธ์กับพฤติกรรมการประหยัดของนักเรียนชั้นมัธยมศึกษาตอนปลายพบว่า ลักษณะมุ่งอนาคตควบคุมตนเองมีความสัมพันธ์ทางบวกกับพฤติกรรมการประหยัด และของ มะลิวัลย์ หงษ์สุวรรณ ที่ศึกษาวิจัยเรื่อง การสังเคราะห์งานวิจัยที่ศึกษาความสัมพันธ์ระหว่างลักษณะมุ่งอนาคตควบคุมตนเองกับพฤติกรรมของบุคคลโดยวิธีการวิเคราะห์ห่อภิมาณ พบว่า ลักษณะมุ่งอนาคตควบคุมตนเองมีความสัมพันธ์ทางบวกกับพฤติกรรมของบุคคลโดยวิธีการวิเคราะห์ห่อภิมาณ

ด้านสุขภาพจิตของนิสิตนิสิตสาขาวิชาชีวิตและความตาย อยู่ในระดับปานกลาง เนื่องจากสุขภาพจิต อาจอาจเนื่องมาจากนิสิตมีความต่างกันด้วยวัย ประสบการณ์ และภาระในสถานภาพ เมื่อมาอยู่ร่วมกัน ย่อมต้องมีการปรับตัวเพื่อให้เข้ากับสังคมและสิ่งแวดล้อมสัมพันธ์ภาพกับผู้อื่น ในบางครั้งอาจมีข้อขัดแย้งเกิดขึ้นในใจ เกิดความวิตกกังวล ความเครียด ไม่สบายใจ และไม่มั่นใจในตนเอง ซึ่งในบางครั้งนิสิตก็รู้สึกถึงสภาพชีวิตที่เป็นสุข อันเป็นผลจากการมีความสามารถในการจัดการปัญหาในการดำเนินชีวิต มีศักยภาพที่จะพัฒนาตนเองเพื่อคุณภาพชีวิตที่ดี โดยครอบคลุมถึงความดีงามในจิตใจ ภายใต้อารมณ์สังคมและ สิ่งแวดล้อมที่เปลี่ยนแปลงไป พระพุทธเจ้าทรงตรัสให้เห็นว่า โรงทางใจนั้นมีได้ตลอดเวลา ยกเว้นผู้หมดจากกิเลสแล้ว และได้มีแนวทางในการพัฒนาสุขภาพจิตหลายวิธี ได้แก่ วิธีพัฒนาความสุข วิธีพัฒนาประสิทธิภาพของจิตใจ และวิธีพัฒนาคุณภาพของจิตใจ

สอดคล้องกับงานวิจัยของ อนรรฆนงค์ เรียบร้อยเจริญ ที่ศึกษาวิจัยเรื่อง ปัจจัยเชิงเหตุแบบบูรณาการระหว่างบ้าน โรงเรียน และจิตลักษณะที่เกี่ยวข้องกับพฤติกรรมป้องกันการคุกคามทางเพศของนักเรียนมัธยมศึกษาในโครงการก้าวอย่างเข้าใจ พบว่า สุขภาพจิตมีความสัมพันธ์กับพฤติกรรมป้องกันการคุกคามทางเพศของนักเรียนมัธยมศึกษา และของ ธารรัตน์ เก่งสกุล ที่ศึกษาวิจัยเรื่อง อิทธิพลของการเขียนชักจูงตนเองและการได้รับสารชักจูงที่มีผลต่อความตั้งใจใฝ่รู้ภาษาอังกฤษของนักเรียนชั้นมัธยมศึกษาปีที่ 2 พบว่า สุขภาพจิตเกี่ยวข้องกับความตั้งใจใฝ่รู้ภาษาอังกฤษ

ส่วนปัจจัยทางสังคม ทุกด้านอยู่ในระดับมาก โดยเฉพาะ**ด้านการรับรู้ทัศนคติทางสังคม**ของนิสิตนิสิตสาขาวิชาชีวิตและความตายอยู่ในระดับมาก อาจเนื่องมาจาก นิสิตได้รับรู้ระเบียบ ข้อบังคับ หรือกฎเกณฑ์ ที่อาจารย์กำหนด เป็นต้นว่าต้องการให้นิสิตมาร่วมกิจกรรมส่วนรวม การช่วยเหลือสังคมด้วยจิตกุศล อีกทั้งให้นิสิตอยู่ร่วมกันแบบพี่น้อง ซึ่งนิสิตก็ได้ยอมรับ โดยที่การรับรู้นี้มีอิทธิพลต่อความรู้สึก นึกคิด ทางจิตใจ ก่อให้เกิดความเข้าใจและร่วมมือร่วมใจกัน อยู่ร่วมกันอย่างมีความสุข เป็นการรวมน้ำใจของนิสิตในเรื่องความสามัคคี

มีผลให้ปทัสถานกลายเป็นส่วนหนึ่งของชีวิต เป็นแนวทางในการกำหนดการตัดสินใจให้กับนิสิตเอง และช่วยสร้างความรับผิดชอบ ชั่ว ดี ให้เกิดขึ้น ซึ่งในพุทธศาสนาได้มีรูปแบบปฏิสัมพันธ์ไว้ใน เรื่องของ ทิศ ๖ ในที่นี้ได้แก่ ทักษณทิศ หรือทิศเบื้องขวา หมายถึง ครู อุปัชฌาย์ อาจารย์ และอุตรทิศ หรือทิศเบื้องซ้าย หมายถึง มิตรสหาย

สอดคล้องกับงานวิจัยของ กุหลาบ ไทโรโพธิ์ ที่ศึกษาวิจัยเรื่อง ปัจจัยทางจิตสังคมที่เกี่ยวข้องกับพฤติกรรมการรักษาความสะอาดของนักเรียนมัธยมศึกษาตอนต้น พบว่า การรับรู้ปทัสถานทางสังคมเกี่ยวข้องในทางบวกกับการรักษาความสะอาด และของ ภัทรกร อิศระภาคย์ ที่ศึกษาวิจัยเรื่อง ปัจจัยเชิงเหตุแบบบูรณาการระหว่างครอบครัว สังคม และจิตลักษณะที่เกี่ยวข้องกับพฤติกรรมทิ้งขยะอย่างเหมาะสมของนักเรียนมัธยมศึกษาตอนปลาย พบว่า การรับรู้ปทัสถานทางสังคมเกี่ยวข้องในทางบวกกับพฤติกรรมทิ้งขยะอย่างเหมาะสม

ด้านการสนับสนุนจากบุคคลรอบข้างของนิสิตนิสิตสาขาวิชาชีวิตและความตาย อยู่ในระดับมาก อาจเนื่องมาจากเมื่อมาอยู่ร่วมกันเกิดความผูกพันกันที่เกิดขึ้นระหว่างเพื่อน นิสิต ที่ได้มีการช่วยเหลือและแก้ปัญหาต่าง ๆ ให้กัน ในส่วนของอาจารย์ท่านก็เป็นผู้ที่ช่วยแนะแนววิธีการศึกษาที่ดีให้แก่ นิสิต ตรงกับพื้นฐานที่มาจากทฤษฎีการศึกษาทางสังคมจิตวิทยาที่พบว่า การตัดสินใจส่วนใหญ่ของคนนั้น จะขึ้นอยู่กับอิทธิพลของบุคคลผู้ซึ่งมีความสำคัญและมีอำนาจเหนือกว่าตัวเรา ซึ่งได้แก่บุคคลที่อยู่รอบข้างเรานั้นเอง การสนับสนุนจากคนรอบข้าง จึงถูกกำหนดภายใต้ข้อตกลงเบื้องต้นว่า คนทั่วไปต้องพึ่งพาอาศัยซึ่งกันและกัน เพื่อให้ได้มาซึ่งสิ่งที่คนทั่วไปปรารถนา มี ๓ ด้าน คือ ๑. การสนับสนุนด้านอารมณ์ เช่น การพูดปลอบโยน ให้กำลังใจ ห่วงใย เห็นใจ และยอมรับ ๒. การสนับสนุนด้านข้อมูล ข่าวสาร เช่น ช่วยเหลือในการแก้ปัญหา ช่วยหาทางออกที่ดี และให้คำแนะนำปรึกษาเมื่อเกิดปัญหา ๓. การสนับสนุนด้านวัสดุ เครื่องใช้ รวมทั้งเงินและแรงงาน การสนับสนุนในดังที่กล่าวมา ถูกเชื่อมโยงกับแนวคิดด้านการส่งเสริมคุณภาพชีวิต ไม่ว่าบุคคลที่ต้องการการสนับสนุน จะอยู่ในสถานการณ์วิกฤติหรือไม่ก็ตาม หลักธรรมอย่างหนึ่งที่ช่วยส่งเสริมให้บุคคลได้มีการสนับสนุนกันทางสังคมหรือบุคคลรอบข้างนั้นก็คือ ฆาตุกรรม ธรรม มี ๖ ประการ คือ เมตตาภาวกรรม เมตตาวจีกรรม เมตตาเมทตามโนกรรม การแบ่งปันเมื่อมีลาภ การประพฤติดี และการมีความคิดที่ถูกตรง

สอดคล้องกับงานวิจัยของ สิริกุล กลิ่นทอง ที่ศึกษาวิจัยเรื่อง ปัจจัยทางจิตสังคมที่เกี่ยวข้องกับ พฤติกรรมการทำงานของข้าราชการที่เข้าร่วมโครงการการเรียนรู้ตามรอยพระยุคลบาท พบว่า การสนับสนุนจากหน่วยงานมีความสัมพันธ์ทางบวกกับพฤติกรรมการทำงานของข้าราชการที่เข้าร่วมโครงการการเรียนรู้ตามรอยพระยุคลบาท และงานวิจัยของ ชัยยุทธ กุลดั่งวัฒนา ที่ศึกษาวิจัยเรื่อง ปัจจัยเชิงเหตุและผลของพฤติกรรมการออกกำลังกายเพื่อสุขภาพ

ของคนไทย พบว่า การสนับสนุนทางสังคมเกี่ยวข้องในทางบวกกับพฤติกรรมการออกกำลังกายเพื่อสุขภาพ

ด้านการเห็นแบบอย่างของนิสิตนิสิตสาขาวิชาชีวิตและความตายอยู่ในระดับมาก จะเห็นได้จาก นิสิตจึงมีการรับรู้พฤติกรรมของตัวแบบ คือ เพื่อนนิสิตทั้งบรรพชิตและคฤหัสถ์ อย่างตั้งใจจริง สม่ำเสมอ ทำให้เกิดการยอมรับลักษณะ และกฎเกณฑ์ทางสังคมมาเป็นลักษณะของตน เป็นเครื่องกระตุ้นให้บุคคลกระทำพฤติกรรมซ้ำ ๆ จนกลายเป็นลักษณะนิสัยไปในที่สุด จากความเห็นของนิสิตในการมีความยินดีที่เห็นเพื่อนทำทาน และระลึกรู้ถึงพฤติกรรมของเพื่อนนิสิตในการทำความดีไว้ รวมถึงมีความยินดีกับเพื่อนนิสิตที่รักษาศีลด้วยกาย วาจาที่เรียบร้อย เนื่องจากเพื่อนและรุ่นพี่เป็นผู้ที่มีอิทธิพลต่อการศึกษาที่สำคัญเป็นอย่างมาก หากนิสิตได้เข้ากลุ่มกับเพื่อนที่ดี หรือมีรุ่นพี่เป็นแบบอย่างที่ดี จะเกิดการซึมซับหรือรับเอา ลักษณะนิสัยที่ดีจากเพื่อนหรือรุ่นพี่นั้นมา ทั้งที่รู้ตัวหรือไม่รู้ตัวก็ตาม ซึ่งเรียกว่า การเรียนรู้โดยการเลียนแบบ และเช่นเดียวกับ การเรียนรู้จากตัวแบบ ดังนั้นการศึกษาตัวแบบที่สำคัญ ก็คือ เพื่อนนิสิต ซึ่งมักเป็นผู้ที่มีความใกล้ชิดกับตัวนิสิตมากในขณะศึกษา เพราะต้องคิดและศึกษาร่วมกัน เพื่อนนิสิตจึงเป็นผู้หนึ่งที่มีอิทธิพลต่อความรู้สึก นึกคิด และพฤติกรรมการศึกษาของบุคคลด้วย การรับรู้พฤติกรรมของตัวแบบอย่างตั้งใจ และถูกกระตุ้นให้กระทำพฤติกรรมนั้น ซึ่งเป็นไปตามกระบวนการเรียนรู้แบบมีตัวแบบ กระบวนการของการเห็นแบบอย่างยึดหลักการเรียนรู้แบบมีตัวแบบ มี ๔ กระบวนการ ได้แก่ การเอาใจใส่ การเก็บจำ การแสดงออก และสิ่งจูงใจ จากกระบวนการดังกล่าว ทำให้ถูกยึดถือเป็นแบบอย่าง แล้วมีผลต่อทัศนคติที่ดี เช่น ทัศนคติที่ดีต่อพฤติกรรมการทำทาน การรักษาศีล และการเจริญภาวนา ในทางพุทธศาสนา ลักษณะของเพื่อนที่น่าคบหานั้น จะประกอบด้วยคุณสมบัติ ๓ ประการ ดังนี้

๑. น่ารัก คำว่าน่ารัก เป็นลักษณะที่ชวนให้เข้าหา เมื่อเกิดความทุกข์ก็อยากเข้าไปหาหรือเข้าไปปรึกษาเพราะว่าผู้ที่มีปัญหาก็คิดหาที่ปรึกษา เมื่อเห็นผู้ให้การปรึกษาที่มีคุณสมบัตินี้ก็จะอยากเข้าไปปรึกษาดูด้วย เช่น ยิ้มแย้มแจ่มใส พูดจาไพเราะ ใจดี

๒. น่าวางใจ ผู้ให้การศึกษาต้องมีลักษณะที่น่าไว้วางใจ หนักแน่น น่าเคารพนับถือ น่าเชื่อถือ ทำให้รู้สึกว่ามีภัยอันตราย อบอุ่น มั่นคง ปลอดภัย ควรเข้าไปขอคำปรึกษาได้ เช่น เก็บความลับของเพื่อนได้ เมื่อเพื่อนเดือดร้อน ก็เป็นที่พึ่งของเพื่อนได้ และ

๓. น่าเจริญใจ คือบุคลิกท่าทางต่างๆ ที่แสดงออกดูแล้วทำให้เกิดความรู้สึกว่าเป็นผู้มีภูมิรู้ มีภูมิธรรม ภูมิปัญญาสูง เป็นคนมีการศึกษา พัฒนาตนดีแล้ว ผู้มารับการปรึกษารู้สึกภูมิใจที่ได้เข้าใกล้ชิดและเห็นว่าน่าเอาอย่าง คือชวนให้อยากปฏิบัติตาม เช่น เป็นเพื่อนที่ปฏิบัติตัวดี ขยันขันแข็ง เป็นแบบอย่างได้

สอดคล้องกับงานวิจัยของ รัสสรรค์ หังสนาวิน ที่ศึกษาวิจัยเรื่อง ลักษณะทางจิตสังคมที่เกี่ยวข้องกับการทำงานอย่างมุ่งสัมฤทธิ์ของพัฒนาการ พบว่า การเห็นแบบอย่างที่ดีจากเพื่อนร่วมงานมีความสัมพันธ์กับการทำงานอย่างมุ่งสัมฤทธิ์ของพัฒนาการ และงานวิจัยของ นิศากกร สนามเขต ที่ศึกษาวิจัยเรื่อง พฤติกรรมการคบเพื่อนอย่างเหมาะสมของนักเรียนชั้นมัธยมศึกษาตอนปลาย พบว่า การเห็นแบบอย่างผลของการคบเพื่อนมีความสัมพันธ์กับพฤติกรรมการคบเพื่อนอย่างเหมาะสม

๕.๒.๒ จิตบุญกุศลของนิสิตสาขาวิชาชีวิตและความตาย หลักสูตรพุทธศาสนมหายาน มหาบัณฑิต มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย ภาพรวมอยู่ในระดับมาก โดยที่หมวด ทาน หมวดศีล และหมวดภาวนา อยู่ในระดับมากทุกหมวด

หมวดทานของนิสิตสาขาวิชาชีวิตและความตาย อยู่ในระดับมาก โดยเฉพาะด้านทานมัย ที่นิสิตมีการให้ทานแต่ละครั้งด้วยกุศลจิต และมีความคิดเห็นว่าการให้ทานเป็นการขจัดความเห็นแก่ตัวของตนเอง เป็นการฝึกฝนอบรมจิตใจที่เกี่ยวกับการให้ เป็นการทำความดีด้วยการแบ่งปันสิ่งของที่เป็นประโยชน์แก่ผู้รับ ช่วยขัดเกลาลความเห็นแก่ตัว และความตระหนี่ หวงแหน นิสิตที่ให้ทานเป็นประจำจะมีความเบิกบานใจ มีความอímเอิบผ่องใส มีอริยาศย์ไมตรีที่ดีงามต่อผู้อื่น เสริมสร้างความสุขร่มเย็นให้แก่สังคม ประโยชน์ของทาน หรือทานมัยนั้น มีผลทั้งในชาตินี้และชาติหน้า ในชาตินี้ จะเป็นที่รักของมิตรสหาย มีผิวพรรณงาม และเป็นผู้มีทรัพย์มากมีจิตใจผ่องใส เป็นผู้สามารถปล่อยวางความโกรธได้ ส่วนในชาติหน้า การได้ไปสู่อสุคติภูมิ ส่วนปัตตานโมทนา มัย นิสิตเห็นว่าสามารถทำใจอนุโมทนาเมื่อรู้ข่าวว่าผู้อื่นได้กระทำความดีทั้งนี้อาจเนื่องมาจากวิถีชีวิตการศึกษาโดยเฉพาะหลักสูตรนี้ มุ่งในการช่วยเหลือบุคคลและสังคมด้วยเจตนาและเมตตาจิต ถึงแม้ในบางโอกาสจะไม่สามารถกระทำด้วยตนเอง ก็สามารถอนุโมทนาในกุศลที่ผู้อื่นได้กระทำ โดยที่การอนุโมทนาบุญกุศลนั้น ผู้อ่อนโมทนาต้องมีเจตนาจริงใจที่จะอนุโมทนา มีความยินดีในความดีของผู้อื่น หรือยินดีในกุศลของผู้อื่น จึงเป็นการยอมรับและชื่นชม โดยไม่ระแวงสงสัยในการทำความดีของผู้อื่น ซึ่งประโยชน์ของปัตตานโมทนา มัย ในชาตินี้ คือ การได้มีส่วนในบุญที่ผู้อื่นได้ทำ เป็นสาเหตุให้ทำบุญได้ง่ายขึ้น ทำให้มีจิตใจใฝ่ในบุญกุศล เกิดความปิติอímเอิบใจ ในชาติหน้าหากได้ระลึกถึงก็ทำให้ไปสู่สุคติภูมิ

สอดคล้องกับงานวิจัยของ พระมหาอานนท์ ชวนาภิภู (แสนแป้) ศึกษาเรื่อง การศึกษาเรื่องทานในพระไตรปิฎกที่มีต่อสังคมไทย จากการศึกษาวิจัยพบว่า ชาวพุทธไทยในปัจจุบัน ยังไม่เข้าใจเรื่องการให้ทานในพระพุทธศาสนา ส่วนมากมักเข้าใจว่า การถวายทานแก่พระสงฆ์ และชอบถวายทานแบบเฉพาะเจาะจงบุคคลเป็นส่วนมาก ซึ่งไม่ถูกต้องตาม

หลักพระพุทธศาสนา การให้เพื่อยกย่องคือให้เพื่อประโยชน์ส่วนรวมเท่านั้น เพาะทานเป็นธรรม
ชั้นแรกที่ควรบำเพ็ญ เหมือนอย่างพระโพธิสัตว์ปรารถนาพระสัมพันธัญญ์ ก็ต้องบำเพ็ญทานบารมี
เป็นข้อแรกก่อน ต่อมาจึงบำเพ็ญบารมีข้ออื่น ๆ ต่อไป

หมวดศีลของนิสิตสาขาวิชาชีวิตและความตาย อยู่ในระดับมาก โดยเฉพาะด้าน
ศีลมัย จากความเห็นของนิสิตที่เห็นว่าการรักษาศีลเป็นการพัฒนาคุณภาพชีวิตให้ดีขึ้น และเหตุ
ของการรักษาศีลคือต้องการจัดโลภะ โทสะ ที่เกิดขึ้นทางกาย วาจา แม้ว่าการรักษาศีลจะมีอยู่
หลายระดับได้แก่ ศีล ๕ ศีล ๘ ศีล ๒๒๗ เป็นการควบคุมกาย และวาจาของตนให้เป็นปกติ มี
ระเบียบวินัยในการดำรงชีวิตด้วยเจตนางดเว้นการกระทำต่าง ๆ ที่เป็นเหตุให้ตนและผู้อื่น
เดือดร้อน การฝึกฝนที่จะไม่เบียดเบียน ผู้รักษาศีลจึงเป็นผู้สงบเย็นทั้งทางกายและวาจา เป็นผู้
ไม่เร่าร้อนด้วยอำนาจกิเลส เป็นผู้ปลอดภัยจากภยันตรายทั้งหลาย เพราะไม่ได้ก่อเวรก่อภัยแก่
ตนและผู้อื่น เป็นผู้ได้รับความไว้วางใจจากผู้อื่น เพราะไม่เป็นพิษเป็นภัยแก่ผู้ใด เนื่องจากศีลนั้น
มีความสำคัญ เป็นเบื้องต้นในการทำความดีทั้งหลาย เป็นข้อปฏิบัติขั้นสูงในการปฏิบัติธรรม
และในการประกอบพิธีกรรมทางศาสนาจะต้องมีการรับศีลก่อนเสมอ ประโยชน์ของศีลนั้นมี
มากกว่าการบริจาคทาน บุคคลผู้รักษาศีล ย่อมมีชีวิตที่รุ่งเรือง ทั้งในชาตินี้และชาติหน้า และ
ในด้านอุปายนัยที่นิสิตเห็นว่าพิจารณาอยู่เสมอว่าควรจะทำอันใดต่อผู้ที่ควรอ่อนน้อม จาก
การที่นิสิตส่วนใหญ่มีความอ่อนน้อมถ่อมตนในการอยู่ร่วมกันทั้งอาจารย์และเพื่อนนิสิต ซึ่ง
ขณะนั้นจิตใจจะอ่อนโยนไม่แข็งกระด้าง การอ่อนน้อมถ่อมตนต่อผู้ใหญ่ ผู้ใหญ่ก็แสดงออกใน
ความมีเมตตาต่อผู้น้อย เป็นการให้เกียรติ และให้ความเคารพในความแตกต่างซึ่งกันและกัน
การกราบไหว้ การต้อนรับ การพูดจา มีสัมมาคารวะให้เกียรติกัน เป็นความเจริญ และเป็นสิริ
มงคลในชีวิต มีประโยชน์หลายประการ ได้แก่ การเป็นผู้อ่อนโยน ลดความถือตน ทำให้ทำสิ่งใด
เจริญก้าวหน้า เป็นที่รักและเอ็นดู อีกทั้งยังได้รับพร ๔ ประการคือ อายุ วรรณะ สุขะ และพละ
ส่วนผลในชาติหน้าคือการได้ไปสู่สุคติ

สอดคล้องกับงานวิจัยของ พระมหาชัยณรงค์ วรณชโย (เทศสาย) ศึกษาเรื่อง
การศึกษาเรื่องศีลในคัมภีร์พระพุทธศาสนาเถรวาท จากการศึกษาวิจัยพบว่า ศีลในฐานะรองรับ
กุศลธรรม ได้แก่ ไตรสิกขา, สติปัฏฐาน ๔, สัมมปธาน ๔, อิทธิบาท ๔, โพชฌงค์ ๗, และศีลใน
ฐานะรองรับอริยมรรคมีองค์ ๘ เมื่อทราบโทษและอานิสงส์ของศีล ความเศร้าหมอง และความ
ผ่องใสแห่งศีล การบำเพ็ญศีล ตัวอย่างบุคคลผู้มีศีล ก็เป็นเหตุให้มีการสำรวจกาย วาจา ใจ อัน
จะเป็นฐานรองรับคุณงามความดีที่สูงขึ้นต่อไป

หมวดภาวนาของนิตฺตสาขาวิชาชีวิตและความตาย อยู่ในระดับมาก โดยเฉพาะด้านธัมมัสสวนมัย อยู่ในระดับมากที่สุด จากความเห็นของนิตฺตคิดว่าการได้ฟังพระธรรมของพระพุทธเจ้า เป็นสิ่งที่ประเสริฐที่สุดในชีวิต และยังเป็นประโยชน์ต่อการดำเนินชีวิต ทั้งนี้อาจเนื่องมาจากครูบาอาจารย์ซึ่งเป็นผู้ทรงความรู้ รวมทั้งเพื่อนนิตฺต ทั้งบรรพชิตและคฤหัสถ์ รวมทั้งทางหลักสูตรได้ให้การสนับสนุนในเรื่องเอกสาร หนังสือ หรือตำรา ต่าง ๆ ทำให้นิตฺตได้เพิ่มพูนความรู้จากการฟังและการอ่าน ในการฟังธรรมช่วยให้เข้าใจหลักคำสอนในพระพุทธศาสนาได้อย่างถูกต้อง ได้ชื่อว่าเป็นพหูสูตร แล้วนำความรู้นั้นไปปฏิบัติให้เกิดประโยชน์แก่ตนและส่วนรวม เป็นการบ่มเพาะสติปัญญาให้สว่างไสว การฟังเรื่องที่ตีมีประโยชน์ต่อการดำเนินชีวิต อย่างไรก็ตามในปัจจุบันนี้การจัดพิมพ์หนังสือเอกสารเจริญขึ้นมาก จึงถือได้ว่าการอ่านหนังสือเกี่ยวกับธรรมะจึงจัดรวมอยู่ในการฟังธรรมด้วย ประโยชน์ที่ได้จากการได้รับฟังหรือข้อมูลข่าวสารให้เกิดความรู้ความเข้าใจที่ถูกต้อง และมีจิตใจที่เบิกบานผ่องใส และในด้านทิวจุชกรรม ก็อยู่ในระดับมากที่สุด เนื่องมาจากนิตฺตมีความเข้าใจในการปฏิบัติภาวนาว่าเพื่อระงับกิเลสที่ทำให้จิตใจเศร้าหมอง ซึ่งเป็นความเห็นที่ถูกต้อง ประโยชน์ของทิวจุชกรรม นั้นทำให้พ้นจากความทุกข์ เป็นผู้มีสัมมาทิฐิ ผลในชาติหน้ายังเป็นสุขไปสู่สุคติ

สอดคล้องกับงานวิจัยของ ศศิธร เกษรมาศ ศึกษาเรื่อง หลักการปฏิบัติธรรมของพระภิกษุสงฆ์ชาวต่างประเทศที่เข้ามาบรรพชาอุปสมบทในพระพุทธศาสนา : ศึกษากรณีวัดป่านานาชาติกับวัดปากน้ำภาษีเจริญ จากการศึกษาพบว่า การปฏิบัติกัมมัฏฐานของทั้งสองสำนักนั้น พระต่างประเทศที่วัดป่านานาชาติยึดถือการปฏิบัติตามพระไตรปิฎก และยังยึดถือหลักธุดงค์วัตร ๑๓ ด้วย แต่วิธีปฏิบัติขั้นสมถกัมมัฏฐาน ไม่เน้นวิธีใดวิธีหนึ่ง ผู้ปฏิบัติต้องเลือกให้เหมาะกับจริตของตนเอง ส่วนวิปัสสนากัมมัฏฐานปฏิบัติตามหลักสติปัฏฐาน ๔ ผู้ปฏิบัติต้องปฏิบัติเอง โดยมีครู-อาจารย์เป็นเพียงผู้แนะนำ เพื่อให้ถูกต้องตามหลักไตรสิกขา สำหรับการปฏิบัติธรรม

เมื่อรวมทุกหมวดจิตบุญกุศล ของนิตฺตสาขาวิชาชีวิตและความตาย หลักสูตรพุทธศาสตรมหาบัณฑิต มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย แล้วอยู่ในระดับมากที่สุดสอดคล้องกับงานวิจัยของ พัทธนี มานะวาณิชเจริญ ที่ศึกษาเรื่อง ทศนคติและพฤติกรรมเกี่ยวกับเรื่อง “บุญกิริยาวัตถุ ๑๐ ของพุทธศาสนิกชนไทยรุ่นใหม่ : ศึกษาเฉพาะกรณีนักศึกษาชมรมพุทธศาสน์ สถาบันเทคโนโลยีราชมงคล ในเขตกรุงเทพมหานคร จากการศึกษาวิจัยพบว่า นักศึกษากลุ่มตัวอย่างเข้าใจว่า บุญ หมายถึง การทำความดีที่ให้เกิดเป็นความอิมใจสบายใจ ทั้งยังถือว่า “การทำบุญ” เป็นสิ่งสร้างขวัญกำลังใจให้แก่ชีวิต และมีทศนคติในเชิงบวกว่าการทำบุญทำให้สังคมสงบสุขและจิตใจอิมเอิบทั้งไม่เห็นด้วยกับคำกล่าวที่ว่า การทำบุญมักทำให้คนงมงาย และสอดคล้องกับ พระมหาเอกนรินทร์ เอกนโร (วงษ์จันทร์) ศึกษาเรื่อง

บุญในพุทธปรัชญาเถรวาทและปรัชญาคริสต์นิกายโรมันคาทอลิก โดยศึกษารวบรวมข้อมูลจาก คัมภีร์พระไตรปิฎก คัมภีร์ไบเบิล และวรรณกรรมทางศาสนาที่มีส่วนเกี่ยวข้องกับเรื่องบุญ จาก การศึกษาวิจัยพบว่า หลักการในการทำบุญคล้ายกัน โดยในฝ่ายพระพุทธศาสนามีการให้ทาน มีการรักษาศีลและเจริญภาวนา ส่วนในฝ่ายคริสต์ศาสนาก็มีการให้ทาน มีการรักษาพระบัญญัติ (ซึ่งเทียบได้กับการรักษาศีล) และมีการภาวนา (การแสดงความศรัทธาต่อพระผู้เป็นเจ้า)

๕.๒.๓ จากข้อค้นพบที่ว่า **ปัจจัยทางจิตสังคมที่ส่งผลต่อจิตบุญกุศลของนิสิต** สาขาวิชาชีวิตและความตาย หลักสูตรพุทธศาสตรมหาบัณฑิต มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณ ราชวิทยาลัย ได้แก่ ปัจจัยทางสังคม ๒ ด้าน คือ ด้านการรับรู้ทัศนคติทางสังคม ทั้งนี้อาจ เนื่องมาจากการเรียนรู้กฎเกณฑ์ของสังคมที่ถูกกำหนดโดยหลักสูตร รายวิชา สถานที่ และที่สำคัญคือคณาจารย์ในหลักสูตรได้ร่วมกันกำหนดและดูแลให้เป็นไปตามกฎเกณฑ์ หลักการและ วัตถุประสงค์ของหลักสูตร รายวิชาและกิจกรรมที่ให้ทั้งความรู้และประสบการณ์ที่จะนำไป ช่วยเหลือสังคม อีกทั้งสถานที่ที่เหมาะสม จึงเป็นส่วนที่สำคัญและส่งผลให้มีการกระทำบุญกุศล ร่วมกัน ทั้งในเรื่องของท่าน ศีล และภาวนา และในด้านการเห็นแบบอย่าง ทั้งนี้อาจ เนื่องมาจากจริยวัตรของเพื่อนนิสิตในเพศบรรพชิต และคฤหัสถ์ที่มีความสามารถ ทำให้เกิด ความรู้สึกศรัทธา ต้องการนำมาเป็นแบบอย่าง ถึงแม้ว่านิสิตจะมีความต่างกันในเรื่องของอายุ เพศ ลักษณะนิสัย ความรู้ และทัศนคติ ก็ตาม แต่ส่วนใหญ่แล้วอยู่ในลักษณะที่เป็นตัวแบบที่ดี ส่งผลต่อการทาน รักษาศีล และเจริญภาวนา ซึ่งสอดคล้องกับงานวิจัยของกุหลาบ ไทโรโพริ์กู ที่ วิจัยเรื่องปัจจัยทางจิตสังคมที่เกี่ยวข้องกับพฤติกรรมการรักษาความสะอาดของนักเรียนมัธยม ศึกษาตอนต้น พบว่า การรับรู้ทัศนคติทางสังคมเกี่ยวกับการรักษาความสะอาด และการเห็น แบบอย่างการรักษาความสะอาด สามารถพยากรณ์พฤติกรรมการรักษาความสะอาดของ นักเรียนมัธยมศึกษาตอนต้นได้ และ ภัทรกร อิศระภาคย์ ที่ศึกษาวิจัยเรื่องปัจจัยเชิงเหตุแบบ บูรณาการระหว่างครอบครัว สังคมและจิตลักษณะที่เกี่ยวข้องกับพฤติกรรมทิ้งขยะอย่าง เหมาะสมของนักเรียนมัธยมศึกษาตอนปลาย พบว่า ปทัสถานทางสังคม และการเห็นแบบอย่าง จากคนรอบข้าง สามารถพยากรณ์พฤติกรรมทิ้งขยะอย่างเหมาะสมของนักเรียนมัธยมศึกษา ตอนปลายได้

๕.๒.๔ จากข้อค้นพบที่ว่า **ปัจจัยทางจิตสังคมที่ส่งผลต่อจิตบุญกุศล** หมวดทาน ของนิสิตสาขาวิชาชีวิตและความตาย หลักสูตรพุทธศาสตรมหาบัณฑิต มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย คือ ปัจจัยทางสังคม ด้านการเห็นแบบอย่าง ทั้งนี้อาจเนื่องมาจากเพื่อน นิสิตได้ปฏิบัติตนในเรื่องทาน จากกิจกรรม ดังนี้ การถวายทานแก่พระภิกษุ การสงเคราะห์ ช่วยเหลือเพื่อนมนุษย์ การสนับสนุนบุคคลและกิจกรรมในกิจการการกุศล และการทำอภัยทาน

อยู่เป็นประจำ ซึ่งสอดคล้องกับงานวิจัยของ สุภะรัฐ ยอดระบำ ที่วิจัยเรื่อง ปัจจัยเชิงเหตุแบบบูรณาการด้านบ้าน สถานศึกษา และจิตลักษณะที่เกี่ยวข้องกับความตั้งใจที่จะรับผิดชอบครอบครัวของนักศึกษาชายระดับปริญญาตรี พบว่า การเห็นแบบอย่างความรับผิดชอบสามารถพยากรณ์ความตั้งใจที่จะรับผิดชอบครอบครัวของนักศึกษาชายระดับปริญญาตรีได้ และสอดคล้องกับงานวิจัยของ อภิชาติ อนัญลักษณ์วงศ์ ที่วิจัยเรื่องปัจจัยทางจิตสังคมที่เกี่ยวข้องกับพฤติกรรมการใช้จ่ายเงินอย่างประหยัดของนักเรียนชั้นมัธยมศึกษาตอนต้น พบว่า การเห็นแบบอย่างประหยัดจากครอบครัวสามารถพยากรณ์พฤติกรรมการใช้จ่ายเงินอย่างประหยัดของนักเรียนชั้นมัธยมศึกษาตอนต้นได้

๕.๒.๕ จากข้อค้นพบที่ว่า **ปัจจัยทางจิตสังคมที่ส่งผลต่อจิตบุญกุศล หมวดศีล** ของนิสิตสาขาวิชาชีวิตและความตาย หลักสูตรพุทธศาสตรมหาบัณฑิต มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย คือ ปัจจัยทางสังคม ด้านการรับรู้ทัศนคติทางสังคม ทั้งนี้อาจเนื่องมาจากการเรียนรู้กฎเกณฑ์ของสังคมที่อาจารย์ในหลักสูตรได้กำหนดให้ รายวิชากรรมฐาน รวมทั้งการปฏิบัติกรรมฐาน จะช่วยย้ำเตือนในเรื่องของการรักษาศีล ทั้งศีลของคฤหัสถ์ ได้แก่ ศีล ๕ หรือ ศีล ๘ และศีลของบรรพชิต ๒๒๗ ข้อ ซึ่งสอดคล้องกับงานวิจัยของ กมลวรรณ สุวรรณโชติ ที่วิจัยเรื่อง ปัจจัยเชิงเหตุแบบบูรณาการของบ้าน สถานศึกษา และจิตลักษณะที่เกี่ยวข้องกับพฤติกรรมการเป็นกัลยาณมิตรของนักศึกษาปริญญาตรี พบว่า การรับรู้ทัศนคติทางสังคมสามารถพยากรณ์พฤติกรรมการเป็นกัลยาณมิตรของนักศึกษาปริญญาตรีได้ และ บุญทริภา ราชอาจ ที่วิจัยเรื่องอิทธิพลของการชักจูงตามแนวทาง Lickona ที่มีต่อการยอมรับที่จะปฏิบัติตามกฎระเบียบในนักเรียนมัธยมศึกษาตอนต้น พบว่า การรับรู้ทัศนคติทางสังคม สามารถพยากรณ์การยอมรับที่จะปฏิบัติตามกฎระเบียบในนักเรียนมัธยมศึกษาตอนต้นได้

๕.๒.๖ จากข้อค้นพบที่ว่า **ปัจจัยทางจิตสังคมที่ส่งผลต่อจิตบุญกุศล หมวดภาวนา** ของนิสิตสาขาวิชาชีวิตและความตาย หลักสูตรพุทธศาสตรมหาบัณฑิต มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย ได้แก่ ปัจจัยทางสังคม ด้านการเห็นแบบอย่าง ทั้งนี้อาจเนื่องมาจากเพื่อนนิสิตได้ปฏิบัติมีการให้เป็นกิจวัตร ในเรื่องของการฟังและแนะนำในธรรมะความรู้ และเรื่องที่ดั่งาม อีกทั้งยังเป็นแบบอย่างในการทำความเข้าใจให้ถูกต้อง ซึ่งสอดคล้องกับงานวิจัยของ...ส่วนปัจจัยทางจิต ด้านลักษณะมุ่งอนาคต ซึ่งนิสิตจำเป็นต้องมี ไม่ว่าจะเป็นมุ่งอนาคตในการศึกษา หรือมุ่งอนาคตในทางธรรมก็ตาม ก็จะส่งผลต่อการเจริญภาวนา การฟังธรรม และการให้คำแนะนำ รวมทั้งการทำความเข้าใจให้ถูกต้อง ซึ่งสอดคล้องกับงานวิจัยของ พระมหาวิรัช คำธร ที่วิจัยเรื่องอิทธิพลของการฝึกสมาธิและการได้รับสารชักจูงที่มีต่อความตั้งใจที่จะปฏิบัติธรรมในชีวิตประจำวันของนักเรียนอาชีวศึกษา พบว่า ปัจจัยทางจิต ได้แก่

ลักษณะมุงอนาคต และปัจจัยทางสังคม สามารถร่วมพยากรณ์ความตั้งใจที่จะปฏิบัติธรรมในชีวิตประจำวันของนักเรียนอาชีวศึกษาได้ และ คุณาพัฒน์ ชยวานิช ที่ศึกษาปัจจัยทางจิตสังคมที่เกี่ยวข้องกับพฤติกรรมการเป็นพลเมืองดีที่ยั่งยืนของนักเรียนที่เข้าร่วมโครงการเยาวชนคนดีศรีสุพรรณ พบว่า ปัจจัยทางจิต ได้แก่ ลักษณะมุงอนาคต และปัจจัยทางสังคม สามารถร่วมพยากรณ์พฤติกรรมการเป็นพลเมืองดีที่ยั่งยืนของนักเรียนที่เข้าร่วมโครงการเยาวชนคนดีศรีสุพรรณได้

๕.๒.๗ ความคิดเห็นของนิสิตในการปลูกจิตบุญกุศล

นิสิตส่วนใหญ่ที่ให้ข้อเสนอแนะในการปลูกจิตบุญกุศลในหมวดทาน เกี่ยวกับการให้กุศลควรให้การสนับสนุนแก่สังคม ดังนี้ สนับสนุนให้มนุษย์ได้ช่วยเหลือกันซึ่งเป็นธรรมประจำโลก ควรได้มีการเผยแพร่ความเข้าใจที่ถูกต้องในการทำทานให้เป็นที่เข้าใจแก่คนทั่วไป จะช่วยพัฒนาจิตใจคนและทำให้กุศลในการทำทานนั้นมีมากขึ้น มิใช่เฉพาะสิ่งของ รวมถึงคำแนะนำหรือข้อมูลที่เป็นประโยชน์ต่อผู้อื่น ฯลฯ ในหมวดของศีล นิสิตส่วนใหญ่เสนอให้หลักสูตรส่งเสริมในเรื่องเกี่ยวกับการรับรู้ทัศนคติทางสังคม ได้แก่ การรักษาศีล ทำตามระเบียบ อ่อนน้อมต่อผู้อื่น ล้วนเป็นสิ่งดี ที่บุคคลพึงกระทำ เพราะสิ่งเหล่านี้จะเป็นตัวขัดเกลาให้บุคคลที่ปฏิบัติเป็นคนดี เป็นมนุษย์ควรมีศีล ๕ ควรมีแบบบันทึกรายวันก่อนนอน แล้วประเมินรายเดือน และในหมวดของภาวนา นิสิตส่วนใหญ่เสนอแนะให้หลักสูตรส่งเสริมในเรื่องเกี่ยวกับการรับรู้ทัศนคติทางสังคม เช่นกัน ได้แก่ การฝึกจิตทำให้จิตใจมั่นคง เข้มแข็ง มีสติอยู่เสมอ ทำงานมักจะไม่ผิดพลาด อ่าน รับรู้สิ่งที่ควรแก่จิตและปัญญา เช่น หนังสือธรรมะซีดี ธรรมะ วิทยู ควรเปิดชั่วโมงในการปล่อยให้พูดถึงความเข้าใจในการทำสมาธิ

๕.๓ ข้อเสนอแนะ

๕.๓.๑ ข้อเสนอแนะในการนำผลการวิจัยไปใช้

๕.๓.๑.๑ ผู้ที่มีส่วนร่วมในหลักสูตรสาขาวิชาชีวิตและความตาย มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย และผู้สนใจนำไปประยุกต์ใช้ ควรให้ความสนใจในการพัฒนาปัจจัยทางจิตและสังคมในด้านต่าง ๆ ที่อยู่ในระดับปานกลางให้มีระดับที่สูงขึ้น ได้แก่ ปัจจัยทางจิต ด้านสุขภาพจิต และปัจจัยทางสังคม ด้านการเห็นแบบอย่าง ในเรื่องของความตั้งใจรักษาศีล การทำสมาธิ ส่วนในด้านการสนับสนุนจากครอบครัวข้าง ในเรื่องของเวลาว่างที่อาจารย์จะมีให้นิสิต และการจัดสรรงบประมาณให้นิสิตทำกิจกรรม

๕.๓.๑.๒ ผู้ที่มีส่วนร่วมในหลักสูตรสาขาวิชาชีวิตและความตาย มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย และผู้สนใจนำไปประยุกต์ใช้ ควรให้ความสนใจในการพัฒนาจิตบุญกุศลในหมวดต่าง ๆ ให้มีระดับสูงขึ้น ได้แก่หมวดทาน ในเรื่องของการอุทิศส่วนบุญกุศลที่ได้ทำแล้วบอกให้ผู้อื่นได้รู้ และการแสดงความชื่นชมยินดีในบุญกุศลที่ผู้อื่นได้ทำ ในหมวดของศีล ได้แก่ เรื่องของการแสดงความอ่อนน้อม ที่สามารถแสดงออกทางวาจาหรือทางใจได้ การไหว้ที่เป็นไปตามธรรมเนียมของสังคม และการช่วยเหลือผู้อื่นเพียงเล็กน้อย ก็ระลึกเป็นบุญกุศลได้เช่นกัน

๕.๓.๑.๓ ผู้ที่มีส่วนร่วมในหลักสูตรสาขาวิชาชีวิตและความตาย มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย และผู้สนใจนำไปประยุกต์ใช้ ควรให้ความสนใจต่อบัณฑิตที่ส่งผลต่อจิตบุญกุศลของนิสิต ที่ประกอบด้วย บัณฑิตทางสังคม ด้านการรับรู้ทัศนคติทางสังคม และด้านการเห็นแบบอย่าง

๕.๓.๑.๔ ผู้ที่มีส่วนร่วมในหลักสูตรสาขาวิชาชีวิตและความตาย มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย และผู้สนใจนำไปประยุกต์ใช้ ควรให้ความสนใจต่อบัณฑิตที่ส่งผลต่อจิตบุญกุศล ในหมวดทาน ของนิสิต ได้แก่ บัณฑิตทางสังคม ด้านการเห็นแบบอย่าง

๕.๓.๑.๕ ผู้ที่มีส่วนร่วมในหลักสูตรสาขาวิชาชีวิตและความตาย มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย และผู้สนใจนำไปประยุกต์ใช้ ควรให้ความสนใจต่อบัณฑิตที่ส่งผลต่อจิตบุญกุศล ในหมวดศีล ของนิสิต ได้แก่ บัณฑิตทางสังคม ด้านการรับรู้ทัศนคติทางสังคม

๕.๓.๑.๖ ผู้บริหารหลักสูตรสาขาวิชาชีวิตและความตาย มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย และผู้สนใจนำไปประยุกต์ใช้ ควรให้ความสนใจต่อบัณฑิตที่ส่งผลต่อจิตบุญกุศล ในหมวดภาวนา ของนิสิต ได้แก่ บัณฑิตทางสังคม ด้านการเห็นแบบอย่าง และบัณฑิตทางจิต ด้านลักษณะมุ่งอนาคต

๕.๓.๒ ข้อเสนอแนะสำหรับการทำวิจัยครั้งต่อไป

๕.๓.๒.๑ ควรศึกษาวิจัยถึงปัจจัยทางจิตสังคมที่ส่งผลต่อจิตบุญกุศลของนิสิตสาขาวิชาชีวิตและความตาย หลักสูตรพุทธศาสตรมหาบัณฑิต มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย โดยวิธีการวิจัยเชิงคุณภาพเพื่อให้ได้ข้อมูลในเชิงลึก

๕.๓.๒.๒ ควรมีการศึกษาวิจัยและพัฒนาารูปแบบหลักสูตรสาขาวิชาชีวิตและความตาย มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย โดยนำปัจจัยด้านจิตลักษณะตัวอื่น ๆ มาพิจารณา เช่น ความเชื่ออำนาจในตน ทศนคติ ค่านิยม เป็นต้น

๕.๓.๒.๓ ควรมีการศึกษาวิจัยและพัฒนาารูปแบบหลักสูตรสาขาวิชาชีวิตและความตาย มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย โดยนำหลักธรรมอื่น ๆ เช่น ไตรสิกขา อิทธิบาท ๔ พรหมวิหาร ๔ และหมวดธรรมอื่น ๆ เป็นต้น ที่ส่งผลให้นิสิตทำความดี มีจิตอาสา พัฒนาสังคมและประเทศชาติ

บรรณานุกรม

๑. ภาษาไทย :

ก. ข้อมูลปฐมภูมิ

มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย. พระไตรปิฎกภาษาไทย ฉบับมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย.
กรุงเทพมหานคร : โรงพิมพ์มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๓๙

ข. ข้อมูลทุติยภูมิ

(๑) หนังสือ :

จรรจา สุวรรณทัต, ประมวลบทความทางวิชาการระหว่างปี พ.ศ. ๒๕๒๖-๒๕๓๑ ฉบับ
อภินันทนาการครบรอบ ๓๓ ปี สถาบันวิจัยพุทธธรรมศาสตร์
มหาวิทยาลัยศรีนครินทรวิโรฒ ประสานมิตร, รวบรวมจัดพิมพ์โดย
สถาบันวิจัยพุทธธรรมศาสตร์ มหาวิทยาลัยศรีนครินทรวิโรฒ ประสานมิตร,
กรุงเทพมหานคร : สถาบันวิจัยพุทธธรรมศาสตร์ มหาวิทยาลัยศรีนครินทรวิโรฒ
ประสานมิตร, ๒๕๓๑.

นภาจ ช่วยโต และดวงเดือน พันธมนาวิน, “ลักษณะจิตลักษณะที่เกี่ยวข้องกับการบวชใน
พระพุทธศาสนาของชาวไทยในภาคใต้”, รายงานการวิจัย, คณะพัฒนาศึกษา
และสิ่งแวดล้อม สถาบันบัณฑิตพัฒนบริหารศาสตร์, ๒๕๒๓.

ดวงเดือน พันธมนาวิน, ทัศนคติต่อการปฏิบัติธรรม การวิจัยและการพัฒนาบุคคล. กรุงเทพมหานคร :
โครงการส่งเสริมเอกสารวิชาการ สถาบันบัณฑิตพัฒนบริหารศาสตร์, ๒๕๓๘.

_____, จิตวิทยาจริยธรรมและจิตวิทยาภาษาพฤติกรรมศาสตร์,
กรุงเทพมหานคร : ไทยวัฒนาพานิช, ๒๕๒๔.

_____, “ปัจจัยทางจิตสังคมที่เกี่ยวข้องกับพฤติกรรมการสนับสนุนทางสังคม
ของหัวหน้าสถานีนอามัยตำบล, รายงานการวิจัย, คณะพัฒนาศึกษาและ
สิ่งแวดล้อม สถาบันบัณฑิตพัฒนบริหารศาสตร์, พ.ศ. ๒๕๔๗.

ดวงเดือน พันธมนาวิน และคณะ, “ความเชื่อและการปฏิบัติทางพุทธศาสนาของคนไทย :
การปลูกฝังอบรมและคุณภาพชีวิต”, รายงานการวิจัย, คณะพัฒนาศึกษา
และสิ่งแวดล้อม สถาบันบัณฑิตพัฒนบริหารศาสตร์, ๒๕๕๐.

ดวงเดือน พันธุมนาวิน และเพ็ญแข ประจันปัจฉิม, จริยธรรมของเยาวชนไทย รายงานการวิจัย ฉบับที่ ๒๑, สถาบันวิจัยพฤติกรรมศาสตร์ มหาวิทยาลัยศรีนครินทรวิโรฒ ประสานมิตร, ๒๕๒๐.

ดุจเดือน พันธุมนาวิน, ผศ.ดร., **หลักและวิธีการประมวลเอกสารเพื่อความเป็นเลิศในการวิจัยทางจิตพฤติกรรมศาสตร์**. กรุงเทพมหานคร : โครงการส่งเสริมเอกสารวิชาการ สถาบันบัณฑิตพัฒนบริหารศาสตร์, ๒๕๔๙.

ถวิล ธาราโกชน, จิตวิทยาสังคม. กรุงเทพมหานคร : บริษัท โอ.เอส.พรินติ้งเฮาส์, ๒๕๓๒.

ทองหล่อ วงษ์ธรรมมา, รศ.ดร., **พุทธศาสน์เบื้องต้น**. กรุงเทพมหานคร : บริษัท เอ.อาร์ มีเดีย จำกัด, ๒๕๕๒.

ธวัชชัย ชัยจิรฉายากุล, **จุดหมายสำหรับการเรียนการสอนและการพัฒนาหลักสูตร : แนวคิดและแนวปฏิบัติ**, กรุงเทพมหานคร : สำนักพิมพ์โอเดียนสโตร์, ๒๕๒๗.

บัณฑิตวิทยาลัย มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, **คู่มือบัณฑิตศึกษา**, โรงพิมพ์มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย. ๒๕๕๑.

บัณฑิตวิทยาลัยและภาควิชาจิตวิทยา คณะมนุษยศาสตร์ มจร., **คู่มือนิสิตปริญญาโท หลักสูตรพุทธศาสตรมหาบัณฑิต (พธ.ม.) สาขาวิชาชีวิตและความตาย**, โรงพิมพ์มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย. ๒๕๕๐.

ประชิด เขยกิจวงศ์. **พื้นฐานการศึกษาผู้ใหญ่และการศึกษาต่อเนื่อง**. กรุงเทพมหานคร : มหาวิทยาลัยรามคำแหง, ๒๕๔๑.

ปพาณี วิถีวัฒนา, **สังคมวิทยา**. กรุงเทพมหานคร : ไทยวัฒนาพานิช, ๒๕๒๓.

ปัญญานันโท, **พระพุทธะกับวิทยาศาสตร์**. กรุงเทพมหานคร : สำนักพิมพ์ฟรีมายด์, ๒๕๕๑.

ฝน แสงสิงแก้ว, **เรื่องของสุขภาพจิต**. กรุงเทพมหานคร : โรงพิมพ์ชวนพิมพ์, ๒๕๒๒.

พระชาย วรธมโม และ พระไพศาล วิสาโล, **ฉลาดทำบุญ รวมเรื่องน่ารู้คู่มือทำบุญให้ถูกวิธี**, กรุงเทพมหานคร : บริษัท เคล็ดไทย จำกัด, ๒๕๔๙.

พระธรรมปิฎก (ป.อ.ปยุตฺโต), **พจนานุกรมพุทธศาสตร์ ฉบับประมวลธรรม**.

กรุงเทพมหานคร : โรงพิมพ์มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๔๖.

_____, **พุทธธรรม ฉบับปรับปรุงและขยายความ**. กรุงเทพมหานคร : โรงพิมพ์มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๔๑.

_____, **พระพุทธศาสนาพัฒนาคนและสังคม**. กรุงเทพมหานคร : กระทรวงมหาดไทย, ๒๕๔๐.

_____, **ก้าวไปในบุญ**. กรุงเทพมหานคร : โรงพิมพ์มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๔๗.

พระพรหมคุณาภรณ์ (ป.อ.ปยุตฺโต), การพัฒนาที่ยั่งยืน. กรุงเทพมหานคร : บริษัท สหธรรมิก จำกัด, ๒๕๕๐.

_____, พจนานุกรมพุทธศาสตร์ ฉบับประมวลศัพท์. กรุงเทพมหานคร : โรงพิมพ์มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๕๑.

พระไพศาล วิสาโล, ทำบุญให้สุภาพดี. กรุงเทพมหานคร : บริษัทเกียวกูโตเนชั่น พรินติ้ง เซอร์วิส จำกัด, ๒๕๕๒.

พระมหาแสวง โชติปาโล, บุญกิริยาวัตถุ ๑๐ ประการ, ถอดความจากคัมภีร์อภิธรรมมัตถะสังคหะและคัมภีร์อภิธรรมมัตถะวิภาวินี. กรุงเทพมหานคร : มูลนิธิแนบมหาธีรานท์, ๒๕๓๑.

พระศรีคัมภีรญาณ (สมจินต์ สมมาปญโญ), รศ.ดร., แนวการเขียนหัวข้อ โครงร่าง และวิทยานิพนธ์, บัณฑิตวิทยาลัย : โรงพิมพ์มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๕๒.

พระสัทธัมมโชติกะ ฐัมมาจริยะ, ปรมัตถโชติกะ ปริเฉทที่ ๑-๒-๖ เรื่อง จิต เจตสิก รูปนิพพาน ของหลักสูตรชั้นจุฬารามาสถาภิธรรมิกะตรี, ๒๕๕๑.

พรพิมล วรวิฑูรทวงศ์, ทศนคติและการเปลี่ยนทศนคติ จิตวิทยาสังคม.

กรุงเทพมหานคร : สำนักพิมพ์สยามศึกษา, ๒๕๒๘.

รุ่งอรุณ, คู่มือสร้างบุญ อุ้มใจตลอดชาติ, กรุงเทพมหานคร : บริษัท บิสส์เดย์ จำกัด, ๒๕๕๒.

ลิขิต กาญจนภรณ์, ผศ., “มนุษย์สัมพันธ์และกระบวนการกลุ่ม” จิตวิทยาและสังคมวิทยาพื้นฐานเพื่อการแนะแนว. กรุงเทพมหานคร : โรงพิมพ์ชวนพิมพ์, ๒๕๔๓.

วีระ ไชยศรีสุข, สุขภาพจิต. กรุงเทพมหานคร : ดันอ้อ แกรมมี่ จำกัด, ๒๕๓๙.

สมเด็จพระญาณสังวร, สมเด็จพระสังฆราช สกลมหาสังฆปริณายก, วิธีสร้างบุญบารมี.

ขอนแก่น : ศูนย์ปฏิบัติธรรมเวฬุวัน, ๒๕๕๑.

สมคิด แผนสมบุรณ์, ยอดบุญ. กรุงเทพมหานคร : โรงพิมพ์บริษัทสหธรรมิก จำกัด, ๒๕๔๙.

สุจินต์ บริหารวนเขตต์ และวันทนา ทิพวัลย์, บุญกิริยาวัตถุ. กรุงเทพมหานคร : มูลนิธิศึกษาและเผยแพร่พุทธศาสนา, ๒๕๓๘.

สถิตยวงศ์ วงศ์สุวรรณ, รศ., จิตวิทยาสังคม. กรุงเทพมหานคร : เจริญรัตน์การพิมพ์, ๒๕๒๙.

สุวัฒน์ วัฒนวงศ์, รวมบทความแนวคิดทางอาชีวศึกษาและการศึกษาผู้ใหญ่, กรุงเทพมหานคร : สำนักพิมพ์แห่งจุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย, ๒๕๕๑.

สุวิไล เรียงวัฒนสุข, ผศ., จิตวิทยาสังคม. กรุงเทพมหานคร : บริษัทรุ่งศิลป์การพิมพ์ (๑๙๗๗) จำกัด, ๒๕๒๗.

- สุรพงษ์ ชูเดช และวิภาวี เอี่ยมวรเมธ, “ตัวแปรในการทำนายสุขภาพจิตและการปรับตัวของ นักศึกษามหาวิทยาลัยเทคโนโลยีพระจอมเกล้าธนบุรี”, วารสารวิจัยและพัฒนา มจร., ปีที่ ๒๕ ฉบับที่ ๓ (กรกฎาคม-กันยายน ๒๕๕๕) : ๒๑๘.
- สุรพล ไชยเสนะ, “ปัจจัยที่มีผลต่อความก้าวหน้าในการดูแลผู้ป่วยจิตเภทของครอบครัว”, รายงานการวิจัย โรงพยาบาลศรีธัญญา, กรมการแพทย์, ๒๕๓๖.
- สมศักดิ์ บุญปู, ผศ.ดร., **พระสงฆ์กับการศึกษาไทย**. กรุงเทพมหานคร : โรงพิมพ์ มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๕๒.
- อรรถสิทธิ์ เวชชาชีวะ, ศ.นพ., พจนานุกรมฉบับราชบัณฑิตยสถาน พ.ศ. ๒๕๕๒.
- Ajen, I., & Fishbein, M., 1980. Understanding attitude and Predicting Social Behavior, New Jersey : Pentice-Hall., Inc.: 5-11., อ้างใน กุหลาบ ไทรโพธิ์ภู, ปัจจัยทางจิตสังคมที่เกี่ยวข้องกับพฤติกรรมการรักษาความสะอาดของนักเรียนมัธยมศึกษาตอนต้น, **ภาคินพนธ์ ศิลปศาสตรมหาบัณฑิต (พัฒนาสังคม)** คณะพัฒนาสังคม สถาบันบัณฑิตพัฒนบริหารศาสตร์ ๒๕๔๖.
- Bandura, A., Social foundation of thought and action. A Social Cognitive Theory” Stanford University, New Jersey : Prentice-Hall, Inc. : 51-69 อ้างใน สุภาสิณี นุ่มเนียน, “ปัจจัยทางสภาพแวดล้อม และจิตลักษณะที่เกี่ยวข้องกับพฤติกรรมรับผิดชอบต่อหน้าที่ของนักเรียนมัธยมศึกษาตอนต้น”, **วิทยานิพนธ์ศิลปศาสตรมหาบัณฑิต (พัฒนาสังคม)**, คณะพัฒนาสังคม : สถาบันบัณฑิตพัฒนบริหารศาสตร์, ๒๕๔๖.
- Bandura, A., Self-Efficacy, New York : W.H.Freeman, 1977, p 89, อ้างใน สุมิตรา เจริญพันธ์, “จิตลักษณะและประสบการณ์ที่เกี่ยวข้องกับพฤติกรรมการเรียนคณิตศาสตร์ของนักเรียนชั้นมัธยมศึกษาตอนปลาย”, **วิทยานิพนธ์ศิลปศาสตรมหาบัณฑิต (พัฒนาสังคม)**, (คณะพัฒนาสังคม : สถาบันบัณฑิตพัฒนบริหารศาสตร์, ๒๕๔๕.
- Jahoda, 1970, 3-4, อ้างใน ดวงเดือน พันธุมนาวิน และเพ็ญแข ประจันปัจฉิก, ความสัมพันธ์ภายในครอบครัวสุขภาพจิต และจริยธรรมของนักเรียนวัยรุ่นไทย, รายงานการวิจัย ฉบับที่ ๒๖, สถาบันวิจัยพฤติกรรมศาสตร์ มหาวิทยาลัยศรีนครินทรวิโรฒ ประสานมิตร, ๒๕๒๔.

Kohlberg, L., Moral development and behavior : theory, research, and social issues, (New York : Holt, Rinehart, and Winson, 1976), p. 31-53, อ้างใน ดวงเดือน พันธุมนาวิน, ศ.ดร. **ทฤษฎีต้นไมจริยธรรม การวิจัยและการพัฒนาบุคคล**, พิมพ์ครั้งที่ ๑, กรุงเทพมหานคร : โครงการส่งเสริมเอกสารวิชาการ สถาบันบัณฑิตพัฒนบริหารศาสตร์, ๒๕๓๘.

Kriegh, H.Z. and Perko, J.E. (1980). Psychiatric and Mental Health Nursing. 2nd ed. Verginia : Reston Publishing Co., Inc. อ้างใน เจษฎา หนูรุ่ม, ปัจจัยจิตลักษณะที่ส่งผลต่อจิตสาธารณะของนักเรียนช่วงชั้นที่ ๓ โรงเรียนสาธิตในสังกัดมหาวิทยาลัยศรีนครินทรวิโรฒ, **ปริญาการศึกษามหาบัณฑิต**, บัณฑิตวิทยาลัย มหาวิทยาลัยศรีนครินทรวิโรฒ, ๒๕๕๑.

World Health Organization – WHO., Fact Sheet Geneva : WHO Press Office. No. 130 (August) : 1 (1996), อ้างใน เจษฎา หนูรุ่ม, ปัจจัยจิตลักษณะที่ส่งผลต่อจิตสาธารณะของนักเรียนช่วงชั้นที่ ๓ โรงเรียนสาธิตในสังกัดมหาวิทยาลัยศรีนครินทรวิโรฒ, **ปริญาการศึกษามหาบัณฑิต**, บัณฑิตวิทยาลัย มหาวิทยาลัยศรีนครินทรวิโรฒ, ๒๕๕๑.

(๒) วิทยานิพนธ์ :

กมลวรรณ สุวรรณโชติ, “ปัจจัยเชิงเหตุแบบบูรณาการของบ้าน สถานศึกษา และจิตลักษณะที่เกี่ยวข้องกับพฤติกรรมการเป็นกัลยาณมิตรของนักศึกษาปริญญาตรี”, **ปริญาวิทยานิพนธ์ศิลปศาสตรมหาบัณฑิต**, คณะพัฒนาสังคมและสิ่งแวดล้อม สถาบันบัณฑิตพัฒนบริหารศาสตร์, พ.ศ. ๒๕๔๘.

เกษม จันทร, “ปัจจัยทางจิตสังคมที่เกี่ยวข้องกับการต้านทานการเสพติด”, **ภาคินิพนธ์ปริญามหาบัณฑิต**, บัณฑิตวิทยาลัย : สถาบันบัณฑิตพัฒนบริหารศาสตร์, ๒๕๔๑).

คุณาพัฒน์ ชยานิช, “ปัจจัยทางจิตสังคมที่เกี่ยวข้องกับพฤติกรรมการเป็นพลเมืองดีที่ยั่งยืนของนักเรียนที่เข้าร่วมโครงการเยาวชนคนดีศรีสุพรรณ”, **ปริญาวิทยานิพนธ์ศิลปศาสตรมหาบัณฑิต**, คณะพัฒนาสังคมและสิ่งแวดล้อม สถาบันบัณฑิตพัฒนบริหารศาสตร์, พ.ศ. ๒๕๕๐.

ดนัย ปรีชาเพิ่มประสิทธิ์, “หลักสูตรการศึกษาของมหาวิทยาลัยสงฆ์ไทยกับการเผยแผ่พระธรรมวินัย” , **วิทยานิพนธ์ศิลปศาสตรมหาบัณฑิต** บัณฑิตวิทยาลัย จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย, พ.ศ. ๒๕๔๕.

พระมหาชัยณรงค์ วรณชโย (เทศสาย), “การศึกษาเรื่องศีลในคัมภีร์พระพุทธศาสนาเถรวาท”,
วิทยานิพนธ์พุทธศาสตรมหาบัณฑิต บัณฑิตวิทยาลัย มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, พ.ศ. ๒๕๔๘.

พระมหาไชยา กาละปักษ์, “ปัจจัยเชิงเหตุแบบบูรณาการของบ้าน สถานศึกษา สื่อ และจิต
 ลักษณะที่เกี่ยวข้องกับพฤติกรรมสุขภาพบุรุษของนักเรียนอาชีวศึกษา”, **ปริญญา
 นิพนธ์ศิลปศาสตรมหาบัณฑิต**, คณะพัฒนาสังคมและสิ่งแวดล้อม สถาบัน
 บัณฑิตพัฒนบริหารศาสตร์, ๒๕๕๐.

พระมหาอานนท์ ชวนาภิภู (แสนแป้), “การศึกษาเรื่องทานในพระไตรปิฎกที่มีต่อสังคมไทย”,
วิทยานิพนธ์พุทธศาสตรมหาบัณฑิต บัณฑิตวิทยาลัย มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๔๘), พ.ศ. ๒๕๔๘.

พระมหาเอกนรินทร์ เอกนโร (วงษ์จันทร์), “บุญในพุทธปรัชญาเถรวาทและปรัชญาคริสต์นิกาย
 โรมันคาทอลิก โดยศึกษารวบรวมข้อมูลจากคัมภีร์พระไตรปิฎก คัมภีร์ไบเบิล และ
 วรรณกรรมทางศาสนาที่มีส่วนเกี่ยวข้องกับเรื่องบุญ”, **วิทยานิพนธ์พุทธศาสตร
 มหาบัณฑิต** บัณฑิตวิทยาลัย มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย,
 ๒๕๓๖.

พัชนี มานะวาณิชยเจริญ, “ทัศนคติและพฤติกรรมเกี่ยวกับเรื่อง บุญกิริยาวัตถุ๑๐ ของพุทธ
 สิกขชนไทยรุ่นใหม่ : ศึกษาเฉพาะกรณีนักศึกษาชมรมพุทธศาสน์ สถาบัน
 เทคโนโลยีราชมงคล ในเขตกรุงเทพมหานคร”, **วิทยานิพนธ์ศิลปศาสตร
 มหาบัณฑิต** บัณฑิตวิทยาลัย มหาวิทยาลัยรามคำแหง พ.ศ. ๒๕๔๖.

ภัทรกร อิศระภาคย์, “ปัจจัยเชิงเหตุแบบบูรณาการระหว่าง ครอบครัว สังคมและจิตลักษณะที่
 เกี่ยวข้องกับพฤติกรรมการทำงานขยันอย่างเหมาะสมของนักเรียนมัธยมศึกษาตอน
 ปลาย” **วิทยานิพนธ์, ศิลปศาสตรมหาบัณฑิต (พัฒนาสังคม) คณะพัฒนาสังคม
 และสิ่งแวดล้อม สถาบันบัณฑิตพัฒนบริหารศาสตร์**, ๒๕๕๐.

รังสรรค์ หังสนาวิน, “ลักษณะทางจิตสังคมที่เกี่ยวข้องกับการทำงานอย่างมุ่งมั่นผลสัมฤทธิ์ของ
 พัฒนาการ”, **ปริญญานิพนธ์ศิลปศาสตรมหาบัณฑิต**, คณะพัฒนาสังคมและ
 สิ่งแวดล้อม สถาบันบัณฑิตพัฒนบริหารศาสตร์, ๒๕๔๕.

ศศิธร เกษรมาศ, “หลักการปฏิบัติธรรมของพระภิกษุสงฆ์ชาวต่างประเทศที่เข้ามาบรรพชา
 อุปสมบทในพระพุทธศาสนา: ศึกษากรณีวัดป่านานาชาติกับวัดปากน้ำภาษีเจริญ”,
วิทยานิพนธ์ศิลปศาสตรมหาบัณฑิต บัณฑิตวิทยาลัย มหาวิทยาลัยรามคำแหง,
 พ.ศ. ๒๕๔๕.

- สรกานต์ ศรีทองอ่อน, “คำสอนเรื่องการสร้างบารมีของวัดพระธรรมกาย”, **วิทยานิพนธ์ศิลปศาสตรมหาบัณฑิต** (บัณฑิตวิทยาลัย จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย, พ.ศ. ๒๕๔๗).
- สุวลัย ชำรงค์สกุลศิริ, “ตัวแปรที่เกี่ยวข้องกับพฤติกรรมการกำจัดขยะมูลฝอยอย่างต้องของนักเรียนระดับมัธยมศึกษาในเขตกรุงเทพมหานคร”, **วิทยานิพนธ์ปริญญาการศึกษามหาบัณฑิต**, บัณฑิตวิทยาลัย : มหาวิทยาลัยศรีนครินทรวิโรฒ, ๒๕๓๗.
- อัจฉรา วงศ์พัฒนามงคล, “ตัวแปรทางพฤติกรรมศาสตร์ที่เกี่ยวข้องกับการศึกษาต่อในระดับบัณฑิตศึกษา”, **วิทยานิพนธ์ปริญญาการศึกษามหาบัณฑิต**, บัณฑิตวิทยาลัย : มหาวิทยาลัยศรีนครินทรวิโรฒ ประสานมิตร, ๒๕๕๓.
- อัฐวัน หงิมรักษา, “กระบวนการขัดเกลาทางสังคมและพัฒนาบุคลาการของวัดพระธรรมกาย”, **วิทยานิพนธ์ศิลปศาสตรมหาบัณฑิต**, บัณฑิตวิทยาลัย : จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย, ๒๕๔๖.

(๓) บทความ/สาระสังเขปออนไลน์

- กรมหลวงวชิรญาณวรโส. นักรรรมเอก-มงคลวิเสสสถา. [ซีดี-รอม]. **สาระสังเขปจาก : พระไตรปิฎก และธรรมนิพนธ์ (ร.ศ. ๑๒๙)**. กรมหลวงวชิรญาณวรโส วัดบวรนิเวศวิหารวันที่ ๒๖ พฤศจิกายน ร.ศ. ๑๒๙ มงคลวิเสสสถา : ๕.
- เครือข่ายชีวิตศึกษา : เครือข่ายเพื่อการเรียนรู้และเข้าใจชีวิต. (ออนไลน์). แหล่งที่มา : <http://jivit.net/>, สืบค้นวันที่ ๑๑ กุมภาพันธ์ ๒๕๕๔.
- ดุจเดือน พันธมนาวิน, “การสนับสนุนทางสังคมของหัวหน้า : ความหมาย วิถีวัด และแนวทางการพัฒนา” ในเอกสารประกอบการสัมมนาเรื่อง “ผลผลิตวิจัยระบบพฤติกรรมไทยเร่งไขปัญหา ร่วมพัฒนาเยาวชน กรุงเทพฯ : สำนักงานคณะกรรมการวิจัยแห่งชาติ, ๒๕๔๗. (อัดสำเนา)
- ทวี สุขสมโภชน์, **กฎแห่งกรรม**, อภิธรรมโชติกะวิทยาลัย มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย (เอกสารประกอบการศึกษาพระอภิธรรมทางไปรษณีย์ ชุดที่ ๗.๑) : ๑๙.
- นักรรรมเอก-ธรรมสมบัติ (หมวด ๑๒ คาทาธรรมบทแปล)-หน้าที่ ๑๕ พระธรรมสังคากาจารย์ อรรถกถาพระธรรมบทกรม-วชิรญาณวรโสวันที่ ๗ เมษายน พุทธศักราช ๒๕๕๗.

พระธรรมโกศาจารย์ (ประยูร ธมฺมจิตฺโต) ศ.ดร., อธิการบดี มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย ปาฐกถาวิชาชีวิตและความตายในพระพุทธศาสนา :
 แนวทางการศึกษาวิจัย เรื่อง กรณีศึกษาเกี่ยวกับชีวิตและความตาย
 แสดงเมื่อวันเสาร์ที่ ๑ กันยายน ๒๕๕๐ กับนิสิตปริญญาโท สาขาวิชาชีวิตและความตาย ณ อาคารเรียนมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย วัดศรีสุदारาม บางขุนนนท์ เขตบางกอกน้อย กรุงเทพมหานคร.

(๔) เอกสารที่ไม่ได้ตีพิมพ์เผยแพร่ :

ฉัตรชัย สุจริตกุล, เอกสารประกอบการบรรยาย เรื่อง บุญกิริยาวัตถุ ๑๐, (ยุวพุทธวิถีสมาคมแห่งประเทศไทยในพระบรมราชูปถัมภ์), ๒๕๕๐. (อัดสำเนา)
 บัณฑิตวิทยาลัยร่วมกับภาควิชาจิตวิทยา คณะมนุษยศาสตร์ มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, คู่มือการฝึกปฏิบัติการดูแลผู้ป่วยแบบองค์รวมเชิงพุทธ, (สาขาวิชาชีวิตและความตาย, ๒๕๕๒). (ถ่ายเอกสารเย็บเล่ม)

(๕) ภาษาอังกฤษ

1. Books

Cultrona, C.E., & Suhr, J. A., **Social Support Communication in the Context of Marriage : An Analysis of Couples Supportive Interactions, In The Communication of Social Support : Message, Interactions, Relationships and Community**. B. Burtson, T. Albrecht, & I. Sarason eds. Newbury, C.A. : Sage. Pp. 3-4, 113-135, 1996: 3-4).

Walter Mischel, **Self-control. Introduction to personality : third edition**, Holt, Rinebart and Winston, Inc., 1974.

ภาคผนวก ก
เครื่องมือที่ใช้ในการวิจัย

แบบสอบถามเพื่อการวิจัย

เรื่อง

การศึกษาปัจจัยทางจิตสังคมที่มีผลต่อจิตบุญกุศลของนิสิตสาขาวิชาชีวิตและความตาย
หลักสูตรพุทธศาสตรมหาบัณฑิต มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย

คำชี้แจง

๑. แบบสอบถามชุดนี้ จัดทำขึ้นเพื่อศึกษาปัจจัยทางจิตสังคมที่มีผลต่อจิตบุญกุศล ของนิสิตสาขาวิชาชีวิตและความตาย หลักสูตรพุทธศาสตรมหาบัณฑิต มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย ผู้วิจัยขอความอนุเคราะห์จากท่านได้โปรดตอบแบบสอบถามตามความคิดเห็นของท่านทุกข้อคำถาม คำตอบของท่านผู้วิจัยจะรักษาไว้เป็นความลับ และจะไม่มีผลกระทบต่อการปฏิบัติงานของท่าน หรือหน่วยงานที่ท่านรับผิดชอบ เนื่องจากผู้วิจัยจะนำคำตอบของท่านไปใช้วิเคราะห์ในภาพรวมเท่านั้น

๒. แบบสอบถามชุดนี้ประกอบด้วย ๘ ตอน ดังนี้

- ตอนที่ ๑ ข้อมูลทั่วไปของผู้ตอบแบบสอบถาม
- ตอนที่ ๒ แบบสอบถามเหตุผลเชิงจริยธรรม
- ตอนที่ ๓ แบบสอบถามลักษณะมุ่งอนาคต
- ตอนที่ ๔ แบบสอบถามสุขภาพจิต
- ตอนที่ ๕ แบบสอบถามการรับรู้ทัศนคติทางสังคม
- ตอนที่ ๖ แบบสอบถามการเห็นแบบอย่าง
- ตอนที่ ๗ แบบสอบถามการสนับสนุนจากคนรอบข้าง
- ตอนที่ ๘ แบบสอบถามจิตบุญกุศลของนิสิต (บุญกิริยาวัตถุ)

ขอขอบพระคุณทุกท่านที่ให้ความร่วมมือตอบแบบสอบถาม

นางอาภรทิพย์ สมบัติบริบูรณ์

นิสิตปริญญาโท พุทธศาสตรมหาบัณฑิต

สาขาวิชาชีวิตและความตาย

มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย

ตอนที่ ๑ ข้อมูลทั่วไปของผู้ตอบแบบสอบถาม

คำชี้แจง : โปรดทำเครื่องหมาย ✓ ใน ☐ ที่ตรงกับความเป็นจริงของท่าน

๑. สถานภาพ

☐ บรรพชิต

☐ คฤหัสถ์ชาย

☐ คฤหัสถ์หญิง

๒. อายุ

☐ ๒๐ – ๒๙ ปี

☐ ๓๐ – ๓๙ ปี

☐ ๔๐ – ๔๙ ปี

☐ ๕๐ – ๕๙ ปี

☐ ๖๐ ปีขึ้นไป

๓. วุฒิการศึกษา

☐ เปรียญธรรมเก้าประโยค

☐ ปริญญาตรี

☐ ปริญญาโท

☐ ปริญญาเอก

☐ อื่น ๆ (ระบุ).....

๔. อายุพรรษา/ประสบการณ์ทำงาน

☐ ต่ำกว่า ๕ ปี

☐ ๕ – ๑๐ ปี

☐ ๑๑ – ๒๐ ปี

☐ มากกว่า ๒๐ ปี

๕. รุ่นที่ศึกษา

☐ รุ่นที่ ๑

☐ รุ่นที่ ๒

☐ รุ่นที่ ๓

☐ รุ่นที่ ๔

ตอนที่ ๒ แบบสอบถามเหตุผลเชิงจริยธรรม

เหตุผลเชิงจริยธรรม

คำชี้แจง : คำถามเป็นเรื่องสั้น ๆ ของบุคคลต่าง ๆ ที่จะเลือกกระทำอย่างหนึ่ง ถ้านิสิตเป็นคน ๆ นั้น นิสิตจะกระทำเช่นนั้นด้วยเหตุผลใด คำตอบมีให้เลือก ๖ คำตอบ สำหรับแต่ละเรื่อง คำตอบใดตรงกับเหตุผลที่นิสิตคิดไว้ โปรดทำเครื่องหมาย ✓ ใน ☐ ที่ตัวเลือกนั้น ให้เลือกตอบได้เพียงคำตอบเดียว

๑. สมมติว่ามีชายคนหนึ่งขับรถยนต์ส่วนตัวมาตามถนนตามลำพังในเวลากลางคืนเพื่อกลับบ้าน ระหว่างทางพบเห็นว่ามีผู้ประสบอุบัติเหตุจากการที่รถจักรยานยนต์พลิกคว่ำอยู่ข้างถนน มีชาวบ้านแถวนั้นมุงดูอยู่หลายคน และบางคนโบกมือเป็นสัญญาณให้เขาจอดรถช่วยเหลือ ซึ่งเขาก็ได้หยุดรถให้ความช่วยเหลือนำส่งโรงพยาบาล ถ้าท่านเป็นชายคนนั้น เหตุผลสำคัญที่แท้จริงในการกระทำดังกล่าวก็คือ

- ☐ หวังว่าลงทุนช่วยเหลือไปคงไม่สูญเปล่าอาจได้รับผลตอบแทน
- ☐ คล้อยตามความต้องการของชาวบ้าน
- ☐ กลัวว่าเหตุการณ์จะเกิดขึ้นกับตนเองสักวันหนึ่ง
- ☐ เป็นหน้าที่ของสมาชิกที่ดีของสังคมที่จะช่วยเหลือกัน
- ☐ สงสาร เห็นว่าผู้ได้รับทุกข์ควรได้รับความช่วยเหลือ
- ☐ ถือหลักว่า ควรเสียสละ บำเพ็ญตนเป็นประโยชน์แก่ผู้อื่น

๒. มีหญิงวัยกลางคนคนหนึ่ง แต่งกายด้วยเสื้อผ้าขาดวิ่น อัมพาตคนหนึ่งเที่ยวเดินขอทานในตลาด มีผู้คนบางคนให้เศษเงินเป็นทานแก่ขอทานผู้นั้น ถ้าสมมติว่าท่านเป็นผู้ที่อยู่ในเหตุการณ์นั้น และได้ให้เศษเงินแก่ขอทานไป เหตุผลแท้จริงที่สำคัญที่สุดสำหรับการให้ก็คือ

- ☐ เห็นว่าน่าสงสาร มนุษย์ควรมีความเมตตากรุณาต่อกัน
- ☐ กลัวตนเองจะต้องตกอยู่ในลักษณะลำบากอย่างนั้นบ้าง
- ☐ ทำตามอย่างคนบางคน ซึ่งเป็นการกระทำที่น่าชื่นชม
- ☐ เห็นว่าบุคคลควรจะมีจิตแบ่งปันเพื่อลดความเห็นแก่ตัวลงไป
- ☐ เห็นว่าการให้ทานเป็นการปฏิบัติตามหลักศาสนา
- ☐ หวังว่าคงจะได้รับผลคุ้มค่าจากการให้ทานนี้

ตอนที่ ๒ แบบสอบถามเหตุผลเชิงจริยธรรม (ต่อ)

๓. บุคคลบางคนบางกลุ่ม มีความคิดเห็นว่า ระบบสังคม เศรษฐกิจ และการปกครอง ทำให้เกิดปัญหาความทุกข์ยาก และความไม่เป็นธรรมขึ้นในสังคม แล้วก็เข้าป่าทนทุกข์ยาก จีบอาวุธเป็นปฏิปักษ์กับฝ่ายบ้านเมือง ทำให้เกิดการรบพุ่งฆ่าฟันกันเอง ในระหว่างคนในชาติขึ้น แต่ในที่สุดก็มีจำนวนมากที่ออกจากป่ามามอบตัวกับทางราชการ เป็นกลุ่มร่วมพัฒนาชาติ ตามนโยบายของรัฐบาลที่จะไม่เอาโทษกับผู้เข้ามามอบตัว ถ้าท่านเป็นบุคคลในกลุ่มนั้น เหตุผลแท้จริงที่สำคัญในการตัดสินใจเข้ามามอบตัวคือ

- ☐ ทนความอดอยากไม่ไหว เสี่ยงต่ออันตราย
- ☐ เมื่อเขาตีมา เราก็ดีตอบ เข้ามอบตัวอยู่สุขสบายกว่า
- ☐ เพื่อน ๆ เข้ามอบตัวกันมาก ทำตัวให้เหมือนเพื่อน
- ☐ เห็นว่ามีโอกาสพัฒนาชาติเช่นกัน
- ☐ เพื่อความสามัคคีระหว่างคนในชาติ
- ☐ การเข่นฆ่ากัน เป็นความหลงผิด เป็นบาปน่าละอาย

๔. ณ ร้านหม้อแห่งหนึ่ง วันหนึ่งมีคนไข้ผู้หนึ่งลักษณะท่าทางคล้ายคนร้าย เดินกะเผลกเข้ามาในร้าน ขอให้หมอช่วยผ่าตัดเอากระสุนปืนที่ฝังอยู่ในขาของเขาส่งออกให้ โดยไม่ยอมไปโรงพยาบาลตามคำแนะนำของหมอ ซึ่งหมอก็รับดูแลช่วยเหลือให้เป็นที่น่าพอใจ โดยไม่แจ้งพฤติกรรมที่น่าสงสัยให้ตำรวจทราบ ตามความผิดของท่าน เหตุผลที่สำคัญแท้จริงในการรักษาพยาบาลของหมอ ก็คือ

- ☐ หวังจะได้เงินค่ารักษาจากคนเจ็บ ซึ่งคาดว่าจะได้มากพอสมควร
- ☐ กลัวคนเจ็บจะมาทำร้ายเอาภายหลัง ถ้าไม่รักษาหรือแจ้งให้ตำรวจทราบ
- ☐ ทำตามหน้าที่และจรรยาบรรณของหมอ
- ☐ การให้การรักษายาบาลคนเจ็บไข้ได้ป่วยเป็นอุดมการณ์ของหมอ
- ☐ คิดว่าหม้อคนอื่น ๆ ก็คงทำเช่นเดียวกันนี้
- ☐ ความสงสาร โดยหวังว่าเขาจะทำประโยชน์ให้กับตนเองและสังคมต่อไป

๕. มงคลชัย ได้รับมอบหมายให้ดูแลรักษาทรัพย์สินของส่วนรวม ปรากฏว่า เขามีได้ยกยอกหรือแสวงหาผลประโยชน์เป็นของส่วนตัวเลย ซึ่งทำให้เขาได้รับการเชื่อถือไว้วางใจมาก ผู้คนต่างให้เหตุผลในการที่เขาปฏิบัติเช่นนั้นต่าง ๆ กัน ถ้าท่านเป็น มงคลชัย ท่านเห็นว่า เหตุผลใดเป็นเหตุผลที่สำคัญที่สุดและน่าจะเป็นเหตุผลที่แท้จริงในการปฏิบัติเช่นนั้น

- ☐ ถ้าทุจริตและถูกจับได้ อาจโดนประหารชีวิตก็ได้
- ☐ ความภาคภูมิใจที่ได้ทำประโยชน์ให้ส่วนรวม
- ☐ ทำตามหน้าที่ที่ได้รับมอบหมาย
- ☐ สบายใจที่ไม่โลภ และได้ทำตนมีคุณค่ามีประโยชน์
- ☐ ไม่อยากเสี่ยงกับผลตอบแทนที่ได้รับอยู่แล้ว
- ☐ ทำตามความเห็นชอบของผู้อื่น ทำให้ได้รับการยอมรับ

ตอนที่ ๒ แบบสอบถามเหตุผลเชิงจริยธรรม (ต่อ)

๖. สมมติว่า ท่านและเพื่อน ๆ ต่างมีสิทธิ์เลือกตั้ง ในการเลือกตั้งสมาชิกสภาผู้แทนราษฎรครั้งหนึ่ง ซึ่งในเขตที่ท่านมีสิทธิ์ลงคะแนนเสียง มีผู้สมัครรับเลือกตั้งหลายคน ท่านได้ทราบว่ามีการใช้อิทธิพลและอาจมีการทุจริตในการเลือกตั้งครั้งนี้ด้วย เพื่อน ๆ ของท่านส่วนใหญ่พากันไปใช้สิทธิ์ ซึ่งท่านก็ไปด้วย เหตุผลสำคัญที่น่าจะเป็นจริงเกี่ยวกับการไปใช้สิทธิ์ของท่านคืออะไร

- ☐ ทำเพื่อพรรคพวก ถ้าไม่ไปเพื่อน ๆ อาจติเตียนเอาได้
- ☐ รักษาสิทธิ์ของตนเอง เพื่อส่วนรวม
- ☐ เห็นว่าสมาชิกที่ดีของสังคมไม่ควรนอนหลับทับสิทธิ์
- ☐ ให้ความสำคัญกับการปกครองตามระบอบประชาธิปไตย
- ☐ สบายใจกับการทำตนเป็นประโยชน์แก่สังคม
- ☐ กลัวภัย ถ้าไม่ให้ความร่วมมือกับผู้มีอิทธิพล

๗. ในหมู่บ้านแห่งหนึ่ง เจ้าของบ้านหลังหนึ่งปลูกมะม่วงไว้ริมรั้ว กิ่งก้านจำนวนหนึ่งของมะม่วงต้นนั้นโผล่พ้นมายังถนนนอกบริเวณรั้วบ้าน มีผลมะม่วงห้อยย้อยออกมากร้าวบ้านหลายช่อ แต่ละช่อมีผลดกกำลังนารับประทาน สามารถเอื้อมมือเก็บได้ไม่ยากนัก สมมติว่าเป็นท่าน ท่านคิดอย่างไร

- ☐ สังคมยอมอยู่ได้เป็นสุข ถ้าผู้คนไม่เบียดเบียนกัน
- ☐ เราควรเคารพสิทธิ์ของผู้อื่น
- ☐ กลัวว่าถ้าถูกจับได้ จะได้รับอันตราย
- ☐ ได้ไม่คุ้มเสีย ไม่อยากเสีย
- ☐ ผิดกฎหมาย ผิดศีลธรรม
- ☐ ไม่มีใครเก็บเป็นตัวอย่างให้เห็น

๘. สมมติว่าในการสอบคราวหนึ่ง ท่านทำข้อสอบไม่ค่อยได้ แต่เพื่อนที่นั่งสอบอยู่ข้าง ๆ ท่านนั้นเป็นคนขยันขันแข็ง มีความรู้ดี เขาเข้าใจในความเดือดร้อนของท่าน และส่งกระดาษคำตอบให้ท่านดู เหตุผลของท่านในการตัดสินใจว่าจะไม่รับก็คือ

- ☐ กลัวว่าถูกจับได้ จะถูกลงโทษ
- ☐ ละอายใจตนเอง รู้สึกว่ามันไม่ยุติธรรมกับคนอื่น ๆ
- ☐ รู้สึกว่าเสียศักดิ์ศรี เป็นการทำลายความภาคภูมิใจของตนเอง
- ☐ อายเพื่อน เพราะยังไม่เห็นเพื่อน ๆ เขาลอกกัน
- ☐ เคารพกฎระเบียบในการสอบ ซึ่งห้ามไม่ให้ทุจริต
- ☐ อาจต้องตอบแทนบุญคุณ เป็นการเสี่ยงที่ได้ไม่คุ้มเสีย

ตอนที่ ๓ แบบสอบถามลักษณะมุ่งอนาคต

คำชี้แจง : คำถามต่อไปนี้ เป็นการให้เลือกตอบ ๕ ระดับ

โปรดทำเครื่องหมาย ✓ ใน ☐ ที่ตัวเลือกนั้น ให้เลือกตอบได้เพียงคำตอบเดียว

ที่	รายการ	ระดับการพิจารณา				
		จริงที่สุด	จริง	จริงบ้างไม่จริงบ้าง	จริงน้อย	จริงน้อยที่สุด
	ลักษณะมุ่งอนาคต					
๑	ข้าพเจ้าคิดว่า การกระทำความดีโดยขาดผู้รู้เห็น เป็น การกระทำที่สูญเปล่า					
๒	หากรายงานที่ข้าพเจ้าทำเสร็จแล้ว กลายเป็นผลงาน ของผู้อื่น ข้าพเจ้าจะหมดกำลังใจที่จะทำชิ้นต่อไป					
๓	ผลงานที่อาจารย์ไม่ยอมรับ แม้จะเป็นผลงานที่ดี ก็ เท่ากับเป็นผลงานที่ไร้ค่า					
๔	สิ่งตอบแทนที่ดีที่สุดในการสอบคือ คะแนน หรือเกรด					
๕	เมื่ออยู่ในสถานที่อื่น ข้าพเจ้าคิดว่า จะทำอะไรก็ได้ เพราะไม่มีใครรู้จักข้าพเจ้า					
๖	หากข้าพเจ้าพบเห็นสิ่งที่ยากได้มาก แม้จะมีราคาแพง ข้าพเจ้าก็จะตัดสินใจซื้อ และยอมอดในภายหลัง					
๗	ข้าพเจ้ามักจะทน ไม่ได้ หากมีความต้องการหรืออยาก ได้สิ่งใดมาก แต่ต้องรอคอยนาน					
๘	หากข้าพเจ้าเห็นว่า การกระทำดีของข้าพเจ้าไม่ได้รับ ผลตอบแทนที่คุ้มค่า ข้าพเจ้าจะหยุดการกระทำนั้นทันที					
๙	การวางแผนล่วงหน้าเป็นการกระทำที่ไร้ประโยชน์ เพราะมักไม่เป็นไปตามแผนที่วางไว้					
๑๐	ข้าพเจ้าคิดว่า คนเราควรหาความสุขใส่ตัวให้มากที่สุด ในขณะนี้ เพราะอนาคตเป็นสิ่งที่ไม่แน่นอน					

ตอนที่ ๔ แบบสอบถามสุขภาพจิต

ที่	รายการ	ระดับการพิจารณา				
		จริงที่สุด	จริง	จริงบ้างไม่จริงบ้าง	จริงน้อย	จริงน้อยที่สุด
	สุขภาพจิต					
๑	ข้าพเจ้ารู้สึกว่าคุณเป็นคนตื่นตัวตกใจง่าย					
๒	ข้าพเจ้ารู้สึกว่าคุณสนใจอะไรได้ไม่นาน					
๓	ข้าพเจ้ามีเรื่องกังวลใจอยู่เสมอ					
๔	ถ้ามีคนมาขัดใจเพียงเล็กน้อย ข้าพเจ้าจะโกรธได้ง่ายๆ					
๕	เมื่ออาจารย์ถามคำถามในห้องเรียน ถึงจะตอบได้ ข้าพเจ้าก็ไม่กล้าตอบ					
๖	ข้าพเจ้ารู้สึกกลัวโดยไม่รู้ว่าคุณกลัวอะไรอยู่บ่อยๆ					
๗	ข้าพเจ้ารู้สึกว่าคุณเป็นคนประหม่า					
๘	เวลาที่คุณรู้สึกดีใจมาก และเวลาเสียใจก็รู้สึกเสียใจมาก					
๙	บางครั้งข้าพเจ้ารู้สึกว่าตัวเองเป็นคนไม่ดีเลย					
๑๐	บางครั้งข้าพเจ้ารู้สึกอึดอัดอยากจะตะโกนออกไปดังๆ					

ตอนที่ ๕ แบบสอบถามการรับรู้ทัศนคติทางสังคม

ที่	รายการ	ระดับการพิจารณา				
		จริงที่สุด	จริง	จริงบ้างไม่จริงบ้าง	จริงน้อย	จริงน้อยที่สุด
	การรับรู้ทัศนคติทางสังคม					
๑	ต้องการให้นิสิตนำอาหารกลางวันมาแบ่งปันกันและรับประทานร่วมกัน					
๒	ต้องการให้นิสิตตรงต่อเวลา และมาเรียนให้ทันเวลา					
๓	ต้องการให้สาวคนดีไหว้พระก่อนและหลังเรียน					
๔	ต้องการให้มีการช่วยเหลือกันระหว่างเพื่อนนิสิต					
๕	ต้องการให้นิสิตจบการศึกษาภายในเวลา					
๖	ต้องการให้นิสิตอยู่ร่วมกันแบบพี่น้อง					
๗	ต้องการให้นิสิตมาร่วมกิจกรรมส่วนรวม					
๘	ต้องการให้นิสิตรู้จักแบ่งเวลาในการใช้ชีวิต					
๙	ต้องการให้นิสิตช่วยเหลือสังคมด้วยจิตกุศล					
๑๐	ต้องการให้นิสิตมีการแสดงออกในการแต่งกายที่ถูกต้องเหมาะสม					

ตอนที่ ๖ แบบสอบถามการเห็นแบบอย่าง

ที่	รายการ	ระดับการพิจารณา				
		จริงที่สุด	จริง	จริงบ้าง ไม่จริงบ้าง	จริงน้อย	จริงน้อยที่สุด
	การเห็นแบบอย่าง					
๑	ข้าพเจ้าเห็นเพื่อนนิสิตชอบชักชวนกันไปทำงาน					
๒	ข้าพเจ้าเห็นเพื่อนนิสิตตั้งใจเกี่ยวกับการรักษาศีล					
๓	ข้าพเจ้าเห็นเพื่อนนิสิตตั้งใจนั่งสมาธิ					
๔	ข้าพเจ้ามีความสนใจในการกระทำของเพื่อนนิสิต					
๕	เพื่อนนิสิตของข้าพเจ้าชอบไปทำงานเป็นประจำ					
๖	เพื่อนนิสิตของข้าพเจ้ามีกิริยาที่อ่อนน้อมอยู่เสมอ					
๗	เพื่อนนิสิตของข้าพเจ้าชอบฟังธรรมกันเสมอ					
๘	ข้าพเจ้าจะเก็บจำพฤติกรรมที่ดีของเพื่อนนิสิต					
๙	ข้าพเจ้าชอบไปปรึกษาหารือกับเพื่อนนิสิต					
๑๐	ข้าพเจ้าชอบไปช่วยเหลือสังคมกับเพื่อนนิสิต					
๑๑	ข้าพเจ้าชอบปฏิบัติตามธรรมร่วมกับเพื่อนนิสิต					
๑๒	ข้าพเจ้าอยากจะแสดงพฤติกรรมให้เหมือนเพื่อนนิสิต ที่ประทับใจ					
๑๓	ข้าพเจ้าเห็นเพื่อนนิสิตทำงานแล้วมีความสุข					
๑๔	ข้าพเจ้าเห็นเพื่อนนิสิตรักษาศีลแล้วมีกายวาจา เรียบร้อย					
๑๕	ข้าพเจ้าเห็นเพื่อนนิสิตภาวนาแล้วมีความสุข					
๑๖	ข้าพเจ้ามักจะทำบุญเหมือนเพื่อนนิสิต					

ตอนที่ ๗ แบบสอบถามการสนับสนุนจากครอบครัว

ที่	รายการ	ระดับการพิจารณา				
		จริงที่สุด	จริง	จริงบ้าง ไม่จริงบ้าง	จริงน้อย	จริงน้อยที่สุด
	การสนับสนุนจากครอบครัว					
๑	อาจารย์ยอมรับและมีความเข้าใจเมื่อนิสิตพบอุปสรรค					
๒	เพื่อนนิสิตให้กำลังใจเมื่อข้าพเจ้ามีปัญหาในการศึกษา					
๓	ข้าพเจ้ามีความผูกพันต่อเพื่อนนิสิต					
๔	อาจารย์ดูแลเอาใจใส่นิสิตเสมอ					
๕	อาจารย์แนะนำวิธีการศึกษาที่ดีให้ข้าพเจ้า					
๖	เพื่อนนิสิตช่วยแก้ปัญหาและหาทางออกที่ดีให้					
๗	อาจารย์ชักชวนให้ทำกิจกรรมที่เป็นประโยชน์					
๘	เพื่อนนิสิตช่วยให้ข้อมูลในการศึกษาแก่ข้าพเจ้าเสมอ					
๙	อาจารย์มีเวลาให้นิสิตเสมอ					
๑๐	เพื่อนนิสิตร่วมมือกันช่วยเหลือการจัดกิจกรรมของหลักสูตร					
๑๑	เพื่อนนิสิตช่วยเหลือในเรื่องวัสดุอุปกรณ์การศึกษา					
๑๒	อาจารย์ช่วยจัดสรรงบประมาณให้นิสิตทำกิจกรรม					

ตอนที่ ๘ แบบสอบถามจิตบุญกุศล (บุญกิริยาวัตถุ)

ที่	รายการ	ระดับการพิจารณา				
		จริงที่สุด	จริง	จริงบ้างไม่จริงบ้าง	จริงน้อย	จริงน้อยที่สุด
	ทานมัย (การให้สิ่งที่เป็นประโยชน์แก่ผู้รับ)					
๑	ในการให้ทานแต่ละครั้ง ข้าพเจ้าระลึกอยู่เสมอว่าเป็นการให้ด้วยกุศลจิต					
๒	ข้าพเจ้าให้ทาน หรือบริจาคทรัพย์ วัตถุ สิ่งของอยู่เป็นประจำ					
๓	การให้ทานเป็นการขจัดความเห็นแก่ตัวของข้าพเจ้า					
	ปัตติทานมัย (การอุทิศส่วนความดีให้ผู้อื่น)					
๔	ข้าพเจ้ามักอุทิศส่วนบุญกุศลที่ได้ทำทานให้ผู้อื่นได้รู้					
๕	ข้าพเจ้ามักจะอุทิศส่วนบุญกุศลที่ได้ทำแล้วให้แก่คนที่ตายไปแล้ว					
๖	ข้าพเจ้ามักจะอุทิศส่วนบุญกุศลให้ผู้อื่น โดยไม่สนใจว่าเขาจะอนุโมทนาหรือไม่ก็ตาม					
	ปัตตานุโมทนามัย (การยินดีในการทำความดีของผู้อื่น)					
๗	ข้าพเจ้ามักจะชื่นชมยินดีในบุญกุศลที่คนอื่นได้กระทำแล้วเสมอ					
๘	ข้าพเจ้าคิดว่า การทำบุญกุศลด้วยการอนุโมทนาด้วยความดีที่ไม่ต้องลงทุนอะไร					
๙	ข้าพเจ้าสามารถทำใจอนุโมทนาเมื่อรู้ข่าวที่ใครอนุโมทนาในการทำความดีของผู้อื่น					

ตอนที่ ๘ แบบสอบถามจิตบุญกุศล (บุญกิริยาวัตถุ) (ต่อ)

ที่	รายการ	ระดับการพิจารณา				
		จริงที่สุด	จริง	จริงบ้างไม่จริงบ้าง	จริงน้อย	จริงน้อยที่สุด
	ศีลมัย (การประพฤติดีทางกายและวาจา)					
๑๐	ข้าพเจ้ารักษาศีล โดยละเว้นการกระทำที่เบียดเบียนผู้อื่นให้เดือดร้อน					
๑๑	ข้าพเจ้ารักษาศีล เพราะต้องการขจัด โลภะ โทสะ ที่เกิดขึ้นทางกาย วาจา					
๑๒	ข้าพเจ้าเห็นว่าการรักษาศีลเป็นการพัฒนาคุณภาพชีวิตให้ดีขึ้น					
	อปจายนมัย (การประพฤติอ่อนน้อม)					
๑๓	ข้าพเจ้าพิจารณาอยู่เสมอว่าควรจะอ่อนน้อมต่อผู้ที่ควรอ่อนน้อม					
๑๔	ในการแสดงความอ่อนน้อม ถึงแม้ข้าพเจ้าจะมีได้แสดงทางกาย แต่ข้าพเจ้าจะแสดงออกทางวาจาหรือทางใจ					
๑๕	บางครั้งการไหว้ของข้าพเจ้าเป็นไปเพื่อแสดงการทักทายตามธรรมเนียมของสังคมเท่านั้น					
	เวทยาวัจจมัย (การช่วยเหลือการงานต่าง ๆ)					
๑๖	ข้าพเจ้ามักให้ความสงเคราะห์ช่วยเหลือผู้อื่นอยู่เสมอ					
๑๗	เมื่อข้าพเจ้าถูกไ้ว้วานให้ทำงาน ข้าพเจ้าก็จะทำด้วยใจที่ยินดี					
๑๘	ข้าพเจ้าช่วยเหลือผู้อื่นแม้เพียงเล็กน้อย ก็จะระลึกเป็นบุญด้วยเช่นกัน					

ตอนที่ ๘ แบบสอบถามจิตบุญกุศล (บุญกิริยาวัตถุ) (ต่อ)

ที่	รายการ	ระดับการพิจารณา				
		จริงที่สุด	จริง	จริงบ้างไม่จริงบ้าง	จริงน้อย	จริงน้อยที่สุด
	ภาวนามัย (การพัฒนาทางจิตใจ)					
๑๕	ขณะที่ข้าพเจ้าสวดมนต์ ข้าพเจ้าจะมีจิตใจที่ผ่องใส					
๒๐	ในการเจริญวิปัสสนา ข้าพเจ้ามีจิตตั้งมั่นเป็นสมาธิ					
๒๑	ข้าพเจ้าตั้งจิตอธิษฐานขอให้ตนเองมีจิตใจที่สงบ					
	ธัมมัสสวนมัย (การฟังพระธรรม)					
๒๒	ข้าพเจ้าเห็นว่าการได้ฟังพระธรรมของพระพุทธเจ้า เป็นสิ่งที่ประเสริฐที่สุดในชีวิต					
๒๓	ข้าพเจ้าเห็นว่า การมีศรัทธามั่นคงในพระรัตนตรัยมี เหตุปัจจัยจากการศึกษาพระธรรม					
๒๔	ข้าพเจ้าเห็นว่า การฟังพระธรรมมีประโยชน์ต่อการ ดำเนินชีวิต					
	ธัมมเทศนามัย (การแสดงธรรม)					
๒๕	ข้าพเจ้าเห็นว่า การเผยแพร่ธรรมะนั้นเป็นการทำนุ บำรุงศาสนา					
๒๖	ข้าพเจ้าเห็นว่า พระภิกษุควรเคารพในการแสดง ธรรมะของอุบาสก อุบาสิกา					
๒๗	ข้าพเจ้าเห็นว่า การแสดงธรรมะเป็นการให้ข้อคิด กับผู้อื่นให้รู้จักการดำเนินชีวิตที่ดี					

ตอนที่ ๘ แบบสอบถามจิตบุญกุศล (บุญกิริยาวัตถุ) (ต่อ)

ที่	รายการ	ระดับการพิจารณา				
		จริงที่สุด	จริง	จริงบ้างไม่จริงบ้าง	จริงน้อย	จริงน้อยที่สุด
	ทิณฐุกรรม (การทำความเห็นให้ถูกต้อง)					
๒๘	ข้าพเจ้ามีความเข้าใจในการให้ทานว่า เพื่อลดกิเลส คือ ความตระหนี่ในวัตถุ					
๒๙	ข้าพเจ้ามีความเข้าใจในการรักษาศีลว่า เพื่อการขัดเกลาจิตใจ คือ โลภะ โทสะ โมหะ					
๓๐	ข้าพเจ้ามีความเข้าใจในการปฏิบัติภาวนาว่า เพื่อระงับกิเลสที่ทำให้จิตใจเศร้าหมอง					

ขอความอนุเคราะห์ท่านให้ความคิดเห็นในการปลูกจิตบุญกุศลให้แก่חסิต ตามหัวข้อต่อไปนี้

ทาน (การให้วัตถุสิ่งของแก่ผู้อื่น)

.....

.....

.....

ศีล (การรักษาศีล ประพฤติตนตามระเบียบวินัยและอ่อนน้อมต่อบุคคลอื่น)

.....

.....

.....

ภาวนา (การฝึกจิตและเจริญปัญญา)

.....

.....

.....

ภาคผนวก ข
หนังสือออกในการดำเนินการวิจัย

ภาคผนวก ข
หนังสือออกในการดำเนินการวิจัย

บันทึกข้อความ

ส่วนงาน ภาควิชาจิตวิทยา คณะมนุษยศาสตร์ โทรศัพท์/โทรสาร ๐๒-๕๓๔-๕๕๓๕ ภายใน ๒๑๐๓

ที่ ศร ๖๑๐๔.๔/๑๓๕

วันที่ ๑ พฤศจิกายน ๒๕๕๓

เรื่อง เชิญเป็นผู้ทรงคุณวุฒิตรวจสอบความเที่ยงตรงของเครื่องมือ

เรียน พระมหาเผื่อน กิตติโสภโณ

ด้วยนางอารทิพย์ สมบัติบริบูรณ์ นิสิตปริญญาโท สาขาวิชาชีวิตและความตาย คณะมนุษยศาสตร์ มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย ได้รับอนุมัติหัวข้อและโครงการวิทยานิพนธ์ เรื่อง “ปัจจัยทางจิตสังคมที่ส่งผลต่อจิตบุญกุศลของนิสิตสาขาวิชาชีวิตและความตาย” โดยมีคณะกรรมการผู้ควบคุมวิทยานิพนธ์ ดังนี้

๑. พระเอกภักทร อภินุโท, ผศ.ดร.	ประธานกรรมการ
๒. ผศ.ดร.สิริวัฒน์ ศรีเครื่องดง	กรรมการ
๓. ผศ.ดร.เรงชัย หมั่นชนะ	กรรมการ

คณะกรรมการบริหารหลักสูตรพุทธศาสตรมหาบัณฑิต ได้พิจารณาเห็นว่า ท่านเป็นผู้เชี่ยวชาญที่มีความรู้ความสามารถ ที่จะให้คำแนะนำอันเป็นประโยชน์ต่อการสร้างเครื่องมือวิจัยของนักศึกษาได้เป็นอย่างดี

จึงเรียนมาเพื่อโปรดพิจารณาเป็นผู้เชี่ยวชาญตรวจสอบเครื่องมือวิจัยดังกล่าว และอนุโมทนาขอบคุณมา ณ โอกาสนี้

(ผู้ช่วยศาสตราจารย์ ดร.สิริวัฒน์ ศรีเครื่องดง)

หัวหน้าภาควิชาจิตวิทยา

ผู้อำนวยการหลักสูตร พห.ม.สาขาวิชาชีวิตและความตาย

รักษาการผู้ช่วยอธิการบดีฝ่ายกิจการทั่วไป

บันทึกข้อความ

ส่วนงาน ภาควิชาจิตวิทยา คณะมนุษยศาสตร์ โทรศัพท์/โทรสาร ๐๒-๔๓๔-๕๕๓๕ ภายใน ๒๑๐๓

ที่ ศร ๖๑๐๔.๔/๑๓๕

วันที่ ๑ พฤศจิกายน ๒๕๕๓

เรื่อง เชิญเป็นผู้ทรงคุณวุฒิตรวจสอบความเที่ยงตรงของเครื่องมือ

เรียน ผู้ช่วยศาสตราจารย์ ดร.ประยูร สุยะใจ

ด้วยนางอารทิพย์ สมบัติบริบูรณ์ นิสิตปริญญาโท สาขาวิชาชีวิตและความตาย คณะมนุษยศาสตร์ มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย ได้รับอนุมัติหัวข้อและโครงการวิทยานิพนธ์ เรื่อง “ปัจจัยทางจิตสังคมที่ส่งผลต่อจิตบุญกุศลของนิสิตสาขาวิชาชีวิตและความตาย” โดยมีคณะกรรมการผู้ควบคุมวิทยานิพนธ์ ดังนี้

๑. พระเอกภัทร อภินุโท, ผศ.ดร.	ประธานกรรมการ
๒. ผศ.ดร.ศิริวัฒน์ ศรีเครือคง	กรรมการ
๓. ผศ.ดร.เรงชัย หมื่นชนะ	กรรมการ

คณะกรรมการบริหารหลักสูตรพุทธศาสตรมหาบัณฑิต ได้พิจารณาเห็นว่า ท่านเป็นผู้เชี่ยวชาญที่มีความรู้ความสามารถ ที่จะให้คำแนะนำอันเป็นประโยชน์ต่อการสร้างเครื่องมือวิจัยของนักศึกษาได้เป็นอย่างดี

จึงเรียนมาเพื่อโปรดพิจารณาเป็นผู้เชี่ยวชาญตรวจสอบเครื่องมือวิจัยดังกล่าว และอนุโมทนาขอบคุณมา ณ โอกาสนี้

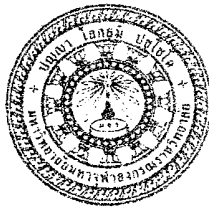
(ผู้ช่วยศาสตราจารย์ ดร.ศิริวัฒน์ ศรีเครือคง)

หัวหน้าภาควิชาจิตวิทยา

ผู้อำนวยการหลักสูตร พท.ม.สาขาวิชาชีวิตและความตาย

รักษาการผู้ช่วยอธิการบดีฝ่ายกิจการทั่วไป

ที่ ศธ ๖๑๐๔.๔/๑๘๓

ภาควิชาจิตวิทยา คณะมนุษยศาสตร์
มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย
วัดศรีสุदारาม เขตบางกอกน้อย
กรุงเทพมหานคร ๑๐๗๐๐
โทรศัพท์/โทรสาร. ๐-๒๔๓๔-๕๕๓๓

๑ พฤศจิกายน ๒๕๕๓

เรื่อง เชิญเป็นผู้ทรงคุณวุฒิตรวจสอบความเที่ยงตรงของเครื่องมือ

เรียน อาจารย์ วิชชุดา จิตโชติรัตน

สิ่งที่ส่งมาด้วย แบบสอบถามงานวิจัยและชุดกิจกรรม จำนวน ๑ ชุด

ด้วยนางอาภรทิพย์ สมบัติบริบูรณ์ นิสิตปริญญาโท สาขาวิชาชีวิตและความตาย คณะมนุษยศาสตร์ มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย ได้รับอนุมัติหัวข้อและโครงการวิทยานิพนธ์เรื่อง “ปัจจัยทางจิตสังคมที่ส่งผลต่อจิตบุญกุศลของนิสิตสาขาวิชาชีวิตและความตาย” โดยมีคณะกรรมการผู้ควบคุมวิทยานิพนธ์ ดังนี้

๑. พระเอกภักทร อภินุโท,ผศ.ดร.	ประธานกรรมการ
๒. ผศ.ดร.ศิริวัฒน์ ศรีเครือดง	กรรมการ
๓. ผศ.ดร.เริงชัย หมั่นชนะ	กรรมการ

คณะกรรมการบริหารหลักสูตรพุทธศาสตรมหาบัณฑิต ได้พิจารณาเห็นว่า ท่านเป็นผู้เชี่ยวชาญที่มีความรู้ความสามารถ ที่จะให้คำแนะนำอันเป็นประโยชน์ต่อการสร้างเครื่องมือวิจัยของนักศึกษาได้เป็นอย่างดี

จึงเรียนมาเพื่อโปรดพิจารณาเป็นผู้เชี่ยวชาญตรวจสอบเครื่องมือวิจัยดังกล่าว และอนุโมทนาขอบคุณมา ณ โอกาสนี้

ขอแสดงความนับถือ

(ผู้ช่วยศาสตราจารย์ ดร.ศิริวัฒน์ ศรีเครือดง)

หัวหน้าภาควิชาจิตวิทยา

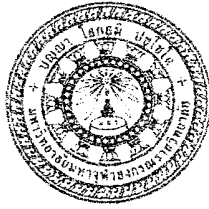
ผู้อำนวยการหลักสูตร พธ.ม. สาขาวิชาชีวิตและความตาย

รักษาการผู้ช่วยอธิการบดีฝ่ายกิจการทั่วไป

ภาควิชาจิตวิทยา คณะมนุษยศาสตร์

โทร. ๐๒-๔๓๔-๕๕๓๓

ที่ ศธ ๖๑๐๔.๔/๑๘๓

ภาควิชาจิตวิทยา คณะมนุษยศาสตร์
มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย
วัดศรีสุदारาม เขตบางกอกน้อย
กรุงเทพมหานคร ๑๐๗๐๐
โทรศัพท์/โทรสาร. ๐-๒๔๓๔-๕๕๓๙

๑ พฤศจิกายน ๒๕๕๓

เรื่อง เชิญเป็นผู้ทรงคุณวุฒิตรวจสอบความเที่ยงตรงของเครื่องมือ

เรียน อาจารย์ วีรชัย คำธร

สิ่งที่ส่งมาด้วย แบบสอบถามงานวิจัยและชุดกิจกรรม จำนวน ๑ ชุด

ด้วยนางอาภรทิพย์ สมบัติบริบูรณ์ นิสิตปริญญาโท สาขาวิชาชีวิตและความตาย คณะมนุษยศาสตร์ มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย ได้รับอนุมัติหัวข้อและโครงการวิทยานิพนธ์เรื่อง “ปัจจัยทางจิตสังคมที่ส่งผลต่อจิตบุญกุศลของนิสิตสาขาวิชาชีวิตและความตาย” โดยมีคณะกรรมการผู้ควบคุมวิทยานิพนธ์ ดังนี้

๑. พระเอกภัทร อภินันท์ โท,ผศ.ดร.	ประธานกรรมการ
๒. ผศ.ดร.ศิริวัฒน์ ศรีเครือดง	กรรมการ
๓. ผศ.ดร.เรวัช หมื่นชนะ	กรรมการ

คณะกรรมการบริหารหลักสูตรพุทธศาสตรมหาบัณฑิต ได้พิจารณาเห็นว่า ท่านเป็นผู้เชี่ยวชาญที่มีความรู้ความสามารถ ที่จะให้คำแนะนำอันเป็นประโยชน์ต่อการสร้างเครื่องมือวิจัยของนักศึกษาได้เป็นอย่างดี

จึงเรียนมาเพื่อโปรดพิจารณาเป็นผู้เชี่ยวชาญตรวจสอบเครื่องมือวิจัยดังกล่าว และอนุโมทนาขอบคุณมา ณ โอกาสนี้

ขอแสดงความนับถือ

(ผู้ช่วยศาสตราจารย์ ดร.ศิริวัฒน์ ศรีเครือดง)

หัวหน้าภาควิชาจิตวิทยา

ผู้อำนวยการหลักสูตร พธ.ม. สาขาวิชาชีวิตและความตาย

รักษาการผู้ช่วยอธิการบดีฝ่ายกิจการทั่วไป

ภาควิชาจิตวิทยา คณะมนุษยศาสตร์
โทร. ๐๒-๔๓๔-๕๕๓๙

บันทึกข้อความ

ส่วนงาน ภาควิชาจิตวิทยา คณะมนุษยศาสตร์ โทรศัพท์/โทรสาร ๐๒-๔๓๔-๕๕๓๕ ภายใน ๒๑๐๓

ที่ ศร ๖๑๐๔.๔/๑๓๕

วันที่ ๑ พฤศจิกายน ๒๕๕๓

เรื่อง เชิญเป็นผู้ทรงคุณวุฒิตรวจสอบความเที่ยงตรงของเครื่องมือ

เรียน อาจารย์อัครเดช คนแรง

ด้วยนางอารทิพย์ สมบัติบริบูรณ์ นิสิตปริญญาโท สาขาวิชาชีวิตและความตาย คณะมนุษยศาสตร์ มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย ได้รับอนุมัติหัวข้อและโครงการวิทยานิพนธ์ เรื่อง “ปัจจัยทางจิตสังคมที่ส่งผลต่อจิตบุญกุศลของนิสิตสาขาวิชาชีวิตและความตาย” โดยมีคณะกรรมการผู้ควบคุมวิทยานิพนธ์ ดังนี้

๑. พระเอกภัทร อภินันโท, ผศ.ดร.	ประธานกรรมการ
๒. ผศ.ดร.ศิริวัฒน์ ศรีเครือดง	กรรมการ
๓. ผศ.ดร.เรณูชัย หมั่นชนะ	กรรมการ

คณะกรรมการบริหารหลักสูตรพุทธศาสตรมหาบัณฑิต ได้พิจารณาเห็นว่า ท่านเป็นผู้เชี่ยวชาญที่มีความรู้ความสามารถ ที่จะให้คำแนะนำอันเป็นประโยชน์ต่อการสร้างเครื่องมือวิจัยของนักศึกษาได้เป็นอย่างดี

จึงเรียนมาเพื่อโปรดพิจารณาเป็นผู้เชี่ยวชาญตรวจสอบเครื่องมือวิจัยดังกล่าว และอนุโมทนาขอบคุณมา ณ โอกาสนี้

(ผู้ช่วยศาสตราจารย์ ดร.ศิริวัฒน์ ศรีเครือดง)

หัวหน้าภาควิชาจิตวิทยา

ผู้อำนวยการหลักสูตร พธ.ม.สาขาวิชาชีวิตและความตาย

รักษาการผู้ช่วยอธิการบดีฝ่ายกิจการทั่วไป

ภาคผนวก ค
คำอำนาจจำแนกรายข้อ
และค่าความเชื่อมั่นของเครื่องมือ

ตารางที่ ๑ แสดงค่าอำนาจจำแนกเป็นรายข้อ (t) ของแบบสอบถามเหตุผลเชิงจริยธรรม

ข้อ	ค่าอำนาจจำแนกเป็นรายข้อ (t)
๑.	๐.๒๔๓๖
๒.	๐.๑๘๙๐
๓.	๐.๕๙๕๕
๔.	๐.๑๕๗๗
๕.	๐.๖๗๙๙
๖.	๐.๔๘๕๐
๗.	๐.๖๕๗๑
๘.	๐.๓๘๖๓

ค่าความเชื่อมั่นเท่ากับ ๐.๗๓๑๘

ตารางที่ ๒ แสดงค่าอำนาจจำแนกเป็นรายข้อ (t) ของแบบสอบถามลักษณะมุ่งอนาคต

ข้อ	ค่าอำนาจจำแนกเป็นรายข้อ (t)
๑.	๐.๐๕๐๑
๒.	๐.๓๐๕๑
๓.	๐.๓๘๕๐
๔.	๐.๖๓๖๔
๕.	๐.๗๕๒๙
๖.	๐.๐๔๑๔
๗.	๐.๖๒๗๐
๘.	๐.๕๐๕๘
๙.	๐.๖๑๒๔
๑๐.	๐.๕๘๓๓

ค่าความเชื่อมั่นเท่ากับ ๐.๗๗๐๗

ตารางที่ ๓ แสดงค่าอำนาจจำแนกเป็นรายข้อ (t) ของแบบสอบถามสุขภาพจิต

ข้อ	ค่าอำนาจจำแนกเป็นรายข้อ (t)
๑.	๐.๖๒๖๖
๒.	๐.๖๑๒๗
๓.	๐.๗๘๒๕
๔.	๐.๖๔๑๗
๕.	๐.๖๒๒๒
๖.	๐.๗๓๕๙
๗.	๐.๔๗๔๐
๘.	๐.๗๐๘๖
๙.	๐.๕๘๗๕
๑๐.	๐.๕๖๘๙

ค่าความเชื่อมั่นเท่ากับ ๐.๘๙๒๑

ตารางที่ ๔ แสดงค่าอำนาจจำแนกเป็นรายข้อ (t) ของแบบสอบถามการรับรู้ทัศนทางสังคม

ข้อ	ค่าอำนาจจำแนกเป็นรายข้อ (t)
๑.	๐.๕๔๕๕
๒.	๐.๕๑๐๒
๓.	๐.๔๔๑๐
๔.	๐.๖๕๔๓
๕.	๐.๖๐๗๘
๖.	๐.๖๓๑๗
๗.	๐.๖๖๓๕
๘.	๐.๗๒๒๑
๙.	๐.๕๗๗๘
๑๐.	๐.๗๑๒๒

ค่าความเชื่อมั่นเท่ากับ ๐.๘๗๖๙

ตารางที่ ๕ แสดงค่าอำนาจจำแนกเป็นรายข้อ (t) ของแบบสอบถามการเห็นแบบอย่าง

ข้อ	ค่าอำนาจจำแนกเป็นรายข้อ (t)
๑.	๐.๘๔๗๑
๒.	๐.๘๐๒๔
๓.	๐.๘๐๙๖
๔.	๐.๗๑๕๘
๕.	๐.๗๔๑๑
๖.	๐.๗๒๑๕
๗.	๐.๗๔๔๙
๘.	๐.๕๘๕๑
๙.	๐.๖๙๗๖
๑๐.	๐.๕๖๕๔
๑๑.	๐.๕๙๙๓
๑๒.	๐.๖๔๙๘
๑๓.	๐.๗๐๑๗
๑๔.	๐.๘๑๙๕
๑๕.	๐.๘๐๐๗
๑๖.	๐.๗๖๒๗

ค่าความเชื่อมั่นเท่ากับ ๐.๙๔๘๘

ตารางที่ ๖ แสดงค่าอำนาจจำแนกเป็นรายข้อ (t) ของแบบสอบถามการสนับสนุนจากคนรอบข้าง

ข้อ	ค่าอำนาจจำแนกเป็นรายข้อ (t)
๑.	๐.๗๔๓๓
๒.	๐.๗๘๓๙
๓.	๐.๗๑๑๔
๔.	๐.๗๔๑๓
๕.	๐.๗๗๑๔
๖.	๐.๘๒๘๒
๗.	๐.๗๑๓๙
๘.	๐.๘๓๓๒
๙.	๐.๖๒๙๘
๑๐.	๐.๗๓๗๓
๑๑.	๐.๕๘๓๘
๑๒.	๐.๗๕๘๕

ค่าความเชื่อมั่นเท่ากับ ๐.๙๔๐๗

ตารางที่ ๖ แสดงค่าอำนาจจำแนกเป็นรายข้อ (t) ของแบบสอบถามจิตบัพญกุล (บุญกิริยาวัตถุ)

ข้อ	ค่าอำนาจจำแนกเป็นรายข้อ (t)
๑.	๐.๖๔๙๑
๒.	๐.๖๗๘๓
๓.	๐.๕๒๒๖
๔.	๐.๓๕๕๓
๕.	๐.๕๑๔๐
๖.	๐.๕๔๖๙
๗.	๐.๕๔๗๓
๘.	๐.๓๕๐๔
๙.	๐.๖๕๘๕
๑๐.	๐.๒๘๒๑
๑๑.	๐.๔๒๕๗
๑๒.	๐.๓๔๕๒
๑๓.	๐.๔๐๕๔
๑๔.	๐.๔๔๖๖
๑๕.	๐.๐๖๗๙
๑๖.	๐.๗๐๘๐
๑๗.	๐.๖๘๐๐
๑๘.	๐.๕๔๘๔
๑๙.	๐.๗๓๐๐
๒๐.	๐.๕๑๖๑
๒๑.	๐.๖๒๖๓
๒๒.	๐.๕๓๑๑
๒๓.	๐.๕๓๒๙
๒๔.	๐.๕๕๗๐
๒๕.	๐.๕๖๓๐
๒๖.	๐.๓๘๐๔
๒๗.	๐.๕๙๒๘
๒๘.	๐.๕๕๒๑
๒๙.	๐.๕๑๐๐
๓๐.	๐.๕๙๕๘

ค่าความเชื่อมั่นเท่ากับ ๐.๙๐๘๙

ภาคผนวก ง
รูปภาพกิจกรรมในหลักสูตร

การสอบข้อเขียนก่อนเข้าศึกษา

เข้าสอบร่วมกันโดยไม่แบ่งสถานภาพ อายุ และวุฒิการศึกษา

การสอบสัมภาษณ์

กระบวนการสัมภาษณ์ เป็นการแลกเปลี่ยนเรียนรู้ซึ่งกันและกัน

วิชาจิตวิทยาการศึกษา

จิตวิทยาการศึกษา เป็นการพาคนที่หลงทางกลับบ้าน พาคนจากที่มืดไปสู่ที่สว่าง
พาคนจากภาวะทุกข์ไปสู่ภาวะดับทุกข์ และพาคนจากอวิชชาไปสู่สัมมาทิฐิ

ฝึกปฏิบัติจิตวิทยาที่ปรึกษาเชิงพุทธ

วิชาสัมมนาชีวิตและความตาย

วิชาที่ให้บริการแก่สังคม

วิชากรรมฐาน (ภาคทฤษฎี)

วิชากรรมฐาน (ภาคปฏิบัติ)

พระวิปัสสนาจารย์

นิสิตเข้ารับการฝึกงาน

เพื่อนำหลักพุทธจิตวิทยาไปช่วยเหลือผู้ป่วยและญาติ

ส่งตัวที่โรงพยาบาล

นิสิตเข้ารับการฝึกงาน

จัดกิจกรรมที่โรงพยาบาล

ปทัสถานการรับประทานอาหารร่วมกัน

การทานข้าวร่วมกันเป็นการสร้างสายสัมพันธ์ในการอยู่ร่วมกัน

กิจกรรมพิธีต้อนรับน้องใหม่

พิธีต้อนรับน้องใหม่ประเพณีที่ดั้งเดิม

กิจกรรมประชาสัมพันธ์หลักสูตร

การดำเนินชีวิตตามหลักไตรลักษณ์ พุทธธรรมนำมาใช้
พุทธจิตช่วยเหลือผู้คน

ประมวลภาพกิจกรรมหลักสูตรชีวิตและความตาย

กิจกรรมพิธีรับปริญญาบัตร

การได้เห็นแบบอย่างที่ดี

สถานที่ศึกษา

ภาคผนวก จ

วิเคราะห์ความคิดเห็นในการปลูกจิตบุญกุศล

วิเคราะห์ความคิดเห็นในการปลูกจิตบุญกุศล

หมวดทาน

ลำดับ	ความคิดเห็น	วิเคราะห์สถานการณ์
๑	การให้ทานควรทำเป็นประจำเป็นนิสัย	ปทัสถานทางสังคม
๒	ให้แก่ผู้ทำคุณแก่เราก่อน แก่ผู้ที่ควรให้ และแก่ผู้เป็นญาติมิตร ผู้มักคุ่น ให้แก่สาธารณะ แก่หมู่สงฆ์ (แม้จะไม่รู้จักมักคุ่น แต่เพื่อส่วนรวม)	ปทัสถานทางสังคม
๓	การให้ไม่จำเป็นต้องเป็นวัตถุสิ่งของเท่านั้น การให้ความรัก ความเอาใจใส่ การช่วยเหลือผู้ตกยาก ล้วนเป็นทานมัย ขอแต่มีความบริสุทธิ์ใจที่จะให้ แค่อคิดด้วยใจที่บริสุทธิ์ก็เป็นบุญแล้ว	การเห็นแบบอย่าง
๔	ให้ด้วยใจที่บริสุทธิ์ให้อย่างไม่หวังสิ่งตอบแทน	การเห็นแบบอย่าง
๕	ประโยชน์จากการให้สูงกว่าประโยชน์จากการมี	ปทัสถานทางสังคม
๖	เวลาที่เรำทำทาน ก่อนให้มีจิตยินดี ขณะให้ปลื้มปิติ หลังจากให้หวนระลึกถึง ใจชุ่มชื่น อย่าให้เพื่อหวังผลตอบแทน การให้ต้องให้เพื่อส่วนรวม ตลอดจนสรรพสัตว์ เพื่อพระพุทธศาสนา อย่าให้เพียงปรารถนาเพื่อความต้องการของตนเอง	การเห็นแบบอย่าง
๗	ควรปรุ้งแต่ใจใน ๓ กาล คือ ก่อนให้มีใจดี กำลังให้มีใจเบิกบาน หลังจากให้แล้วมีใจยินดีในทานที่ตนได้บริจาคไป ก็จะทำให้จิตเป็นกุศล มีความอิมใจในขณะที่จะลึกถึงบุญที่ตนได้ทำทานไปแล้ว	การเห็นแบบอย่าง
๘	ทำแล้วสบายใจควรทำ หากคิดมากไม่ควรทำ	การเห็นแบบอย่าง
๙	นิสิตควรนำอาหารมาถวายเพลพระ ส่วนเหลือเอามารับประทานกันเอง	ปทัสถานทางสังคม
๑๐	การให้วัตถุสิ่งของแก่ผู้อื่นเป็นสิ่งดี แต่ถ้าให้แล้วตนเองเดือดร้อน คิดว่าไม่น่าจะดี (หรือไม่น่าจะถูกต้องตามหลักพุทธศาสนา)	การเห็นแบบอย่าง
๑๑	มนุษย์ต้องช่วยเหลือกันเป็นธรรมประจำโลก	การสนับสนุนจากคนรอบข้าง
๑๒	ถ้าจะให้ ก็ให้ด้วยความคิดว่า เราอยู่ร่วมกันเป็นหมู่ใหญ่ในสังคม ซึ่งหมู่มนุษย์ในสังคมพึงประพฤติธรรม คือ การสงเคราะห์ อนุเคราะห์แก่กันและกัน	
๑๓	ให้โดยไม่หวังได้อะไรตอบ เป็นกุศลสูงสุด	การเห็นแบบอย่าง

หมวดทาน (ต่อ)

ลำดับ	ความคิดเห็น	วิเคราะห์สถานการณ์
๑๔	สามารถทำได้โดยง่าย ขอให้กระทำกันทุกคน	ปทัสถานทางสังคม
	ให้ทำทุกครั้งเมื่อมีโอกาส	ปทัสถานทางสังคม
๑๕	ในสังคมของเรามีการให้/ทำ “ทาน” กันมากมายอยู่แล้ว คิดว่าที่ควรเผยแพร่ความเข้าใจที่ถูกต้องในการทำทานให้เป็นที่เข้าใจแก่คนทั่วไปจะช่วยพัฒนาจิตใจคนและทำให้กุศลในการทำทานนั้นมีมากขึ้น เช่น การตัดขาดจากวัตถุทานที่เราสละไปแล้ว อย่ายึดติดว่าเป็นของเรา ไม่ต้องติด/สลักชื่อเราเอาไว้ ฯลฯ	การสนับสนุนจากคนรอบข้าง
๑๖	ควรให้สิ่งของที่ดี	ปทัสถานทางสังคม
๑๗	สิ่งของต้องบริสุทธิ์ ให้ความความจริงใจ ไม่หวังตอบแทนจากการให้	การเห็นแบบอย่าง
๑๘	เป็นการเอื้อเพื่อเผื่อแผ่ซึ่งกันและกัน	การสนับสนุนจากคนรอบข้าง
๑๙	การให้ธรรมะเป็นทานชนะการให้ทั้งปวง	การเห็นแบบอย่าง
๒๐	เป็นการเอื้อเพื่อเผื่อแผ่ซึ่งกันและกัน	การสนับสนุนจากคนรอบข้าง
๒๑	การให้ธรรมะเป็นทานชนะการให้ทั้งปวง	การสนับสนุนจากคนรอบข้าง
๒๒	มิใช่เฉพาะสิ่งของ รวมถึงคำแนะนำหรือข้อมูลที่เป็นประโยชน์ต่อผู้อื่น	การสนับสนุนจากคนรอบข้าง
๒๓	การให้ธรรมะเป็นทาน ทาน คือ ๑ ในบารมี ๑๐ ทศน์	การสนับสนุนจากคนรอบข้าง
๒๔	แบ่งปัน	การสนับสนุนจากคนรอบข้าง
๒๕	การให้ทาน ควรให้ในสิ่งที่เป็นประโยชน์ต่อผู้รับ และตนเองมีอยู่แล้ว	ปทัสถานทางสังคม
๒๖	ผู้ให้ยอมเป็นที่รักของชนหมู่มาก	การสนับสนุนจากคนรอบข้าง
๒๗	การให้เป็นการช่วยเหลือสังคม	การสนับสนุนจากคนรอบข้าง
๒๘	เพื่อขจัดความเห็นแก่ตัวของเราได้	การเห็นแบบอย่าง
๒๙	การให้ ควรให้แล้วผู้รับสามารถนำไปใช้หรือทำให้ผู้รับมีความสุข	การสนับสนุนจากคนรอบข้าง
๓๐	ถ้าเห็นคนตกทุกข์ได้ยาก หรือเจ็บป่วย จะช่วยเหลือเท่าที่จะช่วยได้ โดยตัวเองไม่เดือดร้อน	การสนับสนุนจากคนรอบข้าง
๓๑	ควรจะมีการปลูกฝังการเป็นผู้ให้แก่เด็ก โดยจัดการเรียนรู้ในรูปแบบสัจจร เพื่อเป็นการกระจายแนวคิดการเป็นผู้ให้ แก่เด็กและบุคคลทั่วไป	การสนับสนุนจากคนรอบข้าง
๓๒	ควรปลูกฝังความคิดการเป็นผู้ให้แก่เด็ก	การสนับสนุนจากคนรอบข้าง

หมวดศิลป์

ลำดับ	ความคิดเห็น	วิเคราะห์สถานการณ์
๑	การรักษาศิลป์ ช่วยลดปัญหาสังคมในปัจจุบันได้ดี	การสนับสนุนจากคนรอบข้าง
๒	การรักษาศิลป์ ช่วยลดปัญหาสังคมในปัจจุบันได้ดี	การสนับสนุนจากคนรอบข้าง
๓	ระวังวจา สติควบคุมกาย และอย่าปล่อยความคิดฟุ้งไป	การเห็นแบบอย่าง
๔	การรักษาศิลป์ ทำตามระเบียบ อ่อนน้อมต่อผู้อื่น ล้วนเป็นสิ่งดี ที่บุคคลพึงกระทำ เพราะสิ่งเหล่านี้จะเป็นตัวขัดเกลาให้บุคคลที่ปฏิบัติเป็นคนดี ซึ่งแน่นอน คนดีย่อมประสบความสำเร็จ	ปทัสถานทางสังคม
๕	เพื่อสร้างเสริมมงคลให้กับชีวิตตัวเอง	การเห็นแบบอย่าง
๖	ไม่มีศิลป์ จะต่อไปถึงสมาธิและปัญญาไม่ได้	ปทัสถานทางสังคม
๗	ศิลป์ เรารักษาคือเป็นประโยชน์แก่ตัวเราเอง จิตสะอาดไม่ร้อนรุ่ม คนรอบข้างอยู่ด้วยก็มีความสุข อย่าคิดว่าศิลป์เป็นข้อบังคับ จงคิดว่ามันเป็นปกติของมนุษย์ ถ้าเรามีจิตสำนึกว่าสัตว์ทุกชนิดก็รักชีวิต เราก็รักชีวิต แล้วจะไปฆ่า เบียดเบียนทำไม แค่นี้ก็เป็นศิลป์โดยไม่ได้บังคับ	การเห็นแบบอย่าง
๘	ควรรักษาศิลป์ยิ่งกว่าชีวิต ไม่ควรล่วงละเมิดศิลป์ แม้เพียงเล็กน้อย กลิ่นของศีลย่อมลอยไปทั่วทวนลมและตามลม ให้ความสุขตราบนานเท่านาน ศีลส่งผลให้สูง ศีลปรุทำให้สวย ศีลนำทำให้รวย ศีลช่วยทำให้รอดพ้นจากอันตรายต่าง ๆ	การเห็นแบบอย่าง
๙	เป็นมนุษย์ควรมีศิลป์ ๕	ปทัสถานทางสังคม
๑๐	ควรมีแบบฉบับที่กรายวันก่อนนอน แล้วประเมินรายเดือน	ปทัสถานทางสังคม
๑๑	การรักษาศิลป์ (เป็นการรักษาความเป็นปกติ) ถ้าทุกคนรักษาศิลป์ คือ ทุกคนมีความเป็นปกติ สังคมน่าจะสงบสุข	การสนับสนุนจากคนรอบข้าง
๑๒	ศิลป์ทำให้โลกดำรงอยู่ได้	การสนับสนุนจากคนรอบข้าง
๑๓	กฎระเบียบและกฎหมายทำให้สังคมสงบเรียบร้อยฉันใด ศิลป์ก็ทำให้หมู่มนุษย์งดงามสงบเรียบร้อยฉันนั้น	ปทัสถานทางสังคม

หมวดศีล (ต่อ)

ลำดับ	ความคิดเห็น	วิเคราะห์สถานการณ์
๑๔	กาย วาจา เรียบร้อย แต่ใจไม่เรียบร้อย ก็ไม่มีประโยชน์	การเห็นแบบอย่าง
	ถ้าทำเป็นประจำ จะสามารถทำได้โดยไม่ลำบากยากเย็น	ปทัสถานทางสังคม
๑๕	ให้ระลึกไว้เสมอ	ปทัสถานทางสังคม
๑๖	ความเห็นส่วนตัวของข้าพเจ้า คนส่วนใหญ่ไม่รู้ว่า การรักษาศีล รวมถึงการอ่อนน้อมถ่อมตนด้วย และมักถือปฏิบัติตาม ๆ กันมาทางวัฒนธรรมว่า อ่อนน้อมถ่อมตนนั้นทำให้ผู้ที่อาวุโสกว่าเท่านั้น ความจริงคนเราควรอ่อนน้อมถ่อมตนกับคนทั่วไปด้วยเป็นพื้นฐานของเมตตา	ปทัสถานทางสังคม
๑๗	ควรทำอย่างเคร่งครัด	ปทัสถานทางสังคม
๑๘	ส่งเสริมคนรักษาศีล เพื่อให้เขามีกำลังใจในการทำ ความดี	การสนับสนุนจากคนรอบข้าง
๑๙	ทำให้มีความสุขต่อตนเองและผู้อื่น	การสนับสนุนจากคนรอบข้าง
๒๐	ช่วยเหลือและป้องกันชีวิตสัตว์ร่วมโลกให้มากที่สุด	การสนับสนุนจากคนรอบข้าง
๒๑	ศีล คือ หลักเบื้องต้นในการปฏิบัติ ทำให้เป็นคนดี	ปทัสถานทางสังคม
๒๒	รักษาศีลเพื่อประโยชน์แก่ตนเองและผู้อื่น ไม่เบียดเบียนผู้อื่น	การสนับสนุนจากคนรอบข้าง
๒๓	การรักษาศีล เป็นการประพฤติเพื่อให้สังคมมีความสุข โดยเริ่มจากบุคคลก่อน เพราะบุคคลมีความสุข สังคมก็มีความสุขด้วย	การสนับสนุนจากคนรอบข้าง
๒๔	ผู้มีศีล คือผู้งดงามอยู่ตลอดเวลา	การเห็นแบบอย่าง
๒๕	รักษาศีลเป็นการรักษาคุ่มครองตนเอง	การเห็นแบบอย่าง
๒๖	การรักษาศีลเป็นกรอบให้เราประพฤติปฏิบัติดี	ปทัสถานทางสังคม
๒๗	ทำให้เราเป็นบุคคลที่น่าเลื่อมใส น่าเคารพ	การเห็นแบบอย่าง
๒๘	ถือศีล ๕ เป็นศีลที่ปฏิบัติเป็นประจำ	ปทัสถานทางสังคม
๒๙	ควรจะมีการจัดเสวนาเกี่ยวกับศีล ๕ เพื่อเป็นการเสนอแนวคิดแก่บุคคลทั่วไป	การสนับสนุนจากคนรอบข้าง
๓๐	เมื่อพบผู้ใหญ่ ควรจะให้ความเคารพ (ควรปลูกฝังให้เด็กเกิดความเข้าใจและเคารพในผู้ใหญ่)	ปทัสถานทางสังคม

หมวดภาวนา

ลำดับ	ความคิดเห็น
๑	การฝึกจิตทำให้จิตใจมั่นคง เข้มแข็ง มีสติอยู่เสมอ ทำงานมักจะไม่ผิดพลาด
๒	การฝึกจิตทำให้จิตใจมั่นคง เข้มแข็ง มีสติอยู่เสมอ ทำงานมักจะไม่ผิดพลาด
๓	อ่าน รับรู้สิ่งที่ควรแก้จิตและปัญญา เช่น หนังสือธรรมะ CD ธรรมะ วิทยู
๔	การทำสมาธิ ฝึกจิต จะทำให้จิตใจสงบ และเป็นการจัดระบบความคิดให้มีแบบแผน เพราะถ้าคนเราจิตไม่สงบ ไม่สามารถคิดอะไรออกได้อย่างมีประสิทธิภาพ
๕	ทำความสงบให้เกิดขึ้นในจิตใจ ให้เป็นผู้รู้ ผู้ตื่น ผู้เบิกบาน
๖	โดยปกติ จิตของคนเราเปรียบเสมือนลิง ไม่อยู่นิ่ง ถ้าจิตนิ่ง จิตว่าง คือ จิตสะอาด เราคิดดี ไม่ดี เหมือนกับผ้าสีขาว ๆ ก็เปลี่ยนเป็นสีต่าง ๆ จิตเหมือนผ้าขาว เพราะฉะนั้นจงแต่งแต้มแต่สีที่ไม่ให้โทษ คือ คิดแต่สิ่งดี ปัญญาก็จะเกิด ปัญหาหนักหนาใดไหนก็แก้ได้ เหมือนน้ำขุ่นในแก้ว พอน้ำนิ่งก็เห็นตะกอนต่าง ๆ จิตก็เหมือน
๗	จิตที่สงบ แม้เพียงชั่วขณะเดียว ทำให้มีอานิสงส์มากกว่าการบริจาคทาน ๓๐๐ หม้อใน ๑ วัน เมื่อจิตเกิดสมาธิ เข้าใจสภาวะธรรมตามความเป็นจริง คลายจากความยึดมั่นในตัวตน หลุดพ้นจากกิเลสได้ ย่อมประสบกับความสุข
๘	ควรฝึกฝนไว้ จะได้มีปัญญาเพิ่มขึ้น
๙	ควรเปิดชั่วโมงในการปล่อยให้หลุดถึงความเข้าใจในการทำสมาธิ
๑๐	ควรให้ความรู้ ความเข้าใจที่ถูกต้องและชัดเจน (สัมมาทิฐิ) ว่าการปฏิบัติธรรมที่ถูกต่อนั้น ต้องมีองค์ประกอบ ๓ อย่าง คือ ศีล และภาวนา จะละเว้นส่วนใดส่วนหนึ่งไม่ได้ โดยต้องให้...

หมวดภาวนา (ต่อ)

ลำดับ	ความคิดเห็น	วิเคราะห์สถานการณ์
๑๐	...คำอธิบายที่ชัดเจนถึงวัตถุประสงค์ของแต่ละส่วนว่าเป็นไปเพื่อการลดละมิจจากทิฐิ ว่าขันธ ๕ นั้นเป็นของเที่ยง ไม่เป็นไปตามหลักไตรลักษณ์	การสนับสนุนจากคนรอบข้าง
๑๑	การฝึกจิตและเจริญปัญญา สามารถทำหรือฝึกได้ทุกที่ที่มีเวลา โดยไม่จำเป็นต้องรอ เพื่อไปสำนักปฏิบัติธรรมต่าง ๆ (ถ้าไม่สะดวก)	ปทัสถานทางสังคม

๑๒	การภาวนาทำให้มนุษย์เป็นมนุษย์ที่สมบูรณ์	การสนับสนุนจากครอบครัว
๑๓	ต้องฝึกฝน โดยความอดทน จะสามารถพ้นทุกข์ได้	ปทัสถานทางสังคม
๑๔	ควรมีอยู่ตลอดเวลา	ปทัสถานทางสังคม
	เป็นเรื่อง/หัวข้อที่ข้าพเจ้าคิดว่าแนะนำกันยากจริง ๆ ค่ะ ที่จะให้คนเห็นความสำคัญ (เข้าใจก่อน) และปฏิบัติ-ฝึกฝนตนเอง คงต้องแนะนำแก่ครอบครัว ๆ ตัวเรา ที่ใกล้ชิดกับเราตามแต่โอกาสจะอำนวย และค่อยขยายวงออกไป	การสนับสนุนจากครอบครัว
๑๕	ควรทำให้สม่ำเสมอ	ปทัสถานทางสังคม
๑๖	ภาวนาตามแนวทางของสติปัฏฐาน ให้ถูกต้องจะได้เกิดกุศลจิต	ปทัสถานทางสังคม
๑๗	ทำให้เรารู้เท่าทันอารมณ์ ตามรู้สึกของตัวเรา	การเห็นแบบอย่าง
๑๘	ช่วยคนให้มีการฝึกสมาธิตามกลุ่มต่าง ๆ ให้มากที่สุด	การสนับสนุนจากครอบครัว
๑๙	การเจริญจิตภาวนา ควรปฏิบัติทุกวัน อย่างน้อยวันละ ๕-๑๐ นาที ตามแต่โอกาส	ปทัสถานทางสังคม
๒๐	ผู้มีภาวนา สุขสงบตลอดกาล	การเห็นแบบอย่าง
๒๑	ภาวนาช่วยใจสงบสุขดี	การเห็นแบบอย่าง
๒๒	การฝึกจิตทำให้เรามีจิตใจที่สงบและสุขสบาย	การเห็นแบบอย่าง
๒๓	การนั่งสมาธิหรืออานาปานสติเมื่อมีเวลาว่าง หรือเมื่อระลึกได้ทุกกลมหายใจ	ปทัสถานทางสังคม
๒๔	ควรจะมีการจัดฝึกอบรมการเจริญวิปัสสนาแก่เด็กและเยาวชนทุกระดับ เพื่อเป็นแนวทางในการเจริญสติ และทำให้เด็กเกิดความคิดมั่นคงไม่หลงมัวเมา รู้จักการระวังและยับยั้งต่อสิ่งชั่วร้ายต่าง ๆ ได้	การสนับสนุนจากครอบครัว
๒๕	ควรบรรจุการฝึกจิตและเจริญปัญญาให้กับนักเรียนทุชั้นเรียน เพื่อฝึกให้เกิดสติและปัญญา	การสนับสนุนจากครอบครัว

ประวัติผู้วิจัย

ชื่อ	นางอารทิพย์ สมบัติบริบูรณ์
เกิด	วันที่ ๒๒ เดือน มิถุนายน พ.ศ. ๒๕๐๙
สถานที่เกิด	โรงพยาบาลศิริราช กรุงเทพมหานคร
การศึกษา	- ปริญญาบริหารธุรกิจบัณฑิต สาขาการจัดการทั่วไป มหาวิทยาลัยสุโขทัยธรรมาธิราช ๒๕๓๓ - ปริญญาศึกษาศาสตรบัณฑิต สาขาการแนะแนว มหาวิทยาลัยสุโขทัยธรรมาธิราช ๒๕๔๘ - ปริญญาศึกษาศาสตรบัณฑิต สาขาการศึกษานอกระบบ มหาวิทยาลัยสุโขทัยธรรมาธิราช ๒๕๔๙ - ประกาศนียบัตรการศึกษาประถมศึกษาชั้นเอก สำนักงานแม่กองธรรมสนามหลวง ๒๕๕๓ - ใบอนุญาตประกอบวิชาชีพครู ครุสภา ๒๕๔๙
ประสบการณ์การทำงาน	- ข้าราชการ ตำแหน่งเจ้าหน้าที่พิมพ์ดีด ตั้งแต่วันที่ ๗ เดือน สิงหาคม พ.ศ. ๒๕๒๗ - เจ้าหน้าที่บริหารงานทั่วไป พ.ศ. ๒๕๔๐ – พ.ศ. ๒๕๕๔ - อาจารย์ที่ปรึกษานักศึกษาระดับ ม.ต้น กศน. วิธีเรียนทางไกล กทม. พ.ศ. ๒๕๕๐ - เภรัญญิกสมาคมจิตวิทยาแห่งประเทศไทย พ.ศ. ๒๕๕๓ - ข้าราชการบำนาญ ตั้งแต่วันที่ ๑ เดือน ตุลาคม พ.ศ. ๒๕๕๔ - พนักงานมหาวิทยาลัย ตำแหน่งเจ้าหน้าที่สำนักงาน ตั้งแต่วันที่ ๑ เดือน ตุลาคม พ.ศ. ๒๕๕๔
สถานที่ทำงาน	ภาควิชาคณิตศาสตร์และวิทยาการคอมพิวเตอร์ คณะวิทยาศาสตร์ จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย
ปี que เข้าศึกษา	๒๕๕๑
ปี que สำเร็จการศึกษา	๒๕๕๔
ที่อยู่ปัจจุบัน	๘/๓ หมู่ ๗ ตำบลวัดชลอ อำเภอบางกรวย จังหวัดนนทบุรี ๑๑๑๓๐ โทร. ๐๘๙-๑๐๓๙๘๗๔